

1939 NEWYORK DÜNYA FUARI'NDA TÜRKİYE

Ahmet ERDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ
ANABİLİM DALI**

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. Tolga BAŞAK

2017

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Ahmet ERDEMİR

1939 NEWYORK DÜNYA FUARI'NDA TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Tolga BAŞAK

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç.Dr.Tolga BAŞAK danışmanlığında, Ahmet ERDEMİR tarafından hazırlanan "1939 New York Dünya Fuarı'nda Türkiye" adlı bu çalışma 10/07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç.Dr. Tolga BAŞAK

İmza: .....

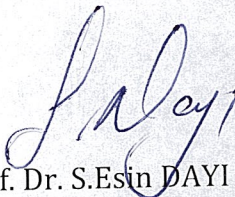
Jüri Üyesi :Yrd. Doç.Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU

İmza: .....

Jüri Üyesi :Yrd.Doç.Dr. Recep Murat GEÇİKLİ

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 10/07/ 2017

Prof. Dr. S.Esin DAYI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum *1939 Newyork Dünya Fuarı'nda Türkiye* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yöntemle başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ahmet ERDEMİR

ÖNSÖZ

Fuarlar, ürünlerin müşterilere sunulması firmalar tarafından kâr elde etme amacı taşıyan önemli etkinliklerdir. Fuar organizasyonları, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzenlenmesinin yanında turistik açıdan bir ülkenin tanıtımı, gerçekleştirilen bir yeniliğin sunumu, ekonomik çıkar elde etmek veya bir ülkede kaydedilen gelişmeleri dünya kamuoyuna göstermek amacıyla da düzenlenebilir. Bu açıdan bakıldığında fuar kavramı, fuarı düzenleyen ülke için önemli bir araç konumundadır.

Ekonomik çıkar elde etmek ve ortaya çıkarılan yenilikleri dünyanın dört bir yanından gelen ziyaretçilere göstermek için düzenlenen 1939 New York Dünya Fuarı, 30 Nisan- 30 Ekim 1939 tarihleri arasında ABD'nin New York şehrinde düzenlenmişti. Fuar, genel anlamda Amerikan bağımsızlığını kutlamak için düzenlenmiş olsa da, bu etkinliğin organize edilmesinin temel nedeni ekonomikti. Fuar organizatörleri, 1939 New York Dünya Fuarı'nı, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin getirmiş olduğu mali problemleri aşmak ve ülkeler arasında kurulacak ilişkiler sayesinde ticarî menfaatler sağlamak için organize etmişlerdi.

Almanya haricinde hemen hemen bütün büyük devletlerin iştirak etmiş olduğu bu fuara, farklı milliyete mensup 60 civarında topluluk da katılmıştı. 1939 New York Dünya Fuarı'na katılan devletlerden birisi de Türkiye idi. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda ağır kayıplar vermiş olan Türkiye, yaralarını sarıp ekonomisini düzeltmeye çalıştığı yıllarda, 1929 Dünya Ekonomik Krizi nedeniyle bir kez daha sarsılmıştı. Türkiye, krizden 10 yıl sonra düzenlenen 1939 New York Dünya Fuarı'na, uluslararası ticarî ilişkilerini geliştirmek ve 15 yıllık Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtmak amacıyla katıldı. Türkiye'de yapılan inkılâplar ile Türkiye'deki gelişme ve ilerlemeleri dünyaya tanıtmak ve ülke ekonomisine yarar sağlayacak anlaşmalar imzalamak Türkiye'nin temel amaçlarıydı. Bu amaçlar kapsamında ekonomik yarar sağlama hedefini ABD ile yapmış olduğu ticaret anlaşmasıyla gerçekleştiren Türkiye'nin karşısına yine bir dünya savaşı engeli çıkmış, hedeflerini tam manasıyla gerçekleştiremeyen diğer ülkeler gibi Türkiye de fuar serüvenini noktalamak zorunda kalmıştı.

Merkezinde Türkiye'nin fuara katılma serüveninin yer aldığı bu tez eserin amacı, Türk-Amerikan ilişkileri kapsamında, Türkiye'nin 1939 New York Dünya Fuarı'nda nasıl tanıtıldığını göstermektir. Tezin birinci bölümünde, genel olarak fuarın tanımı ve fuar türleri üzerinde durulmuş, tarihi süreçte Türkiye'de fuarcılık konusu ele alınmış, ayrıca Türkiye'nin katılmış olduğu fuarlar kronolojik olarak incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, 1939 New York Dünya Fuarı'nın düzenlenme sebebi ile Türkiye'nin bu organizasyona katılma kararı almasından sonra yapmış olduğu hazırlıklar ele alınmış, bu bağlamda Bayezid Devlet Kütüphanesi ve Millî Kütüphane'den elde edilen süreli yayınlar ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilen belgeler değerlendirilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü, Türkiye'nin fuara katıldıktan sonraki süreç ile ilgilidir. Bu kapsamda, Türkiye'nin fuar için inşa etmiş olduğu binalar, Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması, Türk sergi alanında teşhir edilen ürünler, Türkiye'den Amerikan fuarına katılan müesseseler başlıkları ile Türk-Amerikan İlişkileri açısından oldukça önemli bir husus olan Türkiye'den ABD'ye göç eden eski vatandaşlar meselesi incelenmiştir.

Tezin son bölümünde ise çeşitli vasıtalarla temin edilen bir takım yabancı eserlerden yapılan çevirilerle fuarın kapanış süreci değerlendirilmiştir. Türk Sergi Heyeti'nin Türkiye'ye geri dönüşü de bu bölümün konu başlıkları arasındadır.

Çalışmalarım esnasındaki yardımlarından dolayı danışman hocam Sayın Doç. Dr. Tolga BAŞAK'a teşekkür ederim. Yine, katkılarından dolayı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Sayın Hocam Prof. Dr. Sinever Esin DAYI ile enstitü çalışanlarına, ayrıca Işık Üniversitesi'nden Doç. Dr. Özlem Sıla DURHAN hocama ve tez metninin tashihine ilişkin yardımlarından dolayı Muhammet Raşit ÖZTÜRK'e teşekkürü borç bilirim. Son olarak gösterdikleri sabır için başta annem olmak üzere değerli aileme ve teşvik edici sözleriyle her zaman yanımda olan ve desteğini eksik etmeyen Hilâl ŞİK'a da minnettarım.

Ahmet ERDEMİR

Haziran/2017

ÖZET

1939 yılının Nisan ayında ABD'nin New York şehrinde uluslararası bir fuar düzenlendi. Fuarın organize edilme nedeni, Amerikan bağımsızlığı ile ABD Anayasası'nın 150. yılını kutlamak ve 1789 yılında Amerikan bağımsızlık bildiğini okuyan ilk Amerikan Başkanı George Washington'u anmaktı. Bununla beraber temelde doğal olarak ekonomik açılımlara sahip olan bu fuar, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nde ağır yaralar alan Amerikan ekonomisini kalkındırmaya yönelikti.

Bu uluslararası fuara, Almanya dışında, büyük devletlerin hemen hemen hepsi ve farklı milliyete mensup 60'a yakın topluluk da katılmıştı. Türkiye de fuara katılan ülkeler arasındaydı. Türkiye'nin buradaki temel amacı, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde yapılan inkılablar ve kaydedilen gelişmeler hakkında bilgi verip, Türkiye'yi ve Türk kültürünü dünya kamuoyuna tanıtmaktı. Ayrıca başta ABD olmak üzere dünya genelindeki olumsuz "*barbar Türk ve siyahî (Arap) Türk*" imajı da silinmek isteniyordu. Türkiye'nin fuar vasıtasıyla ulaşmayı umduğu bir başka hedef de, uluslararası ticarî münasebetler kurmak suretiyle ülke ekonomisine yarar sağlayacak bir takım ticaret anlaşmaları imzalamaktı.

1939 yılının Eylül ayında Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı, bu fuarın daha fazla devam etmesine fırsat vermedi. Ayrıca, fuarın malî yönden sıkıntıya düşmesi ve fuara yönelik bir terör hareketi -fuar alanında saatli bir bomba patlatılması- uluslararası bu organizasyonun 31 Ekim 1939 tarihinde sonlandırılmasına yol açtı.

Anahtar Kelimeler: Fuar, New York, Türkiye, 1939, Türk-Amerikan İlişkileri.

ABSTRACT

An international fair was held in April in New York City, USA. The reason for organizing the fair was to celebrate American independence and the 150th anniversary of the USA Constitution, and the first American President George Washington to read the American declaration of independence in 1789. Nevertheless, this fair, which naturally has economic implications, was aimed at improving the American economy, which suffered heavily in the 1929 World Economic Crisis.

This international fair, apart from Germany, which made preparations for World War II, almost all of the great states and close to 60 members from different nationalities also participated and Turkey was among the countries that participated in the fair. The main aim of Turkey was to inform about the developments and developments made under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk and to promote Turkey and Turkish culture to the world public. In addition, the negative image of the "barbarian Turkish and black (Arab) Turk" in the world, especially in the US, was also wished to be erased. Another goal that Turkey hopes to achieve through the fair is to sign a number of trade agreements that will benefit the country's economy by establishing international trade relations.

Starting in September 1939, when Germany invaded Poland, The World War II did not allow this fair to continue further. In addition, the financial difficulties of the fair and the terrorist movement against the fair - the explosion of a clock bomb in the fair area - led to the end of this international organization on 31 October 1939.

Key Words: Fair, New York, Turkey, 1939, Turkish-American Relations.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	X
KAYNAKÇA	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FUARIN TANIMI, TÜRLERİ VE TÜRKİYE'DE FUARCILIK

A- FUAR NEDİR?	7
1- Fuar Türleri	9
a) Genel Fuarlar	9
b) İhtisas Fuarları.....	10
ba) Büyük İhtisas Fuarları	12
bb) Küçük İhtisas Fuarları	12
bc) Endüstriye Göre İhtisaslaşma	12
bd) Pazar Bölümüne Göre İhtisaslaşma.....	12
c) Tüketici Fuarları	13
d) Solo Fuarlar	13
e) Entegre Fuarlar	13
f) Bölgesel Fuarlar	14
g) Ulusal Fuarlar	14
h) Uluslararası Fuarlar	14
1) EXPO Fuarları	14
B- TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'DE FUARCILIK.....	16

1) Orta Asya'dan Selçuklulara Fuarçılık Anlayışı	16
2) Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Pazar ve Panayırlar	18
3) Osmanlı Devleti'nde Pazar-Panayır-Fuarçılık.....	23
a) Pazarlar-Panayırlar ve Diğer Ticari Faaliyet Alanları.....	23
b) Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Fuarlar	28
ba) 1851 Londra Evrensel Sergisi	30
bb) 1855 Paris Evrensel Sergisi.....	30
bc) 1862 İkinci Londra Evrensel Sergisi	31
bd) 1867 Paris Dünya Fuarı.....	31
be) 1873 Viyana Dünya Fuarı	32
bf) 1889 Paris Dünya Fuarı	32
bg) 1893 Chicago Dünya Fuarı	33
bh) 1900 Paris Evrensel Sergisi.....	33
c) Osmanlı Devleti'nin Düzenlendiği Fuarlar	34
ca) 1863 Sergi-i Umumî-i Osmanî	34
4) Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde Fuarçılık (1923'ten Günümüze Kadar).....	36
a) Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Düzenlediği Fuarlar	36
b) Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Katıldığı Fuarlar	40

İKİNCİ BÖLÜM

1939 NEW YORK DÜNYA FUARI

A- NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN DÜZENLENME SEBEBİ VE AMAÇLARI.....	45
B- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI KAPSAMINDA YAPILAN HAZIRLIKLAR.....	47
C- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN AÇILIŞ MERASİMİ.....	49
D- SERGİYE KATILAN BÜYÜK DEVLETLERİN PAVYONLARI.....	53
1- Sovyet Rusya Pavyonu	53

2- İngiltere Pavyonu.....	53
3- Fransa Pavyonu.....	54
4- Japonya Pavyonu	55
5- İsviçre Pavyonu.....	55
6- İtalya Pavyonu	55
7- Belçika Pavyonu	56
8- Amerika Birleşik Devletleri Pavyonu.....	56

E- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARININ ENTERESAN PAVYONLARI VE ÜRÜNLERİ 57

1- Tayyare (Uçak) Pavyonu	57
2- 1939 New York Dünya Fuarı'nın Çiftlikleri	57
3- Sütçülük Pavyonu	58
4- Fotoğraf Pavyonu.....	58
5- General Motors Pavyonu	58
6- Diğer Bazı İlginç Teşhirler	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NDA TÜRKİYE

A- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NA GİDEN SÜREÇTE GENEL HATLARIYLA TÜRK-AMERİKAN TİCARİ İLİŞKİLERİ..... 60

B- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NA DOĞRU: '1 NİSAN 1939 TÜRK-AMERİKAN TİCARET ANLAŞMASI' 63

C- TÜRKİYE'NİN 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NA KATILMA KARARI ALMASI VE YAPILAN HAZIRLIKLAR..... 68

1- Suat Şakir Kabaç Yönetiminde Fuar Hazırlıkları	68
2- Vedat Nedim Tör Yönetiminde Fuar Hazırlıkları.....	71
a) 1939 New York Dünya Fuarı İçin 'Türk Spor Sergisi' Hazırlığı	76
b) Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Sergi Münasebetiyle ABD'ye Hitabeti	78
c) 1939 New York Fuarı'nda Teşhir Edilecek 'Hereke' Halıları	81

d) New York Dünya Fuarı Hazırlıkları Kapsamında Türk Millî Kıyafetleri	82
3- 1939 New York Dünya Fuarı 'nda Görev Alan Önemli Şahsiyetler	83
a) Türk Sergi Heyeti Reisi: Vedat Nedim Tör	83
b) Türk Sergisi Genel Yayın Müdürü: Ahmet Emin Yalman	86
D- FUARDA TÜRK ÜRÜNLERİNİN TEŞHİRİ İÇİN İNŞA EDİLEN BİNALAR.....	91
1- Türk Devlet Pavyonu	91
2- Türk Sitesi- Türk ve Amerika Basınına Yansımaları	96
3- Türk Çeşmesi	105
E- TÜRK DEVLET PAVYONU VE TÜRK SİTESİNİN AÇILIŞ MERASİMİ ..	105
F- 1939 NEW YORK DÜNYA SERGİSİ'NDE TÜRK GÜNÜ (23 TEMMUZ 1939)	116
G- TÜRK SİTESİ'NDEKİ MÜESSESELER VE TEŞHİR EDİLEN ÜRÜNLER.....	120
1- Sümerbank İdaresi (Hereke Halıları ve El İşlemeleri).....	121
2- Etibank İdaresi	123
3- İnhisarlar (Tekel) İdaresi	124
a) Türk Rakısı	124
b) Türk Tütünü	126
4- Ali Muhiddin Hacı Bekir Müessesesi	127
5- Türk Lokantası/ Ay-Yıldız Lokanta	129
H- ABD'DE YAŞAYAN ESKİ TÜRK VATANDAŞLARININ TÜRK SERGİSİNE İLGİSİ.....	132
I- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN KAPANIŞI.....	142
SONUÇ	148
EKLER	151
BELGELER	152
FOTOĞRAF VE RESİMLER.....	158
ÖZ GEÇMİŞ	172

KISALTMALAR

AÜSBFD:	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BIE:	International des Expositions (Uluslararası Sergiler Bürosu)
Bkz:	Bakınız
ÇTTAD:	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DİA:	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
F.N:	Fon Numarası
İTO:	İstanbul Ticaret Odası
NATTA:	National Turkish Tourist Agency (Türk Millî Seyahat Acenteliği)
S:	Sayı
s:	Sayfa
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTKA:	Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları
TÜRSAB:	Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
TÜYAP:	Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş.
Y.N:	Yer Numarası

KAYNAKÇA

I. Arşiv ve Kütüphaneler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bayezid Devlet Kütüphanesi

Millî Kütüphane

II. Süreli Yayınlar

a) Gazeteler

Akşam Gazetesi

Anadolu Gazetesi

Ayn Tarihi

Cumhuriyet Gazetesi

Fırat Gazetesi

Haber Akşam Postası

Karagöz

Münakaşa

Son Posta

Son Telgraf

Tan Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Yeni Asır Gazetesi

Yeni Mersin Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

b) Dergiler

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Arkitekt Dergisi

Arredamento Mimarlık Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Bellekten Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi
Kebikeç Dergisi
Megaron Dergisi
Millî Folklor Dergisi
Science Studies and Science Education Magazine
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Turkish Studies Dergisi
Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
Türk İktisat Yıllığı Dergisi
Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları Dergisi
Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) Dergisi
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

III. Ansiklopediler ve Sözlükler

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C. IX, İstanbul, 1987.
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul, 1986.
Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, C. IV, İstanbul, 1990.
Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. V, İstanbul, 1969.
Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Pazar” Maddesi, C. 34, 2007, s. 203- 208.
Genel Kültür Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, 2006.
Türkçe Sözlük, C. I, Ankara, 1998.
Yeni Türk Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1985.

IV. Telif Eserler

a) Kitaplar

AKÇURA, Gökhan, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP Tarih Vakfı, İstanbul, 2009.
AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, 1243- 1453**, C. I, Ankara, 1979.
AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, 1453- 1559**, C. II, Ankara, 1979.

- Ed. AKDAĞ, Mustafa- IŞIK, Metin, **Dünden Bugüne Halkla İlişkiler**, Konya, 2009.
- Anonim, **Fuar ve Kongre Merkezi Fizibilite Etüdü**, Zonguldak İl Özel İdaresi, 2012.
- Anonim, **Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri- Fuar/Kongre Öncesi Hazırlıklar**, Ankara, 2011.
- Anonim, **Türk Fuarçılık Tarihi**, İstanbul Fuar Merkezi, 2011.
- Anonim, **Uluslararası Fuarlar ve Türkiye**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1977.
- ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)**, Ankara, 1991.
- BAYÇU Sevil Uzoğlu, GÜRGEN Haluk, SUHER Hasan Kemal, TOKSÜ Fügen, UZTUĞ Ferruh, YILMAZ Rasime Ayhan, **Halkla İlişkiler**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2008.
- BERKES, Niyazi, **Unutulan Yıllar**, İstanbul, 2011.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul, 2010.
- BUDAK, Gönül- BUDAK Gülay, **Halkla İlişkiler- Davranışsal Bir Yaklaşım**, İzmir, 2004.
- BULUT, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri (1923- 1938)**, Ankara, 2010.
- ÇAĞLAR, Müştak- ÖZCÖMERT, Mert, **Uluslararası Fuarlara Katılım Rehberi**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2002.
- DİNO, Abidin, **Gören Göz İçin Fikret Muallâ**, İstanbul, 2006.
- ESENEL, Mediha, **Geç Kalmış Kitap- 1940’lı Yıllarda Anadolu Köylerinde Araştırmalar ve Yaşadığım Çevreden İzlenimler**, İstanbul, 1999.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş –I, Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara)**, Ankara, 1991.
- ÖZER, Mehmet Akif, **Halkla İlişkiler Dersleri**, Ankara, 2012.
- SERTEL, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, İstanbul, 2001.
- SÜNNETÇİOĞLU, Kemal, **1939 New York Dünya Sergisi Seyahat Hatıraları**, İstanbul, 1944.
- TORTOP, Nuri, **Halkla İlişkiler**, Ankara, 1973.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih, Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071- 1318)**, İstanbul, 2010.

TÖR, Vedat Nedim, **Yıllar Böyle Geçti**, İstanbul, 2010.

ÜLMAN, Haluk, **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk- Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947**, Ankara, 1961.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1888-1922)**, C. I, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, İstanbul, 1997.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1922- 1971)**, C. II, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, İstanbul, 1970.

YAVUZ, Kemal, **Türkiye- ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul, 1994.

Westinghouse Electric & Manufacturing Company, **The Book of Record of the Time Capsule**, New York, 1938.

b) Makaleler

AKARPINAR, R. Bahar, “Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır- Sergi- Fuar- Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği”, **Millî Folklor Dergisi**, S. 64/16, 2004, s. 25- 36.

AK, Gökhan, “Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. XV/30, 2015, 251-293.

Anonim, “The Turkish Exhibits At The New York World’s Fair 1939”, s. 1-8.

ARSLANBOĞA, Kadir, “Osmanlı Devleti’nde Uluslararası Bir Fuar: Uzuncaabad-ı Hasköy Panayırı’nın 1769 ile 1818 Yıllarına Ait Gümrük Gelirleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 36, Şubat 2015, s. 774- 786.

ATA, Ahmet Yılmaz- YÜCEL, Fatih, “Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık; Birinci ve İkinci Çukurova Sanayi ve Ticaret Fuarlarının Değerlendirilmesi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XV, S. 1, 2006, s. 505- 522.

ATAY, Neşet Halil, “Nevyork Dünya Sergisi Dün Törenle Açıldı”, **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1939.

ATAY, N. H. “Paviyonumuz Resmen Ayın Altısında Açılıyor”, **Ulus Gazetesi**, 2 Mayıs 1939.

ATAY, N. H. “Sergide Cigaralarımız”, **Ulus Gazetesi**, 22 Mayıs 1939.

ATAY, N. H. “Biz Amerika’ya Çok Mal Satabiliriz”, **Ulus Gazetesi**, 23 Mayıs 1939.

ATAY, N. H. “Serginin Türkiye’ye Temin Ettiği Menfaat “Madenlerimiz”, **Ulus Gazetesi**, 3 Haziran 1939.

ATAY, N. H. “Büyük Serginin Açılış Gününde”, **Ulus Gazetesi**, 5 Haziran 1939.

ATAY, N. H. “Birleşik Amerika’da Demokrasi Sergisi ve Türk Pavyonu”, **Ulus Gazetesi**, 6 Haziran 1939.

ATAY, N. H. “Amerika’ya Yerleşen Eski Vatandaşlar”, **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1939.

ATAY, N. H. “Sergi Tenkit Ediliyor”, **Ulus Gazetesi**, 20 Haziran 1939.

ATAY, N. H. “Amerika’ya Sattığımız Tütün 1936’da 6 Milyon Dolar Tutuyordu, 1937’de Rakam 9.9 Milyonu Buldu”, **Ulus Gazetesi**, 6 Temmuz 1939.

ATAY, N. H. “Halılarımızı, El İşlerimizi Satabilmek İçin Ne Yapmalı?”, **Ulus Gazetesi**, 7 Temmuz 1939.

ATAY, N. H. “Nevyork’ta Türkiye’nin Dostları”, **Ulus Gazetesi**, 27 Temmuz 1939.

ATAY, N. H. “Amerika’da Türkler ve Türkiyeliler”, **Ulus Gazetesi**, 28 Temmuz 1939.

ATAY, N. H. “Amerika’da Türkiye’ye Hasret Türkiyeliler”, **Ulus Gazetesi**, 31 Temmuz 1939.

ATAY, N. H. “Dünya Sergisinde Türkiye Günü”, **Ulus Gazetesi**, 5 Ağustos 1939.

BEDİRHAN, Yaşar, “Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret”, **Turkish Studies Dergisi**, C. 9, S. 5, Ankara 2014, s. 371- 402.

BOBAT, Alaeddin, ÇELİK, Aysun, TORUN, Ehlinaz, “Pazarlamada Fuarların Rolü ve Önemi- Yalova Süs Bitkileri İhtisas Fuarı Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi**, C. XV, S. 2, 2012, s. 11- 21.

CAN, Turan, “Türklerde Tarih Boyunca Panayır ve Fuarçılık”, **Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları**, Kasım 2014.

DEMİRCİ, Fatih, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 15, Kütahya 2006, s. 35-53.

DİNÇŞAHİN, Şakir, “Ahmet Emin Yalman ve Türkiye’de Liberal Düşünce”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, 20. Yıl Özel Sayısı 12, Bolu 2012, s. 111-135.

ELDEM, Sedat Hakkı, “1939 Nev-York Dünya Sergisinde Türk Pavyonu Projesi”, **Arkitekt Dergisi**, S. 103- 104, 1939, s. 153- 155.

ELDEM, Sedad Hakkı, “1939 New- York Sergisi” **Arkitekt Dergisi**, S. 103-104, 1939, s. 174- 180.

ERGÜNEY, Yeşim Duygu, PİLEHVARİAN, Nuran Kara, “Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti”, **Megaron Dergisi**, C. 10, S. 2, 2015, s. 224- 240.

EZİNE, Celâleddin, “Nevyork Sergisi’nin İç Yüzü”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Mayıs 1939.

EZİNE, Celâleddin, “Sergideki Affolunmaz İhmal ve Lakâydımız”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939.

GÜÇER, Lütfi, “XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun Ticaret Politikası”, **Türk İktisat Yıllığı**, S. 1, 1987, s. 1- 128.

GÜNEL, Gökçe, “Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu İpek Yolu- Kervansaraylar- Köprüler”, **Kebikeç Dergisi**, S. 29, 2010, s. 133- 146.

GÜLER, Yavuz, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri (1795- 1914)”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, 2005, s. 227- 240.

KAYAOĞLU, İsmet, “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 1, Ankara 1981, s. 359- 373.

KUHN, Jonathan- LANTZAS, Jennifer, “Tomorrow’s World: The New York World’s Fairs and Flushing Meadows Corona Park”, **The Arsenal Gallery**, 2014, s. 1- 53.

ÖKÇÜN, Gündüz, “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresi’nde Kabul Edilen Esaslar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 23, S. 1, 1968, s. 53- 100.

ÖNSOY, Rifat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”, **Belleten Dergisi**, C. XLVII, S. 185, Ocak 1983, s. 195-235.

ÖZCAN, Koray, “Anadolu Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri-I- Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 1, 2006, s. 205- 224.

ÖZDEMİR, Ali Ulvi, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 49, 2012, s. 179-216.

SAFA, İbrahim, “Nevyork Sergisi’nde Sık Sık Sorulan Bir Soru: Türklerin Hepsini Böyle Beyaz Mıdır?”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939.

SANLI, İsmet, “Nevyork Dünya Sergisi Nasıl Hazırlanıyor?”, **Ulus Gazetesi**, 21 Ekim 1938.

SÖNMEZ, Cahide, “Yarının Dünyası”nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. XV/31, 2015, s. 289- 332.

SÜMER, Faruk, “Yabancı Pazarı; Selçuklular Zamanında Milletlerarası Büyük Bir Fuar”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 37, Ankara.

TANJU, Bülent, “1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar”, **Arredamento Mimarlık**, S. 129, 2000, s. 94- 105.

TERZİAN, Sevan, “The 1939- 1940 New York World’s Fair and The Transformation Of The American Science Extracurriculum”, **Science Studies and Science Education**, University of Florida, 2008, s. 1- 23.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar”

YALMAN, Ahmet Emin, “Nevyork Türkleri Arasında Yurd Sevgi ve Hasreti”, **Akşam Gazetesi**, 14 Mayıs 1939.

YALMAN, Ahmet Emin, “Nevyork Sergisinde Pavilyonumuz”, **Akşam Gazetesi**, 22 Mayıs 1939.

YILMAZ, Gülgün, “Osmanlı Devleti’nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve “İâne Sergisi”, **Sinan Genim 60. Yaş Armağan Kitabı- Makaleler**, İstanbul 2005, s. 718- 729.

V. Tezler

ADIGÜZEL, Hakan, **Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu Yüzen Fuarlar**, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

CELEP, Deniz Senem, **Pazarlama İçinde Fuarlılığın Yeri, İşletmelerin Fuarlılık Faaliyetine Bakışı İle İlgili Bir Uygulama**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

DURHAN, Özlem Sıla, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Dünya Fuarlarına Katılımı (1930-2000)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

KARPAT, Gökhan, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim Sürecinin Araştırılması ve Geleceğe Yönelik Tasarım Programının Oluşturulması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

PAKER, Senan, **Satış Geliştirme Yöntemi Olarak Fuarçılık ve Güncel Bir Uygulama**, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

SARIÇAY, Şakir, **Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) Yönelik Fuar Teşvikleri ve Fuarların Türkiye Ekonomisine Katkısı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.

SOHODOL, Çisil, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî İhtisas Fuarlarının Önemi; Fuar Katılım ve Organizasyonunun Stratejik Planlaması**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

SÜLÜN, Uğur, **İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara Yönelik Mali Teşviklerin Etkinliği (1990-2005 Dönemi Analizi)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

TEZCAN, Asuman, **Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.

VI. E-Kaynaklar

<http://www.atlasobscura.com/> (06/06/2016)

<http://www.bairdtelevision.com/> (09/10/2016)

<http://www.bie-paris.org/> (10/09/2016)

<http://digitalcollections.nypl.org/> (15/11/2016)

<http://digital.wolfsonian.org/> (05/11/2016)

<http://www.ekodialog.com/> (10/12/2016)

<http://www.ekonomi.gov.tr/> (10/12/2016)

<http://exhibitions.nypl.org/> (28/07/2016)

<http://www.flickr.com/> (08/05/2016)

<http://historyinfotos.com/> (10/08/2016)

<http://www.marmarafuar.com.tr/> (15/10/2016)

<http://www.mfa.gov.tr/> (21/11/2016)

<http://www.nycgovparks.org/> (13/08/2016)

<http://www.nydailynews.com/> (24/09/2016)

<http://www.1939nyworldsfair.com/> (03/10/2016)

<http://www.os-ar.com/> (11/06/2016)

<http://www.periodpaper.com/> (19/11/2016)

<http://www.som.com/> (23/12/2016)

<http://www.tdk.gov.tr/> (07/09/2016)

<http://www.tr.wikipedia.org/> (17/03/2017)

<http://www.wow.com/> (04/12/2016)

GİRİŞ

Ortaya çıkarılan arkeolojik buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla fuarcılık sektörü çok eski zamanlara dayanmaktadır.

Tarihte ortaya çıkan ilk kent yerleşimlerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, gıda malları ile sanayi mallarının yerleştirildikleri depoları ortaya çıkarmıştır. Bu depolarda çok uzak yerlerden getirildiği anlaşılan lüks mallara da rastlanmıştır. İnsanlar, yerleşik hayata geçip tarım üretiminde ilerlemeye başlamış, buna bağlı olarak ürün çeşidi ve miktarı artış göstermiştir. Sonuçta üretilen bu ürünlerin dağıtım sorunları ortaya çıkmış, bütün bu gelişmelere bağlı olarak da dağıtım problemlerinin çözülmesi amacıyla fuarlar düzenlenmeye başlamıştır.¹

Dünya üzerinde kaynağına ulaşılabilen ilk sergi, Pers Kralı Ahasuerus'un M.Ö. 5. yüzyılda krallığının zenginliğini ve gücünü göstermek için gerçekleştirdiği 180 günlük sergidir. Bununla birlikte milattan önceki 2000 yıllık devrede, tüccar kervanlarının Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Mısır'daki en önemli dinî festivallere katıldıkları bilinmektedir.² İlk fuarların ise festival ve harman dönemlerinde kurulmuş olması olasıdır.³ Bu fuarların şenlikler şeklinde düzenlendikleri bilinmektedir.⁴ Tarihte bilinen ilk fuar, Kral Dagobert tarafından Paris yakınlarındaki St. Denis banliyösünde, 629 yılında kurulan "*Foire De Saint Denis*" dir.⁵

Zamanla denizciliğin gelişmesi ve paranın kullanılmaya başlaması ile ticaret daha da önem kazanmıştır. Farklı kültürler öğrenmeye başlayan insanlar, zamanla deniz ticaretini geliştirmişler ve bunun sonucu olarak özellikle Akdeniz kıyı yerleşimlerinde kültürel hareketliliğe olanak sağlamışlardır. Limanlarda pazarlar ve fuarlar kurulmuş, farklı ülkelerin insanları bir araya gelmiştir. Bunu takiben üreticiler, farklı şehirlere ürünlerini göndererek ticaretin gelişmesini sağlamışlardır. Ticaretin gelişmesine bağlı olarak, ticaret yolları ve bu yollar üzerindeki ticaret merkezleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Bölgesel ve uluslararası konuma sahip olduğu bilinen ticarî merkezler, ünlü Kral Yolu ve üzerindeki Efes, Ninova, Babil, Persepolis; İpek Yolu üzerindeki Shansi,

---

¹ Çisil Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî İhtisas Fuarlarının Önemi; Fuar Katılım ve Organizasyonunun Stratejik Planlaması**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003, s. 79.

² Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî İhtisas...**, s. 80.

³ Gökhan Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim Sürecinin Araştırılması ve Geleceğe Yönelik Tasarım Programının Oluşturulması**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009, s. 10.

⁴ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî İhtisas...**, s. 80.

⁵ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 10.

Buhara, Semerkant, Kefe; Baharat Yolu üzerindeki Çin, Hindistan, Seylan, Körfez ve Doğu limanlarıdır. Bu merkezler tarih boyunca önemli fuar ve sergilere ev sahipliği yapmışlar, farklı ülkelerden gelen tüccarlar da bu ticarî merkezleri kullanmışlardır.⁶

Ticaret ile festivallerin birleşmesinin en iyi örnekleri, Yunan ve Roma medeniyetlerinde görülmüştür. Buralarda hem siyasi hem de ticari merkezin *agora/çarşı* adı verilen tek bir mekânda birleştiği görülmektedir.⁷ Bununla birlikte, Ortaçağda, ticaret amacıyla yapılan bu birleşimler, daha çok yerel bir nitelik taşımıştır. Gerçekten, Ortaçağ'ın en karanlık evresinde, Batı dünyasının ekonomik yapısının başlıca niteliği, onun her biri kendine yetme eğiliminde olan çok sayıda küçük birime bölünmüş olmasıydı. Küçük el sanatları alanında üretim ve bölgelerarası alışverişler çok azalmış, Doğu'nun uzak ülkeleriyle ticari temaslar kısıtlanmıştır. Bu kapalı ekonomide, fuarların başlıca işlevi, iç kaynakların karşılayamadığı istisnai istekleri yerine getirmektir. Bu dönemin önemli fuarlarında yapılan alışverişlerin büyük çoğunluğu, Doğu'dan zengin kumaşlar, kokular ve değerli taşlar getiren Bizanslı, Arap ve Musevi tüccarların denetimi altındaydı.⁸

Avrupa'da XII. yüzyıldan XIV. yüzyıla dek Champagne fuarları diğerlerine örnek olmuş, bu fuarlarda Avrupa ve Avrupa dışından birçok ürün sergilenmiştir.⁹ Champagne'nın coğrafi konumu, kontluğun politik bakımdan bağımsız olması ve o yıllarda Avrupa'yı alt üst eden savaşlarda tarafsız kalması Champagne fuarlarını tüccarlar için cazip hâle getiriyordu. Bu bölgede her yıl yarıya yakını uluslararası üne sahip, yirmi kadar fuar kuruluyordu. Champagne fuarlarında zamanının en ender ve değerli mallarını bulmak mümkündü. Ancak 1284 yılında Champagne'nın Fransa krallığına katılmasıyla parlaklığını kaybetmeye yüz tutan Champagne fuarları, XIV. yüzyılda deniz yollarının keşfedilmesi nedeniyle bütün önemini kaybetmiştir.¹⁰

Türkiye'de ise, XIX. yüzyılın sonlarına doğru fuarcılık konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde uluslararası fuarlara katılım oldukça yoğun olmuştur. 1851 yılında Londra'da düzenlenen ilk evrensel sergiye katılan Osmanlı Devleti, sırasıyla 1855 Paris, 1862 İkinci Londra, 1867 Paris, 1873 Viyana, 1889 Paris, 1893 Chicago ve 1900 Paris Evrensel Sergilerine

---

⁶ Senan Paker, **Satış Geliştirme Yöntemi Olarak Fuarlık ve Güncel Bir Uygulama**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 32.

⁷ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî İhtisas...**, s. 80.

⁸ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Arkın Kitabevi, İstanbul 1969, Cilt V, s. 1456.

⁹ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 10.

¹⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, V, s. 1456.

katılmıştır.¹¹ Cumhuriyet Dönemi'ne geldiğimizde uluslararası fuarlara katılım konusunda atılan en önemli adım 1934 yılında Türkofis'in kurulmasıdır. Türkofis'in kurulmasından sonra Türkiye yurtdışındaki fuarlara daha organize bir şekilde iştirak etmiştir.¹² Türkofis'in kurulmasından sonra Türkiye'nin katıldığı ilk evrensel sergi 1934 Selanik Sergisi olmuştur. Daha sonra 1935 Brüksel Fuarı, 1936 Tel Aviv ve Şam Sergileri, 1937 Breslav Fuarı ve 1939 New York Dünya Fuarı Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilanından sonra katılmış olduğu fuarlardır.¹³

Eski dönemlerden beri var olan ve adı değişerek günümüze kadar ulaşan fuarlar, ülkeler arasında iletişime, diyaloga ve barışa katkı sağlayan uluslararası etkinliklerdir.¹⁴

Eski dönemlerde panayır adını taşıyan fuarlar, sırasıyla sergi, fuar ve günümüzde ise EXPO (exposition) olarak adlandırılmıştır. Yunanca "*kutsal gün, ayin, bayram*" anlamlarındaki "*panegyris*" sözüden türeyen panayırlar, uzak ülkelerden gelen tüccarların bulunduğu büyük pazarlardır. M.Ö. Mezopotamya vadisi, Suriye, Filistin ve Arabistan'da dinî bayramlarda, panayır denilen pazarların kurulduğu bilinmektedir. Panayırlar, asıl kimliklerini Ortaçağ Avrupası'nda halkın bir arada bulunduğu dinî günlerde, kiliseler çevresinde kazanmıştır.¹⁵ Kısaca panayırlar, temelde dinî karakterli pazarlardır. Sergiler ise tarım ve sanayi ürünleri ile güzel sanatlara ait eserlerin ve el işi örneklerinin, tanıtım amacıyla belirli bir düzende ilgilenenlere gösterilmesidir. Sergilerde satış genellikle arka planda kalsa da, ticari anlamda sergiler, sanayileşme sürecinin başında önem kazanmıştır.¹⁶ Fuarlar ise gıda, tekstil, makine, maden gibi belirli bir sanayi dalında düzenlenen etkinlikler veya genel çerçevede pek çok malın yer aldığı çok büyük ölçekli pazarlardır. Fuarlar, Sanayi Devrimi'nin ardından ekonomik boyutlarıyla büyük önem kazanmıştır.¹⁷ Fuarlar, uzun zaman aralıklarıyla kurulması ve geniş bir çevreden gelen alıcı ve satıcıları toplamasıyla pazarlardan, daha geniş bir ticari faaliyete sahne olmalarıyla da sergilerden ayrılırlar.¹⁸

Dünya Sergileri (EXPO) ise ticari ürünlerin tanıtılmasından ziyade, dünyanın geleceğine yönelik fikirlerin, kültürel zenginliklerin veya projelerin sergilenmesi,

---

¹¹ Gökhan Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi**, Tüm Fuarlık Yapım A.Ş. Tarih Vakfı, İstanbul, 2009, s. 20

¹² G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi**, TÜYAP, s. 103.

¹³ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi**, TÜYAP, s. 104, 105.

¹⁴ [http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri\(EXPO\)](http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri(EXPO))

¹⁵ R. Bahar Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır- Sergi- Fuar- Festivalin Durumu ve Türkiye Örneği*" **Millî Folklor Dergisi**, S. 64/16, 2004, s. 27.

¹⁶ R. B. Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 27.

¹⁷ R. B. Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 27.

¹⁸ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, V, s. 1455.

bilimsel ve kültürel birikimlerin paylaşılması, böylelikle yeni fikirlerin geliştirilebilmesine olanak sağlanması açısından evrensel boyutta sosyo-kültürel gelişime katkıda bulunan etkinliklerdir.¹⁹

Genel anlamda sergiler, panayırları içine alıp bunları kapsarken, fuarlar, hem sergileri hem de panayırları içine almaktadır. EXPO fuarları ise çok daha geniş ölçekteki satış yerleridir. İçinde eğlence, pazarlama, ticaret, ikili ilişkiler kurma gibi amaçları barındırır.

Fuarlar, çok eski zamanlardan beri kullanılan bir pazarlama yöntemi olmasına rağmen, günümüz koşullarının da etkisiyle içeriği ve organizasyon şekilleri gelişerek pazarlama yöntemleri arasındaki önemi giderek artmaktadır.²⁰ Özellikle dış pazarlara açılmada karşılaşılan sorunların çözümünde fuar ticaretinin üstlendiği rol çok önemlidir. Uluslararası ticaretin geliştirilmesinde, devletlerarası sürekli ve düzenli iş ilişkilerinin kurulmasında, ticari promosyonların yanı sıra ülke tanıtımının yapılmasında da fuarların önemi oldukça fazladır.²¹

Eski zamanlardan beri gelişmiş toplumların düzenlediği fuarlar, önceleri bir *pazar yeri* görünümündeyken, ticaretin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, bugün teknolojinin yaygın hâle gelmesi, sağlıklı iletişim kanallarının kurulması, kültürlerarası işbirliği gibi birkaç fonksiyonu birlikte taşımaktadır.²²

Katılımcı ülkelerin ürünlerini ve kültürlerini sergileme imkânı buldukları fuarlar, aynı zamanda işletmeler arasında dostluk ve işbirliğini destekleyip, ticaret ve sanayiye canlandırmaları bakımından da son derece önemli ekonomik etkinliklerdir.²³

Günümüz pazarlarında rekabetin yüksek olması ve tüketici davranışlarının son derece değişken ve karmaşık bir yapıya bürünmesi, bir ürün ya da hizmetin tanıtımını, en az o ürünü üretmek kadar önemli bir hâle getirmiştir. Ayrıca pazarlama ağını genişletmek ya da pazar payını artırmak ve tanıtım yapmak için fuarlar önemli araçlardandır.²⁴

¹⁹ <http://www.mfa.gov.tr/> Dünya Sergileri- Uluslararası Sergiler- Botanik Sergileri (EXPO)

²⁰ Ahmet Yılmaz Ata, Fatih Yücel “*Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık; Birinci ve İkinci Çukurova Sanayi ve Ticaret Fuarlarının Değerlendirilmesi*” Çukurova Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XV, S. 1, 2006, s. 508.

²¹ Ahmet Yılmaz Ata, Fatih Yücel “*Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık...*” s. 510.

²² **Fuar ve Kongre Merkezi Fizibilite Etüdü**, Zonguldak İl Özel İdaresi, Şubat 2012, s. 53.

²³ R. B. Akarpınar, “*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*” s. 27.

²⁴ Alaeddin Bobat, Aysun Çelik, Ehlinaz Torun, “*Pazarlamada Fuarların Rolü ve Önemi- Yalova Süs Bitkileri İhtisas Fuarı Örneği*” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, **Doğa Bilimleri Dergisi**, XIV, S. 2, 2012, s. 17.

Fuarcılığın, gerek iç pazarlarda ve gerekse dış pazarlarda etkin bir rol oynamasının temel nedeni olarak maliyet unsuru gösterilebilir. Özellikle dış pazarlarda bireysel müşteri ziyaretleri ile diğer pazarlama aktivitelerinin maliyetleri dikkate alındığında işletmelerin fuarlara katılım maliyetlerinin oldukça düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Bu da fuar organizasyonlarını dış pazarlarda daha cazip hâle getirmektedir.²⁵

Diğer pazarlama kanalları ile karşılaştırıldığında, fuarların, gerek ürünü göstermek ve anlatmak açısından gerekse müşterilerle ilişkilerin kuvvetlendirilmesi açısından daha başarılı olduğu görülmektedir. Fuarlar, aynı zamanda satın alma noktasında da önemli sonuçlar vermektedir ve müşterinin satın alma kararlarında önemli roller oynamaktadır. Bunun temel sebebi ise fuarların, diğer satın alma kararlarını ve kaynaklarını zaten yapısal olarak içerisinde barındırmalarından kaynaklanmaktadır.²⁶

Fuarlarda her firma veya devlet, kendilerine ayrılan özel yerlerinde mallarını teşhir ederek bunları alıcılara daha iyi tanıtmak ve anlatmak yoluyla üretimlerini artırmayı hedeflemektedir. Malların tanıtılması için açılan bu yerlerde ziyaretçiler için düzenlenen eğlenceler, sirkler, hayvanat bahçeleri, fuarların çekiciliğini artırmakta, böylece çok sayıda ziyaretçi, çeşitli mallar arasında karşılaştırma yapabilme fırsatını bulmaktadır.²⁷

XVII. yüzyıldan sonra fuarların her zaman içinde yer almış bulunan “*eğlence*” unsuru gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamış ve bazı durumlarda bu unsur fuarın ticari hüviyetinden daha ağır basmıştır. XIX. yüzyılın başından itibaren ise yepyeni bir anlayışla düzenlenen fuarlar, artık eğlenceden çok “*sergi ve ticaret*” özellikleri ile ön plana çıkmaya başlamışlardır.²⁸

XVIII. yüzyılda uluslararası fuarların öneminin azalmaya başladığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, yüzyıllar boyunca ulusal ve uluslararası ticarete koyulan ve fuarlara ayrıcalık kazandıran sınırlamaların kaldırılmasıydı. XX. yüzyıla doğru fuarların canlanmasını sağlamak amacıyla yeni bir çözüm olarak “örnek mal

---

²⁵ Ahmet Yılmaz Ata, Fatih Yücel, “*Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarcılık...*” s. 510.

²⁶ Senan Pakar, **Satış Geliştirme Yöntemi Olarak Fuarcılık...**, s. 30,31.

²⁷ **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Parıltı Yayıncılık, İstanbul 2006, I, s. 666.

²⁸ Mert Özcömert, Müştak Çağlar, **Uluslararası Fuarlara Katılım Rehberi**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2002, s. 12,13.

fuarı” formülü uygulanmıştır. Bu fuarlarda, satılacak malların bütünü fuara getirilmiyor, sadece alıcılara gösterilmek amacıyla üretim örnekleri sergileniyordu.²⁹

---

²⁹ Cumhuriyet Ansiklopedisi, V, s. 1456.

I. BÖLÜM

FUARIN TANIMI, TÜRLERİ VE TÜRKİYE’DE FUARCILIK

A-FUAR NEDİR?

Oldukça eski zamanlara dayanan bir geçmişinin olması ve gelişip değişerek günümüze kadar ulaşmasından ötürü fuarcılık sektörünün sabit bir tanımı yoktur. Farklı bilim dallarının kendi bakış açılarıyla tanımlamaya çalıştığı fuar, genel anlamda ürünlerin üreticiler tarafından tüketicilere tanıtılması ve bunun sonucunda alım-satım işlerinin döndüğü etkinlik yerleri olarak tanımlanabilir.³⁰

Latince, “bayram, alay, dinî tören” anlamındaki *feria* sözcüğünden türeyen fuar sözcüğü,³¹ dilimize Fransızca *foira*'dan girmiştir. Aslında bu sözcük de Latince’de “sevinç” manasına gelen *feria*'dan gelmektedir. Coşkun Çakır bu sözcüğün evrimi konusunda şunları söyler:³²

“Ortaçağda pazarların yaygınlaşmasıyla beraber senyörlerin iktidarı zayıflamış ve birtakım yasaklamalar kaldırılmıştı. Bu ise tüccar sınıfı için bir *bayram havası* anlamına geliyordu. Bu bakımdan fuarların bilinen bayram günlerinden birine rast gelmesine dikkat edilmiştir.”

Bu sözcük ayrıca, Hıristiyan kilisesi rahiplerinin bir araya gelişlerini ifade etmek için de kullanılmıştır. Fuar sözcüğünün Almanca karşılığı olan *messe* sözcüğü ise Latince’deki *missa* sözcüğünden türetilmiş olup “kitle” anlamını taşımaktadır.³³

Fuar sözcüğünün anlamı konusunda ise birbirine benzeyen yorumlar yapılmıştır. Buna göre fuarlar, kuruluşların ve yeni ürünlerinin/hizmetlerinin potansiyel müşterilere tanıtılmasına olanak sağlayan etkili iletişim ortamlarıdır. Bölgesel, ulusal ve uluslararası gerçekleştirilen fuarlar, bir yeniliğin sunulmasından, turistik açıdan bir ülkenin tanıtılmasına kadar pek çok konuda düzenlenebilir.³⁴

Çeşitli ansiklopedik ve sözlük özelliğine sahip kaynaklarda fuarlarla ilgili yapılan diğer bazı tanımlamalar ise şöyle sıralanabilir:

³⁰ **Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri- Fuar/Kongre Öncesi Hazırlıklar**, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2011, s. 4.

³¹ R. B. Akarınar, “*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*” s. 27.

³² Gökhan Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi**, TÜYAP, s. 16.

³³ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 75.

³⁴ Ferruh Uztuğ, Fügen Toksü, Haluk Gürgen, Hasan Kemal Suher, Rasime Ayhan Yılmaz, Sevil Uzoğlu Bayçu, **Halkla İlişkiler**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2008, s. 178.

Ticaret mallarının tanıtılması ve pazarlanması amacıyla, belli bir zaman ve belli bir yerde kurulan satış merkezleri; büyük pazar.³⁵

Ticareti geliştirmek amacıyla kurulan geçici pazarlara “fuar” adı verilir. Fuarlarda alıcı ve satıcılar bir araya gelir.³⁶

Fuar, belli zamanlarda, belli yerlerde malları sergilemek için açılan büyük pazarlardır.³⁷

Ticarî malların toplu olarak sergilendiği, teşhir ve trampa edildiği alışveriş merkezi veya pazar. Fuarlar belirli bir zaman ve belirli yerlerde özellikle ticaret merkezlerinde kurulurlar.³⁸

Çeşitli malların alınıp satıldığı, önceden tespit edilmiş belli bir yer ve zamanda periyodik olarak kurulan büyük pazarlara “fuar” adı verilmektedir.³⁹

Belli zamanlarda, belli yerlerde mal sergilemek için açılan büyük pazar.⁴⁰

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde ise fuar şöyle tanımlanmaktadır:

Fuar, belli zamanlarda, belli yerlerde ticarî mal sergilemek amacıyla açılan büyük sergi.⁴¹

Halkla ilişkiler disiplinine ait bazı kaynaklarda ise fuarlarla ilgili şu açıklamaların kaydedildiği görülmektedir:

Fuarlar, kuruluşların ürün ve hizmetlerini ziyaretçilere sundukları ve alıcı ile satıcıların karşılaştıkları etkinliklerdir. Bir ülke tarafından düzenlenen ve o ülke tarafından üretilen malların bir başka ülkede sergilenmesi biçiminde evrensel nitelikte fuarlar da yapılabilmektedir.⁴²

Fuarlar, işletmeleri tanıtmak ve çıkardıkları yeni ürün ve hizmetleri potansiyel müşterilere tanıtmak amacıyla gerçekleştirilen etkili bir iletişim ortamıdır.⁴³

Fuarlar, halka bir kuruluşu tanıtmak, güvenini kazanmak için düzenlenen bir enformasyon aracıdır.⁴⁴

³⁵ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986, VII, s. 4318.

³⁶ **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama, İstanbul 1987, IX, s. 183.

³⁷ **Genel Kültür Ansiklopedisi**, Parıltı Yayıncılık, İstanbul 2006, I, s. 665.

³⁸ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1985, III, s. 978.

³⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, V, s. 1455.

⁴⁰ **Büyük Lûgat ve Ansiklopedi**, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, IV, s. 871.

⁴¹ **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara 1998, I, s. 804.

⁴² Mehmet Akif Özer, **Halkla İlişkiler Dersleri**, Adalet Yayınevi, Ankara 2012, s. 70.

⁴³ Ed. Metin Işık, Mustafa Akdağ, **Dünden Bugüne Halkla İlişkiler**, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya 2009, s. 192.

⁴⁴ Nuri Tortop, **Halkla İlişkiler**, Ankara İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1973, s. 77.

Fuarlar, kuruluşların ürünlerini halka ve ilgililere tanıtmak için iyi bir fırsattır. Fuarlar, halkla ilişkilere hizmetin ötesinde muhtemel müşterilere malları tanıtmak amacı taşır.⁴⁵

Türkiye’de gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki fuarları düzenleyen Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ise tüzüğünde fuarı şöyle tanımlamaktadır:⁴⁶

Fuarlar, stantlar kurulması yoluyla, ticarete konu mal ve hizmetlerin, bunlar ile ilgili teknolojik gelişme, bilgi ve yeniliklerin tanıtımını ve aktarımını amaçlayan, ziyaretçi ve katılımcı arasında bilgi alışverişi, işbirliği, pazar büyütme ve geleceğe yönelik ticarî ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin esaslarında belirlenen niteliklere uygun alanlarda düzenlenen, konusunu oluşturduğu alanın, sektörün ve toplumun menfaatlerini gözeten, düzenleyicisi, adı, türü, yeri, konusu, tarihi ve süresi önceden belirlenen etkinliklerdir.

Tüm bu tanımlamalardan anlaşıldığı üzere, belli bir zamanda ve mekânda yapılması, satıcı-alıcı ve bunlar arasında kurulan ilişkiler, ürünlerin tanıtımı gibi şeyler, fuarların ortak noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca ülkelerin tanıtılması ve ülkeler arasında ikili ilişkilerin kurulması da fuarların genel amaçları arasındadır. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra düzenlenen fuarların ticari amaçtan ziyade ülkelerin tanıtımına hizmet ettiği bilinmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti’nin düzenlediği ve katıldığı fuarlarda da açık bir biçimde gözlenmektedir.

1- Fuar Türleri

Fuarlar genel olarak bölgesel, ulusal ve uluslararası olmak üzere üçe ayrılır. Fakat iletişim ve teknolojinin gelişmesi, ürün ve hizmetlerin artması gibi nedenlere bağlı olarak fuarcılık sektörü de gelişmiştir. Fuarcılığın gelişmesiyle fuar sektörü çeşitlilik kazanmıştır. Temelde ise fuarlar *genel(yatay) fuarlar* ve *ihhtisas fuarları* olarak ikiye ayrılabilir.⁴⁷ Ayrıca ihtisas fuarlarının kendi arasında birkaç alt başlığı vardır.

a) Genel Fuarlar

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin fuar düzenlenmesine dair mevzuatında yapmış olduğu tanıma göre genel fuar; belirli bir sektörü veya ürün grubunu esas

---

⁴⁵ Gönül Budak, Gülay Budak, **Halkla İlişkiler- Davranışsal Bir Yaklaşım**, Barış Yayınları, İzmir 2004, s. 246, 247.

⁴⁶ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar”, madde 4, Fıkra j.

⁴⁷ Ahmet Yılmaz Ata, Fatih Yücel, “Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarlık...” s. 509.

almadan, çeşitli mal ve hizmetlerin birlikte sergilendiği ve bunların ticarî tanıtımının yapıldığı, içinde sosyal ve kültürel etkinliklerin de bulunabileceği, en az elli katılımcının yer aldığı, süresi on beş günü geçmeyen etkinliklerdir.⁴⁸ Bu fuarlarda hammadde, yarı-mamul, mamul ve hizmetlere ilişkin pek çok çeşit aynı anda ziyaretçilerin görüşüne ve beğenisine sunulmaktadır.⁴⁹ Genel fuarlarda gerektiğinde perakende satış da yapılabilir. Bu tür fuarlar tanıtım ve tüketiciye karşı imaj güçlendirme açısından önemlidir.⁵⁰ Genel fuarlar sanayileşmenin bir bütün olarak algılandığı ve sınai sektörler arasında henüz belirgin tercihlerin yapılmadığı dönemlerde büyük gelişme göstermiştir.⁵¹

Genel fuarlar, ticaret amacının yanı sıra, her yaş ve beğeni grubundan tüketicilerin ziyaretine açık olmaları bakımından tüketim mallarının tüketicilere tanıtıldığı, yeni ürünlerin sergilendiği bir platformdur. Fakat genel fuarların bu özelliği zaman zaman sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, ziyaretçi sayısı çok olmasına rağmen bunlardan pek azı gerçek müşteri hüviyeti taşımaktadır. Buna bağlı olarak da ziyaretçileri stantlara çekmek oldukça zorlaşmaktadır.⁵² Bu yüzden genel fuarlara firmaların eğilimi azalırken, ihtisas fuarlarına artmaktadır.

Fuarlar, ziyaretçiler açısından da sınıflandırılabilir. Eğer bir ticaret fuarına farklı sektörlerden ziyaretçiler geliyorsa bu tür fuarlar “yatay(genel) ziyaretçi fuarları” olarak adlandırılır.⁵³ Bu tür fuarlara en güzel örnek, İzmir Enternasyonal Fuarı’dır. Bu fuar, her sene 1.000 civarında katılımcının stant açtığı ve yaklaşık 1.5 milyon insanın ziyaret ettiği geniş yelpazeli bir fuardır.⁵⁴

b) İhtisas Fuarları

TOBB’un tanımına göre ihtisas fuarı; belirli bir ürün veya hizmet grubu ya da sektörle doğrudan ilgili ve sektöre yönelik mal ve hizmet üreten katılımcıların, teknolojik ve uygulamalı bilgi alışverişinin artırılması ve ticarî işbirliğine yönelik bilgi değişimi ortamının yaratılması ile ihtiyaç duyulan ürün siparişlerinin verilmesini

⁴⁸ TOBB, “Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair...” madde 5, Fıkra a.

⁴⁹ **Fuar ve Kongre Merkezi Fizibilite Etüdü**, Zonguldak İl Özel İdaresi, Şubat 2012, s. 54.

⁵⁰ S. Paker, **Satış Geliştirme Yöntemi Olarak Fuarçılık...**, s. 49.

⁵¹ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 104.

⁵² Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 104.

⁵³ Deniz Selem Celep, **Pazarlama İçinde Fuarçılığın Yeri- İşletmelerin Fuarçılık Faaliyetine Bakışı İle İlgili Bir Uygulama**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 40.

⁵⁴ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 12.

amaçlayan, en az yirmi katılımcının yer aldığı, süresi on günü geçmeyen etkinliklerdir.⁵⁵

Konu ile ilgili olarak yapılan bir başka tanıma göre, belirli bir endüstri veya iş kolunun ya da belirli bir iş kolunun bir bölümü için düzenlenen fuarlar, ihtisas fuarları olarak adlandırılmaktadır. İhtisas fuarları, aynı zamanda *uzlanım* fuarları ya da *dikey* fuarlar olarak da isimlendirilebilmektedir.⁵⁶ Her iki tanımdan da anlaşılacağı üzere ihtisas fuarları, genel fuarların aksine tek bir sektör veya alanı ilgilendiren fuarlardır.

İhtisas fuarları, bütünleşik pazarlama iletişimi sürecinin etkinliğini arttıran en önemli öğelerden birisidir ve gelecekte de muhtemelen firmaların en çok yararlandığı iletişim yöntemlerinden birisi olacaktır. İhtisas fuarları ayrıca, diğer iletişim çabalarından farklı olarak sürecin tamamı üzerinde etki yaratmakta ve bu sayede giderek daha önemli bir pazarlama iletişimi ve ürün tanıtım ögesi durumuna gelmektedir.⁵⁷

İhtisas fuarları aynı zamanda, rakiplerin müşterilerini görme ve fuar sırasında yürütülecek çeşitli pazarlama ve tanıtım etkinlikleri ile ilgili söz konusu müşterilere ulaşma, onlarla bağlantı kurma şansı veren önemli organizasyonlardır.⁵⁸

Günümüzde sınaî gelişimini tamamlamış veya tamamlamak üzere bulunan ülkelerde genel konulu fuarlar çok fazla tercih edilmemekte, ihtisas fuarcılığına doğru bir yönelim gözlenmektedir.⁵⁹ Fuarlar bu açıdan incelenirse, ihtisas fuarlarının daha çok gelişmiş ülkelerde, genel fuarların ise az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaştığı söylenebilir.⁶⁰

İhtisas fuarlarına en iyi örnek olarak *Marble*, “Mermer ve Doğaltaş Teknolojileri Fuarı” verilebilir. Her yıl nisan ayının başında gerçekleştirilen fuar, dünya mermercilerini İzmir’de buluşturmaktadır.⁶¹

İhtisas fuarları boyutuna göre kendi arasında ikiye ayrılır: Büyük İhtisas Fuarı ve Küçük İhtisas Fuarı.

---

⁵⁵ TOBB, “Yurt İçinde Fuar Düzenlenmesine Dair...” Madde 5, Fıkra b.

⁵⁶ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 12.

⁵⁷ A. Bobat, A. Çelik, E. Torun, “Pazarlamada Fuarların Rolü ve Önemi...” s. 11.

⁵⁸ A. Bobat, A. Çelik, E. Torun, “Pazarlamada Fuarların Rolü ve Önemi...” s. 12.

⁵⁹ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 106.

⁶⁰ A. Y. Ata, F. Yücel, “Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık...” s. 509.

⁶¹ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 12.

ba) Büyük İhtisas Fuarları

Büyük ihtisas fuarları, ileri derecede uzmanlaşmış ve belirli bir sektöre hitap eden, yalnızca düzenlendiği konuda üretilen malların sergilenmesine izin verilen, geniş halk kitlelerinden ziyade iş adamlarını yüz yüze getiren dar kapsamlı fuarlardır.⁶²

Büyük ihtisas fuarları, sergilenen ürünlerle ilgili pek çok iş adamının ilgisini çekmesi nedeniyle fuarlar içinde en önemlisi sayılmaktadır. Böylesi bir fuara katılan firmanın, hem fuarın düzenlendiği ülkeden hem de diğer ülkelerden çok sayıda ithalatçı ile karşılaşma ve ticarî bağlantı kurma şansı da son derece yüksektir.⁶³

bb) Küçük İhtisas Fuarları

Bu fuarlar küçük kapsamlı olmakla birlikte, düzenlenme sayısı açısından bakıldığında oldukça rağbet gören fuarlardır. Genellikle perakendecilere yönelik olarak düzenlenmekte ve fonksiyonları açısından büyük ihtisas fuarları ile benzerlik göstermektedirler.⁶⁴

Yukarıdaki ayrımlardan farklı olarak ihtisas fuarları; Endüstriye Göre İhtisaslaşma ve Pazar Bölümüne Göre İhtisaslaşma olmak üzere iki alt bölüme ayrılmaktadır.

bc) Endüstriye Göre İhtisaslaşma

Belirli bir endüstri kolu üzerinde ihtisaslaşan fuarları ifade eder. Bu tür fuarlara konuyla ilgili olmayan kişilerin gelme oranı düşük olmakta ve bu tarzdaki fuarlar acente ve distribütör bulma açısından iyi bir araç olarak görülmektedir.⁶⁵ Tarım fuarları, düzenlenen bu fuarlar içinde en eski fuarlardır.⁶⁶

bd) Pazar Bölümüne Göre İhtisaslaşma

Bu tip fuarlar ise, genellikle doğrudan doğruya tüketiciye hitap etmek yerine, dağıtım kanalının halkalarından biri olan perakendecilere yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu fuarların zaman zaman çok küçük ölçeklerde, küçük salonlarda ve otellerde dahi organize edildiği görülmektedir.⁶⁷

---

⁶² D. S. Celep, **Pazarlama İçinde Fuarcılığın Yeri...**, s. 41, 42.

⁶³ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 108.

⁶⁴ D. S. Celep, **Pazarlama İçinde Fuarcılığın Yeri...**, s. 42.

⁶⁵ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 109.

⁶⁶ D. S. Celep, **Pazarlama İçinde Fuarcılığın Yeri...**, s. 42.

⁶⁷ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 109.

c) Tüketici Fuarları

Tüketici fuarları, doğrudan tüketiciye ulaşarak satın alma kararının anında sonuçlandığı, ürün yelpazesinin oldukça geniş olduğu, gerek katılımcı sayısı gerekse de ziyaretçi sayıları açısından diğer fuarlarla karşılaştırılamayacak sayılara ulaşan fuarlardır.⁶⁸ Bu tür fuarlar toplumun her kesimine açık olan ve tüketim mallarının sergilendiği fuarlardır. Tüketici fuarlarının ziyaretçilerinin çoğunluğunu fuarın düzenlendiği merkez ve komşu merkezlerden gelen halk oluşturduğundan belirli bir bölge ya da ülkede dağıtım ağı bulunan ürünler ve şirketler için bu fuarlar genel tanıtma ve satış geliştirme açısından oldukça yararlı olmaktadır.⁶⁹ Ancak dağıtım ağını kuramamış firmalara fuar dışında dağıtım olanağı olmayacağından, bu firmaların büyük perakendeciler vasıtasıyla bu tip fuarlara katılması tavsiye edilir.⁷⁰ Bu fuarlarda amaç, yılbaşı, anneler günü, sevgililer günü gibi tüketim eğiliminin arttığı dönemlerde hediyelik eşya, tekstil, kırtasiye gibi ürünlerden oluşan stantlar kurarak ziyaretçi çekmek ve satış sağlamaktır. Tüketici fuarlarına örnek olarak her sene yılın sonunda Kültürpark Fuar alanında düzenlenen ve İzmirliilerin dolaşmaktan büyük zevk aldığı *Souvenir* “Hediyelik Eşya, Hobi ve Kitap Fuarı” verilebilir.⁷¹

d) Solo Fuarlar

Bir ülkenin başka bir ülkede tek başına organize ettiği fuarlardır. Fazlasıyla odaklanmış olduğundan, iyi tanıtılması halinde başarı şansı yüksek fuarlardır.⁷² Ancak bu fuarlarda karşılaşılan en büyük sorun, fuarın ya da serginin tanıtımı meselesi olup, fuarı düzenleyen ülke veya organizatör, fuara istenen düzeyde ziyaretçi gelmesini sağlamak durumdadır. Çeşitli ülkelerde düzenlenen *Türk İhraç Ürünleri Sergileri ve Türk Haftaları* bu tip fuarlara örnek oluşturmaktadır.⁷³

e) Entegre Fuarlar

Temel alınan bir ürün ile ilgili diğer tüm ürün, mamul, yarı-mamul ekipman ve hammadde gibi temel ve yan dalları kapsayacak şekilde entegre edilerek düzenlenen organizasyonlardır.⁷⁴ Örneğin, Danimarka’daki “Sütçülük ve Süt Ürünleri Fuarı” yeme

⁶⁸ M. Özcömert, M. Çağlar, *Uluslararası Fuarlara Katılım Rehberi*, İTO, s. 16.

⁶⁹ Ç. Sohodol, *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...*, s. 110.

⁷⁰ *Türk Fuarçılık Tarihi*, İstanbul Fuar Merkezi, 2011, s. 13.

⁷¹ G. Karpat, *İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...*, s. 13.

⁷² *Fuar ve Kongre Merkezi Fizibilite Etüdü*, Şubat 2012, s. 55.

⁷³ Ç. Sohodol, *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...*, s. 111.

⁷⁴ D. S. Celep, *Pazarlama İçinde Fuarçılığın Yeri...*, s. 43.

teknolojisi, süt verimi artış örnekleri, hayvan sağılma teknikleri gibi konuyla ilgili tüm yan dalları da içererek bir entegre fuar özelliği taşımaktadır.⁷⁵

Fuarları, yukarıda tanımlanmaya çalışılan çeşitlerinin yanında, coğrafi konumlarına göre de sınıflandırabiliriz: Bunlar; bölgesel, ulusal ve uluslararası fuarlar başlıkları altında incelenebilir.

f) Bölgesel Fuarlar

Genellikle sadece belirli bir coğrafi bölge bazında düzenlenen ve içinde bulunduğu bölgedeki ziyaretçiler tarafından ziyaret edilen fuar türüdür.⁷⁶ 1963 Samsun Fuarı, 1964 23 Temmuz Doğu Fuarı (Erzurum), 1964 Bursa Millî Fuarı, 1964 Gaziantep Fuarı gibi fuarlar bu tür fuarlara örnek olarak gösterilebilir.⁷⁷

g) Ulusal Fuarlar

Ulusal fuarlar, fuarın düzenlendiği ülkenin firmaları dışında katılımcı firmanın olmadığı fuarlardır. İsviçre Sanayi Fuarı'nın örnek olarak verilebileceęi⁷⁸ bu fuarlara yabancı ülke firmalarının katılımına izin verilmez.⁷⁹

h) Uluslararası Fuarlar

Birçok ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen ve fuara katılan firmaların kendi ülkelerinin ekonomik, teknolojik, kültürel-sosyal düzeylerini ve imknlarını ortaya koyarak uluslararası bir tanıtma stratejisi izlediği fuarlardır.⁸⁰ İzmir Enternasyonal Fuarı, 1939 New York Dünya Fuarı, bu tür fuarlardandır.

ı) EXPO Fuarları

İngilizce *exposition* kelimesinin kısaltması olan EXPO, "Uluslararası Sergi" anlamına gelmekte ve evrensel sergileri ifade etmektedir. Bire bir pazarlama yöntemlerinin oldukça etkin bir hâle geldiği günümüz dünyasında, uluslararası fuarlar, mal alım-satımının yapıldığı meknlar olmanın ötesinde, tanıtım, enformasyon, piyasa

⁷⁵ . Sohodol, **Bütünleřik Pazarlama İletišimi Sürecinde Ticarî...**, s. 111.

⁷⁶ . Sohodol, **Bütünleřik Pazarlama İletišimi Sürecinde Ticarî...**, s. 111.

⁷⁷ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, VII, s. 4318.

⁷⁸ . Sohodol, **Bütünleřik Pazarlama İletišimi Sürecinde Ticarî...**, s. 111.

⁷⁹ **Türk Fuarcılık Tarihi**, İstanbul Fuar Merkezi, s. 14.

⁸⁰ D. S. Celep, **Pazarlama İçinde Fuarcılığın Yeri...**, s. 44.

bilgisi ve deneyimi edinilen, ilk temasın kurulabildiği ya da iş ilişkileri içindeki mevcut temasların geliştirilebildiği yerler olarak değerlendirilmektedir.⁸¹

Bir anlamda dünyanın kültür, tarih ve eğitim faaliyetleri olarak değerlendirilen bu fuarlar, ülkeleri bir araya getirerek, daha iyi bir dünya için bilgi paylaşımı sağlamaktadırlar. EXPO'lar, teknoloji, yenilik, çevre ile uyum gibi evrensel konulara odaklanmakta, sergileri gezenler için, ülkelerinin kültürel miraslarını koruyarak, modern yaşama dair beklentilerini karşılayabilecekleri imkânları sunmaktadırlar.⁸²

EXPO organizasyonları, bir ülkenin ekonomik ve teknolojik değerlerini tanıtmakla kalmayıp, yerel ve kültürel değerlerini de tanıtmaya aracılık eder. Ayrıca ülkelerin ulusal ve uluslararası ekonomisini güçlendirdiği gibi, ülkelerarası ticari ve kültürel ilişkileri de geliştirmektedir.⁸³

EXPO'lar, ortaçağın fuarlarından günümüze dek fuarcılık alanında yaşanan tüm gelişme ve değişimlerin ulaştığı en son noktayı temsil etmektedir. 3-5 yıl gibi aralıklarla düzenlenen, en az 3, en çok 6 ay boyunca açık kalan EXPO'larda farklı ülkelerin çok çeşitli ürünleri bir araya getirilebilmektedir. Bu özellikleri EXPO'ları genellikle 3-7 gün civarında süren ticarî ihtisas fuarlarından ve bütün diğer fuar çeşitlerinden ayırmaktadır.⁸⁴

EXPO'lar, merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Sergiler Bürosu (Bureau International des Expositions) kısa adı *BIE* tarafından düzenlenmektedir. BIE, her 5 yılda bir, evrensel bir temayla Dünya Sergisi, iki dünya sergisinin arasında ise özel bir temayla Uluslararası Sergi düzenlemektedir.⁸⁵

Türkiye, 5 Ekim 2004'te BIE'ye üye olmakla birlikte, 1851'den bu yana düzenlenen 63 Dünya Sergisi'nden, Osmanlı Devleti döneminde 17'sine, Cumhuriyet Dönemi'nde de 17'sine katılmıştır.

Türkiye ilk kez 23 Nisan-30 Ekim 2016 tarihleri arasında Antalya'da "Çiçek ve Çocuk" temasıyla bir Uluslararası Botanik Sergisi'ne ev sahipliği yapmıştır. *Gelecek nesiller için yeşil bir dünya* temasıyla düzenlenen EXPO 2016 Antalya'nın alt temaları "tarih", "biyoçeşitlilik", "sürdürülebilirlik" ve "yeşil şehir"dir. Serginin sembolü, şakayık çiçeği; maskotları ise yörük kıyafetli "Ece" ve "Efe" isimli iki çocuktur.⁸⁶

---

⁸¹ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 112.

⁸² [http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri\(EXPO\)](http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri(EXPO))

⁸³ D. S. Celep, **Pazarlama İçinde Fuarcılığın Yeri...**, s. 44.

⁸⁴ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 113, 114.

⁸⁵ [http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri\(EXPO\)](http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri(EXPO))

⁸⁶ [http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri\(EXPO\)](http://www.mfa.gov.tr/Dunya_Sergileri-Uluslararası_Sergiler-Botanik_Sergileri(EXPO))

XX. yüzyılın ilk yarısına kadar genel fuarlara eğilim yaygın iken, ikinci yarısından itibaren ihtisas fuarlarına doğru bir eğilim oluşmaya başlamıştır.⁸⁷ İhtisas fuarlarında firmalar, müşterilerini daha iyi tanımakta ve onlara daha kolay erişim sağlamaktadır.

Dünya fuarlarının yapısı, az gelişmişlikten çok gelişmişliğe doğru ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerin fuarları her konuyu içine alan genel fuarlar niteliğinde olup ihtisas fuarlarına çok sık rastlanılmazken, gelişmiş ülkelerde ihtisas fuarları özellikle tercih edilmektedir.⁸⁸ Fuarların ayrıca turizmi de tetikleyen organizasyonlar oldukları yadsınamaz. Özellikle uluslararası fuarlar bu konuda ön plana çıkmaktadır. Fuara katılan yabancı ziyaretçilerin, fuarın düzenlendiği ülkedeki harcamalarıyla büyük getiriler sağlandığı bir gerçektir.

B-TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKİYE'DE FUARCILIK

1) Orta Asya'dan Selçuklulara Fuarçılık Anlayışı

Türklerin ekonomik hayatında *panayır* adıyla yer alan bölgesel pazarların tarihi oldukça eskidir. Panayır kelimesinin Yunanca *panegyris* kelimesinden gelmekte olduğunu, 'tüm halkın toplanması' manasına geldiğini ve sözlük anlamının "bir yerde belirli zamanda kurulan pazar" olduğunu yukarıda belirtmiştik.⁸⁹

Türklerde fuarcılık anlayışı ise en az fuarcılığın kökeni kadar eskidir. Hun İmparatorluğu zamanında, İpek Yolu vasıtasıyla Çin'den ithal edilen ipek, ipekli kumaşlar, elbiseler, değerli taşlar vb. karşılığında, Hunlar da Çinlilere, kurutulmuş et, deri, deri malzemeleri, yiyecek ürünlerini gönderiyordu. Konar-göçer/yarı-yerleşik bir düzende yaşadıkları bilinen Hunlar ve Göktürklerde sürekli bir ekicilik görülmesi de, kışlaklarda herkesin kendine ait bir toprağı vardı ve tarım ile uğraşılırdı. Orta Asya'da kışlaklar, M.S. IV. ve V. yüzyıllarda zengin ticaret ve kültür merkezlerine dönüşmüştür. Kervanlar aracılığıyla yapılan ticaret, Uygurlar döneminde daha da gelişmiş ve Turfan bir ticaret bölgesi olarak önem kazanmıştır.⁹⁰

Gerek Hunlar gerekse Göktürkler, Orta Asya'daki büyük ticaret şehirleri ile çok ilgilenmişler ve Orta Asya şehirlerini elde tutabilmek için Çin orduları ile büyük savaşlar yapmışlardır. M.S. 123- 129 yılları arasında ünlü Çin generali Pan Yung, Orta

⁸⁷ A. Y. Ata, F. Yücel, "Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık..." s. 509.

⁸⁸ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticari...**, s. 107.

⁸⁹ [http:// www.marmarafuar.com.tr/](http://www.marmarafuar.com.tr/) Türkiye'de Fuarçılığın Gelişimi ve Fuar Sektörü

⁹⁰ B. Akarınar, "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte..." s. 28, 29.

Asya ticaret yolları ile şehirlerini Hunların elinden almak için büyük bir akın yapmıştır.⁹¹

Türklerde en eski devirlerden beri ticari faaliyetlerin varlığı bilinmektedir. Öyle ki Hunlar ve Göktürkler zamanında doğuda Türk-Çin sınırında, batıda Sırderya boylarında belirli tarihlerde büyük pazarlar kurulmuştur.⁹² Milletlerarası ticaret yolları üzerinde ya da orduların konakladığı yerlerde veya sınır boylarında, kentsel yerleşmelerden uzak noktalarda mevsimlik ya da yıllık geçici nitelikteki bu pazar ya da panayırların devlet eliyle kurulan anıtsal-kamusal ekonomik hizmet yapıları ile kentsel yerleşmelere dönüştüğü, Ordu Pazarı, Cuma Pazarı, Şal Pazarı, At Pazarı gibi yer adlarının varlığından anlaşılmaktadır.⁹³

İpek Yolu boyunca kervan konakları en canlı pazarlardı.⁹⁴ Çin'den başlayarak bütün Asya'yı geçip Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya kadar uzanan ve dünyaca ünlü ticaret yolu olan İpek Yolu'nun geçtiği ülkeler, dönemlerinin en zengin ülkeleri idi. Nitekim Çin ve Hun İmparatorluğu arasındaki ticaret bu yol ile sağlanıyordu. İpek Yolu, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir ticaret yolu olmasının ötesinde, bu yol üzerinde yaşayan kültürlerin, dinlerin, ırkların da izlerini taşımakta ve olağanüstü bir tarihsel ve kültürel zenginlik sunmaktaydı.⁹⁵

Eski Orta Asya'da çarşı ve pazar yerleri, genel olarak mabetler ile kervansarayların içlerinde yer alırdı. Türkler, etrafı surlar ile çevrilmiş olan bu pazar yerlerine *kervan (kâr-ban)* sözünü bozarak "kermen" demişlerdi. Türklerin Orta Asya'da iken Soğdu ve Tacik tüccarlar ile yakın münasebetleri olmuştu. Bu tesirlerin İran kültüründen geldiği tahmin edilmektedir. Sergi veya yaygın şekliyle ticaret yeri veya dükkânlara, XI. yüzyıl Türkleri *sekü* yani *seki* derlerdi.⁹⁶

Türkler, kervansaray anlayışını Anadolu'ya geldikten sonra öğrenmediler. Daha Orta Asya'da iken, dünyanın en büyük kervan yolları sayılan ipek yolları, Türklerin oturdukları şehirlerden geçiyordu.⁹⁷ Bu yolların düzenli ve emniyet içinde işlemesi,

---

⁹¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş-I, Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 147, 148.

⁹² Turan Can, "*Türklerde Tarih Boyunca Panayır ve Fuarçılık*", **Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları**, Kasım 2014, s. 1.

⁹³ Koray Özcan, "*Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri-I- Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri*" Selçuk Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 1, 2006, s. 207.

⁹⁴ B. Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 29.

⁹⁵ Gökçe Günel, "*Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu- Kervansaraylar- Köprüler*", **Kebikeç Dergisi**, S. 29, 2010, s. 133.

⁹⁶ B. Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş...** s. 309.

⁹⁷ B. Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş...** s. 379.

Türklerin yararına idi. Konak yerlerine yakın ve şehirlerde oturan Türkler ise kervanlar ve kervancılık hayatı ile yakından ilgiliydi.⁹⁸

Karahanlılar ve Büyük Selçuklular döneminde Arap, Fars, Bizans kervanlarının güzergâhları boyunca pazarlar, gelişmiş ve sayıları artmıştır. VIII-IX. yüzyıldan beri Müslüman kavimlerle kurulan ticarî bağlantıları güçlenmiş; Harezm'de Cürcaniye ve Barategin, Mâveraünnehr'de Sabran şehirlerinde büyük hayvan pazarları oluşmuştur.⁹⁹

2) Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Pazar ve Panayırlar

Bilindiği gibi Türkler, Anadolu'ya ilk adımı, Sultan Alp Arslan komutasındaki orduyla 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Bizanslıları mağlubiyete uğrattıktan sonra atmıştır. Anadolu, 1071'den sonraki yıllarda bir yandan hızla Türkleşme sürecine girerken öbür yandan tabii olarak İslamlaşma sürecine girmiştir. Anadolu'nun kapıları Türklere açıldıktan sonra Sultan Alp Arslan, komutanları arasında Anadolu'yu iktâ etmiş ve onlardan beylikler kurmalarını istemiştir. Bu beylikler sayesinde de Anadolu'da Türk hâkimiyeti kurulmuştur. Dört yıllık bir süreçten sonra 1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah yönetiminde Anadolu Selçuklu Devleti, öteki adıyla Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur. 1075'ten 1318 yılına dek 243 yıllık süre içinde Anadolu topraklarında hüküm sürmüş olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin tahtı 17 hükümdar görmüştür.¹⁰⁰

Anadolu o dönemde gerek jeopolitik açıdan gerekse coğrafi konumu bakımından önemli bir yere sahipti. Çünkü Anadolu, bugün de olduğu gibi, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli bir köprü konumundaydı. Bunun yanında Çin'den başlayıp Anadolu üzerinden geçen İpek Yolu ve Hindistan'dan başlayıp yine Anadolu toprakları üzerinden geçerek Avrupa'ya uzanan Baharat Yolu, Anadolu'nun bu stratejik önemini iki kat daha artırıyordu. Tüccarlar ve kervanlar bu iki yol sayesinde ticaret yapabiliyor ve ülkeler arasındaki ticarî münasebetleri geliştirebiliyorlardı. İşte Selçuklu sultanları da Anadolu'nun bu önemli özelliğini tez zamanda kavramış ve iktisadi politikalarını buna göre yürütmüşlerdir.¹⁰¹

Selçuklu sultanları, Anadolu üzerinden geçen milletlerarası ticaret yollarının iktisadi önemini biliyor ve fetihlerini bu siyasete göre yapıyorlardı. I. Gıyâseddin

⁹⁸ B. Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş...** s. 317.

⁹⁹ B. Akarınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 29.

¹⁰⁰ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 700.

¹⁰¹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih...**, s. 415.

Keyhüsrev, ikinci saltanat döneminde 1207 yılında Antalya'yı fethetmiştir. Antalya'nın fethi, Anadolu'nun iktisadi ve ticari gelişimine büyük bir tesir etmiştir. Selçuklular, ilk defa Haçlılar ile ticari ilişkilere girişmiştir.¹⁰² Bundan başka I. İzzeddin Keykâvus, milletlerarası kervan yollarının ve ticaretin gelişmesi için Samsun ve Sinop limanlarını Türk hâkimiyetine almak istemişti. İzzeddin Keykâvus, 1214 yılında Sinop'u ele geçirdi. Ayrıca aynı yıl Kıbrıs Kralı Hugue ile yapmış olduğu anlaşma uyarınca artık iki tarafın tüccarları birbirlerinin ülkelerinde serbestçe ticaret yapabilecekti.¹⁰³ Bununla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'ne en parlak dönemini yaşatan Sultan Alâeddin Keykûbâd zamanında, Avrupa-Asya, Kuzey-Güney ülkeleri ve kavimleri arasında gelişen milletlerarası ticarî faaliyetler en yüksek seviyeye ulaşmış, Anadolu, kervan ve transit yollarının kesifleştiği, birbirleriyle kesiştiği ve kaynaştığı ülke olmuştur.¹⁰⁴ Sultan Alâeddin zamanında, 1223 yılında Alanya fethedilmiş, 1226 yılında ise Kırım'a düzenlenen Suğdak seferi ile Karadeniz üzerinden kuzey ülkeleriyle yapılan ticarete canlılık kazandırılmıştır.¹⁰⁵

Anadolu, bin yıllardan beri uygarlıkların yaşadığı, coğrafi konumu ve iklimi gereği tarımın ve hem yerel hem de geçiş ticaretinin gelişmesine uygun bir sahaydı.¹⁰⁶ M.Ö. VII-V. yüzyıllarda gelişen Truva, Kalkamış ve Çatalhöyük gibi kentlerde ticaretin izlerine rastlanmaktadır. Kayseri ise Asurlulardan kalma tabletlerde bile önemli bir ticaret, antrepo ve fuar yeri olarak görülmektedir.¹⁰⁷ Anadolu Selçukluları da bir anlamda devraldıkları bu ticaret geleneğini sürdürmüş ve kozmopolit Anadolu topraklarında kendi anlayışlarına uygun pazarlar oluşturmuşlardır.¹⁰⁸

Selçuklu Türkiyesi'nde kervansarayların da büyük önemi vardı. Ticaret kervanları, doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde belirtilebilecek iki ana doğrultuda gider gelirlerdi.¹⁰⁹ Kervansaraylar genellikle yürüyüş mesafesinde, 35-40 kilometrelik aralıklarla kurulmuştu. Kervansaraylar içerisinde, insan ve hayvanların her türlü ihtiyacını karşılayacak yiyecek, içecek, su, mescit, hamam, her çeşit tamir ustası bulunmaktaydı. Kervansaray yapımına Sultan II. Kılıç Arslan döneminde başlanmış ve Anadolu'da bir asır içinde ticaret yollarının tamamı kervansaraylarla örülmüştü.

¹⁰² O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih...*, s. 305- 307.

¹⁰³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih...*, s. 324, 325, 326.

¹⁰⁴ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasî Tarih...*, s. 415.

¹⁰⁵ G. Günel, "*Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da...*" s. 138.

¹⁰⁶ B. Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 29.

¹⁰⁷ Ç. Sohodol, *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...*, s. 93.

¹⁰⁸ B. Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 29.

¹⁰⁹ Yaşar Bedirhan, "*Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret*", *Turkish Studies Dergisi*, 9, S. 5, Ankara 2014, s. 374.

Yapılan son araştırmalarla XI. yüzyıldan sonra Anadolu Selçuklu Dönemi ve Beylikler Döneminde, Anadolu'da 270 civarında kervansaray yapıldığı ortaya çıkarılmıştır.¹¹⁰

Selçuklular döneminde şehirlerin mamur hâle getirilmesiyle ticari faaliyetler de gelişme göstermişti. Ülke içi ticaret, kayda değer ölçüde büyük şehirlerdeki meydan pazarlarında, ticaret hanlarında ve dükkânlarda cereyan etmekteydi. Osmanlı devrinde çok gelişmiş olan şehirlere mahsus kapalı pazar anlayışı, Selçuklu Türkiye'sinde de mevcuttu. Her cins hammadde veyahut gıda maddesi için ayrı bir han inşa edilmişti: Pirinççiler hanı, pamuk hanı vs.¹¹¹ Anadolu Selçuklu şehirlerinde de pazarlar kuruluyordu. Ticari hayatta önemli yeri olan bu pazarları yıl pazarı, altı ay pazarı, hafta ve gün pazarı gibi sürelerle adlandırmak mümkündür.¹¹² Söz gelimi, XIII. yüzyıl başlarında Konya'da Eski Çarşı ve Yeni Çarşı bulunmaktaydı. Eski Çarşı 1190'da Haçlılar tarafından yıkılmasının ardından tekrar canlandırıldı, şehrin gelişmesiyle birlikte yanına bir çarşı daha açıldı. Bunun yanında şehrin batı surlarının dışında *sûkulgurebâ* ve *tîz* pazarları da mevcuttu. Eski ve Yeni Çarşı'da birçok zanaat ve ticaret erbabının dükkânı vardı. Selçuklular döneminde de Sivas'ta Büyük Han ve Kapan Hanı gibi hanlar mevcuttu. Cenevizlilerin uzun süre kaldığı Kemâleddin Hanı da dönem hanlarından. Bu hanlar sadece tüccarların konakladığı yerler olmayıp aynı zamanda alışveriş yapılan yerlerdi.¹¹³

XIII. yüzyıl Türkiye'sinin dış ticaretinde ise Bizans ile Memlûk devletleri çok mühim rol oynamışlardır. Bizans halkıyla Türk halkı, gerek Bizans şehirlerinde gerek Anadolu'da geniş çaptaki uç pazarlarında alışveriş etmişlerdir. Bu alışveriş ise sanayi ve gıda maddeleri ekseninde dönmüştür. Bizans'tan sonra Türkiye'nin çok geniş iktisadi münasebette bulunduğu yerler ise Arap memleketleridir. Zamanın seyyahlarından İbn Batuta, Anadolu'nun her tarafında Mısır, Suriye ve Irak'tan gelen tüccarlara rastlamıştır.¹¹⁴

Milletlerarası ticaretin genişlemesi Anadolu'da birtakım milletlerarası pazarların teşekkülüne de ortam hazırlamıştı. Bu pazarlar genellikle şehirlerin uzağında, *yabanda* kurulduğu için "yabanlu" adını alıyorlardı.¹¹⁵ Önceleri pazar yeri olarak kullanılan bazı mahallerin etrafına zaman içerisinde dükkân ve hanlar inşa edilerek bu mahallerin şehir

¹¹⁰ G. Günel, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da..." s. 139, 140.

¹¹¹ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1243- 1453**, I, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, s. 31.

¹¹² Y. Bedirhan, "Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret" s. 376, 377.

¹¹³ Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Pazar" maddesi, s. 204.

¹¹⁴ M. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi...**, C. I, s. 33.

¹¹⁵ İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", Ankara Üniversitesi, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 24, S. 1, Ankara 1981, s. 371.

hâline dönüştüğü görülmekteydi. Söz gelimi, Mardin'in güneyindeki Koçhisar (Kızıltepe) bir pazar yeri iken Artuklular zamanında bir şehir hâline gelmişti. Pazar yerinden kasaba hâline dönüşen Konya ilinin ilçesi Ilgın'ı da zikretmek gerekir.¹¹⁶ Dönemin tarihî kaynaklarında, ünlü sufi Mevlanâ Celâleddini Rumî'nin her yıl düzenli aralıklarla Ilgın/Yılgün kaplıcalarına gittiğine ilişkin kayıt, söz konusu Pazar yerleşmesinin ekonomik etkinliklerinin yanı sıra sağlık hizmetleri etkinliğini de göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.¹¹⁷

Mardin'in Koçhisar Pazarı'na Suriye, Anadolu ve Diyarbakır taraflarından çok insanın gittiği bilinmektedir. Yine Kırşehir-Kayseri yolu üzerinde kurulan Ziyaret Pazarı da kasaba hâline gelen bir başka pazar yeridir.¹¹⁸ Bu pazar yerine Kırşehir Selçuklu Valisi Cacaoğlu Nur El-Din tarafından Bezzâzlar Hanı/Bezciler Hanı inşa edilmiştir. Ayrıca bu handa haffâf/kunduracılar, kassâb/kasaplar ve hazzâin/çömlekçiler gibi çeşitli esnaf gruplarının da yer aldığı bilinmektedir.¹¹⁹ Amasya-Tokat arasında Azîne/Cuma Pazarı, Germiyan'da Alemüddin Pazarı Anadolu pazarlarının en meşhurları idi.¹²⁰ Azîne Pazarı, Hindistan'dan Güney Rusya'ya aktarılan mal ve ürünlerin alım-satım-pazarlama faaliyetleri ve ticaret kervanlarının konaklama merkezi olup gelişerek ticaret merkezi hâline gelmiştir.¹²¹ Şehirlerin kapılarında da pazarlar kurulmuştur. Yakın Doğu'da birçok Türkmen göçebe yaşadığı için, bu pazarların bazıları Türkmenlerin hayvan mahsullerini sattıkları ve mamul madde aldıkları pazarlardı. Bu sebeple bunlara "Türkmen Pazarı" adı verilirdi. Kırşehir'de, Halep'te, Musul'da meşhur Türkmen pazarları *sûkutterâkime* vardı.¹²²

Gerek mahallî ihtiyaç için şehir içinde veya dışında kurulan pazarlar gerek daha geniş bir mübadele ihtiyacını tatmin eden panayırlar devletin himayesi ve kontrolü altındaydı.¹²³ Bu panayırlar hükûmetçe maaşlı veya iltizam usulüyle tayin olunan 'şahneler' tarafından kontrol ediliyor ve bunlardan devlete ait kazanç vergileri alınmıyordu.¹²⁴ Bilhassa panayırları göçebelerin veya serserilerin baskılarından korumak için oldukça mühim bir askerî kuvvet hazır bulunduruluyordu.¹²⁵

¹¹⁶ DİA, "Pazar" maddesi, s. 204.

¹¹⁷ K. Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri..." s. 210.

¹¹⁸ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat" s. 371.

¹¹⁹ K. Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri..." s. 210.

¹²⁰ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", s. 371.

¹²¹ K. Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri..." s. 211.

¹²² İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", s. 371, 372.

¹²³ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", s. 372.

¹²⁴ M. Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi...**, I, s. 32.

¹²⁵ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", s. 372.

Bu pazarların yanında Selçuklular döneminde kurulan en meşhur pazar, fuar olarak da nitelendirebileceğimiz Yabanlu Pazarı'dır. Yabanlu Pazarı hakkında Prof. Dr. Faruk Sümer'in araştırmaları ve makaleleri çok önemlidir.¹²⁶ Faruk Sümer, "Selçuklular devrinde milletlerarası büyük bir fuar" olarak tanımladığı Yabanlu Pazarı'nın, XIII. yüzyıl sonuyla XIV. yüzyıl başında açıldığını belirtir.¹²⁷ Kayseri'nin yüz kilometre doğusunda, bugün *Pazarören* adıyla anılan bölgede, her yılın bahar mevsiminde açılan ve 40 gün süren Yabanlu Pazarı, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Moğol istilaları yüzünden sona ermiştir.¹²⁸ Faruk Sümer, Selçuklular döneminde, Yabanlu Pazarı kadar büyük olmamakla birlikte, Buhara civarındaki Tevâvîs'te Türkistan yakınındaki Uşrusana yörelerinde de fuar niteliği taşıyan pazarlar kurulduğunu söyler. Yabanlu Pazarı, çevre ülkelerden gelen tüccarların bir araya geldiği önemli bir ticari oluşumdur.¹²⁹ Buraya doğu-batı, kuzey-güneyden yabancı tüccarlar gelir, doğudan ve batıdan gelenler kendi aralarında, kuzeyden ve güneyden gelenler de kendi aralarında alışveriş yaparlardı.¹³⁰ Bu pazarda, Güney Rusya/Kırım gibi kuzey ülkelerinden gelen köle ve cariyeler ile kürk ve deri gibi malların; Hindistan, Çin, Kıbrıs, Suriye, El Cezire, Bizans ve Venedik gibi farklı ülkelerden gelen atlas, diba, saklâtûn gibi değerli kumaş ve baharatlar ile Anadolu'da Germiyan bölgesinde yetiştirilen kaliteli cins Türkmen at ve katırlarının değiş-tokuş usulüyle ticareti yapıldığı bilinmektedir.¹³¹

Ünlü İslâm tarihçi ve âlimi Zekerya El-Kazvî'nin *Asâru'l- Bilâd ve Ahbâru'l- İbâd* adlı eserinde bu pazarı şöyle anlatır:¹³²

"Anadolu'da her yıl baharın başında kırk gün süren bir Pazar kurulur. Bu pazara 'Yabanlu' denir. Bu pazara uzak yerlerden, doğu, batı, güney ve kuzeyden insanlar gelir. Tacirler bu pazara katılmak için pek büyük bir gayret sarf ederler."

Selçuklu dönemi vakâyinâmelerinden, milletlerarası işleve sahip panayır yeri olduğu anlaşılan Yabanlu Panayırı'nın, aynı zamanda Selçuklu orduları tarafından toplanma yeri ve yaylak olarak kullanıldığına dair kayıtlar mevcuttur.¹³³

¹²⁶ Bu konuda hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Yabanlu Pazarı; Selçuklular Zamanında Milletlerarası Büyük Bir Fuar", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S. 37, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.

¹²⁷ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi**, TÜYAP, s. 13.

¹²⁸ B. Akarpınar, "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte..." s. 29.

¹²⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi**, TÜYAP, s. 13.

¹³⁰ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçuklular Devrinde Ticarî Hayat", s. 371.

¹³¹ K. Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri- I..." s. 209.

¹³² T. Can, "Türklerde Tarih Boyunca Panayır ve Fuarlık", **TTKA**, s. 4.

¹³³ K. Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri- I..." s. 210.

3) Osmanlı Devleti'nde Pazar-Panayır-Fuarcılık

a) Pazarlar-Panayırlar ve Diğer Ticari Faaliyet Alanları

Türklerin ekonomik hayatına panayır adıyla giren fuarcılık anlayışı, Osmanlı Devleti zamanında en üst seviyeye ulaşmış, Osmanlı Devleti özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra düzenlenen dünya fuarlarına katılmaya azami gayret sarf etmiştir. Osmanlı Devleti uluslararası fuarlara katıldığı gibi, kendisi de benzer fuarlar düzenlemiştir. Kuruluşunun ilk zamanlarında pazarların, panayırların, bedestenlerin ve kervansarayların ülke genelinde mevcut olduğu bilinmekle beraber, devletin gerileme döneminde, ülke tanıtımı için ve ülkenin gücünü gösterme adına uluslararası fuarlara katılma ve düzenleme o dönem için çok önemliydi.¹³⁴

Osmanlı Devleti'nde ticaret yerlerini hafta pazarları, panayırlar ve büyük ticaret şehirleri adı altında üç gruba ayırmak mümkündür.¹³⁵ Osmanlı Devleti, klasik döneminden beri kurula gelen bu ticari oluşumlardan başka, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra düzenlenen fuarlara katılmaya çalışmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti kendi de fuarlar düzenlemiş, bu fuarlar aracılığıyla kendisini tanıtmış ve diğer ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmiştir.

Hafta pazarları, önemli köyler ile kasaba, kale ve küçük şehirlerde kurulurdu. Pazar yeri olacak köylerin, cami, mescit, han, çeşme gibi dinî ve medeni tesisleri ihtiva etmelerine dikkat edilirdi.¹³⁶ Özellikle kırsal kesimlerde ticari faaliyetler haftalık pazarlarda yürütülürdü. Sipahiler aynî olarak aldıkları oşür vb. mahsulleri bu tür pazarlarda satarlardı. Bu pazarlarda gündelik ihtiyaçlar, ev eşyası ve özellikle dayanaksız tüketim malları bulunurdu.¹³⁷

Hafta pazarları, genellikle civarda bir günlük mesafede bulunan köylerin ahalisinin her mevsimde kolayca erişebilecekleri merkezî vaziyette olan köy, kasaba ve küçük şehirlerde kurulurdu.¹³⁸ Bazı kanunnamelerde köylülerden bir günden fazla mesafedeki pazarlara gitmesinin talep edilemeyeceği, sipahinin yakın bir pazar yerinden bir başka pazar yerine ücretsiz taşıma talebinde bulunamayacağı yönünde hükümler yer almaktaydı.¹³⁹

¹³⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi**, TÜYAP, s. 25.

¹³⁵ Lütfi Güçer, "*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Politikası*", **Türk İktisat Yıllığı**, S. 1, 1987, s. 41.

¹³⁶ L. Güçer, "*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun...*" s. 41.

¹³⁷ DİA, "*Pazar*" maddesi, s. 207.

¹³⁸ L. Güçer, "*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun...*" s. 41.

¹³⁹ DİA, "*Pazar*" maddesi, s. 207.

Hafta pazarlarının günleri belliydi. Herhangi bir kişi bu pazarlarda emtiasını satamazsa, diğer günlerde açılan pazarlarda eşyasını satabilme imkânına kavuşuyordu.¹⁴⁰ Fakat Cuma camisi bulunan yerlerde pazarlar özellikle Cuma gününe denk getirilirdi. Bunun sebebi, kadıların bu günlerde davalara bakması ve padişah fermanlarının o gün kasaba ve köy halkına duyurulmasıydı. Hristiyan ve Yahudilerin yaşadığı yerlerde ise pazarın, cumartesi ve pazar günlerinde kurulmasına özen gösterilirdi.¹⁴¹

XVI. yüzyılda Anadolu ve Rumeli’de düzenli hafta pazarları kurulurken yüzyılın ikinci yarısında Celâlî İsyancıların yol açtığı kargaşa ve emniyetsizlik yüzünden pazarların zaman zaman tatil edildiği görülmektedir. Bundan dolayı daha çok iç ticarete yönelik pazar ve panayırların giderek zayıfladığı, bozulduğu, güvensizliğin yanında seferler ve salgın hastalıklar gibi sebeplerle kurulamadığı dikkati çeker.¹⁴²

Pazara ve bilhassa şehre lazım olan mahsullerin dış vilayetlere satılması yasaktı. Şehirlerin iaşesinde darlıkların önüne geçmek için konulmuş olan bu prensibin yürüyememesinden dolayı merkeze gelen şikâyetler üzerine şehre ve kasabaya lazım olan zahirenin dışarıya götürülüp satılması, yalnızca şehirlinin ihtiyacı temin edildikten sonra fazlasının satılabileceği sık sık hatırlatılmıştır.¹⁴³ Pazarın düzeni genellikle pazarbaşı ve muhtesip tarafından sağlanırdı. Kadıya bağlı olarak hareket eden muhtesip, pazarın düzenini ve güvenliğini sağlar, ölçü, tartı aletlerini kontrol eder, paraların ayar ve ağırlıklarını, malların kalitesini denetlerdi. Pazarlarda genellikle *bâc resmi* alınırdı. Pazar bâcının miktarı, satılan mala, satıcının yerli veya taşralı oluşuna göre değişir, satılmayan maldan bâc tahsil edilmezdi. Bunun yanında yapılan antlaşmalar gereği bazı yabancı ülke tüccarlarından da bâc resmi alınmazdı.¹⁴⁴

Tüm bu asayiş ve kontrole rağmen hafta pazarlarında bazen ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1609 senesinde Anadolu eyaletinin iki kazası, bir köy hafta pazarı yüzünden ihtilafa düşmüştür. Antalya körfezinin doğu sahili üzerinde bulunan ve Duşenbe kazasına bağlı Pazarcı köyünde eskiden beri hafta pazarı kuruluyordu. Manavgat kazası ahali, bu köyde kurulmakta olan pazarı daha eski bir devirde kendi kazalarında kurulduğunu iddia ile iddialarına uygun bir emr-i şerif elde etmişlerdir. Duşenbe kazası ahali bu sefer, Pazarcı köyünde kurulmakta olan hafta pazarının

¹⁴⁰ L. Güçer, “XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun...” s. 41.

¹⁴¹ DİA, “Pazar” maddesi, s. 208.

¹⁴² DİA, “Pazar” maddesi, s. 207.

¹⁴³ L. Güçer, “XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun...” s. 43.

¹⁴⁴ DİA, “Pazar” maddesi, s. 207.

reayaya ve zahire için gelen gemilere faydalı havas-ı hümayun ve evkafa zararı olmadığını ileri sürerek pazarın köyde kurulmasına devam hususunda Manavgat ahalisinin her türlü müdahalesini yasaklayan ikinci bir hüküm almışlardır.¹⁴⁵

Osmanlı ticaret hayatının ve devlet ekonomisinin can damarları olan panayırlar, XVIII- XIX. yüzyıllarda serbest ticaretin ve yapıcı bir devlet müdahalesinin görüldüğü ticaret alanlarıydı.¹⁴⁶

Osmanlı Devleti'nde kurulan panayırları sosyal ve ticari içerikli panayırlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Sosyal yönü önde olan panayırlar, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar tarafından kurulurdu. Genellikle bir din büyüğünün adıyla anılan bu panayırlarda dinsel törenler ve eğlence öne çıkardı. Bu panayırlar İstanbul'da Tatavla, Balıklı, Çengelköy, Silivri, Alemdağ, Kuzguncuk, Arnavutköy, Tarabya, Aya Yorgi (Büyükkada), Göksu gibi yerlerde, genellikle bir kutsal su (ayazma) çevresinde açılırdı.¹⁴⁷

Ticari yönü ağır basan panayırları ise ulusal ve uluslararası panayırlar olarak ikiye ayırabiliriz. Anadolu'da kurulan panayırlar çoğunlukla bölgesel vasfa sahipken Rumeli'de kurulanlar uluslararası bir nitelik taşımaktaydı. Anadolu'da kurulan panayırlar arasında Ankara-Yapraklı, Tokat-Zile, Amasya, İzmir-Buca, Balıkesir, Çan ve Gönen panayırları vardı. Rumeli'de kurulanlara ise, Uzuncaabad-ı Hasköy, İslimye, Petriç, Şarköy (Şehirköy), Siroz, Selanik- Luka, Nevrekop, Piriştine, Vudine, Şumnu, Mavrova, Dolyan, Alasonya, Filibe- Maraş, Serfiçe, Silivri ve Tekirdağ panayırları örnek verilebilir.¹⁴⁸ Bu panayırlar içinde Tor ve Alasonya panayırları uluslararası bir nitelik taşıyordu. Bu panayırlar, Avrupalı ve Osmanlı tüccarlarının buluşma noktasıydı.¹⁴⁹ Osmanlı Devleti'ndeki panayırlar arasında Rumeli'nin en büyük panayırı Uzuncaabad-ı Hasköy panayırıydı. Eylül'ün başında başlar ve yaklaşık bir buçuk ay devam ederdi. Buraya daha çok yabancı tüccarlar, mesela İngilizler, Fransızlar, Avusturyalılar ve Saksonyalılar mal getirirdi.¹⁵⁰

Panayırlar, hafta pazarlarından farklı olarak senede bir veya birkaç defa ve belirli zamanlarda, bir hafta veya on gün süreyle açık kalıp oldukça geniş bir bölgenin

¹⁴⁵ L. Güçer, "XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun..." s. 43.

¹⁴⁶ B. Akarpınar, "Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte..." s. 29.

¹⁴⁷ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 13.

¹⁴⁸ Kadir Arslanboğa, "Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Bir Fuar: Uzuncaabad-ı Hasköy Panayırı'nın 1769 ile 1818 Yıllarına Ait Gümrük Gelirleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8, S. 36, Şubat 2015, s. 776.

¹⁴⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 15.

¹⁵⁰ Doç. Dr. Coşkun Yalçın'la yapılan bir röportaj: "Tarihimizde Fuarlar Kutsaldır", <http://www.os-ar.com>

tüccarlarını ve emtialarını bir araya toplayan pazarlardı. Panayırlarda tüccarların eşyalarını koymaları ve barınmaları için gerekli tesisler mevcuttu. Örneğin, Sıdrakapsa'daki pazargâh, vezir-i azâm tarafından inşa edilmişti. Moşkolar Panayırı ise 1000 kadar dükkânı ihtiva ediyor ve panayır yeri bir kale duvarı ile çevrilmiş bulunuyordu. Panayıra gelen tüccarlar dükkânına göre 20, 30, 40 akçe kira veriyordu. Yine Sıdrakapsa panayırının kurulması üzerine Selânik, Vardar Yenicesi, Karaferye, Trahala, Alasonya, Kesriye, Florina, Üsküp, Manastır, Kratova, İştıp, Ustrumca, Timurhisar, Serez, Drama, Karasu Yenicesi, Gümülcine, Zaçışta ve Hrupişte kadılarına hükümler yazıldığı ve bu kazalardaki tüccarların davet edildiği belgelerden biliniyor.¹⁵¹

Osmanlı panayırları daha çok Rumeli'de ağırlık kazanmıştır. Bunun sebebini Ömer Şen şöyle açıklar:¹⁵²

“18. ve 19. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde bazı panayırların ‘kadîmden berû’ yani başlangıcı belli olmayan zamandan itibaren kurulduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca, Rumeli'deki panayırların çoğunun gayrimüslim toplulukların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ikâmesi, bu organizasyonların Bizans menşeli olabileceği görüşünün ağırlık kazanmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı idarecilerinin fethettikleri bölgelerde rastladıkları bu tür organizasyonları silip atmak yerine yeniden canlandırdıkları ve idamesi için çeşitli girişimlerde bulduklarını söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti, devraldığı bu organizasyonları devam ettirmenin yanı sıra, özellikle 18. ve 19. yüzyıllardaki ticarî hayatın canlanmasıyla birlikte, yeni panayırlar kurma yoluna da gitmiştir.”

Osmanlı Devleti, haftalık pazarlar gibi panayırları da kontrolü altına almıştır. Devlet, bu politikasıyla, panayırlara giden ve dönen tüccar kabilelerinin ve panayırların taarruzlardan korunması vazifesini üstlenmiştir. Ticareti ve tüccarı emniyet altına almak için tehlikeli ve korkulu yerlere derbentler inşa etmiştir. Büyük miktarda eşya ve para ile panayırlara giden ve dönen tüccar kabilelerine sık sık musallat olan haydut ve eşkıyalardan korunmayı devlet sağlamış ve bunun için fevkalade tedbirler almıştır.¹⁵³ Panayırlarda da pazarbaşı görev yapmakta ve bâc-ı bâzâr, ihtisap ve kantar resmi alınmaktaydı.¹⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde büyük ticaret şehirleri ise bedestanlar, hanlar, kapanlar ve kervansaraylardı. Ticarî alt yapının tamamlayıcısı olan kervansaray ve hanlar

¹⁵¹ L. Güçer, “*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun...*” s. 44- 46, 47.

¹⁵² G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 14.

¹⁵³ L. Güçer, “*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun...*” s. 47.

¹⁵⁴ DİA, “*Pazar*” maddesi, s. 207.

konaklama yeri olmalarının yanında dükkân, imalathane, depo gibi fonksiyonlara da sahipti.¹⁵⁵ Aslında bu tip yapıların temeli Selçuklulara dayanmaktadır. Osmanlı Devleti, Selçuklulardan devralmış olduğu ticari yapılanmayı devam ettirmiştir. Örneğin, bedestan kelimesi arşiv kaynaklarında *bezzazistan*, *bezastan* olarak geçmektedir. Aslı Farsça olan bu kelime kumaş satan esnafın oturduğu yer manasına gelmektedir.¹⁵⁶ Kırşehir Selçuklu valisinin bezzazlar hanı inşa ettirdiğine Selçuklular başlığı altında daha önce değinilmişti. Bedestanlarda kumaştan başka, gümüş, altın, altın mamulleri, mücevherat ve bazı şehirlerde de esirler satılırdı. Bedestanların Osmanlı Devleti'nin ticarî hayatındaki en önemli rolü, dışarıdan gelen tüccarlara, getirdikleri kumaş, mücevherat, kıymetli madenlerden yapılmış malları satma imkânı vermesiydi.¹⁵⁷ Çarşılar genellikle bedestanın etrafında toplanır, çarşının ortasında veya yanında pazar yeri bulunurdu.¹⁵⁸

Bedestanlar, kethüdalar veya tüccarların mümessilleri olan *hacılar* tarafından idare ediliyordu. Dışarıdan gelecek taarruzlara karşı bedestanlar geceli- gündüzlü bekçiler tarafından korunuyordu.¹⁵⁹

Kapanlara veya hanlara gelince, her biri tek bir cins ticaret maddesinin toptan satışı ya da dağıtımına hizmet edecek kapalı birer pazar yeri görevi yapan bu tür yapılara, yine Anadolu Selçukluları döneminden beri rastlanmaktadır.¹⁶⁰ Toptan ticaret yapılan bu hanlar, satılan malın türüne göre un kapanı, yağ kapanı, bal kapanı gibi adlarla anılırdı.¹⁶¹ Örneğin, Karadeniz memleketlerinden İstanbul'a gelen gönler,¹⁶² Galata'da, Rüstem Paşa Hanı'na geliyor ve İstanbul dericileri, başlarında kethüda ve yiğitbaşları olduğu hâlde bu hana gelen gönleri satın alıyorlardı.¹⁶³

Belirli bir eşyayı, belli hanlarda satmak mecburiyeti sadece İstanbul'a mahsus bir yöntem değildi. Devletin diğer şehirlerinde de buna benzer ticaret hanları vardı.¹⁶⁴ Her han, bir çeşit malın kapalı pazar yeri olma görevini fermanla tekeline geçirdiği için, burada toplanıp perakendecilere ve esnafa satılan ticaret maddesi başka yerde

¹⁵⁵ DİA, "Pazar" maddesi, s. 207.

¹⁵⁶ L. Güçer, "XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun..." s. 49, 50.

¹⁵⁷ L. Güçer, "XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun..." s. 50.

¹⁵⁸ DİA, "Pazar" maddesi, s. 207.

¹⁵⁹ L. Güçer, "XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun..." s. 50, 51.

¹⁶⁰ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1453- 1559**, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, II, s. 222.

¹⁶¹ DİA, "Pazar" maddesi, s. 207.

¹⁶² İşlenmiş deri, kösele.

¹⁶³ L. Güçer, "XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun..." s. 52.

¹⁶⁴ L. Güçer, "XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun..." s. 52.

pazarlanamaz ve bu maddenin toptan satışı yapılamazdı.¹⁶⁵ Örneğin, Mısır'da Reşit İskelesi'nde, ham şeker, Vezir Süleyman Paşa tarafından inşa edilen handa satılıyordu. Yine Halep'te, ipek ve pamuk ipliği, vezir-i âzam Mehmet Paşa'nın inşa edip mahsulünü, cami ile Haremeyn-i Şerif'e vakfettiği Han-ı Cedid-i Kebir'de satılıyordu.¹⁶⁶

Kervansaraylar da Selçuklular döneminden kalma yapılarıdır. Selçukluların inşa etmiş olduğu kervansaraylar, Anadolu'nun dört bir köşesinde mevcuttu. Osmanlı Devleti de devraldığı bu geleneği sürdürmüş, ticaretle uğraşan tüccarların korunması, konaklaması ve alışveriş yapması için kervansarayları korumuştur.

Osmanlı Devleti'nin ticaret lehine yürütmüş olduğu bu hizmetler için yaptığı mali fedakârlık, onun bu iktisadi faaliyetten temin ettiği gelirin öneminden ileri gelmiştir.¹⁶⁷ Gerçekten devlet, ticaret hayatına yapmış olduğu müdahalelerle önemli bir gelir kaynağı elde etmiştir. Devlet, bir yandan tüccarları korumak için muhafızlar, bekçiler görevlendirmiş, diğer yandan tüccarların rahatça ticaret yapabilmeleri için köprüler, derbentler, ticaret mekânları inşa etmiştir.

b- Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Fuarlar

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'nden sonra dünya ticareti büyük değişiklikler yaşamış, bunlardan Osmanlı Devleti de etkilenmiştir. Özellikle Avrupalı devletlerin sanayide kullanmak üzere hammadde arayışı ve bu hammaddeleri mamul madde hâline getirerek satış için pazar arayışları, sömürü açısından bazı ülkeleri hedef konumuna getirmiştir. Bu hedeflerden biri de şüphesiz XIX. yüzyılda çözülme sürecine giren Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti de bu tehdide karşı bir yandan ticaretini düzeltmek için tedbirler alıyor, diğer yandan onu parçalamak isteyen devletlerle mücadele etmek zorunda kalıyordu.

Sanayi Devrimi'nin etkilerinden fuarcılık sektörü de nasibini almıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra fuar organizasyonları tüm ülkeleri kaplamıştır. İşte tam bu esnada Osmanlı Devleti, uluslararası fuarlara mümkün olduğunca iştirak etmek suretiyle gücünün yerinde olduğunu öteki ülkelere göstermek istemiştir. İlk uluslararası fuara 1851 yılında Londra'da katılan Osmanlı Devleti, yıkılışına dek düzenlenen fuar organizasyonlarına katılmaya özen göstermiştir.

¹⁶⁵ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi...*, II, s. 223, 224.

¹⁶⁶ L. Güçer, "*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun...*" s. 52.

¹⁶⁷ L. Güçer, "*XVI- XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun...*" s. 54.

Osmanlı Devleti'nin 1850-1900 yılları arasında düzenlenen dünya fuarlarına katılma isteği, temelde toprak kayıplarına karşın, hâlen büyük dünya güçleri arasında olduğunu gösterme kaygısındanır.¹⁶⁸ Rifat Önsoy, buna benzer şekilde bir değerlendirme yaparak Osmanlı Devleti'nin katılmış olduğu 1851 Londra Sergisi, 1855 Paris Evrensel Sergisi ve 1862 İkinci Londra Evrensel Sergisi hakkında şunları söylemektedir:¹⁶⁹

“Uluslararası sergilere büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri konu olmuştur. Başlıca amaçları da yeni pazarlar bulmaktı. Ancak Osmanlı Devleti için böyle bir endişenin henüz söz konusu olduğu söylenemez. Osmanlı Devleti'nin adı geçen sergilere katılmasının amacı, daha çok Tanzimat ve Islahat Fermanı'nda vaad edilenlere uygun olarak ülkede tarım, sanayi ve sanat alanlarında yapılan hamleleri özellikle Avrupa devletlerine göstermeye yönelikti. Burada şunu belirtmek lazımdır ki, bu sergiler sayesinde Osmanlı İmparatorluğu ham madde kaynakları ve tarım ürünleri bakımından büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstererek yabancı devletlerin dikkatini çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin bir tarım ülkesi olmanın yanında, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayideki belirgin gerilemeye rağmen dokumacılık, el sanatları, debbağcılık(dericilik) gibi branşlarda Avrupa ile rekabet edebilecek seviyede olduğu, Bursa, Şam, İstanbul, Filibe, Halep, Antep ve Uşak gibi şehirlerin de hâlâ eski önemlerini muhafaza ettikleri görülmektedir... Bu sergilerin Osmanlı İmparatorluğu açısından diğer bir önemi de Batı sanayi ile Osmanlı sanayi arasındaki farkın bariz olarak anlaşılmasıdır.”

Rifat Önsoy'un da belirttiği gibi, Avrupalı devletler uluslararası fuarlara sanayi ürünleri ile katılırken Osmanlı Devleti tarım ürünleriyle iştirak etmiştir. Uluslararası sergilerde katılımcı ülkeler sanat eserleri, tarım, sanayi ve el sanatı ürünleriyle birlikte tiyatro, müzik, dans gösterileri, yöresel giysileri, yemekleri ve mimarileriyle kültürlerini her anlamda sergilemiştir. Osmanlı Devleti de XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren idari yapı ve yaşam tarzıyla bir parçası olmaya çalıştığı Batı dünyasına, sanat ve sanayi alanındaki ürünlerini tanıtmının yolunu, uluslararası sergilerle bulmuştur.¹⁷⁰ Osmanlı Devleti'nin katılmış olduğu uluslararası sergileri şu şekilde sıralayabiliriz:

---

¹⁶⁸ Nuran Kara Pilehvarian, Yeşim Duygu Ergüney, “*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti*”, **Megaron Dergisi**, 10, S. 2, 2015, s. 225.

¹⁶⁹ Rifat Önsoy “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)*”, **Belleten Dergisi**, XLVII, S. 185, Ocak 1983, s. 206.

¹⁷⁰ Gülgün Yılmaz, “*Osmanlı Devleti'nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve İâne Sergisi*”, **Sinan Genim 60. Yaş Armağan Kitabı- Makaleler**, İstanbul 2005, s. 719.

ba) 1851 Londra Evrensel Sergisi

1851 yılında Londra’da düzenlenen ilk uluslararası sergiyle birlikte Osmanlı Devleti de uluslararası fuarcılık sektörüne ilk adımını atmıştır. 1851 Londra Evrensel Sergisi, Hyde Park’ta, dev bir cam ve demir anıt hâlinde kurulan Crystal Palace’ta açılmıştır. Osmanlı kaynakları bu yapıya *Billur Saray* adını vermiştir. Sergiye, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Felemenk ülkeleri, İspanya, Portekiz, Prusya, Zollverein Devletleri (Alman Gümrük Birliği), Rusya, Hindistan ve Osmanlı Devleti katılmıştır. Osmanlı Devleti’nin sergiye katılma kararı almasının temel sebebi, o dönem gelişen Osmanlı-İngiliz dostluğuydu.¹⁷¹

Sergi işinin örgütlenmesini Nafia Nezareti/Bayındırlık Bakanlığı üstlenmişti. Osmanlı Devleti’nin sergideki amacı, ziraat ve sanatta nasıl ilerlediğini göstermekti.¹⁷² Batılı ülkeler, fuarda gelişimlerini teknoloji, keşif, buluşlar ve endüstriyel makineler üzerinden sergilerlerken, Osmanlı Devleti gibi henüz sanayileşmemiş ülkelerin temsilcileri ise tanıtımları geleneksel el sanatları, tarım ürünleri ve ham maddeler ile yapmaktaydılar. Bu durum Batı ile aradaki farklılığı göstermesi bakımından önemliydi.¹⁷³

Sergi için 700 üreticiden toplanan örneklerle birlikte *Feyz-i Bahri* vapuru yola çıkmış, hava muhalefeti nedeniyle gemi Southampton’a geç ulaşınca Osmanlı ürünleri serginin açılışından sonra teşhir edilebilmiştir. Sergi sonunda dağıtılan 3088 madalyadan 36’sı Osmanlı Devleti’ne verilmiştir.¹⁷⁴

bb) 1855 Paris Evrensel Sergisi

Osmanlı Devleti, 1853 yılında düzenlenen New York Sergisi’ne kıtalararası ulaşımın güçlüğünden dolayı katılamamışsa da bundan iki yıl sonra, 1855’te Paris’te düzenlenen evrensel bir sergiye katılmıştır.¹⁷⁵

1855 yılının Kırım Savaşı’na rastlamasına karşın, Osmanlı Devleti de sergiye katılmış ve sergide Osmanlı Devleti’ni Hariciye Teşvifatçısı Kâmil Bey temsil etmiştir. Sergide daha çok Osmanlı el sanatlarından olan Uşak, Gördes, Kula, Sivas ve Hereke’den gelen halı ve seccadeler, İzmit Fabrikası’nda dokunmuş elbiselik kumaşlar, Çanakkale seramikleri, Kütahya çinileri, İncirköy Fabrikası’nda yapılan porselen ve

¹⁷¹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 20.

¹⁷² G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 20.

¹⁷³ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, “*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*” s. 228.

¹⁷⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 21.

¹⁷⁵ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 22.

cam eşyalar gibi ürünler sergilenmiştir. Sergi sonunda Osmanlı ürünlerine 27 madalya ve 20 mansiyon ödülü verilmiştir.¹⁷⁶

bc) 1862 İkinci Londra Evrensel Sergisi

Osmanlı Devleti'nin katılmış olduğu diğer bir evrensel sergi ise 1862 İkinci Londra Evrensel Sergisi'ydi. İlk başta “sergilere katılmak devlete büyük mali yükler getiriyor” düşüncesiyle katılmama kararı alınmışsa da daha sonra devletin itibarı zedelenmesin diye fuara katılma kararı alınmıştır.¹⁷⁷

Bu süreçte, hububat ve sanayi ürünlerinden oluşan numuneler Ticaret Müsteşarı Server Efendi'nin başkanlığında Londra'ya gönderilmiştir. Osmanlı ürünleri bu kez 25 ayrı pavyonda¹⁷⁸ sergilenmiştir. Sergi sonunda Osmanlı ürünleri 83 madalya ve 44 mansiyona lâyık görülmüştür.¹⁷⁹

bd) 1867 Paris Dünya Fuarı

1867 Paris Dünya Fuarı birkaç ilki bünyesinde barındırır. Ana sergi salonu dışında farklı ülkelerin bağımsız pavyonlarının sergilendiği ilk dünya fuarıdır. Ayrıca bir Osmanlı padişahı ilk kez uluslararası bir sergiye katılmak için imparatorluk sınırları dışına çıkmıştır.¹⁸⁰ Açılışa Sultan Abdülaziz'in yanı sıra Rus çarı, Avusturya imparatoru, Belçika, Portekiz, İsveç ve Prusya kralları iştirak etmişlerdir.¹⁸¹ Sergiye Fransa'nın ev sahipliği yapmak istemesinin nedeni, bu dönemde Baron Haussmann tarafından yeniden düzenlenen Paris şehrini tüm dünyaya göstermektir.¹⁸²

Fuarda Osmanlı Devleti, ana fuar binasının dışında kendisine ayrılan alanda üç yapı ve ana binada 64 farklı kategoride sergilenen tarım ve sanayi ürünleriyle temsil edilmiştir. Temsilî Osmanlı mahallesindeki üç yapı Yeşil Cami, Hürrem Sultan Hamamı ve Çinili Köşk'tür.¹⁸³

Osmanlı Devleti 1867 Paris Sergisi'ne daha önceki sergilerde olduğu gibi tarım ürünleri, halı, keçe, kumaş, mobilya, silah, el sanatları ürünleri ve giysilerle katılmıştır.

¹⁷⁶ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 22.

¹⁷⁷ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 22.

¹⁷⁸ “Bir fuarda ürünleri bağımsız sergileme yeri” anlamına gelen ‘pavyon’ kelimesi Fransızca bir sözcüktür. Fransızca karşılığı ‘pavillon’ şeklindedir. <http://www.tdk.gov.tr>

¹⁷⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 22.

¹⁸⁰ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, “*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*” s. 229- 231.

¹⁸¹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 32.

¹⁸² N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, “*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*” s. 230.

¹⁸³ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, “*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*” s. 231.

Ayrıca bu sergide Osmanlı Devleti, ilk kez mimarî çizim, proje, yağlı boya resim, fotoğraf ve yontular da sergilemiştir.¹⁸⁴

be) 1873 Viyana Dünya Fuarı

1873 Viyana Dünya Fuarı'nın, başlangıçta Almanca konuşulan uluslar arasında düzenlenmesi amaçlanmıştır. Fuarın düzenleneceği Viyana şehri, o dönem Avrupa demir yolları ile birleşen ulaşım yollarıyla serginin kolayca düzenlenebileceği müsait bir kenti.¹⁸⁵ Bu yüzden de fuar uluslararası nitelik kazanmıştı.

1873 Viyana Fuarı hazırlıkları için bir yıl öncesinden Nafia ve Ticaret Nâzırı olan İbrahim Edhem Paşa başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. İbrahim Paşa, oğlu Osman Hamdi Bey'i sergi komiserliğine atayarak baba-oğul sergiyi organize etmiştir.¹⁸⁶ Osmanlı Devleti'nin temsilî mahallesi III. Ahmet Çeşmesi, Hazine-i Hassa, Türk Kahvehanesi, Osmanlı Evi, Boğaziçi Yalısı, Hamam ve Türk Çarşısı olmak üzere yedi yapıdan oluşmuştur.¹⁸⁷ Bu yapılar içerisinde III. Ahmet Çeşmesi önemli bir eserdir. Çünkü III. Ahmet Çeşmesi bundan sonraki dünya fuarlarının sembolik bir eseri olmuş ve bu sembolik yapı, 1939 New York Dünya Fuarı'nda da bir çeşme inşa edilmesinin temelini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, sergiye geleneksel el sanatları ve tarım ürünlerinin yanı sıra güzel sanat eserleriyle de katılmıştır. Osman Hamdi Bey tablolarıyla sergide altı madalya kazanmıştır.¹⁸⁸

1878 Paris Dünya Fuarı'na Osmanlı Devleti doğrudan katılmamış, fuarı takip etmiş, sergilerin tüm ayrıntılarını içeren fotoğraflar dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından arşivlenmiştir.¹⁸⁹

bf) 1889 Paris Dünya Fuarı

1889 Paris Dünya Fuarı'nın düzenlenmesinin temel nedeni, Bastille Baskını ve Fransız Devrimi'ni anmak olduğu için pek çok Avrupa ülkesi gibi Osmanlı Devleti de bu fuara rağbet etmemiştir. Bununla beraber organizasyonun en önemli yapıtı, bugün hâlâ ayakta duran ve fuar için inşa edilen Eiffel Kulesi'dir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 36.

¹⁸⁵ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 232.

¹⁸⁶ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 36.

¹⁸⁷ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 233.

¹⁸⁸ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 37.

¹⁸⁹ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 234, 235.

¹⁹⁰ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 235.

Osmanlı Devleti, güzel sanatlar pavyonunda eserlerini sergileyen ve madalyayla ödüllendirilen Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa'nın kişisel çabalarıyla fuara iştirak etmiştir. Osmanlı öğelerinin yer aldığı pavyon, Türk Tütünü Pavyonu adını taşıyordu ve yine Sultan Ahmet Çeşmesi'nden etkilenilerek inşa edilmiş bir yapıydı.¹⁹¹

bg) 1893 Chicago Dünya Fuarı

1893 Chicago Dünya Fuarı, Osmanlı Devleti'nin bir komisyon oluşturarak resmî biçimde katıldığı bir sergidir. Bu sergi Kristof Kolomb'un ABD'ni keşfinin 400. yıl dönümünde düzenlenmesi hasebiyle *Kolomb Dünya Sergisi* olarak da bilinir. ABD bu fuarda teknolojik gelişimini ve kültürel ilerleyişini sergilemeyi amaçlamıştır.¹⁹²

Osmanlı pavyonunun düzenlenmesi İbrahim Hakkı Paşa ve yardımcısı Fahri Bey tarafından yürütülmüştür. Jackson Parkı'nda diğer ulusal pavyonlarla birlikte yer alan ana Osmanlı pavyonunun referansı yine III. Ahmet Çeşmesi olmuştur.¹⁹³ 1 Mayıs 1893 tarihinde açılıp 31 Eylül 1893'de kapanan Chicago Sergisi, Osmanlı basınında yoğun biçimde yer almış, Servet-i Fünun Dergisi, Kristof Kolomb özel sayısı hazırlamıştır.¹⁹⁴

Fuarda Osmanlı Devleti'nin hazırladığı Türk Köyü ise Midway'de (panayır alanı) yer almıştır. Türk Köyü'nde tek kubbeli bir cami, kırk dükkândan oluşan bir çarşı, İran çadırı, bir tiyatro, kahvehaneler, lokanta, büyük çadırlar ve büro olarak kullanılan on beşe yakın ev mevcuttu. Halılar, kilimler, işlemeler, gümüş eşyalar, bakır tepsiler, mücevher ve çeşitli el sanatları örnekleri, kırk adet satış pavyonundan oluşan çarşıda satılmıştır.¹⁹⁵ Ayrıca Güzel Sanatlar Sarayı'nda yer alan Osman Hamdi Bey'in tabloları Osmanlı Devleti'nin diğer temsil öğeleri olmuştur.¹⁹⁶

bh) 1900 Paris Evrensel Sergisi

Osmanlı Devleti'nin katılmış olduğu son uluslararası sergi olan, 1900 Paris Evrensel Sergisi, 14 Nisan-12 Kasım 1900 tarihleri arasında açık kalmıştır.¹⁹⁷ 1900 Paris Evrensel Sergisi için 1889 fuarından kalan Eiffel Kulesi ve Makineler Sarayı'na ek olarak, bu süreçte Elektrik Sarayı ile Büyük ve Küçük Saray inşa edilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹¹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 38.

¹⁹² G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 38.

¹⁹³ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 236.

¹⁹⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 40.

¹⁹⁵ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 40.

¹⁹⁶ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 238.

¹⁹⁷ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 41.

¹⁹⁸ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 238.

Osmanlı Devleti, 1898 yılında sergi için bir komite oluşturmuş, sergi komiserliğine ise Hakkı Paşa getirilmiştir. Osmanlı pavyonu, yabancı ülkelere ayrılan Quai d'Orsay'de, "Milletler Yolu" üzerinde bulunuyordu. Osmanlı Devleti bu pavyon için 70.000 dolar gibi hatırı sayılır bir meblağ harcamıştır.¹⁹⁹

Yapının zemin katında bir çarşı, kafe ve sanatçı atölyeleri; birinci katta endüstri ürünleri sergisi; ikinci katta Aya İrini'deki müzeden esinlenmiş bir askerî müze ve Türk yaşantısını yansıtan operetlerin sergilendiği bir tiyatro bulunmaktaydı.²⁰⁰

1900 Paris Evrensel Sergisi'ne kadar Osmanlı Devleti evrensel sergilerde Doğu'nun bir parçası olarak sergilerin Doğu'ya ayrılan bölümünde yer alırken, 1900 Paris Sergisi'nde Osmanlı pavyonu İtalya ve ABD pavyonları arasında, Batı ülkelerinin bir parçası olarak varlık göstermiştir.²⁰¹

c) Osmanlı Devleti'nin Düzenlediği Fuarlar

ca) 1863 Sergi-i Umumî-i Osmanî

Osmanlı Devleti'nde ilk evrensel sergi 1863 yılında *Sergi-i Umumî-i Osmanî* adıyla düzenlenmiştir. Sultan Abdülaziz'in saltanatı döneminde, daha önce iştirak edilen uluslararası sergiler model alınarak, İstanbul At Meydanı'nda iç pazara yönelik bir sergi açılmıştır. Serginin iç pazara dönük düzenlenmesinin temel nedeni, Batılı devletlere verilen destek sebebiyle zayıflayan millî sanayiye hareketlendirmektir.²⁰² Fakat daha sonra Avrupa'dan yollanacak yeni icat edilmiş makine ve aletlerin de sergilenmesinin faydalı olacağına karar verildi.²⁰³ Böylece sergi evrensel bir boyut kazanmış oldu.

Sergi işlerini yürütmek için kurulan komitenin başına Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa getirilmiştir. Komitenin diğer üyeleri ise Hariciye Teşrifatçısı Kâmil Bey, Sadrazam Fuad Paşa'nın oğlu Nazım Bey, Ticaret Müsteşarı Server Efendi ve Agaton Efendi idi.²⁰⁴ Sergi yapıları ise imparatorluk için çalışmakta olan iki Fransız mimar Marie Augustin Antoine Bourgeois ve Leon Parvillee tarafından tasarlanmıştır.²⁰⁵

Burada, Osmanlı Devleti'nin dört bir köşesinden gönderilmiş on bin kalemin üzerinde ürün teşhira layık görülmüştür.²⁰⁶ Sergi için çeşitli Batılı ülkelerden gönderilmesi talep edilen alet ve makineler ise ana sergi binasının güneyinde inşa edilen

¹⁹⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 41, 42.

²⁰⁰ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 239.

²⁰¹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 43.

²⁰² N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 229.

²⁰³ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 26.

²⁰⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 26.

²⁰⁵ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, "*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*" s. 229.

²⁰⁶ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 27.

ikinci bir sergi binasında teşhir edilmiştir.²⁰⁷ Dokuz günlük bir gecikmeyle 28 Şubat 1863 yılında açılan sergi binası, dikdörtgen biçimliydi, üç ana giriş kapısı ve bir orta avlusu bulunmaktaydı. Avlunun ortasında ise geleneksel mimariye uygun bir havuz yer alıyordu.²⁰⁸

Sergi, Avrupa’da büyük ilgi uyandırmış, başta Viyana olmak üzere Avrupa şehirlerinden, aralarında gazeteci, iş adamı ve fabrikatörlerin bulunduğu gruplar sergiyi gezmek üzere İstanbul’a gelmişlerdir. İmparatorluğun diğer kentlerinden gelen ziyaretçiler de sergiye büyük ilgi göstermişlerdir. O günün gazeteleri, civar yörelerden sergiyi görmeye gelenlere geniş yer vermiştir.²⁰⁹

Beş ay kadar açık kalan serginin son günlerinde raflarda ve camekânlarda satılacak bir şey kalmamıştır.²¹⁰ Bu durum, Osmanlı Devleti’nin ilk kez düzenlemesine rağmen milletlerarası fuarcılık anlayışı konusunda ne kadar başarılı ve tecrübeli olduğunun bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti’nin katılmış olduğu evrensel sergilerin haricinde, düzenlenmesi planlanan kalıcı İstanbul Sergisi 10 Temmuz 1894 yılında meydana gelen depremin etkisi yüzünden rafa kalkmıştır.²¹¹ Yine 1897 yılında Yıldız Sarayı’nda Osmanlı-Yunan Savaşı’na katılan askerler yararına “Malûl Gaziler ve Şehit Çocuklarına Yardım Sergisi” düzenlenmiştir.²¹² 1901 yılında ise Konya valisi Ferid Paşa “Konya Halı ve Kilim Sergisi” ni tertip etmiş ve vali, dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından kutlanmıştır.²¹³ 1919 yılında Türk Sanayi Sergisi İstanbul’da Türk Ocağı salonlarından birinde, veliaht Abdülmecid tarafından açılmıştır.²¹⁴ Bursa’da sırasıyla 1906, 1909 ve 1923 yıllarında üç sergi açılmıştır. 1909 sergisini, 10 Temmuz 1909 millî bayramında bulunmak üzere İstanbul’a gelen bir Bulgar heyeti de gezmiştir. Ayrıca 1923 sergisinin onursal başkanı ve koruyucusu olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa gösterilmiştir.²¹⁵

²⁰⁷ N. K. Pilehvarian, Y. D. Ergüney, “*Ondokuzuncu Yüzyıl Dünya Fuarlarında...*” s. 229.

²⁰⁸ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 28.

²⁰⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 29.

²¹⁰ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 31.

²¹¹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 45.

²¹² G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 46.

²¹³ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 49.

²¹⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 54.

²¹⁵ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 49- 51- 53.

4) Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde Fuarçılık (1923'ten Günümüze Kadar)

a) Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Düzenlediği Fuarlar

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ekonomik dar boğazlık ülkeyi çok yıpratmış ve savaşın getirdiği mali çöküş, ticareti durma noktasına getirmişti. Bunun için birtakım tedbirler almak gerekiyordu. Bu ekonomik sıkışıklığı gören Mustafa Kemal Paşa, savaş yıllarında olduğu gibi toplayacağı bir kongre ile bu durumu aşmak istiyor, ülkenin ekonomisi hakkında önemli kararlar alınması gerektiğine inanıyordu. İşte bu düşünceden hareketle tam da Lozan Barış Antlaşması görüşmelerine ara verildiği esnada 17 Şubat 1923 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın riyaseti altında İzmir'de bir iktisat kongresi toplanmıştır. Bu kongrede alınan ve uygulanacak olan kararlar Türkiye'nin fuarçılık anlayışına da yeni bir sayfa açıyordu. Söz konusu kongre hakkında Mustafa Kemal Paşa düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:²¹⁶

“İktisat sergisi çok güzel olmuş, her sene tekrarlayın bunu. Bölgemizde böyle sergiler, iktisadın gelişmesine yol açar.”

Türkiye'de panayırlar belli bir takvim ve düzen içerisinde gerçekleşmemekteydi ve bu panayırların yeterince fonksiyonel olduğunu söylemek de mümkün değildi. Bu sistemsizlik İzmir İktisat Kongresi'ne kadar sürmüştü, İktisat Kongresi, fuarçılık anlayışı bakımından da bir milat olmuştur.²¹⁷

Nitekim 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de toplanan Millî İktisat Kongresi'nde Ticaret Odaları ile ilgili alınan kararların 'E' fıkrasında şöyle denilmekteydi:²¹⁸

“Ticaret ve Sanayi Odalarının iştirakiyle memleketimizin mühim ticaret merkezlerinde mahsulat ve mevadd-ı ibtidaiyemizle mâmulat-ı dâhiliyemizin vaz'ı teşhirine mahsus umumî ve daimî sergiler küşadı ve Ticaret Odaları ile İktisat Vekâleti tarafından bu yolda ticarî salnâmeler neşir ve tevzii ve muhtelif lisanlara da tercümesiyle dünyaya tevzileri ve mümessillerinin cezbi.”

Görüldüğü gibi İktisat Kongresi'nde sergiler düzenlenmesi yönünde kararlar alınmış ve Ticaret Odaları ile Ticaret Bakanlığı teşvik edilmiştir. Ticari broşürler basılması ile ilgili bir örnek vermek gerekirse, İktisat Kongresi'nden sonra 4-21 Eylül 1928 tarihleri arasında düzenlenen İkinci 9 Eylül Sergisi'nde, sergi müddetince 9 Eylül adlı Türkçe ve Fransızca bir gazete yayımlanmıştır.²¹⁹

²¹⁶ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 93, 94.

²¹⁷ **Fuar ve Kongre Merkezi Fizibilite Etüdü**, Şubat 2012, s. 53.

²¹⁸ Gündüz Ökçün, “1923 Yılında İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde Kabul Edilen Esaslar”, Ankara Üniversitesi, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 23, S. 1, 1968, s. 86.

²¹⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 83, 84.

İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Cumhuriyet dönemindeki ilk ulusal fuar da yine İzmir'de kurulmuştur. Kongre'den yaklaşık 4 yıl sonra o dönem göreve yeni gelen vali Kâzım Dirik, kenti iktisadî açıdan kalkındırmanın yollarını aramış, millî ekonomi adına bilinçli adımlar atmaya kararlı olan İzmir Ticaret Odası'nın teklifi ve İzmirli sanayi ve ticaret çevresinin de katkılarıyla, 9 Eylül Sergisi'nin İzmir'in kurtuluş günü kutlamaları dâhilinde açılmasına karar verilmiştir. Bu sergi, İzmir Fuarı'na giden yolda önemli bir dönemeç olacaktır.²²⁰

İlk 9 Eylül Sergisi, 12 bin metrekare kapalı, 13 bin metrekare bahçe alanına sahip bulunan, deniz kenarındaki İzmir Sanatlar Mektebi'nde, 4-25 Eylül 1927 tarihlerinde düzenlendi. Sergiye, 195 yerli firma ile Polonya, Almanya, Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İtalya, Fransa, İsviçre ve Macaristan merkezli 72 firma katılmıştır.²²¹

İkinci 9 Eylül Sergisi, ilkinden bir yıl sonra 4-21 Eylül 1928 tarihleri arasında düzenlendi. Yaklaşık 90 bin kişi tarafından ziyaret edilen sergiye 302 yerli, 155 yabancı firma ile 58 ticaret ve sanayi odası olmak üzere 515 kuruluş katılmıştır.²²² Bu serginin başarısından dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk bir telgraf göndererek sergi konusundaki hissiyatını şöyle dile getirmiştir:²²³

“...İzmir 9 Eylül Sergisi'nin açılışı dolayısıyla hakkında ifade edilen hissiyata teşekkür ederim. Memleketimiz iktisadiyatının terakki ve inkişafına hizmeti bulunan serginin kurulmasına yardım eden ve kuranlara takdir ve tebrik ile muvaffakiyetimi temenni ederim.”

1928 sergisi kapanırken, üç yıl sonra tekrar açılması planlanmıştır. Ancak bir yıl sonra araya 1929 Dünya Ekonomik Buhranı girince, 9 Eylül Sergileri 1933 yılına dek açılmamıştır.²²⁴

Cumhuriyet döneminde, 1929 yılından 1939 yılına kadar on bir adet yerli mallar sergisi düzenlenmiştir. Bu sergilerin biri hariç hepsi Galatasaray Lisesi'nde, 1936 tarihli Sekizinci Yerli Mallar Sergisi ise Taksim Belediye Bahçesi'nde düzenlenmiştir.²²⁵

Üçüncü 9 Eylül Sergisi, 1933 yılında açılmıştır. Bu sergide eğlence ve kültürel faaliyetler de ihmal edilmemiştir. 1933'teki panayıra, 23 yabancı firma ve 20 sanayi ve

²²⁰ G. Karpat, *İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...*, s. 82.

²²¹ G. Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, TÜYAP, s. 83.

²²² G. Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, TÜYAP, s. 83, 84.

²²³ G. Karpat, *İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...*, s. 88.

²²⁴ G. Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, TÜYAP, s. 84.

²²⁵ G. Akçura, *Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, TÜYAP, s. 69.

ticaret odası katılmıştır. Panayır, 32 bin metrekarelik bir alanda gerçekleşmiş ve ziyaretçi sayısı 230 bini aşmıştır.²²⁶

1934 yılındaki 9 Eylül Sergisi artık “enternasyonel” yani uluslararası bir fuar kimliğindeydi.²²⁷ İnşaat ve hazırlık aşamaları bundan öncekilere göre çok daha özenli şekilde yapılan 9 Eylül Uluslararası Panayırı, 26 Ağustos günü Başvekil İsmet İnönü tarafından açılmıştır.²²⁸ Panayıra yabancı ülkelerden İngiltere, Irak, Sovyetler Birliği devlet düzeyinde katılmıştır.²²⁹

İktisat Vekili Celal Bayar tarafından açılan 1935 fuarına ise 165 yerli, 38 yabancı firma ile 38 oda ve resmî kuruluş katılmış, sergiyi 311 bin kişi ziyaret etmiştir.²³⁰

1936 yılında İzmir Kültür Park alanının inşası ile fuar, hem isim hem de boyut olarak değişim yaşamıştır. Bu tarihten sonra fuarlar Kültür Park alanında düzenlenmiş, ayrıca fuarların hepsi uluslararası boyut kazanmıştır. Örneğin, yabancı firmaların sayısı 1936’da 93’ten 104’e, sonraları ise 140’a yükselmiştir.²³¹ Daha önceki organizasyonlardan farklılıklar arz eden ve daha başarılı olan 1936 fuarına, Mısır, Sovyetler Birliği ve Yunanistan’dan 48 yabancı ve 475 yerli firma katılmış, 21 gün açık kalan fuarı 361.527 kişi ziyaret etmiştir.²³² 1946 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı, Uluslararası Fuarlar Birliği’ne (UFI) üye olmuştur. İzmir Enternasyonal Fuarı’nın UFI’ye üye olmasıyla birlikte fuarcılık alanındaki çalışmalar mesleki bir temele oturmuş, bir uzmanlık alanı hâline gelmiştir.²³³

1937 yılında yine üç devlet Sovyetler Birliği, İngiltere ve İran fuara iştirak etmiştir. 1938 yılında fuara katılan devlet sayısı dokuzaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği, Yunanistan, İngiltere, İran, Almanya, İtalya, Filistin, Romanya ve Belçika fuara katılan ülkelerdir.²³⁴

1939 yılı fuar hazırlıkları, tüm katılımcı ülkelerin kapsamlı hazırlıkları ile sürmüş ve fuar, belirlenmiş olan tarihte savaş ihtimallerine rağmen açılmıştır. Bu çalkantılı dönem içerisinde savaş tehditlerine rağmen fuar dâhilindeki eğlence tüm hızı ile

²²⁶ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 84, 85.

²²⁷ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 85.

²²⁸ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 98.

²²⁹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 85.

²³⁰ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 85.

²³¹ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 91.

²³² G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 133.

²³³ Şakir Sarıçay, **Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) Yönelik Fuar Teşvikleri ve Fuarların Türkiye Ekonomisine Katkısı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s. 18.

²³⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 91.

sürmüş, açılan sergiler ile ekonomik anlamda mümkün olduğunca büyük fayda sağlanmıştır.²³⁵

1939'daki fuara, Almanya, Belçika, İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Filistin, Polonya, İran, Romanya ve Sovyetler Birliği de dâhil olmak üzere on bir devlet iştirak etmiş, fuardaki yabancı firma sayısı 590'a yükselmiştir.²³⁶

İzmir Kültür Park alanındaki fuarlar 1942 yılı hariç, 1944 yılına kadar devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın tüm ağırlığının yaşandığı 1942 yılında, Rüştü Saraçoğlu Hükûmeti'nin verdiği kararlar fuar açılmamıştır.²³⁷

İkinci Dünya Savaşı nedeniyle 1944-1946 yılları arasında hiçbir yabancı ülkenin katılmadığı fuara, daha sonraki yıllarda başta sanayi ülkeleri olmak üzere birçok devlet katılmaya devam etmiş ve fuar günümüze dek sürmüştür.²³⁸

Ticaret Bakanlığı, 1963'ten sonra bölgesel fuarların çoğalması ve bunların denize uzak iç bölgelerin pazarı hâline gelmeleri için çaba göstermiştir. 1934'te İzmir Panayırı'nın İzmir Enternasyonal Fuarı'na dönüştürülmesi örnek alınarak Samsun, Bursa, Kayseri, Trabzon, Balıkesir, Erzurum, Bitlis-Tatvan'da ulusal fuarlar açılmıştır.²³⁹ 1-31 Temmuz 1964 yılında Samsun Fuarı adıyla Samsun'da 130 metrekarelik alan üzerinde fuar organize edilmiştir.²⁴⁰ 7-31 Temmuz 1964 yılında Bursa'da 460 bin metrekarelik fuar alanında, 281 firma, 158 pavyon ve bir vitrinle bir fuar organize edilmiştir. Fuara 557 bin ziyaretçi katılmıştır. Aynı yıl 10 Temmuz-10 Ağustos tarihleri arasında Kayseri Fuarı düzenlenmiştir. Fuar, 176 bin metrekare alan üzerine kurulmuştur. 204 firma 142 pavyon ve bir vitrinle ürünlerini tanıtmış, 761 bin kişi fuarı ziyaret etmiştir.²⁴¹

1967 yılının 26 Ağustos-27 Eylül tarihleri arasında, Trabzon'da, 25,6 bin metrekarelik alan üzerine bir fuar kurulmuştur. 82 firmanın katıldığı Trabzon Fuarı'nı, 365 bin kişi ziyaret etmiştir.²⁴²

1969'da Doğu Anadolu Bölgesi'nde iki fuarın düzenlendiğini görmekteyiz. Bunlardan biri, 23 Temmuz-23 Ağustos tarihleri arasında, 6,3 bin metrekarelik alan

²³⁵ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 140.

²³⁶ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarlık Tarihi**, TÜYAP, s. 92.

²³⁷ G. Karpat, **İzmir Kültürpark ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim...**, s. 146.

²³⁸ Ç. Sohodol, **Bütünleşik Pazarlama İletişimi Sürecinde Ticarî...**, s. 95.

²³⁹ B. Akarpınar, "*Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte...*" s. 31.

²⁴⁰ Hakan Adıgüzel, **Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu Yüzen Fuarlar**, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 9.

²⁴¹ Uğur Sülün, **İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara Yönelik Mali Teşviklerin Etkinliği (1990-2005 Dönemi Analizi)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 63.

²⁴² U. Sülün, **İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara...**, s. 63.

üzerinde Erzurum'da düzenlenmiştir. Sergiye, 40 firma katılırken 273 bin kişi sergiyi ziyaret etmiştir.²⁴³ Öteki fuar, Bitlis-Tatvan'da 30 Haziran-14 Temmuz tarihleri arasında yapılmıştır. Fuar, 550 bin metrekarelik bir alanda, 43 firma, 39 pavyon ve bir vitrin ile gerçekleştirilmiş, ziyaretçi sayısı 25 bin kişiye ulaşmıştır.²⁴⁴

1970'li yıllarda özellikle büyük şehirlerde ihtisas fuarları niteliğinde birçok fuar açılmaya başlamıştır. Fuarçılık sektörü, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ihtisaslaşmış, genel ticaret fuarları, yerini yavaş yavaş ihtisas fuarlarına bırakmaya başlamıştır.²⁴⁵

1970 yılında Mersin'de, 1971 yılında ise Konya'da düzenlenen fuarlar, bölgesel fuarlardır.²⁴⁶ İzmir Fuarçılık A.Ş. tarafından düzenlenmekte olan İzmir Enternasyonal Fuarı'nı saymazsak, Yapı-Endüstri Merkezi tarafından organize edilen ve ilki 1977 yılında düzenlenen Yapı İstanbul Fuarı ise ulusal fuarlar arasındadır.²⁴⁷

1980 yılına kadar gerek politik durumlar, gerek ülke içindeki ekonomik kargaşa sebebiyle fuarcılık sektörü fazla etkili olamamıştır. 1980-1990 yılları, dışa açılma ve büyüme açısından önemli bir süreç olmuş ve fuarcılık sektörü büyüme dönemine girmiştir. Son 10 yılda ise Türkiye'de kurulan fuar firmaları ve düzenlenen fuar sayısında artışlar olmuştur.²⁴⁸

b) Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin Katıldığı Fuarlar

Cumhuriyet döneminde ulusal fuarlar düzenlendiği gibi, ülke dışında düzenlenen uluslararası fuarlara da katılım sağlanmıştır. Otuzlu yılların başında Türk mallarının dış pazarlarda tanıtılmasına özel bir önem verilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin katıldığı uluslararası fuarların sayısı 1934-1964 yıllarını kapsayan 30 yıllık devrede, yılda 1 ila 5 fuardan fazla olmamıştır. Bu otuz yıllık devrenin sonlarına doğru, geleneksel ihraç mallarının yanında tam ve yarı mamul sanayi mallarının da ihraç imkânları kazanması istenmiştir. Bu durum, uluslararası fuarlarda sanayi mamullerinin de teşhir edilmesinin önemini artırmıştır.²⁴⁹

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin katılmış olduğu ilk uluslararası fuar, Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de 3-12 Mayıs 1930 tarihleri arasında düzenlenen

²⁴³ U. Sülün, **İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara...**, s. 63.

²⁴⁴ U. Sülün, **İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara...**, s. 64.

²⁴⁵ U. Sülün, **İhracatın Geliştirilmesinde Fuar, Sergi ve Panayırlara...**, s. 64.

²⁴⁶ H. Adıgüzel, **Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu...**, s. 9.

²⁴⁷ H. Adıgüzel, **Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu...**, s. 9.

²⁴⁸ S. Paker, **Satış Geliştirme Yöntemi Olarak Fuarçılık...**, s. 36.

²⁴⁹ **Uluslararası Fuarlar ve Türkiye**, İTO Yayınları, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul 1977, s. 18.

Peşte Sergisi'dir. Serginin düzenlenmesi için dönemin Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Müdürü Vedat Nedim Tör, Türk pavyonu tasarımını gerçekleştirmek üzere Mimar Sedat Hakkı Eldem görevlendirilmiştir.²⁵⁰ Bu sergi, hem cumhuriyetin ilanından sonra katılım gösterilen ilk uluslararası sergi olma açısından hem de geleneksel Osmanlı mimarî tarzından kopuş ve çağdaş ulusal mimari öğelerini yansıtmaya açısından önemlidir.²⁵¹

1933 yılında *Milano Sergisi*'ne Tütün ve İçki İnhisarları ile İpekiş ve diğer bir kısım fabrikalar iştirak etmiş, burada çok sayıda sigara ve likör satılmıştır.²⁵²

1934 *Selânik Sergisi*'ne Türkiye zengin bir pavyonla katılmıştır. Pavyonda incir, üzüm, kömür, içki dairesinin likörleri ve diğer mamuller için köşeler ayrılmış, Sümerbank ve İş Bankası da sergiye iştirak etmişlerdir. Türkiye, 1935 yılında ise *Brüksel Fuarı*'na katılmıştır. Gazete haberlerine göre, kadınlar, Türk tatlı ve şekerlemelerine; erkekler ise sigara, likör ve rakılara rağbet etmiştir.²⁵³

1936 yılında *Uluslararası Königsberg Fuarı*'na ise Türkiye adına Berlin Türk Ticaret Odası katılmıştır. Türk ihracat ürünlerinin sergilendiği pavyonu, 191.000 kişi gezmiştir.²⁵⁴

1937 yılındaki *Breslav Fuarı*'na Türkiye adına Almanya'daki Türk Ticaret Odası katılmıştır. Daha önceki yıllardan kalan pavyon biraz daha büyütülmüş, Breslav Fuarı sürekli iştirak edilen bir fuar olmuştur.²⁵⁵

Türkiye, 1938 yılında Berlin, 1940 yılında Budapeşte, Milano ve Bükreş ve yine 1940 yılındaki Viyana uluslararası fuarlarına katılmaya karar vermiş,²⁵⁶ ayrıca 1936 ve 1939 Şam sergileri değerlendirilmiştir.²⁵⁷ Türkiye, 1939 New York Dünya Fuarı'na da devlet düzeyinde iştirak etmiştir.

Türkiye, 1941 yılında Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de, 1942 ve 1943 yıllarında ise Filibe'de uluslararası sergilere katılmıştır. 1943-1946 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın ağırlığı iyice hissedildiğinden dolayı Türkiye herhangi bir fuara iştirak etmemiştir.²⁵⁸

---

²⁵⁰ Özlem Sıla Durhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına Katılımı (1930-2000)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 18.

²⁵¹ Ö. Sıla Durhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...**, s. 21.

²⁵² G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 103.

²⁵³ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 104.

²⁵⁴ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 104.

²⁵⁵ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 104, 105.

²⁵⁶ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 107.

²⁵⁷ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi**, TÜYAP, s. 105.

²⁵⁸ **Uluslararası Fuarlar ve Türkiye**, İTO Yayınları, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1977, s. 19.

1947'den 1960 yılına kadarki 13 yıllık dönemde Türkiye, hemen hemen hepsi Avrupa'da düzenlenen 42 uluslararası sergiye katılmıştır.²⁵⁹ Bu sergiler arasında 17 Nisan-19 Ekim 1958 tarihleri arasında düzenlenen *Brüksel Dünya Fuarı*, II. Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlenen ilk büyük dünya fuarı olma özelliği taşır. Fuardaki Türkiye pavyonunda, büyük boyutlu bir Atatürk büstü ve özdeyişleri, Türkiye'nin kültürel zenginliğini, tarihi eserlerini vurgulayan müzelerden getirilmiş eşyalar, ekonomik kalkınmayı gösteren grafikler ile el sanatları ürünleri sergilenmiştir.²⁶⁰

1960'lardan sonra uluslararası fuarlara resmi kurumlar ya da ticaret odaları organizasyonluklarında grup katılım uygulaması da başlamıştır. Bu uygulama günümüzdeki millî katılım organizasyonlarının da temelini oluşturmuştur.²⁶¹

1960'tan sonra Türkiye'nin uluslararası fuarlara katılım oranında artışlar görülmüştür. 1964'ten önce her yıl iştirak edilen fuar sayısı 4-5 iken 1964'ten sonra Türkiye'nin katıldığı fuar sayısı çift rakamlara yükselmiştir. 1964'ten sonra Türkiye'nin katıldığı fuarlardan birisi 22 Nisan-18 Ekim 1964 ve 21 Nisan-17 Ekim 1965 tarihleri arasında iki ayrı dönemde düzenlenen 1964-1965 New York Dünya Fuarı'dır.²⁶²

1960-1970 tarihleri arasında Türkiye'nin katıldığı fuar sayısı 92'ye çıkmıştır. Ayrıca Türkiye, uluslararası fuarlara iştirak konusunda vizyon geliştirmiş, Tunus, Tel-Aviv (İsrail), Kazablanka (Fas), Cidde (Suudi Arabistan), Tahran (İran) gibi ülkelerde açılan fuarlara iştirak etmiştir.²⁶³ Türkiye, 15 Mart-13 Eylül 1970 tarihleri arasında düzenlenen Asya kıtasındaki ilk dünya fuarı olan Osaka Dünya Fuarı'na da katılmıştır.²⁶⁴ Türkiye, Osaka Dünya Fuarı'na bölgesel işbirliği ülkeleri adı altında İran ve Pakistan ile birlikte yer aldığı ortak bir pavyonla katılmıştır. Pavyonun tasarımını Türk mimar Ünal Demiraslan üstlenmiştir.²⁶⁵

1970-1975 yılları arasında Türkiye, başta *Şam Sergisi* olmak üzere birçok sergiye iştirak etmiştir. Türkiye geleneksel ihraç malları (findık, incir vs.) yanında, yaş meyve ve sebze, konserve gıda ve meşrubat maddelerinin ihracatını geliştirmek amacıyla ihtisas fuarlarına da katılmaya önem vermiştir. Bu ihtisas fuarları arasında Anuga ve İkofa (Federal Almanya), Sial (Paris), Tokyo ve Londra sergileri yer alır.²⁶⁶

²⁵⁹ **Uluslararası Fuarlar ve Türkiye**, İTO Yayınları, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1977, s. 39-46.

²⁶⁰ Ö. Sıla Durhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...**, s. 21.

²⁶¹ H. Adıgüzel, **Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu...**, s. 12.

²⁶² Ö. Sıla Durhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...**, s. 62.

²⁶³ **Uluslararası Fuarlar ve Türkiye**, İTO Yayınları, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1977, s. 19, 20.

²⁶⁴ Ö. Sıla Durhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...**, s. 67.

²⁶⁵ Ö. Sıla Durhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...**, s. 70-72.

²⁶⁶ **Uluslararası Fuarlar ve Türkiye**, İTO Yayınları, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1977, s. 20.

Türk firmalarının yurtdışında düzenlenen fuarlara katılım eğilimi 1980 yılında oluşturulan serbest ticaret ortamı ve ihracata dayalı büyüme politikaları sonucunda hızlanmıştır. Yurtdışı fuar katılımlarının desteklenmesi de bu politikaların devamı niteliğinde olmuştur. Bu süreçte T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve İhracatı Geliştirme Merkezi önderliğinde gerçekleştirilen organizasyonlar, uluslararası fuar organizasyonlarının gelişiminde önemli roller oynamıştır.²⁶⁷ Özellikle Asya ve Afrika ülkeleri fuarlarına katılıma özen gösterilmiştir. Türkiye'nin Asya kıtasında katıldığı fuarlardan birisi, 16 Mart-16 Eylül 1985 tarihleri arasında düzenlenen *Tsukuba Dünya Fuarı*'dir.²⁶⁸ Ayrıca el sanatları ürünlerinin ihracatının teşviki için *Münih ve Floransa El Sanatları Fuarlarına* devamlı olarak katılım sağlanmıştır.²⁶⁹

Yurtdışı fuarlara grup ve bireysel ölçekte katılımların yaygınlaşması 1990'lara rastlamaktadır. Yurtdışında gerçekleştirilen fuar katılımlarının T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından teşvik kapsamına alınması, yurtdışı fuar katılımlarının yoğunlaşmasına neden olmuştur. 12 Nisan 1999 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan *Yurtdışında Düzenlenen Milli Katılım Fuarlarının Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi* başlıklı yönetmelik, milli katılım organizasyonları ile ilgili tarifleri yaparak fuar sektörünün işleyişi ile ilgili kuralları belirlemiştir.²⁷⁰ Bu dönemde Türkiye'nin yurt dışında katıldığı fuarlardan birisi, 20 Nisan-12 Ekim 1992 tarihleri arasında düzenlenen *Sevilla Dünya Fuarı* olmuştur.²⁷¹ Türkiye'nin 90'lı yıllarda katıldığı bir diğer fuar *Lizbon Dünya Fuarı*'dir. 22 Mayıs-30 Eylül 1998 tarihleri arasında Portekiz'in başkenti Lizbon'da düzenlenen fuara,²⁷² Türkiye, Sultan Abdülaziz'e ait olan *Saltanat Kayığı*, Türkiye'nin yedi ayrı müzesinden getirilen eserler, Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'si, denizcilik ile ilgili eserler, III. Selim'in donanmaya hediye ettiği donanma sancağı, Cem Sultan'ın kaftanı gibi eşyalarla katılmıştır.²⁷³

Türkiye'nin 2000'li yıllarda yurt dışı fuarlarda daha fazla boy gösterdiği görülmektedir.²⁷⁴ Bu yılın başında, Türkiye'nin katılmış olduğu ilk fuar, 1 Haziran-31 Ekim 2000 tarihleri arasında Almanya'nın Hannover şehrinde düzenlenen *Hannover*

²⁶⁷ H. Adıgüzel, *Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu...*, s. 13.

²⁶⁸ Ö. Sıla Durhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...*, s. 75.

²⁶⁹ *Uluslararası Fuarlar ve Türkiye*, İTO Yayınları, Hüsnü Tabiat Matbaası, 1977, s. 20.

²⁷⁰ H. Adıgüzel, *Çağdaş Pazarlamanın Modern Sunumu...*, s. 12, 13.

²⁷¹ Ö. Sıla Durhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...*, s. 77.

²⁷² Ö. Sıla Durhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...*, s. 86.

²⁷³ Ö. Sıla Durhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...*, s. 88, 89.

²⁷⁴ Bu konu hakkında daha geniş bilgi almak için bkz. <http://www.ekonomi.gov.tr> 2003-2016 Yıllarında Milli Düzeyde İştirak Edilen-Edilecek Fuarlar

Dünya Fuarı'dir.²⁷⁵ Fuarda, genel konsepti "İnsan, Doğa, Teknoloji" olan Türk pavyonu, doğa, kültür ve teknoloji boyutlarını insan ekseninde barışçıl bir biçimde birleştiren Anadolu'nun binlerce yıllık akıl ve duygu bağını yansıtmıştır.²⁷⁶

Türkiye, günümüzde fuarcılık konusuna gereken önemi fazlasıyla vermektedir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin rehberliğinde, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında fuarlar düzenlenmektedir. Bunun bir örneği, daha önce de bahsedildiği üzere 2016 Antalya EXPO organizasyonudur. Devlet olarak bu fuar organizasyonu için tüm hazırlıklar yapılmıştır. Fuar organizasyonu, fuarın, özellikle çocuk ve eğlence bölümüne özel bir önem verilerek sürdürülmektedir. Aynı şekilde ülke genelinde sürdürülen kitap fuarları, ihtisas fuarları vs. başarılı bir şekilde yürütülmektedir.

---

²⁷⁵ Ö. Sıla Durhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...*, s. 91.

²⁷⁶ Ö. Sıla Durhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına...*, s. 95.

II. BÖLÜM

1939 NEW YORK DÜNYA FUARI

A- NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN DÜZENLENME SEBEBİ VE AMAÇLARI

30 Nisan 1939-31 Ekim 1939 tarihleri arasında açık kalan New York Dünya Fuarı, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığının 150. yılını ve ilk Amerikan Başkanı George Washington'u anmak münasebetiyle Flushing Meadows Corona Park'ta düzenlenmiştir. Dönemin ABD'li tarihçisi Lewis Mumford ise fuarın düzenlenme sebebi hakkında şunları söyler:²⁷⁷

“Washington'un başkanlığa seçilişi ve anayasanın 150. yıldönümü gibi vatansever bir açıklama, 1939 New York Dünya Fuarı için ancak bir mazeret olabilirdi. Fakat kesinlikle fuarın gerçek nedeni değildi.”

Neticede bu uluslararası fuarın, Amerika Birleşik Devletleri'ni diğer ülkelere tanıtmak, ticari ilişkiler geliştirmek, dünyanın geleceğinde barışı inşa etmek ve Amerikan kültürünü dünyaya tanıtmak amacıyla düzenlenmiş olduğu söylenebilir.

1939 New York Dünya Fuarı'nın düzenlenme sebeplerinden birisi de ekonomik kalkınmaya yöneliktir. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi, başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkeleri etkisi altına almıştır. Büyük bunalım, Ekim 1929 yılında ABD'de başlamış ve 1930 yılı başından itibaren Sovyet Rusya dışındaki tüm ülkeleri etkilemiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi, toplam arz fazlalığı karşısında, toplam talebin azalması ve ürün fiyatlarının genel düzeyde ani düşüşü sonucu ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında savaşan Avrupa'nın kaybettiği mal piyasalarını ele geçiren ABD, hızla artan ihracatına bağlı olarak üretim teknolojisini ve kapasitesini yenileme olanağı bulmuştur. Örneğin, 1929 yılında otomotiv sanayi, ABD'nin iki büyük firması General Motors ve Ford'un egemenliği altında gelişmiştir. Savaş sonrası dünyanın en güçlü ekonomisine sahip olan ABD, aynı zamanda tek alacaklı ülke konumuna gelmiştir. İthalatta korumacı bir siyaset takip eden ABD'ye borçlu olan ülkeler, ihracatlarını artıramamış ve daha fazla üretmek suretiyle ihracatlarını artırmak istemişlerse de ABD'nin korumacı duvarını aşamamışlardır. Böylece dünya üretimi artarken dünya ticaretinin azalması gibi bir çelişki ortaya çıkmıştır.²⁷⁸

²⁷⁷ Bülent Tanju, “1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar”, **Arredamento Mimarlık**, S. 129, Ekim 2000, s. 97.

²⁷⁸ <http://www.ekodialog.com/> 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Etkileri

1933 yılında Amerikan Başkanı Herbert Hoover'ın yerine Franklin Delano Roosevelt seçilmiş ve bu krizden çıkmak için tedbirler almaya başlamıştır.²⁷⁹ Başkan Roosevelt, ülkesini içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkarmak için liberal kapitalizm yerine, müdahaleci, düzenleyici ve yol gösterici bir ulusal iktisat politikası oluşturmaya çalışmış ve ABD iktisat tarihinde önemli bir yeri olan devlet-özel sektör ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açan 13 önemli yasayı yürürlüğe koymuştur. Bu yasalar içinde, bankacılık sistemini düzenleyen yasayla, bankaların borsalardaki spekülasyonları besleyecek krediler vermelerini engelleyecek ve tasarruf sahiplerinin haklarını koruyacak yönde tedbirler alınmıştır. Ayrıca sanayi kesimini ilgilendiren konularda da tedbirler alınmıştır. Alınan bu tedbirlerle sanayide durgunluğu gidermek için aşırı üretimin engellenmesi, ücretlerin artırılması, iş saatlerinin kısılması ve fiyatların yükselmesi öngörülmüştür. Çıkarılan '*Tarımsal Uyum Yasası*' ile tarım kesiminde üretimin ve fiyatın belirlenmesinde devlete geniş yetkiler verilirken, üreticilerin satın alma gücünün bunalım öncesindeki seviyeye yükseltilmesi tasarlanmıştır. Başkan Roosevelt, ormanlaştırma, su baskınlarının önlenmesi ve toprağın korunması gibi projeleri yürürlüğe koymuştur. Roosevelt'in ABD ekonomisini bunalımdan çıkarmak için uygulamaya koyduğu sosyal, siyasal ve ekonomik nitelikli işte tüm bu önlemlerin hepsine *New Deal (Yeni Düzen)* adı verilmiştir.²⁸⁰ Alınan ekonomik tedbirler arasında ABD ekonomisini ayağa kaldıracak, işsiz kesime istihdam sağlayacak uluslararası bir fuar düzenleme düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu düşünceyle 1935 yazında New York şehrinin sivil ve iş dünyası liderleri öncülüğünde, New York'ta bir dünya fuarı düzenleme fikri resmî olarak duyurulduğunda kamu ve finans çevrelerinden olumlu sonuçlar alınmış ve 1935 yılında ön hazırlıklara başlanmıştır.²⁸¹

1939 yılına gelindiğinde ise Amerika Birleşik Devletleri'nde fordist üretim sistemi,²⁸² toplumsal yapının tartışmasız en etkin faktörü olmuştur. Bu sebeple 'geleceğin dünyasını kurmak' teması etrafında gerçekleştirilen 1939 Fuarı'nın kurucu öznisi '*Kurumsal Amerika*'dır. Kurumsal Amerika kavramı ile kast edilen sadece büyük sermaye değildir, kavram daha fazlasını kapsamaktadır. Bu bağlamda kurumsal

---

²⁷⁹ Cahide Sönmez, "*Yarının Dünyası*"nda Türkiye: 1939 New York Dünya Sergisi" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. XV/31, 2015, s. 296.

²⁸⁰ <http://www.ekodialog.com/> 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Etkileri

²⁸¹ Cahide Sönmez, "*Yarının Dünyası*"nda Türkiye..." **ÇTTAD**, s. 296.

²⁸² Fordizm: Birbirinden siyasal anlamda çok farklı toplumsal yapıların üzerinde uzlaştıkları temel hayatı yeniden üretme biçimidir. (B. Tanju, "*1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar*", s. 95.)

Amerika, tüm kamu örgütlenmelerini, kooperatifleri, sendikaları, sivil girişimleri, üniversiteleri ve araştırma kurumlarını içermektedir.²⁸³

1939 New York Dünya Fuarı tasarım komitesi, fuarın temel hedefinin, üreticileri temsil etmekten çok, fuarı gezen tüketicileri biçimlendirmek olduğu fikrinde birleşmişlerdir.²⁸⁴

B- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI KAPSAMINDA YAPILAN HAZIRLIKLAR

Fuar kararının alınmasından hayli memnun olan Amerikalılar, sergi hazırlıkları için New York'ta özel taksilerin yanı sıra bütün otomobillerin plakaları üzerine “*World Fair 1939*” yazılı kâğıtlar asmışlardır. Ayrıca otobüslere, metrolara, vitrinlere, tramvaylara sergi ilanları yapıştırılmış, Metropolitan Operası mayıs ayı içinde fevkalâde bir program hazırlamış, New York'un bütün eğlence yerleri yüzde 30 ila 40 ücret farkı ile sergi için angaje edilmiştir. Büyük-küçük bütün Amerikan fabrikaları serginin devam ettiği altı ay içinde kırk milyon dolarlık eşya çıkaracak ve bu eşyanın üzerine sergi amblemlerini koyacaklardır.²⁸⁵

Belçikalı bir mühendis olan New York Parklar Komiseri Robert Moses, Joseph Shagden ve Amerikan başkanının kuzeni olan Colonel Edward Roosevelt, *Dünya Fuarı* için “çöpler yığını” olarak tanımlanan Flushing Meadow'u önermiştir. Öneri uzun tartışmalar sonucunda Robert Moses ve grubunun dediği gibi kabul edilmiş, 15 Haziran 1939 yılında sergi inşasına başlanmıştır. Serginin teması ise *The World of Tomorrow* yani “Yarının Dünyası” olarak belirlenmiştir.²⁸⁶

1939 New York Dünya Fuarı'nı ilginç kılarak kendisini gerek önceki gerekse sonraki dünya fuarlarından farklılaştıran şey temasıydı: *Geleceğin Dünyasını Kurmak*. Bu sloganı tema olarak adlandırmak, onu azımsamak olur. ‘Geleceğin Dünyasını Kurmak’ sloganının sahip olduğu anlam, bir temadan daha fazlasını taşıyordu. Fuarı düzenleyenlerin zihninde doğrunun ne olduğu tartışmasızdı: Yapılması gereken yeni bir dünyanın, geleceğin dünyasının kurulmasıydı. Fuar, bütün dünyayı, özellikle Amerikalıları doğrudan bir kurma/yapma eylemine çağırıyordu.²⁸⁷

²⁸³ B. Tanju, “1939 New York Dünya Fuarı...”, s. 95.

²⁸⁴ B. Tanju, “1939 New York Dünya Fuarı...”, s. 97.

²⁸⁵ Neşet Halil Atay, “Pavyonumuz resmen ayın altısında açılıyor” **Ulus Gazetesi**, 2 Mayıs 1939, s. 8.

²⁸⁶ Jonathan Kuhn, Jennifer Lantzas, “*Tomorrow's World: The New York World's Fairs and Flushing Meadows Corona Park*”, The Arsenal Gallery, June 26- August 27, 2014, s. 3

²⁸⁷ Bülent Tanju, “1939 New York Dünya Fuarı...”, s. 94.

Sergiye katılan Türk heyetinden Kemal Sünnetçioğlu²⁸⁸ ise sergiyi şu sözlerle değerlendirmektedir:²⁸⁹

“En dikkat çeken yön, serginin tesis sermayesinin nasıl tedarik edildiğine dair olan bilgidir. Sergi doğrudan doğruya özel bir korporasyon(dernek, lonca) eseridir, bunda hükümetin bir direktifi, bir teşkilatlandırma yardımı dahi olmamıştır. Korporasyonu oluşturan üye müesseselerin bu işten bir yarar elde etmeleri de mevzubahis değildir. Amaç sadece Amerikan medeniyetinin dünyaya tanıtılması, büyük ve sahası geniş ticarî ve kültürel bir temasın vücuda getirilmesidir. Sergiye 150-160 milyon dolar sarf edilmiştir. Bunun 27 milyon dolarını New York şehri vermiştir. Serginin getireceği hasıllattan ilk 2 milyon doları Flushing Parkı'nın tanzimine ve 2 milyon dolar kadarı yer altı şimendiferlerinin dağıtımına sarf edilecektir. Bunlardan artacak paranın 1 milyon doları da terbiye müesseselerine verilecektir. Bu kadar yüksek bir amaç uğrunda böyle dünya çapında bir eser vücuda getirmiş olan Amerikalı girişimcilerini, takdir ve hayranlıkla anmamak kabul edilebilir değildir.”

Fuar, eğlence kısmından ulaşımaya kadar 7 büyük bölgeye ayrılmış ve 60 millet, 33 devlet, eşyalarıyla birlikte geçit resmi düzenlemişlerdi.²⁹⁰ Almanya, sergiye iştirak etmemişti. Çünkü baştan ayağa kadar silahlanmış ve sonu gelmez bir *çılgnlık* macerasına atılmaya hazırlanmaktaydı. Bir sergiye sarf edecek zamanı kalmamış, bir pavyon düzenlememişti. Bir iddiaya göre Hitler idaresinin sergiye katılmayıp savaş için silahlanması Amerikalıların antipatisini, hatta kinini kazanmıştı.²⁹¹

Sergi başkanlığına Grover A. Whalen, tasarım kurulu başkanlığına ise Stephen F. Voorhees atanmıştır. Fuar organizasyonu ABD'de yer alan bölgelerden gelen katılımcıların yanında, çoğunluğunu ABD'nin önde gelen büyük şirketlerinin oluşturduğu 1000'in üzerinde firmanın katılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Açık kaldığı süre içerisinde yaklaşık 45 milyon kişi sergiyi ziyaret etmiştir. 213 metre yüksekliğindeki, üçgen şeklinde yapılmış olan *Trylon* ile 66 metre çapında bir küre olan *Perisphere* isimli binalar serginin sembolü olmuşlardır.²⁹²

Fuarın, teknolojiye, pozitivist bilime olan inancına işaret eden, simgesel önemi büyük olan etkinlik ise Westinghouse tarafından gerçekleştirilmiştir: *1939 Zaman*

²⁸⁸ Sergi heyetinde yer alan ve hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadığımız Kemal Sünnetçioğlu, 1939 New York Dünya Sergisi'ni yazmış olduğu hatıratında ayrıntılarıyla birlikte ele almıştır.

²⁸⁹ Kemal Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi Seyahat Hatıraları**, Güven Basımevi, İstanbul 1944, s. 45.

²⁹⁰ J. Kuhn, J. Lantzas, “*Tomorrow's World: The New York World's Fairs...*” s. 3, www.nycgovparks.org

²⁹¹ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 57.

²⁹² Cahide Sönmez, “*Yarının Dünyası*”nda Türkiye...” **ÇTTAD**, s. 296, 297.

Kapsülü. Erken 20. yüzyıl dünya uygarlığını betimleyen yüzlerce kültürel simge ve milyonlarca sayfalık metin içeren mikrofilm, havası boşaltılmış bir cam tüp içine yerleştirilmiştir. Cam tüp, fuarın açılış gününde, 5000 yıl sonrasının arkeologları tarafından bulunması amaçlanarak, özel bir metal karışımdan yapılan 2.5 metre boyunda başka bir kapsüle yerleştirilmek suretiyle törenle toprağa gömülmüştür. Kapsülün içinde, 20. yüzyılın önemli kişilikleri olan Albert Einstein ve Thomas Mann gibi bilim adamlarının el yazmaları, çizgi romanlar, Life Dergisi sayıları, bir paket Camel, madeni bir dolar, giysiler ve dokuma, metal ve plastik örnekleri gibi pek çok kültürel sanat eseri yer almaktadır.²⁹³

C- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN AÇILIŞ MERASİMİ

Hazırlıkları yaklaşık iki yıl süren 1939 New York Dünya Fuarı, nihayet 30 Nisan 1939 tarihinde büyük bir törenle açılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bu fuar, ABD'nin bağımsızlığının 150'nci yıl dönümü münasebetiyle tertip edilmiştir. ABD'nin ilk başkanı George Washington, 4 Mart 1789 tarihinde yürürlüğe giren ABD Anayasası'nı, 30 Nisan günü New York'ta, Wall Street'in balkonundan halka ilan etmiştir. 1939 yılının 30 Nisanı'ndan tam 150 yıl sonra onun anısına bu sergi düzenlenmiştir. Serginin düzenlenmesindeki amaç, "Yarının Dünyası"nın ne olacağını göstermektir. Sergi, Paris Sergisi'nden beş kat daha büyüktür ve beş yüz hektar büyüklüğündeki Flushing Parkı'nda gerçekleştirilmiştir.²⁹⁴ New York Belediyesi, sergiye saatte 16.000 kişi taşınacak kadar araç temin etmiştir. Sergiyi normal günlerde ortalama 250.000, pazar ve Yortu Günleri 800.000 olmak üzere toplam 50 milyon kişinin ziyaret edeceği öngörülmüştür.²⁹⁵

28 Nisan 1939'da ABD Başkanı Roosevelt, New York'a gelerek burada serginin resmî açılış günü olan 30 Nisan 1939'da okuyacağı açılış nutkunu hazırlamaya başlamıştır.²⁹⁶

Roosevelt, açılış nutkunda, ABD'nin, barışı kolaylaştırmak arzusunu paylaştığını belirtmiş ve ABD adına, gelecek yıllar Avrupa milletleri arasındaki engellerden büyük bir kısmının ortadan kalkacağı ümidini taşıdığını söylemiştir.²⁹⁷ Roosevelt, ABD'nin,

---

²⁹³ B. Tanju, "1939 New York Dünya Fuarı Üzerine Notlar", s. 101. Bu kapsül hakkında geniş bilgi için bkz. Westinghouse Electric&Manufacturing Company, **The Book of Record of the Time Capsule**, New York, 23 Eylül 1938.

²⁹⁴ "Newyork Sergisi bugün açılıyor", **Son Telgraf Gazetesi**, 30 Nisan 1939, s. 1.

²⁹⁵ "Newyork Sergisi bugün açılıyor", **Son Telgraf Gazetesi**, 30 Nisan 1939, s. 6.

²⁹⁶ "Roosevelt pazar günü bir nutuk verecek", **Ulus Gazetesi**, 28 Nisan 1939, s. 7.

²⁹⁷ "Newyork Sergisi açıldı", **Yeni Sabah Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 1.

uluslararası ilişkileri kuvvetlendirmek ve uluslararası anlaşma yollarını barışla açmak amacıyla olduklarını kaydetmiş, ayrıca ülkeler arasında yıkılan sınırların tarihî birer kıymeti olduğunu fakat yılların ve savaşların bu sınırları alt üst ettiğini ifade ile uluslararası temasların bundan sonra barışın izinde olmasını temenni etmiştir.²⁹⁸ Nutkun büyük bir kısmı, ABD'nin bağımsızlığının 150'nci yıl dönümü ile devletin ilk başkanı olan Washington'dan bugüne kadar olan ABD tarihçesine atfedilmiştir.²⁹⁹ Başkan Roosevelt, nutkunun sonunda sergiye katılan bütün milletlere teşekkür etmiş, yabancıları bu sergi ile San Fransisco Sergisi'ni ziyarete davet ederek sergiyi insanlığa ithaf etmiştir.³⁰⁰

Başkanın nutkundan sonra, saat 11.00 itibarıyla insanların "Yarıncı Dünya"nın harikalarını seyredebilmeleri için serginin 4 büyük kapısı açılmıştır. Barış avlusuna hâkim olan Amerika Federal Pavyonu'nun önünde resmî tribün kurulmuştur. Bu pavyonun yan tarafında ise sergiye katılan milletlerin dalgalanan bayrakları ile süslenmiş olan *Milletler Holü* bulunmaktaydı. Misafirlere tahsis edilen yerde 60.000'i aşkın resmî davetli vardı.³⁰¹

Fuarda ilk resmî merasim öğleden önce başlamıştır. Belçika ve Hollanda pavyonlarının kulelerinde bulunan çanlar, saat 11.45'ten sonra Çanların Senfonisi'ni, millî marşları ve vatansever Amerikan şarkılarını çalmışlardır. 12.00-12.45'te Sergi Amiri Grover Whalen, insanlığa mal olan dinlerin temsil edildiği Dinler Mabedi'nin resmî açılışını yapmıştır.³⁰² Başkan Roosevelt, sergiye 12.30'da gelmiş, öğle yemeğini Amerika Federal Pavyonu'nda kurulan 350 kişilik bir masada yemiştir. Yemekte, yabancı milletlerin diplomatik temsilcileri ile genel komiserler hazır bulunmuştur. Yemekten önce Barış Avlusu'nda büyük bir geçit resmi yapılmıştır. Bu geçit resminde, çeşitli ABD kıtalarının bayraklarının etrafını saran Amerikan askerleri ile birleşik 48 devlet bayrağı ve sergiye iştirak eden 60 milletin bayrakları yer almıştır.³⁰³ Önce asker kıtaları, sonra işçiler, bunlardan sonra ise alfabetik olarak geçide katılan milletler, millî kostümleriyle Başkan Roosevelt'in önünden geçmişlerdir.³⁰⁴

Türkiye, İzmir'den getirttiği zeybek kıyafetleriyle bu geçit resmine katılmıştır. 50 kişilik Türk grubu en çok takdir toplayan geçişlerden birini gerçekleştirmiş ve alkışlar

²⁹⁸ "Nevyork Sergisinin açılış merasimi nasıl oldu?", **Vakit Gazetesi**, 5 Mayıs 1939, s. 4.

²⁹⁹ "Nevyork Sergisi Roosevelt'in bir nutku ile açıldı", **Son Posta Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 11.

³⁰⁰ "Nevyork Sergisi açıldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 1.

³⁰¹ "Nevyork Sergisi açılırken", **Anadolu Gazetesi**, 3 Mayıs 1939, s. 1.

³⁰² "Nevyork Sergisi Roosevelt'in bir nutku ile dün açıldı", **Haber Akşam Postası**, 1 Mayıs 1939, s. 5.

³⁰³ "Enternasyonal NevYork Sergisi nasıl açıldı?", **Yeni Asır Gazetesi**, 3 Mayıs 1939, s. 7.

³⁰⁴ N. H. Atay, "NevYork Dünya Sergisi dün törenle açıldı", **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 8.

arasında Milletler Holü'nden geçmiştir.³⁰⁵ Türk bayrağını, bu 50 kişilik grubun en önünde bulunan Ulus Gazetesi yazarlarından Neşet Halil Atay taşımıştır. Daha önce Türkiye'den ABD'ye göç etmiş olan insanlar, Türk bayrağının etrafına toplanmış ve bayrağı hasretle öpmüşlerdir.³⁰⁶ Gruba, yalnız ten renkleri açık ve boyları uzun olanlar alınmıştır. Bu vesile ile Amerikalılara, Türklerin esmer tenli, siyahi insanlar olmadığı gösterilmek istenmiştir. Yine Amerikalıların, Türkiye hakkındaki yanlış kanaatleri ve ön yargılarını düzeltmek için bir kısım kadın ve erkekler, göğüslerine ay yıldızlı kırmızı kurdeleler takıp, gündelik elbiseleriyle geçiş merasimine katılmışlardır.³⁰⁷

Halk, millî elbiselerle geçen Çekoslovak ve Arnavut heyetlerini özellikle alkışlamıştır.³⁰⁸ Millî grupları, askerî bando takip etmiştir. Bundan sonra Hudson'da demirli bulunan filoya ait askerî kuvvetler geçmiştir. Özellikle Londra'dan getirilmiş olan Coldstream Guards Alayı'nın bandosu çok alkışlanmıştır.³⁰⁹ Serginin açılış merasimi münasebetiyle Amerikan donanması, New York limanına gelmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı'na da sebep olacak siyasi durum sebebiyle donanma Büyük Okyanus'a hareket etmiş, New York'ta yalnızca 30 kadar harp gemisi kalmıştır.³¹⁰

Saat 16.30'da New York valisi, açılış töreninin en muazzam eserlerinden biri olan Washington Heykeli'ni açmıştır. Bu merasime kara, deniz ve hava kuvvetleri katılmıştır. Saat 17.00'de ise New York Belediye Başkanı, sergideki barış heykellerini açmıştır. Uluslararası durumun çok istikrarlı olmadığı bir dönemde açılan bu heykeller önünde büyük bir kalabalık toplanmıştır.³¹¹

Açılıшта, Başkan Roosevelt'in haricinde Lehman, New York Belediye Başkanı Laguardia ve sergiye katılan yabancılar adına İngiliz komiseri Hirlouis Beale konuşmuşlardır. Bütün konuşmacılar, serginin açılışına hâkim olan uluslararası ortak çalışma ve dostluk fikrini beyan ile bu fikrin "Yarınki Dünya"nın parolası olacağını ifade etmişlerdir. New York Belediye Başkanı Laguardia, sergiyi görmek üzere dünyanın dört bir tarafından gelmiş olan ziyaretçilere New York şehri adına "hoş geldiniz" demiştir. Laguardia, nutkunda şu sözleri sarf etmiştir:³¹²

³⁰⁵ N. H. Atay, "Nevyork Dünya Sergisi dün törenle açıldı", **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 8.

³⁰⁶ "Nevyork Sergisi'nde 60 millet'in bayrağı geçti", **Akşam Gazetesi**, 2 Mayıs 1939, s. 4.

³⁰⁷ N. H. Atay, "Büyük serginin açılış gününde", **Ulus Gazetesi**, 5 Haziran 1939, s. 2.

³⁰⁸ "Nevyork'ta muhteşem bir kışat merasimi", **Yeni Sabah Gazetesi**, 2 Mayıs 1939, s. 3.

³⁰⁹ "Nevyork Sergisi'nde Türk pavyonuna rağbet", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Mayıs 1939, s. 3.

³¹⁰ "Nevyork Sergisi açıldı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 1.

³¹¹ N. H. Atay, "Nevyork Dünya Sergisi dün törenle açıldı", **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 8.

³¹² **Ayın Tarihi**, 1-31 Mayıs 1939, S. 66, s. 489.

“Memleketimizin en bariz özelliği dünyadaki bütün ırk ve dinlere mensup insanların burada serbestçe ve tam bir uyum içinde yaşayabilmelerinde gizlidir. Herkesin bunu bir örnek kabul etmesini arzu ediyoruz.”

Saat 21.00 ila 21.15 arası ilk aydınlatma başlamış, Profesör Albert Einstein, aydınlatma araçlarıyla yeni icatlarını göstermiş ve kozmik huzmeler hakkında kısa bir açıklama yapmıştır. Profesörün icatlarına büyük önem veren Amerikalılar, bu açıklamayı ilgiyle dinlemişlerdir.³¹³ Einstein'ın bulduğu bu yöntemle kozmik huzmelerin bir tahta kutuya toplanmasıyla ortaya çıkan büyük bir elektrik kuvveti, özel bir amplifikatör ile durdurulup teller vasıtasıyla serginin sembolleri olan Trylon ve Perisphere'deki 24 lambaya nakledilmiştir. 10 sesle beraber yanacak lambaların ilk 9'u, 100'er wattlık 18.000 lamba ışığına eşit olacaktır. Ancak 10'uncusu, 100 wattlık bir milyon ampul aydınlığı verecek, böylece tüm sergi ve civarı gündüz gibi aydınlık olacaktır.³¹⁴

Fuarda, Saat 21.30'da New York Filarmoni Orkestrası bir konser vermiştir. Daha sonra ise sergiye özel eğlence ve aktiviteler başlamıştır. Bunlar arasında, çeşitli müesseselere bağlı 7.000 kişilik bir büyük geçit, Broadway ve Hollywood aktör ve aktrislerinin ve komedi yıldızlarının katılımıyla eğlence merkezlerinde su ve ışık oyunları, renkli ışıklar ve balonlar, sokak dansları ve yine su ve ışık oyunları sıralanabilir.³¹⁵ Serginin açılışı bu şekilde sabaha kadar sürmüştür. Sergideki çoğu pavyon açılmamış ve eğlence yerleri henüz çalışmaya başlamamış olmasına rağmen, büfeler gece saat 02.00'de tamamen boşalmış, saat 03.00'te ise artık yorgun düşen halk, ne içebilecek bir yudum su ne de dinlenebilecek bir sandalye bulabilmiştir.³¹⁶

İşte 1939 New York Dünya Fuarı, bu şatafat ve eğlence iklimiyle birlikte halka kapılarını açmıştır. Serginin açılışına yetişebilen pavyonlardan birisi de Türk pavyonu olmuştur. Türk pavyonu, diğer ülke pavyonlarına nazaran inşasına daha geç başlanmasına rağmen serginin açılış merasimine yetiştirilmiştir. Sergi açıldıktan sonra binlerce kişi Türk pavyonuna akın etmiş ve serginin en beğenilen pavyonlarından biri Türk pavyonu olmuştur. Pavyonu gezen ziyaretçiler hoşnut bir şekilde pavyondan ayrılmışlardır.

³¹³ N. H. Atay, “Newyork Dünya Sergisi dün törenle açıldı”, **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 8.

³¹⁴ “Türk pavyonu 26 Nisan günü açılıyor”, **Tan Gazetesi**, 26 Nisan 1939, s. 7.

³¹⁵ N. H. Atay, “Newyork Dünya Sergisi dün törenle açıldı”, **Ulus Gazetesi**, 1 Mayıs 1939, s. 8.

³¹⁶ “Newyork Sergisi'nin açılış merasimi nasıl oldu?”, **Vakit Gazetesi**, 5 Mayıs 1939, s. 4.

D- SERGİYE KATILAN BÜYÜK DEVLETLERİN PAVYONLARI

1939 New York Dünya Fuarı'na daha önce de belirtildiği üzere 33 devlet ve 66 farklı milliyete mensup topluluk katılmıştır. Almanya, Bulgaristan, Çin, Mısır, İran, Afganistan ve Arabistan, 1939 Sergisi'ne iştirak etmemişlerdir.³¹⁷

New York Dünya Fuarı, yabancı pavyonları, yerli sanayi binaları ve eğlence yerleriyle üç kısma ayrılmaktadır. Yabancı pavyonlar büyük bir havuzun etrafında “at nalı” şeklinde sıralanmıştır.³¹⁸ Bu devletlerin sergi münasebetiyle harcadıkları para 45 milyon dolardan fazladır. Ayrıca inşa ettikleri pavyonlar için sarf ettikleri miktar takriben 6 milyon dolardır.³¹⁹ Büyük devlet pavyonları arasında başta Amerika Birleşik Devletleri pavyonu olmak üzere, SSCB, İngiltere, Fransa, Japonya, İsviçre, İtalya ve Belçika pavyonları gelir.

1- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Pavyonu

SSCB pavyonu Rusya'dan getirilen krem ve kırmızı renkte parlak mermerden yapılmıştır. Sergi binasının önüne bir Sovyet işçisini temsil eden 259 metre yüksekliğinde bir heykel konulmuştur.³²⁰ İç tarafı simetrik bir tarzda tertip edilmiş olmakla beraber, oldukça kalabalık bir insan grubunu içine alır. Bu kalabalığın fazlası için de açık hava sineması tertip edilmiştir. Pavyona parlaklık vermek amacıyla, ayrıca, hususî surette aynalarla süslenmiş bir yer altı tren istasyonu da yapılmıştır.³²¹

Sergi binasının dışındaki 11 büyük pano, 11 ittifak cumhuriyetini temsil etmiştir. Bina içinde Sovyet sanatçıları ve ahşap oymacıları öncülüğünde yapılan resimler ve heykeller, cila işleri, nakış ve el işi dokuma halıları ve Moskova yer altı istasyonlarından birinin yeni tasarımı vardır. Ayrıca Kızıl Ordu Grubu şarkıcıları, dansçıları ve müzisyenleri tarafından gösteriler yapılmıştır. Burada bulunan Rus lokantası ise Rus şarapları ve yiyecekleri servis etmiştir.³²²

2- İngiltere Pavyonu

Fuardaki İngiliz pavyonu 2 binadan oluşmaktadır. Bu iki bina birçok sergiye ev sahipliği yapmıştır. Saray mücevherlerinin bir kopyası Saray Odası'nda sergilenmiştir.

³¹⁷ İbrahim Safa, “Nevyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir sual: ‘Türklerin hepsi böyle beyaz mıdır?’”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 11.

³¹⁸ İ. Safa, “Nevyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir sual...”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7.

³¹⁹ İ. Safa, “Nevyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir sual...”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7-11.

³²⁰ İ. Safa, “Nevyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir sual...”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7.

³²¹ Sedat Hakkı Eldem, “1939 New York Sergisi”, **Arkitekt Dergisi**, S. 103- 104, 1939, s. 179.

³²² <http://www.1939nyworldsfair.com/> U.S.S.R. Pavilion.

Gümüş Oda, saray darphanesi tarafından basılan birçok para ve madalyayı, Onur Divanı ise hanedan armalarının ayrıntılı bir sergisini ve eski gümüş yaldızlı tabakların bir koleksiyonunu içermektedir.³²³ Sergi binasının girişinde gümüşten yapılmış iki muhteşem aslan, ziyaretçileri selamlar gibidir. Ayrıca İngilizler, binada çeşitli üretimlerini sergilemişlerdir.³²⁴ Diğer sergiler ve teşhirler ise halk yararına, ticaret gemilerine, İngiliz endüstrisine ve sivil havacılığa tahsis edilmiştir.

İngilizce konuşan dünyayla ilgili birçok tarihsel belge Magna Carta Holü'nde sergilenmiştir. Pavyon ayrıca bir sanat galerisi, sinema ve lokantaya ev sahipliği yapmış, bir bölümü ise resmî yayına ayrılmıştır.³²⁵ İngiliz pavyonu tarih, sanayi ekonomi, ticaret, seyahat, denizcilik ve havacılık bakımından incelenmeye değer pek çok değerli eşyaya ev sahipliği yapmıştır.³²⁶

3- Fransa Pavyonu

Fransız pavyonu, her tarafa hâkim bir mevkide yer almıştır. Bütün pavyon 47 bölüme ayrılmış ve her bölümde ayrı ayrı eşyalar teşhir edilmiştir.³²⁷

İlk kat Fransa'nın manzaralı güzelliklerine ve Fransa'ya ilgi duyan turistler için bilgi bürosuna tahsis edilmiştir. Büyük bir tablo, ülke şehirlerinin güzelliklerini göstermekte ve Alsas, Provence, Brittany ve Savoie şehirlerinin iç kısımları üzerinde durmaktadır. Ara kat, sanat ve endüstriye tahsis edilmiştir. Güzel Sanatlar sergisi, heykel çalışmaları, resim, duvara asılan işlemeli örtüler ve uygulamalı sanatları içermektedir. Katın geriye kalan bölümü ise Paris'e özgü gecelik, elbise, şapka, parfüm ve benzer eşyaların bir sergisine ev sahipliği yapmıştır.³²⁸

Fransız sergi binasının ikinci katı üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, "Fransız düşüncesini" yani ülkenin edebiyatını, felsefesini, eğitimini ve müziğini temsil eden sergileri, ikinci bölüm, klasik ve modern mobilya eşyalarının sergisini içermektedir. Son bölüm, tadılabilen nefis yiyecek ve şampanyalara ayrılmıştır. Fransız lokantası, şef Henry Soule ve Pierre Franey yönetiminde Amerika Birleşik Devletleri'ne "*şef sistemini*" tanıtmıştır.³²⁹ Lokantaya ek olarak bir de Fransız gazinosu vardır ve bu

³²³ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Great Britain Pavilion.

³²⁴ Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 175.

³²⁵ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Great Britain Pavilion.

³²⁶ İ. Safa, "Newyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir sual...", **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 11.

³²⁷ Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 177.

³²⁸ <http://www.1939nyworldsfair.com/> France Pavilion.

³²⁹ <http://www.1939nyworldsfair.com/> France Pavilion.

gazino, ziyaretçiler tarafından çok rağbet görmüştür. Rağbet görmesinin sebebi ise, gazinonun tam karşısında renkli fiskiyelerle çok cazip su oyunlarının yapılmasıdır.³³⁰

4- Japonya Pavyonu

Eski bir Şinto tapınağından esinlenilerek inşa edilen Japon pavyonu, havuzlarla, köpüklü çağlayanlar, Japon ağaçları ve çalılarıyla süslenmiş bir bahçeyle çevrilmiştir.³³¹ Eski bir üslupla tertip edilmiş olan Japon pavyonunun en cezbedici kısmı, duvarları tamamıyla fotoğraflarla süslenmiş olan ve iyi bir şekilde döşenen Japon odasıdır.³³² Japon kültürü üzerine bilgiler, geleneksel Japon elbiseli yerli kızlar tarafından verilmiştir.³³³

5- İsviçre Pavyonu

İsviçre pavyonu modern mimari ile geleneksel mimarinin bir sentezini temsil etmiştir. Pavyon, daire şeklinde inşa edilmiş ve ortasında üstü açık bir lokanta düzenlenmiştir.³³⁴ Sergi binası, İsviçreli sanatçıların müzik performansını ve İsviçre'nin geleneksel danslarını ortaya koyacağı bir de oditoryuma ev sahipliği yapmıştır.³³⁵ İsviçre pavyonunun en cezbedici kısmı, lokanta, en fazla ilgi çeken kısmı ise saatler dairesi olmuştur. Saatler dairesinde en eski zamanlardan şimdiye kadar üretilmiş her çeşit saat sergilenmiştir.³³⁶

6- İtalya Pavyonu

İtalyan pavyonunun tasarımında, klasik Roma ve modern İtalyan mimarisinden esintiler vardır. Marconi'ye ithaf edilmiş olan ve üzerinden bir çağlayan akan 200 metre yüksekliğindeki bir kaidenin zirvesinde Roma tanrıçasının heykeli yer almıştır.³³⁷ Pavyonun iç tarafında, ortada büyük bir hol inşa edilmiş ve bu holde hususi surette yapılmış hücreler içinde İtalyan üretimi eşyalar teşhir edilmiştir.³³⁸

İlk kattaki sergiler, İtalyan el sanatlarını, turizmi, endüstriyel gelişimleri, mekanik endüstriyi, deniz, havacılık ve elektrik alanındaki teknik gelişimleri, parfümleri, tuvalet

³³⁰ İ. Safa, "Newyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir sual...", **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 11.

³³¹ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Japan Pavilion.

³³² Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 178.

³³³ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Japan Pavilion.

³³⁴ Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 176.

³³⁵ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Switzerland Pavilion.

³³⁶ Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 176.

³³⁷ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Italy Pavilion.

³³⁸ Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 178.

malzemelerini ve yün, ipek, pamuk ve yapay ipek ürünlerini kapsamaktaydı. İkinci katta yer alan lokanta ve gece kulübü taraçaları ise küçük akarsuları, çiçekleri ve müziğiyle yılda binlerce ziyaretçiyi kendisine çeken İtalyan ülkesinin ruhunu yansıtmaktaydı.³³⁹

7- Belçika Pavyonu

Belçika pavyonunun bir kısmı kiremit, diğer kısmı da kara taşla örtülmüştür.³⁴⁰ Bu pavyon sadece yerel maddelerle inşa edilmiş, 155 metre boyundaki gri kayrak Belçika kulesi, Jef Dedyen tarafından oluşturulan 36 bronz çanın melodisiyle süslenmiştir. Tamamen klimalı olan pavyon, bir karşılama salonu, 500 kişi kapasiteli bir lokanta, tiyatro, turist bürosu ve İngilizceye çevrilmiş Belçika kitaplarının bir koleksiyonundan oluşmaktaydı.³⁴¹

8- Amerika Birleşik Devletleri Pavyonu

1939 New York Dünya Fuarı'na ev sahipliği yapan Amerika Birleşik Devletleri pavyonu, doğal olarak fuarda büyük bir alan üzerinde yer almıştır. Ayrıca sergi binasında birçok ürün de dünya kamuoyuna ilk defa tanıtılmıştır. Bu ürünlerden bazıları, hareket edebilen bir robot, tamamen camdan yapılmış olan bir araba, yine tamamen cam kullanılarak imal edilen sandalye gibi ürünlerdir.

Fuarın ana teması her ne kadar “Geleceğin Dünyasını Kurmak” olsa da Bülent Tanju'ya göre işin aslı, dünyayla beraber Amerikalıları kurma/yapma eylemiydi.³⁴²

Ana mihverin başında bulunan Amerika Birleşik Devletleri pavyonu, saf beyaz renkteydi. Binanın karşısında ise yüksek barış divanına ait bina vardı.³⁴³ Binanın cephesindeki heykeller barışı ve dünya ulusları arasındaki ortak uyumu temsil ediyordu. Pavyon binası 12 bölgeye ayrılmıştı. Bunlar, Koruma, Dış İlişkiler, Finans ve Kredi, Endüstri, İç Muhafaza, Ulaşım ve İletişim, Barınma, Millî Savunma, Ticaret, Eğitim, Sanat, Eğlence ve Sosyal Yardım bölümleri idi.³⁴⁴

ABD sergi binası birçok şirketi de bünyesinde barındırıyordu. Amerikan Radyo Şirketi, Westinghouse Electric&Manufacturing Company (Westinghouse Elektrik ve Üretim Şirketi), Swift&Company, Standard Brands, Gaz Endüstrileri vs.³⁴⁵

³³⁹ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Italy Pavilion.

³⁴⁰ Sedat Hakkı Eldem, “1939 New York...” s. 177.

³⁴¹ <http://www.1939nyworldsfair.com/> Belgium Pavilion.

³⁴² Bülent Tanju, “1939 New York Dünya Fuarı...”, s. 94.

³⁴³ Sedat Hakkı Eldem, “1939 New York...” s. 174.

³⁴⁴ <http://www.1939nyworldsfair.com/> United States- Federal Building.

³⁴⁵ <http://www.som.com/> New York Dünya Fuarı 1939

E- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN ENTERESAN PAVYONLARI VE ÜRÜNLERİ

1939 New York Fuarı birçok ilki içinde barındırmıştır. Fuarda, sergi binaları kadar binalar içinde sergilenen bazı eşyalar ilk defa teşhir edilmiş oldukları için ziyaretçilerin fazlasıyla ilgisini çekmiştir. Bunlardan bazılarını aşağıda vermeye çalışacağız.

1- Tayyare (Uçak) Pavyonu

Bu pavyon üç kısımdan ibaretti: Giriş, lokanta ve tayyarelere ait hangar. Giriş ile lokanta kısmı yarı kubbe, hangar kısmı ise tam kubbe şeklindeydi.³⁴⁶

Tayyare pavyonundaki en ilginç gösterilerden biri “gözü kapalı pilotluk” deneyimiydi. “Büyük bir salonun ortasında bir pilot tek kişilik bir uçağa biniyor ve üzerine örtü örtülüyordu. Pilot, küçük bir ampulle aydınlanan aletlerden başka bir şey görmüyordu. Kafasında ise bir telefoncu kaskı mevcuttu. Seyircilerin önünde duran spiker şöyle sesleniyordu: “New York uçak meydanında bulunduğunuzun farkında mısınız?” Pilot motoru çalıştırıyor ve uçak Birleşik Amerika'nın merkezine doğru havalanıyordu. Pilot bunları, önündeki haritaya, yüksekliğe, sürat aletlerine ve pusulaya bakarak yapıyordu.”³⁴⁷

2- 1939 New York Fuarı'nın Çiftlikleri

Modern mimari açıdan en fazla dikkat çeken pavyonlardan birisi de çiftlik binalarıydı. Bu çiftlik binaları, çiftlik hayatına uygun olarak tamamen yeni sistemle yapılmış evlerdi. Bütün çiftlik sahiplerine model teşkil edebilecek olan bu binalar, elektrikle teçhiz edilmişlerdi.³⁴⁸

3- Sütçülük Pavyonu

İlginç pavyonlardan biri olan sütçülük pavyonu, modern süthanelerin ne şekilde düzenlendiğini göstermesi açısından önemliydi. Bundan başka ziyaretçiler, ineklerin mekanik düzenle ne şekilde sağıldığını kendi gözleriyle görüyorlardı. Duruma alışmış olan inekler, doğal bir dürtüyle sağma düzeninin önüne gidip duruyorlar ve sütleri sağıldıktan sonra aynı şekilde geri dönüyorlardı. Bu şekilde sağılan sütler lâyıkıyla

³⁴⁶ Sedat Hakkı Eldem, “1939 New York...” s. 174.

³⁴⁷ “Newyork Sergisi'nin enteresan pavyonları”, **Son Telgraf Gazetesi**, 10 Temmuz 1939, s. 5.

³⁴⁸ Sedat Hakkı Eldem, “1939 New York...” s. 174.

sterilize edildikten sonra şişelere konuluyordu. Bu pavyonda doğal ışığa çok önem verilmiş ve ona göre menfezler inşa edilmişti.³⁴⁹

4- Fotoğraf Pavyonu

Fotoğraf pavyonunda o dönem için dünyanın en büyük perdesi vardı. Bu perdede doğal ve renkli resimlerin yanı sıra çıplak ağaç dallarıyla sonbahar mevsimi, yavaş yavaş tomurcuklanan çiçekleriyle ilkbahar mevsimi, ayrıca kış ve yaz mevsimleri gösteriliyordu.³⁵⁰

5- General Motors Pavyonu

ABD yollarının ve motorlu araçların eski ve yeni halleri, ayrıca 1960'da alacağı şekilleri güzel bir teknikle anlatan General Motors pavyonunda, otomobillerin nasıl yapıldığı seyredilebilmiştir. Ayrıca burada teknik gelişmeler ve motor, makine gibi eşyalar teşhir edilmiştir.³⁵¹

Bu pavyonda yine General Motors tarafından üretilen ve adına *Futurama* denilen tasarım dikkat çekicidir. Endüstriyel tasarımcı Norman Bel Geddes tarafından üretilen 35,738 metrelik tasarım, 1960 şehirlerine ayrıntılı panoramik bir bakış sağlamıştır.³⁵² Futurama'da ziraat ve sanayi yerleri, çöller, dağlar vs. gösterilmiştir. Bu çeşitli panoramalar, 3,250 metrekare bir yer işgal etmiştir. Hepsini birleştirmek için birkaç kat inşa edilmiştir. 500.000 çiftlik, 18 farklı cinsten 1 milyon ağaç ve son hızla devamlı surette devreden 50.000 otomobil bu futurama içinde mevcuttur.³⁵³

6- Diğer Bazı İlginç Teşhirler

1939 New York Dünya Fuarı'nda yukarıda zikredilen pavyonların haricinde ilgi çeken bazı eşyalar da teşhir edilmiştir. Tamamen camdan imal edilmiş bir otomobil ile bir kadın çehresini birbirine yapışık iki ya da üç çehre şeklinde gösteren aynalar bu cümledendir.³⁵⁴ Ayrıca Bell Telefon Şirketi, insan sesini ve telâffuzunu kopya eden yeni bir makine teşhir etmiştir. Bu makine yardımıyla piyano klavyesi gibi bir klavyenin üzerine bir insanın telâffuzu hecelenerek ve bununla birlikte klavyeye sırasıyla basılarak

³⁴⁹ Sedat Hakkı Eldem, "1939 New York..." s. 174, 175.

³⁵⁰ "Newyork Sergisi'nin enteresan pavyonları", **Son Telgraf Gazetesi**, 10 Temmuz 1939, s. 5.

³⁵¹ N. H. Atay, "Sergi Tenkit Ediliyor", **Ulus Gazetesi**, 20 Haziran 1939, s. 5.

³⁵² <http://www.nydailynews.com/> A look back at some of the coolest attractions at the 1939 World's Fair

³⁵³ "Newyork Sergisi'nin enteresan pavyonları", **Son Telgraf Gazetesi**, 10 Temmuz 1939, s. 7.

³⁵⁴ "Newyork enternasyonal sergisinden intibalar", **Yeni Asır Gazetesi**, 28 Mayıs 1939, s. 10.

bir hoparlörden kelime ve cümleler dinleniyordu. Bu alet, ifadelerdeki korku, tereddüt, şüphe gibi bütün ayrıntıları da veriyordu.³⁵⁵

Tıp pavyonunda ise 5.5 metre boyunda bir insan heykeli mevcuttu. Heykelin arkasında Saint Augustin'in 39 dille yazılmış şu sözü vardı: "İnsanlar denizleri, dağları hayretle seyrederek. Fakat en çok hayretle araştırılacak şeyin insan vücudu olduğunu akla getirmezler."³⁵⁶

Westinghouse pavyonunda ise 1937 ve 1938 yıllarında yapılan 7 metre uzunluğundaki robot, ilk kez fuarda halka tanıtılmıştır. "Robot, Westinghouse şirketi tarafından tasarlanmış ve 700 kelimeyi, vücuduna monte edilmiş 78 kayıt cihazıyla heceleemektedir. Ayrıca yürüyebilmekte, kadınlar hakkında belli belirsiz ürpertici yorumlar yapabilmekte ve sigara içebilmektedir."³⁵⁷ Hareket edebilen robot, kendisini görmek isteyen ziyaretçilere; "*Bayanlar ve baylar, ben, New York panayırının konuşan iskeletiyim. Eğer birkaç dakika beni dinlemek nezaketinde bulunursanız, size hayatım hakkında bazı bilgiler vermeye şerefelenirim.*" deyip hangi parçalardan oluştuğunu, nasıl hareket ettiğini, uzuvlarının her birinin vazifelerini ziyaretçilere tek tek anlatmaktaydı.³⁵⁸

1939 New York Dünya Fuarı'nın ilklerinden birisi de televizyon yayını olmuştur. Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt'in açılış nutku, televizyon yayını ile verilmiştir. Böylelikle açılış konuşmasını ve fuar organizasyonunu, televizyon başındaki insanlar da izlemiştir. Bu tarihten itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenli olarak televizyon yayını yapılmaya başlanmıştır.³⁵⁹

---

³⁵⁵ "Türk pavyonu ve sitesi büyük bir alâka topluyor", **Tan Gazetesi**, 5 Haziran 1939, s. 10.

³⁵⁶ "Newyork Sergisi'nin enteresan pavyonları", **Son Telgraf Gazetesi**, 10 Temmuz 1939, s. 7.

³⁵⁷ <http://www.nydailynews.com/> A look back at some of the coolest attractions at the 1939 World's Fair

³⁵⁸ "Newyork Sergisi'nin enteresan pavyonları", **Son Telgraf Gazetesi**, 10 Temmuz 1939, s. 7.

³⁵⁹ <http://www.bairdtelevision.com/> Television in the World of Tomorrow

III. BÖLÜM

1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NDA TÜRKİYE

A- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NA GİDEN SÜREÇTE GENEL HATLARIYLA TÜRK-AMERİKAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri iki dönemde incelemek mümkündür. İki ülke ilişkileri konusunda ilk devreyi Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki münasebetler oluşturur. Bununla beraber iki ülke arasındaki ilk ilişkiler ticari ilişkilerdir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru iki ülke arasındaki bu ilişkiler, Osmanlı toprağı olan Fas, Tunus, Trablusgarp ve Cezayir'i içine alan *Magrib/Garp Ocakları* diye adlandırılan bölgede cereyan etmiştir.³⁶⁰

Amerikan ticaret gemilerine Magribli korsanların saldırılarından bıkan ABD, 1784'te Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'ı resmiyette Osmanlı'ya bağlı Magrib ülkeleri ile ticaret ve dostluk anlaşmaları yapmakla görevlendirmiştir. Bu görevlendirmenin neticesinde ABD 1795'te Cezayir'le, 1796'da Trablusgarp'la, 1797'de ise Tunus'la anlaşmalar imzalamıştır. Bundan sonra Amerikan ticaret gemileri XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu limanlarına gelmeye başlamıştır.³⁶¹

Bundan sonra ABD'nin, Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması imzalamak için büyük bir çaba harcadığını görmekteyiz. Fakat Osmanlı Devleti buna bir türlü yanaşmamıştır. Bununla beraber Yunan ayaklanması sırasında Osmanlı Devleti'nin bütün Avrupa'yı karşısında bulması ve özellikle 27 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının ortak Avrupa donanması tarafından yakılması, Osmanlı Devleti'ni, bir yandan Avrupa dışından bir müttefik aramaya sevk ederken bir yandan da kaybettiğı donanmasını yeniden ve hızla, bir dış yardımla inşa etme mecburiyetiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti, 45 yıldır kendisiyle bağlantı kurmaya çalışan ABD'nin çabalarına cevap vererek 7 Mayıs 1830'da Amerika ile "Seyr-i Sefain ve İcra-yı Ticarete Dair Muahede" yi imzalamıştır.³⁶²

Osmanlı ülkesindeki Amerikalılara ayrıcalık hakları tanıyan 1830 Ticaret Anlaşması, biri gizli olmak üzere 9 maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın gizli maddesi, ile iki maddesi, iki ülke ilişkileri açısından önem arz etmektedir. Önem arz eden ilk

³⁶⁰ Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye- ABD İlişkileri (1923- 1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 13.

³⁶¹ S. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye- ABD...*, s. 13, 14.

³⁶² Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 1.

madde, ticarete Amerika Birleşik Devletleri'ni *en ziyade müsaadeye mazhar millet* (en çok gözetilen ulus) olarak nitelendirmekteydi.³⁶³ Anlaşmanın bir diğer önemli maddesi dördüncü madde idi. Buna göre, Osmanlı sınırları içinde suç işleyen Amerikan vatandaşlarının yargılanması ve cezalandırılması Osmanlı makamlarına, verilen cezanın infazı Amerikan elçi ve konsoloslarına bırakıldığı için bu madde uzun yıllar iki ülke arasında birtakım anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir.³⁶⁴

1830 Ticaret ve Denizcilik Anlaşması'nın, ABD'de, Osmanlı Devleti hesabına savaş gemileri yapılmasını ve gerekirse İstanbul tersanesinde Amerikalı mühendisler tarafından inşa edilecek gemilerin kerestelerinin ABD'de tedarik edilmesini öngören gizli bir maddesi vardı. Bu madde, her ne kadar Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmemişse de, uygulamada hayata geçirilmiştir.³⁶⁵

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ikinci ticaret anlaşması, 1861- 1865 yılları arasında Amerika'da meydana gelen iç savaş esnasında imzalanmıştır. 13 Şubat 1862'de 28 yıllığına imzalanan bu anlaşma ile ABD, 1830 anlaşmasında olduğu gibi "en ziyade müsaadeye mazhar ülke" prensibini saklı tutmuştur.³⁶⁶ Bununla beraber Amerikan mallarına konan %8'lik gümrük vergisi saklı tutulmakta, fakat bu oranın her yıl azaltılarak %1'e indirilmesi öngörülmekteydi. Anlaşmanın bu maddesine rağmen devlet gelirlerini artırmak amacıyla Osmanlı Devleti, 1874 ve 1883 yıllarında bu vergi oranını %20'ye çıkarmış, ABD bunu kabul etmiş, ancak öteki devletlerin karşı çıkmasıyla bu hüküm uygulanamamıştır. Fakat Osmanlı Devleti, sadece ABD'den ithal edilen mallara bu yüksek vergi oranını uygulamak istemişse de ABD Hükûmeti buna yanaşmamıştır. Böylece imzalanmasından 12 yıl sonra, 1862 Ticaret Anlaşması yürürlükten kaldırılmıştır.³⁶⁷ 1862 Ticaret Anlaşmasının bir özelliği, 1830 anlaşmasına nazaran, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticari münasebetleri çok ayrıntılı bir şekilde düzenlemesiydi.³⁶⁸

ABD ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri, I. Dünya Savaşı yüzünden akıbetle uğramıştır. ABD Hükûmeti, savaşın başlamasından yaklaşık 3 yıl sonra, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmekle beraber, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı

³⁶³ Kemal Yavuz, *Türkiye- ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s. 4.

³⁶⁴ Halûk Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk- Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1961, s. 4.

³⁶⁵ S. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye- ABD...*, s. 16.

³⁶⁶ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan...*, s. 7.

³⁶⁷ K. Yavuz, *Türkiye- ABD İlişkilerinin Dünü...*, s. 5, 6.

³⁶⁸ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan...*, s. 7.

Devleti'ne savaş ilan etmemiştir. Buna karşın, Osmanlı Devleti, Almanya'nın müttefiki olması hasebiyle 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik münasebetlerini kesmiştir.³⁶⁹

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Bu ikinci devrede, ABD'nin karşısında yeni ve güçlü bir devlet bulunmaktaydı. Her ne kadar savaştan yorgun ve yoksul bir şekilde çıkmışsa da, İtilaf devletlerinin emperyalist planlarına karşı koyabilmiş olması, Türkiye'yi farklı bir noktaya koyuyordu. Bu yüzdendir ki, savaştan sonra Lozan'da imzalanan barış anlaşmasından yaklaşık 2 hafta sonra, ABD ile Türkiye arasında Türk-Amerikan Lozan Anlaşması imzalanmıştır. ABD ile Türkiye, 1917 yılında kesilen münasebetleri yeniden kurmak amacıyla 6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Anlaşması'na benzer bir anlaşma imzalamışlardır. ABD, anlaşma ile yeni Türk devletinin sınırlarını tanımayı ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiştir.³⁷⁰ Fakat 6 Ağustos 1923 tarihli Lozan Anlaşması, 18 Ocak 1927'de Amerikan Senatosu'nda 34 ret oyuna karşılık 50 kabul oyu almasına rağmen, oyların 2/3'sini alamamış olmasından dolayı reddedilmiştir.³⁷¹

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki diplomatik münasebetlerin yanında, Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk girişimi, Lozan Konferansı devam ettiği sırada gerçekleşmiştir. Aslında bu projenin uzantıları da Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine dayanmaktaydı. Zira 1908 yılında bir savaş gemisi kaptanı olan Colby Chester, İttihad ve Terakki Hükümeti'ne ve Meclis-i Mebusan'a başvurup, "Chester Projesi" veya resmî adıyla "Şarkî Anadolu Demiryolları Anlaşması" projesini gerçekleştirmek için *Ottoman-American Development Company* (Osmanlı- Amerikan Kalkınma Şirketi) adıyla bir şirket kurmuştur. Proje, Sivas'tan başlayarak Samsun üzerinden Karadeniz'e, Harput-Ergani-Musul-Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye, Bitlis üzerinden Van'a ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşılmayı öngörüyordu. Bununla beraber, Mondros Mütarekesi'ne kadar yapılan temas ve görüşmelerden hiçbir netice çıkmamıştı.³⁷² I. Dünya Savaşı'ndan sonra Chester, 5 Mayıs 1922'de Kanadalı iş adamı Clayton Kennedy ile birlikte adı geçen şirketi yeniden kurmuştu. Eylül 1922'de Chester'in oğlu Arthur Chester ve Clayton Kennedy Ankara'ya gelerek TBMM hükümetiyle müzakerelere girmişlerdi. Sonuçta Ottoman-American Development Company ile TBMM hükümetinin Nafia Bakanlığı arasında imzalanan "Şarkî Anadolu Demiryollarının İnşasına Dair Anlaşma", 8-9 Nisan 1923 tarihinde TBMM tarafından

³⁶⁹ F. Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan...**, s. 19.

³⁷⁰ H. Ülman, **İkinci Cihan Savaşının Başından Truman...**, s. 10.

³⁷¹ F. Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan...**, s. 110.

³⁷² F. Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan...**, s. 29.

tartışılıp onaylandı. Fakat ilerleyen yıllarda birtakım anlaşmazlıklar yüzünden Amerikalı ortakların şirketten ayrılması ve Clayton Kennedy'nin de projeyi tek başına finanse edememesi nedeniyle Türk Hükûmeti, Aralık 1923'te şirketle olan anlaşmasını feshetti.³⁷³

Chester Projesi ve Türk-Amerikan Lozan Anlaşması'nın Amerikan Senatosu'nda onaylanmamasından sonra ABD ile ticari münasebetler 1927 yılında tekrar başlamıştır. Lozan Anlaşması'nı imzalayan Joseph Grew'un 1927 yılında tekrar Türkiye Büyükelçiliği'ne atanmasından sonra ABD ile Türkiye arasında ilk resmî ticaret anlaşması 1 Ekim 1929 yılında *Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması* adıyla imzalanmıştır. Anlaşma, 17 Şubat 1930'da Amerikan Senatosu'nda, 12 Nisan 1930'da da TBMM tarafından onaylanmıştır.³⁷⁴ Anlaşmanın en büyük özelliği, tarafların birbirlerine “en ziyade müsaadeye mazhar millet” muamelesini bahşetmeleriydi.³⁷⁵ Bu arada Türkiye, iktisadi gelişimi için gerekli yabancı sermaye bakımından ABD'ye ümitler bağlamış, ABD ile yapacağı bir ticaret anlaşmasının Amerikan sermayesini Türkiye'ye çekmek bakımından çok faydalı olacağını düşünmüştü. Fakat bu düşünce gerçekleşmemiş, Amerikan sermayesi Türkiye'ye rağbet etmemiştir.³⁷⁶

Cumhuriyet döneminde Türkiye ile ABD arasında imzalanan bir diğer ticaret anlaşması 1 Nisan 1939 tarihli anlaşmadır. 1939 New York Dünya Fuarı'nı doğrudan ilgilendirdiği için bu anlaşmanın daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekir.

B- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NA DOĞRU: 1 NİSAN 1939 TÜRK-AMERİKAN TİCARET ANLAŞMASI

1939 New York Dünya Fuarı'na ABD ve diğer ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla katılan Türkiye, ticari manada ilk başarısını ABD ile yaptığı ticaret anlaşmasıyla elde etmiştir. 1 Nisan 1939'da geçici olarak imzalanan Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması, ABD'yi de memnun etmiştir. Zira ABD, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın getirmiş olduğu ekonomik engelleri aşmak için bu fuarı tertip etmişti. Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması, bazı ürünlerde gümrük vergisi indirimini esas alıyordu. ABD'den ithal edilen mallara gümrük vergisi indirimi uygulanacağı gibi, ABD de, Türk ihraç mallarına gümrük vergisi indirimi uygulayacaktı.

³⁷³ S. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye- ABD...*, s. 119, 120.

³⁷⁴ S. Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye- ABD...*, s. 133.

³⁷⁵ F. Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan...*, s. 113.

³⁷⁶ H. Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman...*, s. 16, 17.

Ticaret anlaşması için ilk olarak İktisat Vekâleti, 27 Kasım 1936 tarihli bir tezkereyi Hariciye Vekâleti'ne sunmuştur. Hariciye Vekâleti ise 12 Aralık 1938 tarihli bir telgrafı Başbakanlığa arz etmiştir. Telgrafta, Hariciye Vekili yardımcısı tarafından, ABD ile döviz durumunun önemi dolayısıyla bu konunun incelenmeye muhtaç olduğu ve İktisat ve Maliye Vekâletleriyle temasa geçilerek ortak bir karar alınacağı dile getirilmiştir.³⁷⁷

1939 New York Dünya Fuarı'ndaki Türk sitesinin açılışından bir gün önce geçici olarak yürürlüğe girecek olan Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması, 1 Nisan 1939 tarihinde Hariciye Vekâleti'nde, Dışişleri Vekili Şükrü Saraçoğlu ve Kâtib-i Umumî Numan Menemencioğlu ile ABD Büyükelçisi Mac Murray ve ABD sefaretî Başkâtibi Kelley tarafından imza edilmiştir.³⁷⁸ Ticaret anlaşması, sonraki yıllarda değiştirilebilirliğinin korunması amacıyla geçici olarak tanzim edilmiştir. Anlaşmaya konulan maddelerin ilerleyen yıllarda işe yararlılığı kaybolursa bu maddeler değiştirilebilecektir.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra ABD Büyükelçiliği'nde, ABD heyetleri şerefine bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette ticaret anlaşması münasebetiyle artık ABD'den Türkiye'ye, ithal edilmeyecek olan ürünlerden oluşan yemekler ikram edilmiştir. Ziyafetten sonra davetlilere Amerikan çiklet sakızı da verilmiş ve bunun gümrük tarife numarası 206 olarak kayda geçirilmiştir.³⁷⁹

Bu anlaşma ile her iki ülke karşılıklı bazı menfaatler elde etmiştir. Buna göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmak amacıyla birtakım imal edilmiş ve yetiştirilmiş ürünler, karşılıklı olarak gümrük vergisi indiriminden istifade edilerek alışverişe tabi tutulmuştur. İmzalanan anlaşma hükümlerine göre, Türkiye'de üretilmiş olup ABD'ne ihraç olunacak tütün, halı, kilim, palamut ve meyankökü özleri, taze ve kuru incir, tazesini çekirdeksiz olan kuru üzüm, kabuksuz fındık, kabuklu ve kabuksuz fıstık, haşhaş tohumu, lüle taşı ve kuş yemi gibi ürünlere, ABD'de bağlı oldukları gümrük vergilerine çeşitli oranlarda indirim uygulanmıştır.³⁸⁰

Diğer taraftan meyan kökü, palamut, krom cevheri, bağırsak gibi aslında gümrük vergisinden muaf olarak ABD'ye ihraç olunan bazı maddelerin bu muafiyet durumu da uzatılmıştır. Aynı zamanda ABD Hükûmeti, gerek sözü edilen verginin ve gerek

³⁷⁷ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Fon Numarası: 30.10.00.00, Yer Numarası: 268.803.20, 12 Aralık 1938.

³⁷⁸ "Amerika ile yeni ticaret anlaşması", **Tan Gazetesi**, 2 Nisan 1939, s. 6.

³⁷⁹ "Türk-Amerikan ticaret anlaşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Nisan 1939, s. 3.

³⁸⁰ "Amerika ile ticaret muahedesi imzalandı", **Yeni Sabah Gazetesi**, 2 Nisan 1939, s. 3.

yukarıda zikredilen maddelerin ihracı ile ilgili olarak hâlen verilmekte olan diğer her türlü vergi ve yükümlülükler konusunda ticaret anlaşması yürürlükte olduğu sürece artırma yapmayacağını taahhüt etmiştir.³⁸¹

ABD kökenli ürünlere gelince; anlaşma ile binek otomobilleri, şasiler ve karoserleri, otomobillerin aksamı, radyo ahize cihazları ve bunların ayrı ayrı aksam, yazı ve hesap makineleri, her çeşit elektrikli makine ve cihazları, demirden dosya dolap ve klasörleri gibi bazı Amerikan mallarına çeşitli oranlarda gümrük vergisi indirimi uygulanmıştır.³⁸²

Ödeme bakımından anlaşma, ticari eşya bedellerinin karşılıklı olarak serbest dövizle ödenmesi esasına dayanmaktadır. Amerikan kökenli malların bedelleri, Türkiye'nin döviz gelirlerinin izin verdiği ölçüde ve Türkiye'nin ihracatının mevsime bağlı bulunması dikkate alınarak yavaş yavaş ödenecektir. Bu ödemeler Türkiye'nin genel ithalatı üzerinden hesaplanan bir orana göre her takvim yılının sonunda tespit ve tayin olunacak bir miktarla sınırlı olacaktır. Anlaşmanın oluşturduğu yeni hava ve şartların özellikle tütün, halı, incir gibi mahsullerin ABD'deki sürümünün artmasına yardım edeceği tahmin edilmiştir.³⁸³

Bu anlaşma ile her iki tarafın malları *şartsız en ziyade müsaadeye mazhar millet* muamelesi işleminden istifade etmeye devam edecektir. ABD çeşitli Türk ihraç mallarına değişik oranlarda gümrük vergisi uygulamıştır. Buna göre, sigaralık yaprak tütününün her libresinden 30 sent, libresinin değeri 7 sentten yukarı olan kuru incirin her libresinden 3 sent, çekirdeksiz olan kuru üzümün her libresinden 1.1/2 sent, kabuksuz fındığın her libresinden 8 sent, çeşitli kilim, halı ve yol kilimlerinin her adım karesinden 30 sent gümrük indirimine gidilmiştir. Yine değeri üzerinden %45'ten aşağı olmamak şartıyla, kabuklu fıstığın her libresinden 1.114 sent, kabuksuz fıstığın her libresinden 2.1/2 sent, haşhaş tohumunun yüz libresinden 16 sent, palamut özünün değeri üzerinden %7.5, meyan kökü özünün değeri üzerinden %15, kuş yeminin her libresinden 3/4 sent, lüle taşının değeri üzerinden %10 sent gümrük vergisi indirimi yapılmıştır. Diğer yandan, Amerika Birleşik Devletleri'ne hâlen gümrük vergisinden muaf olarak ihraç edilen bazı malların yararlandığı bu muafiyetin anlaşmanın uzanması müddetince vadesi

³⁸¹ "Türkiye-Amerika ticaret anlaşması dün imza edildi", **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Nisan 1939, s. 1.

³⁸² "Amerika ile yeni ticaret anlaşması", **Yeni Mersin Gazetesi**, 4 Nisan 1939, s. 1.

³⁸³ "Türkiye-Amerika ticaret anlaşması", **Aynı Tarihi**, 1-30 Nisan 1939, S. 65, s. 47, 48.

uzatılmıştır. Bu mallar krom ve zımpara cevherleri, broks, palamut, meyan kökü, sucukluk bağırsak vs.³⁸⁴

Buna karşılık, Türkiye'nin, ABD'den ithal ettiği çeşitli mallar üzerinden değişik oranlarda gümrük indirimi yapılmıştır. Binek otomobillerinden ve bu otomobillerin her türlü aksamından %60, her çeşit elektrikli makinelerden ve cihazlardan %12, radyo ve ahize cihazlarından % 75, radyo için birleştirilmiş ayrı ayrı parçalardan %88, yazı, hesap, kayıt, ayırma ve tasnif makinelerinden %12, bazı işlenmiş deriden %40, bazı ağır derilerden ise %5 oranında indirim yapılmıştır.³⁸⁵

Yeni anlaşmanın en bariz özelliği, takas usulüne değil, serbest döviz esasına dayanmasıydı. Anlaşmaya göre Türkiye'den ihraç edilecek malların bedeli ABD tarafından derhâl dövizle ödenecekti. Buna karşın ABD'den, Türkiye'ye ithal edilecek eşyaların bedelleri de, bütün illerde ortaya çıkan ithalatın % 11'ine kadar olan miktarı yine serbest dövizle ödenecekti.³⁸⁶

ABD Başkanı Roosevelt, Ankara'da imzalanan Türk- Amerikan Ticaret Anlaşması'nı ve protokolünü onaylamıştır.³⁸⁷ Anlaşma hakkında kanun projesi, İktisat ve Hariciye komisyonlarınca incelenmiş ve gündeme alınmıştır. Ticaret anlaşmaları bakımından iyi esaslara dayanan ve ticaretle döviz ödemesi noktasında iki önemli zorluğu karşılayan bu anlaşmanın tasdikini teklif eden kanun raporu, hükûmetin teklifi üzerine aynen kabul edilmiştir.³⁸⁸

Bu arada Ankara Tütüncüler Birliği, ticaret odasında genel bir toplantı yapmıştır. Toplantıya bütün tütün tüccar ve fabrikatörleri katılmışlardır. Yapılan görüşmelerde tütün ihracatı için bazı tedbirler alınması ve Amerika ile yeni yapılan ticaret anlaşması üzerine tütün ihracatının yeni anlaşmada yeri ve durumu konuşulmuştur.³⁸⁹

Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması, Türk piyasasında büyük bir memnuniyet oluşturmuştur. Bu anlaşma ile ticari hayatta büyük gelişmeler olacağı, ayrıca son dönemlerde Türkiye'deki otomobil parçası yokluğundan ortaya çıkacak buhranın önüne geçilebileceği ön görülmüştür. Chevrolet, Dodge gibi Amerikan markalı arabaların yedek aksamının güçlükle temin edilmekte olduğu ve araç sahiplerinin büyük güçlüklerle karşılaştıkları bilinen bir şeydi. Bu yedek parçaların fiyatları yerli acenteler

³⁸⁴ "Türkiye-Amerika ticaret anlaşması", **Yeni Sabah Gazetesi**, 14 Nisan 1939, s. 3.

³⁸⁵ "Türkiye-Amerika ticaret anlaşması", **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Nisan 1939, s. 7.

³⁸⁶ "Yeni Amerikan ticaret anlaşması meriyet mevkiine girdi", **Son Posta Gazetesi**, 6 Mayıs 1939, s. 4.

³⁸⁷ "Türkiye-Amerika arasında akdedilen ticaret mukavelesi", **Yeni Mersin Gazetesi**, 7 Nisan 1939, s. 1.

³⁸⁸ "Amerika ile ticaret anlaşmasından ne gibi faydalar temin ediyoruz", **Yeni Mersin Gazetesi**, 7 Haziran 1939, s. 1.

³⁸⁹ "Amerika ile imzalanan yeni ticaret anlaşmasının esasları", **Tan Gazetesi**, 8 Nisan 1939, s. 6.

tarafından rastgele tespit edilmekte ve esnaf zarara uğramaktaydı. Bu durum otomobil fiyatlarına da sirayet etmiş, birkaç sene önce 2.500 liraya alınan otomobillerin fiyatları 3.000 liraya çıkmıştı. ABD ile imzalanan bu anlaşmadan sonra otomobil ve yedek parça sıkıntısı tamamen ortadan kalkacaktır.³⁹⁰

5 Mayıs 1939 tarihinde Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Maliye Vekâleti'ne bu anlaşma ile ilgili bir telgraf göndermiş ve bunu Başbakanlığa bildirmiştir. Saraçoğlu, telgrafta, Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girdiğini hatırlatarak Maliye Vekâleti'ne şu ihtarlarda bulunmuştur:³⁹¹

“İhracatımızın karşılıkları geldiği hâlde ithalat bedellerinin transferinde yükselme olursa Türkiye- Amerikan anlaşmasını ihlâl etmiş duruma düşer ve netice olarak aleyhimizde Amerika'da şimdiye kadar alınmayan tedbirlerin alınmasını tahrik etmiş oluruz. Bu duruma göre Amerika'dan gelecek bütün dövizlerin bir elde toplanılması, bunların ayrı olarak düzenli bir hesabının tutulması ve bu dövizlerden azamî % 20'den fazla başka ihtiyaçlara sarfiyat yapılması hususlarının bir özel itina ile acilen teminini ve alınan tedbirlerden bilgi verilmesine izin buyrulmasını özellikle rica ederim.”

Türk- Amerikan Anlaşması, 1939 New York Dünya Fuarı'na katılan Türkiye adına ilk başarıdır. Bu anlaşma, hem Türkiye'deki tüccarları hem de Amerika Birleşik Devletleri'ni ve tüccarlarını oldukça memnun etmiştir.

Daha önce belirtildiği üzere 1827 Navarin faciasından sonra 7 Mayıs 1830 tarihinde Osmanlı Devleti ile Amerikalı yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda *Osmanlı-ABD Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması* imzalanmış, anlaşmanın en dikkat çekici maddesi *en ziyade müsaadeye mazhar millet* maddesi olmuştur. Bu maddeyle Amerikalı tüccarlar, Türkiye topraklarında rahatça ticaret yapabileceği gibi gümrük vergisini de cüzi miktarda vereceklerdir.³⁹²

1939 yılında yapılan ticaret anlaşmasının en önemli maddesinin, 1830 anlaşmasının maddesiyle bire bir aynı olması dikkat çekicidir. ABD bu maddeyi, daha sonraki yapmış olduğu ticaret anlaşmaları maddelerine eklemeye özen göstermiştir. Çünkü ABD, hem düşük gümrük vergisinden yararlanmaya hem de tüccarlarının rahat bir şekilde başka ülkelerde ticaret yapmasına önem vermiştir.

³⁹⁰ “Amerika ile yapılan anlaşma bütün tüccarı memnun etti”, **Yeni Sabah Gazetesi**, 3 Nisan 1939, s. 6.

³⁹¹ **BCA**, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 268.804.14, 5 Mayıs 1939.

³⁹² Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk- Amerikan İlişkileri (1795- 1914)”, Gazi Üniversitesi **Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, 2005, s. 233.

1939 ticaret anlaşmasının Türkiye adına sevindirici yanı, özellikle o dönemde çok zor bulunan araba parçalarının düşük gümrük vergileriyle Türkiye'ye ithal edilebilecek olmasıydı. Bu konuda sıkıntı çeken tüccar veya fabrikatörler, değeri iki-üç yıl sonra iki kat artan otomobillere bu anlaşmadan sonra değerinden fazla para ödemeyecekti. Bunun yanında Türk tüccarlar, düşük gümrük vergisi sayesinde ABD ile daha çok ticari münasebetlerde bulunabilecekti. Ayrıca ABD'ye ihraç edilecek mallarla ülke ekonomisine katkı sağlanacak ve ülkeye daha fazla döviz girecekti.

Anlaşmanın geçici olması her iki taraf için de iyi bir durumdu. Çünkü anlaşma işlemez hâle gelir veya anlaşmadan istenilen verim alınamazsa anlaşma hükümleri iki ülke yetkililerinin görüşmelerinden sonra değiştirilebilecekti. Böylece iki ülke arasındaki ticaret hacmi genişletilmiş olacaktı. Ayrıca anlaşmanın takas usulüne bağlı olmaması, serbest döviz usulüyle ödeme yapılması iki ülke ticareti için oldukça önemliydi.

Ticaret anlaşmasını imzalayan iki ülke böylelikle 1929 ekonomik buhranından yaklaşık 10 yıl sonra ticari ilişkilerini geliştirmek ve ekonomik engelleri biraz da olsun aşmak için harekete geçmişti.

C- TÜRKİYE'NİN 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NA KATILMA KARARI ALMASI VE YAPILAN HAZIRLIKLAR

New York Fuarı'na katılma kararı alınması, uzun savaş yıllarından sonra bu kez de 1929 yılında Dünya Ekonomik Buhranı ile sarsılan Türkiye'de, büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Genç cumhuriyeti diğer ülkelere doğru bir şekilde tanıtmak ve ülkelerarası ticari ilişkiler kurmak, fuara katılımın ana gayeleri olmuştur.

Basında fuar ile ilgili haberler, fuarın açılmasından iki yıl önce, 1937 yılı itibariyle boy gösterir olmuştur.³⁹³ Hükûmet de fuar için 1937 yılından itibaren hazırlıklara başlamış, halk, fuarla ilgili bilgileri gazete sütunlarından takip etmiştir. Türkiye'nin fuara katılım hazırlıkları iki başlık altında incelenebilir.

1- Suat Şakir Kabaç Yönetiminde Fuar Hazırlıkları

Türkiye'nin 1939 New York Dünya Fuarı'na katılım hazırlıklarını iki ayrı devlet adamı yürütmüş, hazırlıklar iki aşamada gerçekleşmiştir. 1939 New York Dünya Fuarı

³⁹³ "1939'da New York'ta büyük bir sergi açılacak", **Akşam Gazetesi**, 7 Ocak 1937, s. 4.

için Türk sergi komiserliğine ilk olarak İktisat Vekâleti komiseri Suat Şakir Kabaç³⁹⁴ getirilmiştir.³⁹⁵ Kabaç, 1938 Nisanı'nın sonunda başladığı sergi hazırlıklarına Aralık 1938 yılında görevinden ayrılmasıyla nihayet vermiştir. Bununla beraber sergi komiserliğine tayin edilen Suat Şakir Kabaç ile Maarif Vekâleti Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden mimar Sedat Hakkı Eldem ve Nafia Vekâleti mühendislerinden Hüseyin Sermed'e New York seyahatleri için gerektiği kadar döviz ve birer diplomatik pasaport verilmesi, Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanmıştır.³⁹⁶

New York Sergisi için ziyaretçileri ABD'ye taşıyacak seyahat acentesi ise National Turkish Tourist Agency (NATTA)³⁹⁷ olarak belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seyahat acentelerinden biri olan NATTA 1925 yılında kurulmuştur. Dönemin sınırlı sayıdaki seyahat acentelerinden yaptığı çalışmaların düzeyi ve genişliği bakımından ayrılan NATTA, yurtdışı fuarlarına da sık sık geziler düzenlemiştir. Bunlar arasında 1931 Berlin Beynelmülî İnşaat Sergisi, 1933 Chicago Sergisi, 1933 Washington Sergisi, 1937 Paris Fuarı ve 1939 New York Dünya Sergisi vardır.³⁹⁸ Türk Millî Seyahat Acentesi, serginin açılmasına altı ay kala, sergi yerine düzenlenecek turların ilanlarını gazeteler aracılığıyla yayınlamak üzere çeşitli tur programları düzenlemiştir.³⁹⁹ Acente, tur organizasyonlarını serginin bitimine kadar gazeteler vasıtasıyla ve 1938 Kasım'ından başlayarak *direct-mail (doğrudan posta)* aracılığıyla duyurmaya devam etmiştir.⁴⁰⁰

Başvekâlet tarafından sergi hazırlıklarının yapılması için vekâletlerarası bir komisyon oluşturulmuş,⁴⁰¹ ayrıca sergiye iştirak edeceklere yardımda bulunulması için İstanbul'da bir büro açılmıştır.⁴⁰²

Sergide nakış, cilt, tezhip, minyatür gibi kıymetli Türk sanatlarını tanıtmak için Topkapı Sarayı Türk ve İslâm Müzesi'nde ve üniversitede iki ayrı komisyon kurulmuştu. Bu komisyonlar başta Ali Emirî Efendi Kütüphanesi'ndekiler olmak üzere diğer kütüphanelerdeki eserleri araştırarak sergiye gönderilecek eserleri tespit

³⁹⁴ Hakkında pek fazla malumat olmayan Suat Şakir Kabaç'ın İktisat Vekâleti komiseri olarak o dönem sergi reisliğine getirildiği bilinmektedir.

³⁹⁵ **Akşam Gazetesi**, 25 Mayıs 1938, s. 2.

³⁹⁶ **BCA**, F.N: 30.18.01.02, Y.N: 84.76.14, 24 Ağustos 1938.

³⁹⁷ National Turkish Tourist Agency- Millî Türk Seyahat Acenteliği. Bu seyahat acentesi 1939 New York Dünya Fuarı'ndan sonra iflas etmiş ve kapanmıştır. Kapanışının sebebini anlatan acentanın kurucusu Vital Ojalvo'nun oğlu Harry Ojalvo'nun röportajı için bkz. **Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği Dergisi (TÜRSAB)**, S. 35, Ağustos 1985, s. 17, 18.

³⁹⁸ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi**, TÜYAP, s. 118.

³⁹⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Kasım 1938, s. 4.

⁴⁰⁰ G. Akçura, **Türkiye Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi**, TÜYAP, s. 118.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 3 Haziran 1938, s. 3.

⁴⁰² **Akşam Gazetesi**, 16 Temmuz 1938, s. 3.

edecekti.⁴⁰³ Bundan başka yayın müdürlüğünü Ahmet Emin Yalman'ın yaptığı *New York Sergisi Türk Komisyonu* oluşturulmuştu. Bu komisyonun başyardımcısı Namık Kemal'in torunu Nermin Menemencioğlu'ydu. Komisyonun diğer üyeleri Namık Kemal'in oğlu Edebiyat Profesörü Üstat Ekrem'in kızı Selma Ekrem ve İzmir'de "Sadayı Hak" adlı gazeteyi neşreden bir gazetecinin kızı olan İsmet Sanlı idi.⁴⁰⁴ Bu komisyon Türkiye'yi her bakımdan ABD ve diğer ülkelere tanıtmakla vazifelenmişti.

Sergi için tüm illere tebligat gönderilerek sergide teşhir edilmek üzere yiyecek ürünleri, bunun yanında ihracat ürünleri olan üzüm, incir ayrıca sanat ve tarihî eserlerden parçalar hazırlanması için talimat verilmiştir. Tebligatta ayrıca bu eşyaların satış fiyatlarının belirlenmesi ve sergiyle alakalı propaganda için broşür basılması istenmiştir.⁴⁰⁵

Sergi komiseri sıfatıyla Suat Şakir Kabaç, Türk Site ve Pavyonunun Mimarı Sedat Hakkı Eldem ve Mühendis Hüseyin Sermed, 24 Ağustos 1938 tarihinde New York'a doğru yola çıkmışlardır.⁴⁰⁶ Suat Şakir, Türk pavyonuna ait planların oldukça beğenildiğini ifade ederek, serginin inşasına başlanıldığını bildirmiştir.⁴⁰⁷

1939 New York Fuarı'ndaki pavyonlarımız iki adetti: Türk Sitesi ve Devlet Pavyonu. Bunların yanında geçmiş sergilerin ana karakteri olan Türk Çeşmesi de inşa edilecekti. Türk Sitesi binası ve çeşme daha inşası esnasında meşhur olmuş, binanın kendine has millî karakteri diğer ülke pavyonlarından fazla dikkat çekmiştir. Site, genellikle tek katlıdır. Bu pavyon, geniş altın yaldızlı saçakları, alçı pencereleri, kapakları ve hususi surette hazırlanan ve başlı başına bir kompozisyon olan çinileriyle son derece ilgi çekicidir.⁴⁰⁸ Devlet pavyonu ise 500 metrekare genişliğinde hazır bir yapıdan oluşacaktı.⁴⁰⁹ Serginin yabancı ülkeler kısmı yöneticisi Amiral W. H. Standley "... Türk pavyonunun planları şimdiye kadar takdim edilenlerin en enteresan ve en güzelidir. Bu suretle memleketinizin bir parçasını bize göstermesi, bizi bilhassa memnun ediyor."⁴¹⁰ diyerek Türk pavyonu projesinin başarısından söz etmiştir.

⁴⁰³ **Ulus Gazetesi**, 8 Kasım 1938, s. 2.

⁴⁰⁴ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1922-1971)**, II, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Rey Yayınları, İstanbul 1970, s. 1098, 1099.

⁴⁰⁵ **Ulus Gazetesi**, 28 Temmuz 1938, s. 2.

⁴⁰⁶ **BCA**, F.N: 30.18.1.2, Y.N: 84.76.14, 24 Ağustos 1938.

⁴⁰⁷ **Akşam Gazetesi**, 21 Eylül 1938, s. 7.

⁴⁰⁸ Sedat Hakkı Eldem, "1939 Nev-York Dünya Sergisinde Türk Pavyonu Projesi", **Arkitekt Dergisi**, S. 103-104, 1939, s. 153.

⁴⁰⁹ **Ulus Gazetesi**, 28 Temmuz 1938, s. 2.

⁴¹⁰ İsmet Sanlı, "Nevyork dünya sergisi nasıl hazırlanıyor?", **Ulus Gazetesi**, 21 Ekim 1938, s. 5-9.

Sergiye katılım masrafları için 1938 yılına ait bütçe kanununa göre 500.000 TL, ayrıca iç ve dış sergiler için örnek satın alınması ve neşriyat masrafı olarak da 14.000 TL olmak üzere toplam 514.000 TL ayrılmıştır.⁴¹¹ Bununla beraber İktisat Vekilliği'nce, 1939 New York Dünya Fuarı'na katılım masraflarına karşılık olarak 1939 takvim yılı döviz cetvellerine göre 450.000 liralık dövizin iki taksitle verilmesi onaylanmıştır.⁴¹²

1939 yılının Aralık ayında, New York Fuarı Vekâletlerarası Komisyon Başkanı Selahaddin Çam'ın istifası ve Sergi Genel Komiseri Suat Şakir Kabaç'ın görevinden ayrılmasıyla⁴¹³ sergi genel komiserliğine İktisat Vekâleti Turizm Müdürlüğü görevini ifa eden Vedat Nedim Tör atanmıştır.⁴¹⁴

2- Vedat Nedim Tör Yönetiminde Fuar Hazırlıkları

Vedat Nedim Tör gayet başarılı bir devlet adamıydı. Cumhuriyet döneminin ilk aydınlarından biri olan Tör, yükseköğrenimini Berlin Üniversitesi'nde tamamlamış ve iktisat alanında doktora yapmıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Matbuat Umum Müdürlüğü (1933- 1937), Turizm Müdürlüğü (1938), Ankara Radyosu (1938- 1943) ve Ankara Elektrik Şirketi gibi kurumlarda yönetici olarak çalışmıştı.⁴¹⁵ Turizm Müdürlüğü görevini yürüttüğü esnada 1939 New York Dünya Fuarı Türkiye Sergi Komiserliği kendisine tevdi edilmişti.

Vedat Nedim Tör, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Müdürlüğü görevini ifa ederken, 1931 Budapeşte Beynelmilel Sergisi'nde Türk pavyonunun tanzim işini yürütmüştür. Bu sergide Macar halkının en fazla hoşuna giden pavyon Türk pavyonu olmuştur.⁴¹⁶ Yine Vedat Nedim Tör, Tasarruf Cemiyeti Müdürlüğü'nde iken Uluslararası Leipzig Fuarı'nda da büyük başarı göstermiştir. Bu fuarda ressam Kenan Temizan'ın büyük boy renkli tablosu büyük ilgi görmüş, fuarı gezen ziyaretçiler kahkahadan kırılmışlardır. Tabloda yalnız edep yerleri incir yapraklarıyla örtülü, çırılçıplak Havva, Âdem'e bir incir veriyor ve tablonun altında ise şu yazı yazıyordu:⁴¹⁷ *"Havva anamız, Âdem babamızı cennet elmasıyla değil, Aydın inciri ile baştan çıkarmıştı."* Bu tablo Türk pavyonunun dolup taşmasını sağlamıştı. Bu iki örnek Vedat

⁴¹¹ C. Sönmez, *"Yarının Dünyası"nda Türkiye...*, s. 302.

⁴¹² BCA, F.N: 30.18.01.02, Y.N: 86.19.16, 7 Mart 1939.

⁴¹³ C. Sönmez, *"Yarının Dünyası"nda Türkiye...*, s. 302.

⁴¹⁴ BCA, F.N: 30.18.01.02, Y.N: 85.112.9, 5 Ocak 1939.

⁴¹⁵ Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 1.

⁴¹⁶ V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 18.

⁴¹⁷ V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 20.

Nedim Tör'ün Türkiye'yi dış ülkelere karşı ne kadar başarılı bir şekilde tanıttığının kanıtıdır.

1939 New York Dünya Fuarı Türk Sergi Komiserliğine atanan Vedat Nedim, bu vazifeyi öteki fuarlarda olduğu gibi sonuna kadar başarıyla sürdürmüştür. Vedat Nedim Tör, Suat Şakir Kabaç zamanında yapılmış olan hazırlıkları devam ettirmiş, hazırlıkları tamamlamış ve Türkiye'yi “Yarının Dünyası”na dâhil etmiştir. Tör, fuar bitimine kadar da sergi komiserliği görevini yürütmüştür.

Vedat Nedim Tör hatıratında Turizm Müdürü iken sergi komiserliğine nasıl atandığını şöyle anlatıyor:⁴¹⁸

“Bir gece saat 11’de, tam yatacağım sırada, telefon çaldı:

-Ben Şakir Kesebir.⁴¹⁹ Size otomobilimi gönderiyorum. Bir mesele için görüşeceğiz. Gelebilir misiniz?

- Tabi gelirim efendim.

Otomobil beni vekilin evine götürüyor, yolda “bakalım yine ne çıkacak” diye düşünüyorum. Çok terbiyeli bir insan olan vekilim:

-Kusura bakmayın, sizi böyle zamansız çağırdım. Ama mesele çok mühim. New York Dünya Sergisi işi bir dert oldu. Şimdi Heyet-i Vekile’de bunu konuştuk. Sizi sergi komiseri yapmak istiyoruz. Vakit pek daraldı. Dünyaya rezil olacağız.

-Vallahi Beyefendi, bu teveccühünüze teşekkür ederim. Yalnız bu mevzu ile hiç meşgul olmadığım için müsaade buyurursanız meseleyi bir tedkik edeyim.

-Evet, lütfen. Yarından tezi yok bu işin ne vaziyette olduğunu bir araştırınız. Müşteşar Bey de size yardım edecek.”

Vedat Nedim Tör, görevi devraldıktan sonra hemen Almanya’dan tanıdığı yüksek mühendis ve iktisatçı Nizamettin Ali Sav’ı aramış ve kendisine iş birliği teklif etmiş ve Nizamettin Sav da bunu kabul etmiştir. Meselenin teknik sorumluluğunu Sav’a veren Vedat Nedim Tör, Mimar Sedat Hakkı Eldem ile Nizamettin Ali Sav’ı sergi inşaatına başlamak üzere New York’a göndermiş, kendisi ise serginin fikir planını hazırlamaya koyulmuştur.⁴²⁰

Bundan sonra 1939 New York Dünya Fuarı’nın Türk Heyeti Reisliğine tayin edilen Vedat Nedim Tör’e yol masraflarından başka gündelik verilmesi ve ayrıca gündeliğine 10 Türk Lirası zam yapılması karara bağlanmıştır. Gerek reis ve gerekse

⁴¹⁸ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 43.

⁴¹⁹ Dönemin Ekonomi Bakanı.

⁴²⁰ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 44.

komiser ile sergiye memur edilecek devlet memurlarına, ayrıca sergi işleri için geçici olarak çalıştırılacak mimar, dekoratör ve el sanatları ustaları gibi işçilere ve millî oyunlar oynayanlara ait yol masrafların ve yevmiyelerin 1938 döviz cetvellerinde ayrılan ve 1939 yılına geçirilecek olan döviz tahsisatından düzenlenmesi Bakanlar Kurulu kararıyla 5 Ocak 1939 tarihinde onaylanmıştır.⁴²¹

Serginin açılmasına az bir süre kalmış olmasından dolayı sergi inşaatına başlanması için Mimar Sedat Hakkı Eldem ve Yüksek Mühendis Nizamettin Ali Sav, kendilerine diplomatik pasaport verilerek New York'a gönderilmişlerdir.⁴²² Vedat Nedim Tör de Mart ayının 23'ünde New York'a vardıklarını 11 Nisan 1939 tarihli telgrafla dönemin Başbakanı Refik Saydam'a bildirmiştir.⁴²³

Vedat Nedim Tör ve beraberindeki heyet Queen Mary Vapuru ile New York'a gitmişler ve New York'ta bulunan Türkler tarafından karşılanmışlardır. Sergi Dış Şube Şeflerinden Conson, sergi idaresi adına Türk Heyeti Reisi Vedat Nedim Tör'e "Hoş geldiniz" demiştir. Vedat Nedim Tör, vapurdan iner inmez doğrudan sergiye gitmiş ve Türk pavyonlarını gözden geçirmiştir.⁴²⁴ Tör, sergi binalarını teftiş ettikten sonra dönemin Başbakanı Refik Saydam'a izlenimlerini bir rapor halinde telgrafla bildirmiş, Türk pavyonu ve site binalarının, ABD'de mimari bakımdan en çok beğenilen eserler olduğunu söylemiştir. Tör, ayrıca katalog mimarisine düşülmeden klasik Türk mimarisine sadık kalınarak modern ihtiyaçlara uygun bir tarzda binaların stilize edildiğini ve binaların diğer milletlerin binaları yanında çekici bir özelliğe sahip olduğundan bahsetmiş, Türk pavyonlarının, serginin açılış günü olan 30 Nisan 1939 gününe yetiştirileceğini söylemiştir.⁴²⁵

Bundan sonraki süreçte, New York Fuarı inşaatında kullanılacak bütün malzeme Amerikan Export Line Kumpanyası'nın bir vapuruyla ABD'ye hareket etmiştir. Giden eşyalar arasında özellikle Türk sitesinin dış tesisatı için Kütahya'da yaptırılan bir vagon çini ve yine sitenin dış tasarımında kullanılacak bronz parmaklıklar, III. Ahmet ve Azapkapı çeşmelerindeki tasarımın çimento molajları, alçı pencereler ve Türk tahta işçiliğinin en güzel örneklerinden olan bir tavan göbeği vardı. Ayrıca devlet pavyonunun içinde ve önünde Türkiye'yi ve Türk coğrafyasındaki en eski medeniyeti temsil eden Eti Heykeli ile New York Belediyesi'ne hediye edilecek çeşmenin aksami

⁴²¹ BCA, F.N: 30.18.01.02, Y.N: 85.112.9, 5 Ocak 1939.

⁴²² C. Sönmez, "Yarının Dünyası"nda Türkiye..." s. 303.

⁴²³ BCA, F.N: 30.01.00.00, Y.N: 5.22.7, 11 Nisan 1939.

⁴²⁴ "Newyork Sergisi'ndeki pavyonumuzun inşaatı inkişaf ediyor", **Yeni Mersin Gazetesi**, 12 Nisan 1939, s. 2.

⁴²⁵ BCA, F.N: 30.01.00.00, Y.N: 5.22.7, 11 Nisan 1939.

giden eşyalar arasındaydı. Bu eşyalar, New York'ta inşaatı bitmek üzere olan Türk sitesinde kullanılmakla beraber aynı zamanda sergi ziyaretçilerine Türk inşa malzemesiyle Türk binalarının iç ve dış tasarım tarzı hakkında da fikir verecekti.⁴²⁶ Bütün bu hazırlıkların neticesinde Türk site ve pavyonunun inşaatına devam edilmiştir.

New York Dünya Fuarı'nda teşhir edilmek üzere müzelerden seçilen bazı eşyalar, New York'a Aziz Oğan başkanlığındaki heyetle gönderilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Genel Müdürü Aziz Oğan'a 800, Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Osman Ferit Sağlam'a 600, İstanbul Eski Şark Müzesi memurlarından Selim Dıvarna'ya ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü memurlarından Saim Selçuk'a üç yüz elliser dolar olmak üzere 1939 takvim yılı döviz cetvellerinin kongre, konferanslar ve sergiler faslına New York Sergisi için konulmuş olan tahsisattan toplam 2100 dolarlık döviz müsaadesi verilmesi Bakanlar Kurulu Heyetince 27 Şubat 1939 tarihinde onaylanmıştır.⁴²⁷ Bunun yanında fuardaki Türk pavyonuna, el sanatları ustaları ve millî oyunlar oynayanlardan da gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁸

Bu arada ünlü ressam Abidin Dino'nun önerisi üzerine, New York Dünya Fuarı'nda kurulacak olan Türk kahvesinin duvarlarında, serginin sanat danışmanı yapılan ressam Fikret Muallâ'nın 30 tane İstanbul tablosu yer alacaktı. Serginin açılmasına az bir zaman kaldığı için bu 30 tablonun yetişmeme riski olmasına rağmen Fikret Muallâ bu işi kabul etmişti. Hemen işe koyulan Muallâ, çizdiği sanat ürünlerini her gün Abidin Dino'ya göstermiş ve sergi için değerlendirilecek resimleri birlikte seçmişlerdi. Sonunda 30 resmi tamamlayan Fikret Muallâ, 1938 yılı sonunda Orient Express trenine binerek Paris'e doğru yola çıkmıştı.⁴²⁹

Bununla beraber sergi heyeti içerisinde yer alan Kemal Sünnetçiöğlü, hatıralarında bu tabloları eleştirmek suretiyle şunları ifade etmiştir:⁴³⁰

“Halı ve el işleri dairesine çıktığımda bana, orada teşhir edilen tabloları gösterdiler. Amerikalılara Türk ressamının eseri diye güya teşhir edilmek istenen bu sözde tablolar İstanbul'un pitoresk manzaralarını canlandırmak iddiasındaydı. Çarpılmış minareler, bir Arnavut külahına dönmüş kubbeler, çerçevelerinde, kapaklarında yangından çıkmış çivilere benzeyen bin bir yamuk çizginin haşır neşir olduğu pençeler, kapılar... Gülmek için kendimi zor zapt ettim. Hangi sivri akıllı

⁴²⁶ “Newyork Sergisi’ndeki Türk sitesi hazırlığı”, **Ulus Gazetesi**, 23 Şubat 1939, s. 2.

⁴²⁷ **BCA**, F.N: 30.18.01.02, Y.N: 86.17.13, 27 Şubat 1939.

⁴²⁸ “Newyork Sergisi’ne gönderilecekler”, **Ulus Gazetesi**, 27 Ocak 1939, s. 2.

⁴²⁹ Abidin Dino, **Gören Göz İçin Fikret Muallâ**, Dünya Kitapları Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 80- 84.

⁴³⁰ K. Sünnetçiöğlü, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 49, 50.

düşünmüş de, fütürizm, sürrealizm çılgınlığının bu maskara eserlerini getirip buraya asmış. O güzelim nadide halıların ve Kızılay atölyelerinde işlenmiş cidden büyük bir sanat eseri olan ipek sofrâ takımlarının yanı başında bu tablolar tam bir zevk tezadı oluşturmaktaydı.”

Sergiye İnhisarlar Dairesi'nin (Tekel), Etibank ve Sümerbank'ın gönderecekleri eşyalar da vardı. İnhisarlar Dairesi, New York'ta oluşacak teklifleri göz önüne alarak bol miktarda sigara ve içki göndermiştir. Etibank, memlekette çıkan her türlü madene ait örnekler ve çok etraflı bilgi, grafik ve fotoğraflar hazırlamıştır. Sümerbank, büyük fabrika sanayisinden, en ince el işçiliğine kadar üretilen bütün sanayi mahsullerinin örneklerini götürmüştür. Sümerbank, sergide kendi hesabına ve çeşitli ticari ve sanayi müesseseleri adına satış için birçok mal arz edecek ve sipariş kabul edecektir.⁴³¹ Bunların yanında hükümet, Uluslararası New York Fuarı Türk pavyonunda yapılacak satış işini Sümerbank'a vermiştir. Sümerbank, Yerli Mallar Pazarı Müdürü Ekrem Sanal ve bankanın ticaret servisi memurlarından Muazzez Tlabar, 1939 yılı Mart ayının 25'inde ABD'ye hareket etmişlerdir.⁴³²

Bu arada İktisat Vekâleti'nin yaptığı tebliğ üzerine çeşitli yerlerdeki ticaret ve sanayi odaları, sergiye gönderilmek üzere İstanbul'a zirai ve sınai mahsullere ait birçok örnek göndermişlerdir.⁴³³ Bu tebliğin neticesinde İzmir Ticaret Odası, New York Fuarı için Türk-Amerikan ticaretinin serisini gösteren 10 yıllık bir istatistik ile bir rapor hazırlayarak bunu İktisat Vekâleti'ne göndermiştir. Daha sonra ihracat mahsullerinin örnekleri de vekâlete gönderilmiştir.⁴³⁴ Sergide Türkiye'nin coğrafî, tarihî, siyasi ve sosyal karakterini gösterecek diğer materyaller de toplanıp tasnif edilmiştir.⁴³⁵

Bu hazırlıkların yanında, Türk Kurtuluş Savaşı'nı başarılı bir şekilde yürütüp sonunda eşsiz bir zafer kazanmış olan ve sergi hazırlıklarının bir kısmını da idare etmekle beraber sergiyi görmeye ömrü vefa etmeyen Mustafa Kemal Atatürk de, bu dünya fuarında unutulmamıştır. 1939 New York Dünya Fuarı Türk Heyeti Reisliği, sergide devlet pavyonuna konulmak üzere Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden heykeltıraş Hadi Bara'ya 140 cm yüksekliğinde bir *Atatürk Büstü* yaptırmıştır.⁴³⁶

⁴³¹ “Newyork Sergisi'ndeki Türk sitesi hazırlığı”, **Ulus Gazetesi**, 23 Şubat 1939, s. 2.

⁴³² “Newyork Sergisi'nde paviyonumuzun satışını idare edecek heyetimiz”, **Ulus Gazetesi**, 11 Mart 1939, s. 2.

⁴³³ “Newyork Sergisi'ndeki Türk sitesi hazırlığı”, **Ulus Gazetesi**, 23 Şubat 1939, s. 2.

⁴³⁴ **Ulus Gazetesi**, 25 Ocak 1939, s. 6.

⁴³⁵ “Newyork Sergisi'ndeki Türk sitesi hazırlığı”, **Ulus Gazetesi**, 23 Şubat 1939, s. 2.

⁴³⁶ “Newyork Sergisi'nde “Atatürk” başı”, **Ulus Gazetesi**, 10 Mart 1939, s. 2.

a) 1939 New York Dünya Fuarı İçin ‘Türk Spor Sergisi’ Hazırlığı

1939 yılının Şubat ayında, Amerika milleti ve diğer ülkelere Türk sporunun tarihî seyrini göstermek için fuarda bir *Türk Spor Sergisi*’nin açılması söz konusu olmuştur. Dönemin Beden Terbiyesi Genel Direktörü Tümgeneral Cemil Taner, spor sergisinin hazırlanması, gereken materyal ve vesikaların tespiti için Türk spor tarihi üzerine araştırmalar yapan Tarihçi Halim Baki Kunter’i⁴³⁷ görevlendirerek kendisinden konuyla ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir.⁴³⁸ Tümgeneralin emri üzerine Halim Baki Kunter, İstanbul’a giderek ilgili kişilerle New York Dünya Fuarı’na, Türk Spor Tarihi Sergisi ile katılım konusunu görüşmüş, bu süreçte öncelikle New York Fuarı İstanbul ajansı direktörü Neşet Halil Atay’ı⁴³⁹ ziyaret ederek Türk pavyonunun yeri, boyutu, mimari hususiyeti ve vasıfları hakkında bilgi almıştır. Kunter, altı ay devam edecek olan sergide, Türk pavyonunda birer ay devam etmek üzere altı periyodik sergi açılacağını, bunların ikisinin müze olup, diğerlerinin Türkiye’nin yer altı ve yeryüzü servetleri, mimari eserleri, turizm, çocuk, kadın ve Atatürk ve inkılâpları ile ilgili olacağını öğrenmiştir. Kunter, Türk Spor Sergisi’nin, sergiye iştiraki hâlinde çocuk ve kadın sergisinin, Atatürk ve inkılâpları sergisi ile birleştirilmesi kaydıyla spor sergisi için de yer ve zaman bulunabileceğini ilgili kişilerden öğrenmiştir. Baki Kunter, bundan sonra Mimar Ali Saim Ülgen, Mimar Herbert, Tahsin Doğusunoğlu, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz, Tıp Tarihi Enstitüsü Direktörü Dr. Süheyil Ünver, fotoğraf mütehasısı Esad Nedim Tengizman ile birlikte toplanarak bu konuyu üç uzun celsede görüşmüşlerdir.⁴⁴⁰

Bu görüş alışverişlerinden sonra, New York Fuarı heyetine, eldeki vesikalar ile tespit edilmiş bilgiler ve spor sergisi için hazırlanan plan arz olunmuştur. Heyet, şimdiye kadar toplanmış olan bilgi ve vesikaların böyle bir sergi için yeterli vasıfta olduğunu bildirmiştir. Ancak hazırlık esnasında yeniden doküman, folklor malzemesi ve millî sporlara ait materyal tedariki de tespit edilmiştir.⁴⁴¹

Baki Kunter sergide teşhir edilecek malzemeler üzerine de görüş alışverişinde bulunmuştur. Buna göre teşhir edilecek malzemeler şu şekildedir:⁴⁴²

- Alegorik barolief

⁴³⁷ Dönemin Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde Muamelât Müdürü.

⁴³⁸ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 14 Şubat 1939.

⁴³⁹ Gazeteci-yazar Falih Rıfki Atay’ın ağabeyidir. Uzun dönem Basın-Yayın Genel Müdürlüğü ve Ulus Gazetesi’nde çalışmış olan Atay, 1964 yılında vefat etmiştir.

⁴⁴⁰ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 11 Şubat 1939.

⁴⁴¹ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 11 Şubat 1939.

⁴⁴² BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 11 Şubat 1939.

- Foto mozaik
- Foto montaj
- Müzelerden seçilecek spora ait eşya
- Spora ait eski ve kıymetli kitaplar
- Eski Türk spor mimarisine ait maketler
- Eski Türk spor saha ve tesislerine ait haritalar
- Millî kostümler ve spor levazımatı gibi maddelerden oluşuyordu.

Bu malzemelerin yapılması ve hazırlanması için 4 aylık bir müddet düşünülmüştür. Bu malzemeler, 1939'un Mart ayından başlanarak gayet sıkı bir çalışma ile 4 ay içinde hazırlanabilirdi. Bütün bu malzemelerin hazırlanması ve teşhiri için çalışacak işçilerin ücretleri dâhil, bu sergi için 54.000 Türk Lirası gerektiği anlaşılmış, bu tahsisatın ise sergideki ziyaretçilerden elde edilebileceği öngörülmüştür.⁴⁴³ Vaktin kısıtlı olması ve bu serginin hazırlanması için 4 ay gibi bir süre gerekeceğinden işe en geç 1 Mart 1939 başlanması hususu Halim Baki Kunter tarafından dile getirilmiştir.⁴⁴⁴

Beden Terbiyesi Genel Direktörü Cemil Taner, Halim Baki Kunter'in raporunu incelemek suretiyle Başbakanlığa, fuara spor sergisiyle iştirakin faydalı olacağı kanaatini bildirmiştir. Fakat Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün bütçesinde sergi masrafı ve buna ait bir tahsisat bulunmadığından, bu işin başarılmasına ihtimal verilmemiştir. Taner, raporunda, Başbakanlık makamına, Başbakanlık'ın sergiye iştiraki uygun görmesi halinde, tahsisatın devlet sergi tahsisatından veya diğer bir yerden tahsis edilmesini, sergiye kısa bir zaman kaldığı için cevabın en geç Şubat ayı sonuna kadar verilmesini ve bu işle meşgul olması için Halim Baki Kunter'in vazifelendirilmesini arz etmiştir.⁴⁴⁵

Beden Terbiyesi'nin bu tezkeresi ve raporu Türk Sergi Heyeti Başkanı Vedat Nedim Tör tarafından da incelenmiştir. Tör, Başbakanlık Müsteşar Vekili Haydar Günver'e yazdığı bir telgrafla konu hakkındaki görüşlerini bildirmiştir. Vedat Nedim Tör, bu meselenin kendisinden önce mevzubahis olduğunu ve Beden Terbiyesi'nin bu sergi için aciziyetini bir kez daha belirtmiş, Türk Spor Sergisi'nin Eylül ayında yapılabilmesinin Maarif Vekâleti'nin başarısına bağlı olduğunu söylemiştir. Çünkü Eylül ayında müze eşyası ile ilgili bir sergiyi Maarif Vekâleti tertip edecekti. Vedat Nedim Tör, Türk Spor Sergisi fikrinin yerinde bir fikir olduğunu beyan etmekle birlikte,

⁴⁴³ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 11 Şubat 1939.

⁴⁴⁴ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 14 Şubat 1939.

⁴⁴⁵ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 14 Şubat 1939.

bu serginin öngörülen sürede bitirilip bitirilemeyeceğini tahmin etmenin zor olduğunu söylemiştir. Ayrıca 54.000 liralık sergi masrafının, devlet sergi tahsisatından verilmesinin mümkün olamayacağı arz edilmiştir.⁴⁴⁶

Vedat Nedim Tör'ün raporundan sonra Başbakanlık tarafından 27 Şubat 1939 tarihinde, Türk Spor Sergisi için Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'ne cevap verilmiş ve eski Türk sporlarının canlandırılması fikri uygun bulunmuştur. Ancak spor sergisi için Eylül ayının tahsisinin istendiği, bu ayda müze eşyalarının teşhir edileceğini ve Türk sergi heyeti reisliğinden alınan bir rapora göre de spor sergisinin tertip edilebilmesinin Maarif Vekâleti'nin başarısına bağlı olduğunun öğrenildiği bildirilmiştir. Ayrıca sergi için öngörülen miktarın en yüksek tasarrufa uyma şartıyla verilebileceği belirtilmiştir. Bununla beraber spor sergisinin hazırlanması için önerilen kişinin geçici olarak işten ayrılması ve daha önce başlanılan işlerin yoğunluğundan dolayı fuarda Türk Spor Sergisi'nin açılması, Başbakanlık tarafından uygun görülmemiştir.⁴⁴⁷ Sergi heyeti, Eylül ayında açılması planlanan Türk Spor Sergisi yerine fuarda müze eşyalarının teşhirini gerçekleştirmiştir.

b) Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Sergi Münasebetiyle ABD'ye Hitabeti

Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Başbakanlığa yazmış olduğu 8 Şubat 1939 günlü telgrafla, devlet reislerinin fuar münasebetiyle Amerika milleti ve Başkan Roosevelt'e hitaben bir konuşma yapacağını bildirmiştir.

Saraçoğlu, adı geçen telgrafında, New York Sergisi'nin açılışı münasebetiyle bazı yabancı devlet reisleri ve hükümdarlarının Amerika milletine ve Başkan Roosevelt'e sempati gösterilerinde bulunmak için radyo ile yayın yapacakları haberinin alınması üzerine bu durumun araştırılması için Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'e bir telgraf gönderdiğini beyan etmiştir. Alınan cevapta, Amerikan radyo programlarında 17 devlet reisi için 17 pazar günü ayrılmış olduğu ve her bir reisin yarım saat konuşma hakkı olduğu ifade ile Türkiye'nin de bu şekilde gösteri yapmasının ABD'de iyi tesirler yapacağı belirtilmiştir. Ancak Ankara Radyosu'nun iki dalgasından birine Alman istasyonlarının, diğerine Amerikan Telefon Şirketi'nin dalgaları karıştığı için radyonun ABD'de iyi işitilemediği de telgrafta bildirilmiştir. Ankara istasyonunun, Radio Corporation of America (RCA- Amerikan Radyo Şirketi) şirketiyle bu zorluğu kısa bir zaman diliminde halletmeye çalışacağı, aracı bir istasyon temin eylemek için

⁴⁴⁶ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 20 Şubat 1939.

⁴⁴⁷ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 145.37.14, 27 Şubat 1939.

temasa girişeceği ve bu temaslar olumlu netice verince programa dâhil olmayı talep ederek diğer bir devletin yerine Türkiye'nin dâhil edilmesinin göz önünde bulundurulacağı ifade edilmiştir.⁴⁴⁸

Şükrü Saraçoğlu, telgrafının devamında ABD ile Türkiye arasındaki dostane münasebetlerden ötürü Türkiye'nin de bu sempati gösterisine dâhil olmasının elzem olduğunu söylemiş, teknik zorluğun düzeltilmesi ve lâzım olan temasların sağlanması hususunu Nafia Vekâleti'ne bildirdiğini ve buradan alınan cevabın ayrıca arz olunacağını beyan etmiştir.⁴⁴⁹

Bu telgraflamalardan sonra var olan sıkıntı çözümlenmiş, 26 Şubat 1939 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1939 New York Dünya Fuarı münasebetiyle Amerikan halkına ve Başkan Roosevelt'e hitaben Ankara radyosu üzerinden bir konuşma yapmıştır.

İsmet İnönü, 26 Şubat 1939'da akşam saat 20.30'da Ankara radyosu aracılığıyla Amerikan milletine seslenmiştir. İsmet İnönü'nün bu mesajı, ABD ile Türkiye arasındaki siyasi ve iktisadi bağların daha da güçlenmesine ve Türkiye ile Amerikalılar arasında yeni bir sempatinin tezahürüne vesile olmuştur. Ayrıca bu mesaj, Türkiye'nin New York Fuarı'na katılımı dolayısıyla ABD'nin göstermiş olduğu iyilikseverliğe bir cevap teşkil etmiştir.⁴⁵⁰ Ankara Radyosu, bu konuşma için özel bir program hazırlamıştır. Radyoda yarım saat devam etmiş olan bu programı Amerikan halkı kendi radyoları başında takip etmiştir. Baştan sona kadar İngilizce olarak devam eden Ankara radyosunun hazırladığı program şu şekildedir:⁴⁵¹

1. İngilizce anons.
2. Amerikan marşı. (Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'ndan)
3. İstiklâl marşı.
4. İngilizce hitabe. (Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından)
5. Müzik yayın programı (İngilizce)
6. Müzik (Türk Musikisi)
7. Müzik (Cumhurbaşkanlığı Senfonik Orkestrası'ndan)
8. İngilizce anons ve veda.

⁴⁴⁸ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 173.195.10, 8 Şubat 1939.

⁴⁴⁹ BCA, F.N: 30.10.00.00, Y.N: 173.195.10, 8 Şubat 1939.

⁴⁵⁰ "Millî şefimiz Ankara radyosundan Birleşik Amerika milletine bir mesaj gönderecektir", **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1939, s. 1.

⁴⁵¹ "Millî şefimiz Ankara radyosundan Birleşik Amerika milletine bir mesaj gönderecektir", **Ulus Gazetesi**, 26 Şubat 1939, s. 1.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, akşam saat 20.30'dan itibaren radyodan İngilizce olarak şu hitabeyi okumuştur:

“Birleşik Amerika Devletleri vatandaşlarının yeni bir eseri olan cihan sergisi, bin bir faydanın üstünde olarak, milletleri dostça bir araya getirmeye fırsat verdi. Bu hareket asil olduğu kadar zamanın acil ihtiyaçlarına da uygun bir iş olmuştur.

Kanaatimce, sergi, Türkiye’yi Amerika’ya daha iyi tanıtmak ve iki millet arasındaki mevcut dostluk münasebetlerini kuvvetlendirmek için güzel bir vesile olacak ve bu suretle insaniyetin büyük idealine hizmet edecektir. Türk pavyonları bu tanıtmaya yardım eder ve aradığı dostluğa bir şey daha ilavesine muvaffak olursa, bence arzu edilen netice elde edilmiş ve bu Türk evleri vazifelerini lâıykıyla görmüş olurlar.

Biz Türkler, milletler arasında sulhun ve iyi geçinmenin çok samimi taraftarıyız. Kellog Paktı’na en evvel ve candan katıldık. Asil ideallere gönül vermiş olan Türk inkılâbı, bize Cumhuriyet rejimini ve insaniyet ve medeniyetin, memleket içinde ve dışında, verimli çalışmalarını getirdi. Türk inkılâbından evvel memleketimizin bütün komşularıyla ihtilâfımız vardı. Bugün bütün komşularımızla ihtilâfsız bir haldeyiz. Onlarla rızaya müstenit dostluk muahedeleri akt ettik.⁴⁵²

Asil ruhlu Birleşik Amerika Devletleri’ne, coğrafi bakımdan Amerika bize uzak olmasına rağmen, samimi dostluğun kuvvetli bağlarıyla bağlıyız. Milletlerin birbirleriyle anlaşmaları mümkündür. Sulhun çalışmaları ve nimetleri, en parlak silah zaferlerinin neticelerinden çoktur, kıymetlidir. Milletlerin birbirini tanıyıp takdir etmeleri için bütün vasıtaları, yorulmadan kullanmakta sebat edelim. Omuzlarında mesuliyet yüklü olan insanlar, hiçbir zaman, bugün karşılaştıkları kadar hayatî ve o nispette zor vazifeler almaya mecbur olmamışlardır.

Cihan sergisinin memleketim için ayırdığı bugünde, bütün Türkiye, Amerika’ya derin alâka ve sıcak sempati ile düşünüyor. Yurттаşlarımın duygularını aksettirdiğime emin olarak söylüyorum: ‘Büyük Amerikan milletine, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının en muhabbetli selamlarını yollarım.’⁴⁵³

İsmet İnönü’nün bu radyo konuşması ABD’de geniş yankılar uyandırmıştır. Öyle ki, 1939 New York Dünya Fuarı Radyo Direktörü John Young, dönemin Nafia Vekili Ali Çetinkaya’ya göndermiş olduğu telgrafla Amerikan halkı ve devletinin bu konuşmadan ötürü duyduğu memnuniyeti şu cümlelerle dile getirmiştir:⁴⁵⁴

⁴⁵² “Cumhurreisimizin Amerikan milletine hitabesi”, **Fırat Gazetesi**, 3 Mart 1939, s. 1.

⁴⁵³ “İsmet İnönü’nün Amerika’ya hitabı”, **Karagöz Gazetesi**, 4 Mart 1939, s. 2.

⁴⁵⁴ “Cumhurreisimizin Amerika’ya mesajı”, **Ulus Gazetesi**, 2 Mart 1939, s. 1.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin milletlere selamını Amerikan halkı ve gazeteleri büyük hararet ve şevkle karşılamışlardır. Programınız, Reis-i Cumhur Hazretleri İnönü’nün güzide mesajları ve filarmonik orkestra ve şarkıcıların temsilleriyle radyo başarılarının en büyüklerinden biri olarak kayıt olunacaktır. Bu pek çok başarılı yayından dolayı size ve mesai arkadaşlarınıza samimi takdir ve hayranlığımızı arz ederim.”

John Young mesajında, İsmet İnönü’nün Türk milleti adına Amerikan halkına gönderdiği selamın ABD’de derin akisler uyandırdığını belirtmiş, ayrıca bu konuşma öncesinde var olan radyo dalgaları sıkıntısını çözen Nafia Vekili Ali Çetinkaya’yı ve bakanlıkta çalışanları başarılı radyo programından dolayı tebrik etmiştir.

c) 1939 New York Fuarı’nda Teşhir Edilecek ‘Hereke’ Halıları

Fuarda teşhir edilmek üzere İzmit’in ünlü Hereke halıları da New York’a götürülmüştür. Fakat serginin açılmasına az bir süre kaldığı için, sergi binası inşaatındaki endişeye benzer halıların sergiye yetiştirilememe korkusu yaşanmıştır.

New York Dünya Fuarı’na gönderilmek üzere, Hereke Tekstil Fabrikası’nın tezgâhlarında halılar dokunmuştur.⁴⁵⁵ Fabrikanın her tezgâhı işgal edilmiş ve Hereke, Gebze, Tavşancıl ve civarı köylerinden getirilen yüzlerce halı dokuyan kız, burada 9 aylık hummalı bir çalışmayla halıları sergiye yetiştirmeye çalışmışlardır. Bu halıların dokunmasını, halıcılığı anadan kıza ve kızıdan toruna geçmiş ustabaşı meşhur Sıddıka Hanım idare etmiştir.⁴⁵⁶

Serginin açılış gününe kısa bir zaman kaldığı için dokuma faaliyeti artmış, geceleri bile çalışma mecburiyeti doğmuştur. Bu tezgâhlarda imal edilen halılar, Türk halı sanatının en ince ve en güzel örneklerini teşkil etmiştir. 30 çeşit parçadan oluşan bu halılar içinde, ipek üzerine işlenmiş olanları da vardır.⁴⁵⁷ Erişilmez sanat kıymeti ve her bakımdan üstünlüğünden dolayı bu halıların dünya sergisinde çok ilgi toplayacağı öngörülmüştür.⁴⁵⁸ Ancak asıl mesele, bu halıların sergiye yetiştirilip yetiştirilemeyeceği meselesiydi. Halıların dokunmasına nezaret eden Sıddıka Hanım ise bu endişelere cevaben şöyle demiştir:⁴⁵⁹ “Yetiştirilecektir.”

⁴⁵⁵ “Newyork Sergisi’ne halı yetiştiriliyor”, **Ulus Gazetesi**, 6 Mart 1939, s. 6.

⁴⁵⁶ “Hereke Newyork Sergisi için halılar hazırlıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1939, s. 7.

⁴⁵⁷ “Newyork Sergisi’ne halı yetiştiriliyor”, **Ulus Gazetesi**, 6 Mart 1939, s. 6.

⁴⁵⁸ “Hereke Newyork Sergisi için halılar hazırlıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1939, s. 7.

⁴⁵⁹ “Hereke Newyork Sergisi için halılar hazırlıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1939, s. 7.

d) New York Dünya Fuarı Hazırlıkları Kapsamında Türk Milli Kıyafetleri

Serginin açılacağı gün yapılacak merasimde sergiye iştirak eden bütün milletlerden ellışer kişilik kabileler, kendi milli kıyafetleri ve bayraklarıyla geçit resmi yapacaklardı. Türk kafilesinin geçit resmi için öğrenciler başta olmak üzere New York'taki Türkler hazırlanmıştı.⁴⁶⁰ Türk kafilesinin zeybek kıyafetinde geçeceği karara bağlanmış, fakat bu karar birtakım tepkilere yol açmıştı. Örneğin bir okur, bu haberi duyduktan sonra gazeteye şikâyetini şöyle dile getirmişti:⁴⁶¹

“Bütün Garp âleminin öteden beri palalı ve şalvarlı bildiği Türk'ü bu defa da sergide bütün dünya milletlerinin gözü önüne zeybek kıyafetiyle çıkarmak yanlış değil midir? Bu hareket Avrupa ve Amerikalıların kafalarından henüz çıkmayan muhayyel palalı Türk tipini tekrar canlandırmaya hizmet etmeyecek midir?”

Gazete, bu şikâyete karşılık, okurunun endişesinin yerinde olduğunu ifade etmesine rağmen geçit resminde bütün milletlerin millî kıyafetleriyle geçeceklerini tekrar hatırlatmıştır. Gazete, vermiş olduğu iki örnekle bu durumu somutlaştırmış, İrlanda halkının kısa etekle, Macarların ise sırmalı cepken ve poturlarıyla çıkacaklarını bildirmiştir. Zeybek kıyafetinin seçilme sebebinin ise geçit resmine biraz renk ve cazibe vermek olduğu açıklanmıştır. Milli kıyafet olarak zeybek kıyafetinden utanılmaması gerektiği, Avrupalı ve Amerikalıların kafasındaki palalı Türk tipinin pavyonlarımızda sergilenen eserlerle silinebileceği söylenmiştir. Türk pavyonlarındaki eserler, yeni Türk tipini ve yeni Türkiye'yi tanıtarak, Türklerin ne kadar köklü bir geçmişe sahip olduğunu ispat edecektir.⁴⁶²

Açılış merasimindeki milli kıyafetlerden ayrı olarak 25 Türk kadını, New York Dünya Fuarı'ndaki Türk pavyonunun açılış merasiminde giyeceği milli kıyafetlerle Türkiye'yi temsil edecekti. Bu milli elbiseler İstanbul Akşam Kız Sanat Okulu tarafından hazırlanmış ve vaktinde ABD'ye gönderilmiştir. Bu elbiseleri ise moda öğretmeni Pervin İrtem hazırlamıştır.⁴⁶³ Bayan İrtem, bu kıyafetlerin modernize desenlerini dört tip üzerine resmettiği gibi, kumaş ve süslemelerin tedariki ile de uğraşmıştır. Anadolu'dan toplanıp sergiye gönderilmiş olan milli Türk elbiseleriyle

⁴⁶⁰ “Türk pavyonu 26 Nisan günü açılıyor”, **Tan Gazetesi**, 26 Nisan 1939, s. 7.

⁴⁶¹ “Newyork Sergisi 'nde milli kıyafet”, **Tan Gazetesi**, 29 Nisan 1939, s. 5.

⁴⁶² “Newyork Sergisi 'nde milli kıyafet”, **Tan Gazetesi**, 29 Nisan 1939, s. 5.

⁴⁶³ “Newyork Sergisi 'ne gönderilen Türk millî kıyafetlerini hazırlayan mektep”, **Vakit Gazetesi**, 19 Mayıs 1939, s. 3.

kadınlarımızın eski kıyafetlerinin bu modernize şekilleri, zarafet ve ahenk itibarıyla New York Fuarı'nda pek beğenilmiştir.⁴⁶⁴

3- 1939 New York Dünya Fuarı'nda Görev Alan Önemli Şahsiyetler

a) Türk Sergi Heyeti Reisi: Vedat Nedim Tör

1897 yılında İstanbul'da doğan Vedat Nedim Tör, II. ve VIII. dönemler arasında Cumhuriyet Halk Partisi'nde milletvekilliği yapan Edip Servet Tör'ün kardeşi Ahmet Nedim Servet Tör'ün oğludur.⁴⁶⁵ 1916 yılında Galatasaray Lisesi'ni bitirmiştir. Yüksek öğrenimini Berlin Üniversitesi'nde tamamlayan Tör, doktorasını iktisat alanında yapmıştır.⁴⁶⁶

Vedat Nedim Tör, cumhuriyetin ilk yıllarında Türk siyasal yaşamına damgasını vuran *Kadro Hareketi* içerisinde yer almış ve 1932-1934 yılları arasında yayımlanan *Kadro Dergisi*'nde yayın müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Vedat Nedim, 1927 Tevkifatı'na kadar Türkiye Komünist Partisi üyesidir ve 1925-1927 yılları arasında partinin genel sekreteri Şefik Hüsnü'nün yurtdışında bulunmasından dolayı genel sekreterlik görevini yürütmüştür. *Kadro Hareketi*'nden önce Marksist bir görüşe sahip olan Tör, İstanbul'daki Şefik Hüsnü grubunun temsilcisi olarak III. Enternasyonal'in 4. kongresine katılmıştır.⁴⁶⁷ 1925-1927 yılları arasındaki komünist tutuklamaları Vedat Nedim Tör açısından bir dönüm noktasını teşkil eder. 1927 yılındaki duruşmada, TKP genel sekreterliğini vekâleten sürdüren Tör'ün, eski arkadaşlarını yaptığı ihbar ve itiraflarla yakalatarak bütün parti belgelerini polise teslim ettiği düşünülmüştür. Vedat Nedim, daha sonra hem Marksist düşünceden hem de TKP'den bağıni koparmıştır. Tör, Komünist partisinden kopmasından sonra diğer Kadrocular gibi Kemalizm'i benimsemiştir.⁴⁶⁸

Kadro Hareketi'yle beraber Vedat Nedim Tör, 1929-1933 yılları arasında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Müdürlüğü yapmıştır. Cemiyetin müdürlüğünü yaparken Türkiye iki dünya sergisine katılmıştır: Uluslararası Budapeşte Sergisi ve Uluslararası Leipzig Sergisi. Hükümet, her iki serginin tanzim işini Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne vermiştir. Vedat Nedim yönetimindeki organize işi büyük takdir kazanmıştır. Örneğin, Budapeşte Sergisi için Macar *Az Este* gazetesi sergiyi gezen

⁴⁶⁴ "Nevyork Sergisi 'nde millî kıyafetler", **Akşam Gazetesi**, 23 Mayıs 1939, s. 5.

⁴⁶⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vedat_Nedim_Tör

⁴⁶⁶ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, YKY, İstanbul, 2010.

⁴⁶⁷ Fatih Demirci, "*Kadro Hareketi ve Kadrocular*", Dumlupınar Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 15, Ağustos 2006, s. 36.

⁴⁶⁸ F. Demirci, "*Kadro Hareketi ve...*", s. 38, 39.

okuyucularına, “En fazla hoşunuza giden pavyon hangisidir?” diye sormuş, çoğunluk Türk pavyonu yanıtını vermiştir. Yine Leipzig Sergisi’nde Vedat Nedim, Türkiye’nin belli başlı ihracat mallarını sergilerken ziyaretçilerin dikkat ve ilgisini çekmek için büyük boy resimler hazırlatmıştır. Bu iki uluslararası fuarda kazanılan başarının büyük çoğunluğu Vedat Nedim Tör’e aittir.⁴⁶⁹

Vedat Nedim bu görevi yürütürken birçok ilke de imza atmıştır. İlk tasarruf ve yerli mallar haftasını o düzenlemiştir. Yine ekonomik kalkınmanın bilimsel koşullarını araştırmak amacıyla bir *Sanayi Kongresi*, bir de *Ziraat Kongresi* düzenlemiştir. Onun zamanında Tasarruf Cemiyeti Ankara’da bir de *Sergi Evi* inşa etmiştir. Bu binada her yıl yerli malı sergileri ve daha başka konularda sergiler açılmıştır.⁴⁷⁰

Vedat Nedim Tör, Tasarruf Cemiyeti müdürlüğünü dört yıl sürdürdükten sonra dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’nın teklifi ile Matbuat Umum Müdürlüğü’nde (Basın-Yayın Genel Müdürlüğü) göreve başlamıştır. 1933-1937 yılları arasında sürdürdüğü bu görevindeki en önemli başarılarından biri, Türkiye’nin tanıtımı maksadıyla çıkardığı dergi olmuştur. Türkiye’yi, kültürü, sanatı ve devrim hareketleriyle tanıtmak olan bu dergi üç ayda bir yayınlanacak olan *La Turquie Kemaliste* (Kemalist Türkiye) adlı dergidir ve bu dergi İngilizce, Fransızca ve Almanca basılıp dağıtılmıştır. Derginin ilk deneme sayısını çıkaran Vedat Nedim Tör ve arkadaşları hem Dahiliye Vekili hem de Başvekil İsmet İnönü’den büyük takdir kazanmışlardır.⁴⁷¹ Fakat bu dergi, Vedat Nedim Tör’ün görevinden istifa etmesine de sebep olmuştur. Tör, derginin Tarih Kongresi özel sayısında Türk aydınlarına hakaret ettiği gerekçesiyle -kendi deyimiyle haksız yere- Matbuat Umum Müdürlüğü’nden istifa ederek ayrılmış ve tekrar Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Müdürlüğü’ne dönmüştür.⁴⁷²

Vedat Nedim Tör eski görevini yürütürken 1938 yılında İktisat Vekâleti Müsteşarı Halit Nazmi Keşmir’in teklifiyle Turizm Müdürlüğü görevini kabul etmiştir. Vedat Nedim’in bu görevdeyken en büyük başarısı, 1939 New York Dünya Fuarı’nda Türkiye’yi en güzel şekilde temsil etmesi olmuştur. Tör, Türk sergisinin tanzim işini aldıktan sonra Mimar Prof. Sedat Eldem ve Yüksek Mimar Nizamettin Ali Sav ile

⁴⁶⁹ V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 18-20.

⁴⁷⁰ V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 17.

⁴⁷¹ V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 23-27.

⁴⁷² V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 38.

beraber New York'taki Türk sergisini inşa etmiş ve başarılı bir şekilde Genç Türkiye'yi tanıtmışlardır.⁴⁷³

Vedat Nedim Tör, kısa Turizm Müdürlüğü macerasından sonra Ankara Radyosu Müdürlüğü'ne tayin olmuştur. 1938-1943 yılları arasında bu görevi icra eden Tör, birçok radyo programı hazırlamış ve bunları spikerler, sanatçılar aracılığıyla halka sunmuştur.⁴⁷⁴

1943 yılında istifa ettiği Ankara Radyosu Müdürlüğü'nden sonra Vedat Nedim Tör, Ankara Elektrik Şirketi müdür yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Tör, bu görevdeyken yazmış olduğu bir yazı yüzünden dönemin Ankara Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan ile ters düşmüş ve görevinden istifa etmiştir.⁴⁷⁵

Tör, Ankara Elektrik Şirketi'nden istifa ettikten sonra 1945 yılında Yapı ve Kredi Bankası'nın Kültür ve Sanat Müşaviri olmuştur. Vedat Nedim bu görevde yirmi beş yıl kalmıştır. Tör, görevi gereği bankanın kurucularından Kâzım Taşkent'in ölen oğlu Doğan'ın hatırasına *Doğan Kardeş Dergisi* ve *Doğan Kardeş Kitaplarını* yayınlamıştır. Ayrıca aile topluluğunun sanat, kültür, eğitim, sağlık, ev ekonomisi, eğlence gibi çeşitli ihtiyaçlarına cevap verecek olan *Aile* adlı bir dergi çıkarmıştır. Vedat Nedim Tör, ömrünün yirmi beş yılını vakfettiği Yapı ve Kredi Bankası'ndan bankanın kurucu üyelerinden Kâzım Taşkent'le tartışmasından sonra istifa ederek ayrılmıştır.⁴⁷⁶

Tör, Yapı ve Kredi Bankası'ndan ayrıldıktan sonra 1970 yılında Akbank'ın Kültür Başuzmanı olarak çalışmaya başlamıştır. Vedat Nedim, Akbank'taki görevindeyken de çeşitli kültürel faaliyetlere girişmiştir. Dört ayda bir yayınlanmak üzere *Türkiyemiz* adlı dergi çıkarmanın yanında, çeşitli sanat kitapları serisi, Türk süsleme sanatları serisi, yaratıcı gücü teşvik yarışmaları, müzik ödülleri ve uluslararası Yunus Emre semineri gibi etkinlikler, Tör'ün Akbank'ın kültür başuzmanı görevini yürütürken yapmış olduğu kültürel faaliyetler arasındadır. Vedat Nedim Tör dört yıllık Akbank macerasından sonra tekrar Yapı ve Kredi Bankası'na geçmiş ve 1977 yılında buradan emekli olmuştur.⁴⁷⁷

---

⁴⁷³ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 43, 44.

⁴⁷⁴ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 48.

⁴⁷⁵ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 64.

⁴⁷⁶ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 65-71.

⁴⁷⁷ V. N. Tör, **Yıllar Böyle Geçti**, s. 103-112.

b) Türk Sergisi Genel Yayın Müdürü: Ahmet Emin Yalman

Türk basın tarihinin önemli simalarından biri olan Ahmet Emin Yalman, 14 Mayıs 1888 yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Osman Tevfik Bey, İdadi, Sanayi Mektepleri ve Askeri Rüştiye gibi okullarda yazı ve tarih dersleri vermekte olup Rüştiye'de iken Mustafa Kemal Atatürk'ün de öğretmeni olmuştur. Çocukluğu Selanik'te geçen Ahmet Emin Yalman, muhafazakâr amcası ile daha liberal babası arasında kalmış, sonuçta babasının ilerici yönü ağır basmıştır. Ahmet Emin, anılarında amcasını aşırı muhafazakâr olarak tanımlamakta, namaz kılan ve geleneklere son derece bağlı bir insan olarak tasvir etmektedir. Babası ise modayı takip eden, şiirden, müzikten, tiyatrodan hoşlanan yeniliğe açık bir kişidir. Yalman, babası ve amcası arasındaki bu farklılığa rağmen ikisinin de birbirine saygılı olduğunu kaydetmektedir.⁴⁷⁸

Anılarında anlattığına göre Ahmet Emin Yalman'ın yazı hayatı, daha dokuz yaşında iken kendi el yazısı ile hazırladığı on iki sayfadan oluşan *Niyet* adlı bir gazete ile başlamıştır. Ahmet Emin, *Niyet* gazetesini yayınlamaya bir iki yıl devam etmiş, daha sonra gazetenin adını *Semere-i Say-ı Etfal (Çocukların Çalışmalarının Meyvesi)* olarak değiştirmiştir. Babası Osman Tevfik Bey de gazeteciliğe ilgi duymuş, 1896'da *Ravza-i Edeb* ve *Mütalaa* adlı edebi dergiler yayınlamıştır. Yine amcasının damadı olan Fazlı Necip Bey de *Asır* isimli bir gazete çıkarmıştır. Özellikle babası Osman Tevfik Bey'in çıkardığı *Mütalaa*, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit, Halit Ziya gibi önde gelen yazarların İstanbul'da sansür nedeniyle yayınlanamayan yazılarına yer vermesi bakımından oldukça önemli bir yayın organıdır. Ahmet Emin, okul dışındaki bütün zamanını geçirdiği *Mütalaa*'nın kendisi için 'mükemmel bir mektep' olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁹

Ahmet Emin Yalman, eğitim hayatı boyunca birçok evreler geçirmiştir. Yalman, ilk olarak Şeyh Maruf Efendi'nin özel okuluna gönderilmiştir. Bir yıl sonra 1894'te daha iyi bir okul olan, bugün Işık Lisesi olarak bilinen Feyz-i Sıbyan Okulu'na kaydolmuştur. Ancak öğrenme merakını geliştirmediği gerekçesiyle bu okuldan da üç yıl sonra alınarak 1897 yılında Selanik Askeri Rüştiyesi'ne gönderilmiştir. Fakat bu okuldan da coğrafya öğretmeni ile yaşadığı sorundan dolayı ayrılmış ve dördüncü okulu olan Selanik Alman Mektebi'ne yazılmıştır.⁴⁸⁰ Babasının 1903 yılında İdare-i Mahsusa'da görev alması ile ailesi İstanbul'a taşınmış, Ahmet Emin de İstanbul'daki Beyoğlu Alman Mektebi'ne kaydolmuştur. Fransızcası iyi olan Yalman, bu okulda

⁴⁷⁸ Asuman Tezcan, *Ahmet Emin Yalman: Dönemi ve Gazeteciliği (1918-1938)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 12, 13.

⁴⁷⁹ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 14, 15.

⁴⁸⁰ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 15.

İngilizcesini de geliştirerek 1907 yılında *Sabah Gazetesi*'nde tercüman olarak çalışmıştır. Böylelikle Ahmet Emin Yalman gazetecilik hayatına ilk adımı atmıştır. Ahmet Emin Yalman, Alman Mektebi'ni bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girmiştir. Üç yıl devam ettiği okulu bir yandan Babıali Tercüme Odası'nda çalışmaya başlaması diğer yanda Sabah'ta gazeteciliğe devam etmesinden ötürü bitirememiştir.⁴⁸¹

Siyasal yaşamı içinde Yalman'ın cemiyet üyelikleri de mevcuttur. Yalman dönemin her aydını gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur. Ahmet Emin, Askerî Rüştîye'den sınıf arkadaşı olan Mülazım Hüseyin Bey'in teşviki ile 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadıköy kulübüne kaydolmuştur. Cemiyet üyelerinden Mizancı Murad'ın geri dönme talebi cemiyet içinde bir tartışma yaratmış, Ahmet Emin Yalman, Mizancı Murad'ın geri dönmesi gerektiğini savunmuştur. Fakat Yalman, cemiyetin ileri gelenlerinin katı tutumu karşısında cemiyetten ayrılmaya ve bir daha hiçbir partiye girmemeye karar vermiştir.⁴⁸²

1911 yılı ise onun hayatının önemli noktalarından birini teşkil etmiştir. Eğitim Bakanlığı'nca ABD'ne öğrenci gönderilecektir ve Yalman bunun için açılan sınavı kazanıp ABD'nin yolunu tutmuştur. ABD'de Columbia Üniversitesi'ne kaydolan Yalman, bu ülke gazetelerine yazılar yazdığı gibi *Yeni Gazete* ve *İkdam*'a da "Amerika Mektupları" göndermiştir. Yalman, ABD'de Felsefe'nin yanında Sosyoloji ve İstatistik dersleri de almıştır. 1912'de yüksek meslek eğitimi vermek üzere açılan Pulitzer Gazetecilik Okulu'nun ilk mezunlarından biri olmuş ve burada yazmış olduğu *The Development of Modern Turkey as Measurement by its Press (Modern Türkiye'nin Gelişiminin Basın Yoluyla Ölçülmesi)* adlı tezle felsefe doktoru olmuştur. Yalman, yurda döndükten sonra Eğitim Bakanlığı tarafından ünlü düşünür Ziya Gökalp'in yardımcılığına atanmıştır. 1914-1916 yılları arasında Darülfünun'da Sosyoloji asistanlığı yapmış, 1916-1920 yılları arasında ise Mülkiye Mektebi'nde İstatistik dersleri vermiştir.⁴⁸³

Ahmet Emin Yalman, 1914 yılında Muhittin Birgen'in teklifi üzerine İttihat ve Terakki Fırkası'nın yayın organı olan Tanin'de çalışmaya başlamıştır. Gazetede Ahmet Emin'den, Enver Paşa ile azınlıkların vergi vermelerine rağmen askere alınacakları yolunda çıkan haberleri yalanlamak üzere bir mülakat yapması istenmiştir. Yalman, Enver Paşa ile görüşmeden onun ağzından çıkmışçasına yazdığı mülakatın büyük bir

⁴⁸¹ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 16, 17.

⁴⁸² A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 35.

⁴⁸³ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922)*, I, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, s. XI.

etki yapması sonucunda savaş muhabiri olarak Alman cephelerini gezmek üzere Enver Paşa tarafından görevlendirilmiştir. Cephelerden dönüşünde Sabah'tan aldığı teklif üzerine başyazılarını burada yazmaya başlamış ve gazetenin yönetimini üstlenmiştir. Ahmet Emin'in Sabah'taki çalışma süresi on ay olmuştur. Yalman, Sabah gazetesinde İttihat Terakki yönetimini eleştirebilmek için ekonomi alanındaki bozuklukları, savaşın getirdiği ahlaki düşkünlükleri dile getirmeye başlayınca gazetenin tirajı 2-3 ayda üç binden, on beş bine çıkmıştır.⁴⁸⁴

Ahmet Emin Yalman'a Sabah gazetesindeki çalışma süreci geniş imkânlar vermiş ve kendisinin sahip olduğu bir gazete çıkarmaya karar vermiştir. 22 Ekim 1917 yılında Mehmet Asım Us ile *Vakit* gazetesini çıkarmış ve bu gazetenin başyazarlığı görevini üstlenmiştir.⁴⁸⁵ Gazete yayınlanmaya başladığı ilk yılda, İttihat Terakki ve Almanya'ya yakın bir çizgi takip etmiştir. Fakat I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru iktidarı eleştirmeye başlamıştır. Özellikle savaşın yenilgiyle sonuçlanacağını anlaşılmaması ile *Vakit*'in yayın politikasında keskin bir değişim olmuştur. O zamana kadar Almanya'yı destekleyen bir yayın çizgisi yürüten gazete Almanya'ya karşı bir yayın politikası yürütür hale gelmiştir.⁴⁸⁶ *Vakit* gazetesi mütarekeden sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı eleştirmekle beraber İttihat Terakki'ye karşı da eleştirilerini giderek artırmıştır. Yalman'ın, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na karşı tavrı, onun önce Kütahya'ya ardından da Malta'ya sürgün edilmesine neden olmuştur.⁴⁸⁷

Ahmet Emin Yalman 1923'te Mehmet Asım Us ile aralarında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden *Vakit* gazetesini bırakmış ve Ahmet Şükrü Esmer ve Enis Tahsin Til ile 26 Mart 1923 yılında *Vatan* gazetesini çıkarmıştır. *Vatan* gazetesi, Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarına karşı muhalefeti temsil eden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiştir. Fakat 1925 yılındaki Şeyh Said İsyanı'ndan sonra yürürlüğe giren Tahrir-i Sükûn Kanunu ile bazı gazeteler kapatılmış, *Vatan* gazetesi de kapatılan bu gazeteler arasında yer almıştır. Ahmet Emin, İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp aklanmıştır. Bu olaylardan sonra uzun bir süre gazetecilik hayatına ara vermek zorunda kalan Ahmet Emin Yalman daha sonraları ticaret hayatına atılmıştır.⁴⁸⁸ Yalman, Ankara'da bulunan Amerikan Ticaret Ataşesi Jullian Gillespie aracılığıyla Goodyear, Dodge Brothers, Caterpillar gibi önemli Amerikan firmalarının Türkiye'deki bayiliğini

⁴⁸⁴ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 45, 46.

⁴⁸⁵ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 19.

⁴⁸⁶ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 51-53.

⁴⁸⁷ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 56, 57.

⁴⁸⁸ A. Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim...*, I, s. XIII.

üstlenen TATKO (Otomobil, Lastik ve Traktör Komandit Şirketi) adlı bir şirket kurmuştur. Yine bu süreçte ABD’de üretim yapan Curtis Havayolları ile anlaşarak Türkiye’de bu şirketin acenteliğini üstlenme ve Kayseri’de kurulacak bir uçak fabrikasında Wright motorlarının üretilmesi gibi projelerle ilgilenmiş, fakat bunların hiçbirini hayata geçirememiştir.⁴⁸⁹

Ahmet Emin Yalman 1936 yılında Mustafa Kemal Atatürk’le karşılaştıktan sonra gazetecilik konusunda izin almış ve yaklaşık on bir yıllık bir aradan sonra tekrar gazetecilik mesleğine geri dönmüştür. Ahmet Emin, önce haftalık siyasi bir gazete olan *Kaynak*’ı yayınlamış ancak ilgi görmemesinden dolayı Halil Lütfi Dördüncü ve Zekeriya Sertel’in ortak olduğu *Tan*’ı matbaasıyla birlikte satın almıştır. *Tan* gazetesinde Sertellerle birlikte Almanya ve İtalya’da yükselen faşizmin eleştirisini yapmıştır. 7 Ağustos 1938 yılında Mustafa Kemal’in hastalığı üzerine yazmış olduğu bir yazı yüzünden *Tan* gazetesi üç ay boyunca kapatılmıştır. Bu yazı nedeniyle ortaklar arasında anlaşmazlık ortaya çıkmış ve Yalman gazeteden ayrılmıştır. Ahmet Emin Yalman, Celal Bayar’ın New York Sergisi’nde Türk Pavyonu’nu idare edecek komisyon üyeliği ve Sergi Yayın Müdürlüğü teklif etmesi ile 1938-1939 yılları arasında ABD’de kalmıştır.⁴⁹⁰

Ahmet Emin Yalman, 1940 yılında *Vatan* gazetesini yeniden çıkararak 1960 yılına kadar bu gazetenin başyazarlığını yapmıştır. Yalman, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’nin çok partili siyasi yaşama geçiş sürecinde Demokrat Parti’yi ve onun kurucularını desteklemiştir. Fakat DP’nin de yeni bir tek parti yönetimi oluşturmak istemesi Yalman’ın DP’ye karşı da muhalefete başlamasına yol açmıştır. 22 Kasım 1952’de Malatya’da aşırı bir milliyetçi tarafından uğradığı silahlı saldırıda ağır bir şekilde yaralanmıştır.⁴⁹¹

Yalman, 1959 yılında “Pulliam Davası” denen olayda bir çeviri yazısı yüzünden on beş ay hapse mahkûm olmuştur. Söz konusu olay, Amerikalı gazeteci Eugene C. Pulliam’ın Türkiye’yi ziyareti sonrasında yazdığı bir yazının *Vatan* gazetesinde yayınlanmasıyla başlamıştır. Yalman’ın sahibi olduğu *Vatan* Gazetesi’nde 17 Ekim 1958 tarihli bir yazıda şu ifadeler yer almıştır:⁴⁹²

---

⁴⁸⁹ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 20.

⁴⁹⁰ A. Tezcan, *Ahmet Emin Yalman...*, s. 20, 21.

⁴⁹¹ A. Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim...*, I, s. XIV.

⁴⁹² Şakir Dinçşahin, “*Ahmet Emin Yalman ve Türkiye’de Liberal Düşünce*”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 20. Yıl Özel Sayısı: 12, 2012, s. 130, 131.

Başvekil Adnan Menderes ile görüşmek maksadıyla Türkiye'ye gelen İndianapolis Star, New ve Arizona Republic gazetelerinin sahip ve başmuharriri Eugene Pulliam ve eşi bayan Nina Pulliam, dört gün bekletildikten ve başvekilin bulunduğu vapurda İzmir'e bir seyahat yaptıktan sonra amaçlarına erememişler, ömürlerinde hiçbir zaman bu kadar hakaret ve ilgisizlik görmedikleri izlenimiyle aramızdan ayrılmışlar ve gazetelerinin 1 ve 2 Ekim tarihli sayılarında aşağıya geçirdiğimiz iki yazıyı neşretmişlerdir:

'İkinci Cihan Harbi'nden beri ilk defa olarak Türkiye'nin her tarafında bize karşı dostça olmayan bir hava esmeye başlamıştır. Türkler başlarına gelen her aksilikten bizi mesul tutuyorlar. Bütün bu hallere ait mesuliyetler bir tek kişinin üzerinde toplanıyor ki o da Türkiye'nin kendi kendini diktatör mevkiine geçirmiş olan Başvekili Adnan Menderes'tir. Kudret ve şahsi otoritesinin genişliği kendisinin başına vurmuştur.'

'1950'de Menderes, Türk milletine daha geniş hürriyetler ve daha fazla iktisadî gelişme vadetmek suretiyle iktidara gelmişti. Aradan iki yıl geçtikten sonra taahhütlerini bir tarafa bırakmış ve türlü türlü manevralarla Türkiye'nin mutlak bir diktatörü mevkiini almıştır.'

Yayımlanan bu haberden dolayı, haberi yayımlayan diğer gazete sahipleriyle birlikte yargılanmaya başlanan Yalman, 7 Mart 1960 tarihinde 1 yıl 3 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Fakat dört gün sonra fenalaşarak hastaneye kaldırılan Yalman, 15 Nisan 1960 tarihinde 6 aylığına tahliye edilmiştir.⁴⁹³

Böylece kurulması için çaba sarf ettiği ve iktidara yükselişinde katkıda bulunduğu Demokrat Parti'ye eleştirilerde bulunan Yalman on beş aylık bir mahkûmiyete çarptırılmıştır. Demokrat Partiye sırt döndükten sonra 1960-1962 yılları arasında *Hür Vatan* gazetesini çıkaran Ahmet Emin Yalman 19 Aralık 1972 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁴⁹⁴

---

⁴⁹³ Ş. Dinçşahin, "Ahmet Emin Yalman ve Türkiye'de...", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12, 20. Yıl Özel Sayısı: 12, s. 130, 131.

⁴⁹⁴ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim...**, I, s. XIV.

D- FUARDA TÜRK ÜRÜNLERİNİN TEŞHİRİ İÇİN İNŞA EDİLEN BİNALAR

1- Türk Devlet Pavyonu

İnşaatına diğer ülkelere nazaran sonradan başlanılmasına rağmen, Türk Devlet Pavyonu ve Sitesi, serginin açılış günü olan 30 Nisan 1939 tarihine yetiştirilmişti. İnşaata geç başlanılmasının sebebi, Suat Şakir Kabaç ve onunla beraber görevli olan kişilerin istifasıydı. Bunun yanında serginin yapılacağı yerin Türkiye'ye bir hayli uzak olması ve bundan dolayı inşa malzemelerinin zamanında ulaştırılamaması bir başka sebepti. Bununla beraber, Türk sergi reisliğine tayin edilen Vedat Nedim Tör, New York'a hareket etmeden önce basın mensuplarına sergi binasının zamanında yetiştirilmesine dair teminat vermişti:⁴⁹⁵

“Sergi 30 Nisan'da açılacağına göre bütün hazırlıklar aşağı yukarı 4 ay zarfında tamamlanacaktı diyebilirim. Çok büyük ve çok yorucu mesai isteyen bu hazırlığın bu kadar kısa bir zamanda başarılması, bu işte vazife alan arkadaşlarımla Türk sanatkârlarına, özellikle muhterem Başvekilimiz Dr. Refik Saydam ile İktisat Vekili Hüsnü Çakır'ın yüksek himaye ve yardımlarına borçlu olduğum şükranları belirtmek için söylüyorum. New York'ta başarılı olmak için alınması lâzım gelen ve mümkün olan bütün tedbirler alınmıştır. Memleketimizin enteresan ve inkişafımızın özellikle Amerika'da sempatik oluşu New York'taki başarımızın belli başlı etkeni olacaktır. Türkiye'nin 1939 New York Dünya Sergisi'ne götürdüğü eşyaların seçilmesi için yüksek vekiller heyeti başta olmak üzere ilgili makam ve şahsiyetlerin Türkiye'yi ve Amerika'ya gayet iyi tanıyan birçok Amerikalı dostlarımızın düşünce ve fikirlerinden istifade edilmiş ve bunların güvenle nakilleri için azamî tedbirler alınmıştır. Türk pavyonu New York'ta gününde açılacaktır.”

New York Sergisi Yayın Müdürü Ahmet Emin Yalman da ilk zamanlarda başlıca dertlerinin sergi binasının inşası olduğunu belirtmiş, sergi binasının eski bir Türk kervansarayını andırdığını, iç açıcı bir hâlinin olduğunu vurgulamıştır. Ahmet Emin Yalman, görevi gereğince sergi binasının meydana gelmesine dair haberlerin gazetelerde her gün yer almasına dikkat etmiştir.⁴⁹⁶

Devlet pavyonunda, Türk ideolojisi, dört pano, bir cümle, bir heykel, dört tarihî pano ve iki küçük vitrine yerleştirilmiş birkaç tarihî eserle anlatılmıştır. Tarihî panolar

⁴⁹⁵ “Newyork Sergisi'nde Türk pavyonu”, **Ulus Gazetesi**, 14 Mart 1939, s. 9.

⁴⁹⁶ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...**, II, s. 1099.

ve vitrinler, Türk coğrafyasının Hititlerden Osmanlılara kadar 7-8 bin yıllık medenî dönüşümü ve gelişimini göstermiştir. Sergi Genel Reisi Grover Whalen, Türk pavyonunun açılış gününde bu tarihî kısmı şu sözlerle övmüştür:⁴⁹⁷

“Eserler Türk medeniyetinin uzun bir kültür tarihine karışan kuvvetli bir kökü olduğunu gösteriyor. Bu eserleri yapan ellerin yarının dünyasının kurulmasına yardım edebileceğine inanılabilir. Yedi bin senelik geçmişi olan bir milletin, geleceği hakkında güvenle hüküm verilebilir.”

Borsa Caddesi (Market Street) üzerindeki Türk Devlet Pavyonu, modern içerikleriyle beraber klasik Türk stilindedir. Bina, Güzel Sanatlar Akademisi’nde genç bir profesör olan Mimar Sedat Eldem tarafından tasarlanmıştır. Eldem, Türk mimarlığının başlıca tekniklerini kullanarak binayı yapmıştır. Binanın iki tarafındaki iki köşk, İstanbul’daki ünlü binaların kopyasıdır. Pavyonun dış duvarlarındaki çini, bronz, ahşap ve alçı çalışmaları Türk el işçiliğinin güzel örneklerindedir. Çiniler üzerindeki gelenekselleşmiş laleler, karanfiller, sümbüller, serviler yüzyıllarca sanatçılar tarafından kullanılmış eski Türk motifleridir. Türk pavyonunun karşısında İstanbul’dan bölüm bölüm getirilmiş olan güzel bir bronz heykel vardır.⁴⁹⁸ Bu heykel, prehistoric (tarih öncesi) bir Eti güneşini havaya uzanmış elleriyle tutmuştur. Bronz heykel, insani ideallere doğru yükselen gençlik sembolü olarak vasıflandırılmıştır. İstanbul’da heykeltıraş Zühtü Müridoğlu tarafından yapılmış olan bu bronz heykel, Güzel Sanatlar Akademisi’nin de onayını almıştır.⁴⁹⁹

Devlet pavyonunun kapısından içeri girince, insanları dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün heykeli karşılar. Bu heykelin 20 metre gerisinde, 4,5 metre yüksekliğinde, elleriyle bir halatı düğümleyen ve yine İstanbul’da Zühtü Bey tarafından yapılmış olan bir heykel vardır. Bu heykel, bir bacağında Asya, diğer bacağında Avrupa yazılı iki mermer kaide üzerine oturtulmuştur. Bacaklarının arasından hafif bir meyille dört kaskattan düşen ve gizli neon tüpleriyle mavimtırak ışıklandırılmış bir su akar. Ayrıca, İsmet İnönü heykelinin iki metre gerisi ile heykel arasında 2,5 metre genişliğinde ve 18 metre uzunluğunda Boğazları temsil eden ve daimi surette akan bir

---

⁴⁹⁷ N. H. Atay, “Birleşik Amerika’da demokrasi sergisi ve Türkiye Pavyonu”, **Ulus Gazetesi**, 6 Haziran 1939, s. 5.

⁴⁹⁸ Anonim, **The Turkish Exhibits At The New York World’s Fair 1939** <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁴⁹⁹ “Newyork Dünya Sergisi’nde devlet pavyonumuz”, **Ulus Gazetesi**, 2 Temmuz 1939, s. 2.

havuz vardır. Havuzun bittiği yerde altından ışıklı ve hafif meyilli buzlu bir camın üstünde bronz harflerle şu cümle yer almıştır:⁵⁰⁰

“Türkiye, Avrupa ve Asya’yı sulh içinde bağlar.”

Bacaklarını iki kıtaya ayırmış olan bu adam, Türkiye’yi sembolize eder. Çünkü bilindiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti, Doğu Avrupa ve Batı Asya’da, Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı’nın her iki tarafında uzanır. Türkiye’nin hem coğrafi pozisyonu hem de değişmez barış politikası, Avrupa ve Asya’da birleştirici bir faktör olarak hizmet sağlar.⁵⁰¹ Bu görüntü, her gideni büyüleyecek kadar anlamlı ve muhteşemdir. Bu yüzden Türk pavyonuna *Sulh Mabedi* ismi verilmiştir.⁵⁰²

1939 New York Dünya Fuarı Türk heyeti içerisinde yer alan Kemal Sünnetçioğlu ise bu heykeli şu sözlerle tasvir etmiştir:⁵⁰³

“...Heykelin Türk’ü temsil ettiğini anlatmaya lüzum yok. Bu güzel bir buluştu. Gerçekten Türk, binlerce sene evvel Asya’dan kopup gelen bir çığ gibi Avrupa’ya atlamış, barbarlık, anarşi ve zulmetler içinde bocalayan Avrupa’ya disiplin, enerji ve bilgi getirmiştir. Bunu kimse anlamak ve takdir etmek istememiş ve son devirlere kadar hakikatler örtbas edilmiştir.”

Devlet pavyonunun duvarları, memleket manzaraları, azınlıklara karşı gösterilen toleranslar, harf inkılabına ait güzel fotoğraflarla süslenmiştir. Ayrıca duvarlarda Türk topraklarında gelişmiş Hitit ve Eski Yunan medeniyetlerinin resimleri de vardır. Osmanlı medeniyeti baş levhası altında ise camilerin ve çeşmelerin resimlerine yer verilmiştir.⁵⁰⁴

Pavyonun sol tarafında, Türkiye’deki en güzel yerlerin fotoğraflarından önce, iki büyük duvar resmi vardır. Bunlardan birincisinin üstünde, *“Türkiye, Avrupa’da ikinci en büyük ülke olarak Rusya’dan hemen sonra gelir. İkliminin görünümü, doğasının ve kaynaklarının çeşitliliği ile Türkiye, küçük bir Amerika olarak adlandırılabilir.”* yazısı mevcuttur. İkinci resimde ise, *“ikliminin sıcaklığı, tarihsel anıtların zenginliği ve doğal güzelliğinden dolayı Türkiye, turistler tarafından sevilen bir memlekettir. Herkes bir kez Türkiye’ye gitmeyi düşler ve bu gerçekliğe dönüşen iyi bir rüyadır.”* denilerek Türkiye’nin turistik potansiyelinin artırılması hedeflenmiştir.⁵⁰⁵ Bu duvar resimlerinin

⁵⁰⁰ “Sulh Mabedi” Büyük sergideki pavyonumuza bu adı verdiler”, **Tan Gazetesi**, 30 Haziran 1939, s. 7.

⁵⁰¹ Anonim, **The Turkish Exhibits At The New York...**, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵⁰² “Nevyork Sergisi’nde Türk devlet pavyonu”, **Aksam Gazetesi**, 1 Temmuz 1939, s. 6.

⁵⁰³ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 50.

⁵⁰⁴ Celâleddin Ezine, “Sergideki affolunmaz ihmal ve lâkaydımız” **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939, s. 5.

⁵⁰⁵ Anonim, **The Turkish Exhibits At The New York...**, <http://www.1939nyworldsfair.com>

haricinde şu yazı da dikkate şayandır: “Türkiye çeşitli iklimler ve mahsuller memleketidir.” Böylelikle, Türkiye’yi çoğunlukla Arabistan ile karıştıran Amerikalıya, Türkiye’nin, ABD’nin kuzey kısmıyla aynı arz dairesinde bulunduğu ve ABD kadar çeşitli iklim ve mahsullere sahip olduğu veciz bir tarzda anlatılmak istenmiştir.⁵⁰⁶

Sol tarafa, duvara gömülü ve gizli bir ışıklı vitrin koyulmuş, vitrinin içine müzelerden getirilen Hitit, Grek, Romen ve Bizans devirlerine ait tipik eşyalar yerleştirilmiştir. Vitrin duvarına ise şu yazı yazılmıştır: “Türkiye topraklarından çeşitli medeniyetler yükselmiştir.”

Bu cephe boyunca, 2.5x3.5 metre ebadında dört duvar resmi konulmuştur. Bu duvar resimleri, Hitit, Grek, Romen, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devirlerine ait sanatsal abide ve eserlerden oluşmuştur. Bu panolar, Türkiye’nin çok eski ve asil bir medeniyet ve kültür memleketi olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁷ Bu panolardan birinin üzerinde “Türkiye’de herhangi bir kişi, geçmişten günümüze parlak katkılar görebilir ve günümüz uygarlığını, yüzyıllar boyunca sayısız uygarlıklarla sentezleyebilir. Çünkü Türk toprakları, Avrupa, Asya ve Afrika boyunca yer aldığı gibi, çağlar boyunca sayısız medeniyetlerin gelişimi için bir yerleşim alanı sağlamıştır.” yazısı yer almaktadır.⁵⁰⁸

Asma katta Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük bir büstü vardır. Bu büst daha önce de bahsedildiği üzere, Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Heykeltıraş Hadi Bara’ya yaptırılmıştır.⁵⁰⁹ Büstün bir yanına “Yurtta Sulh”, diğer yanına ise “Cihanda Sulh” sözleri bronz harflerle yazılmıştır. Büstün altına ise “Atatürk 1881-1938” ifadesi vardır.⁵¹⁰ “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözü, Atatürk’ün uygulamaya koyduğu bir slogandır. O, 10 Kasım 1938 yılında öldüğünde, dünya basını, barışın büyük mücadelecisi olarak onun yokluğunda yasa bürünmüştür.⁵¹¹

Tarihi panoların bulunduğu cepheye paralel cephede ise yine 2.5x3.5 metre ebadında dört duvar resmi vardı ve genel olarak bunlar; “Türkiye yarının dünyasını kurmaya hizmet eden memleketlerden biridir.” cümlesiyle anlamlandırılabilirlerdi.⁵¹² Gerçekten de yarının dünyasını kurmada Türkiye’nin önemli bir rolü vardı. Çünkü o, birçok şeyi acı tecrübelerle yaşamış, uzun yıllar savaşlarla boğuşmuştu. Bu uzun

⁵⁰⁶ “Newyork Sergisi’nde Türk devlet pavyonu”, **Akşam Gazetesi**, 1 Temmuz 1939, s. 6.

⁵⁰⁷ “Newyork Dünya Sergisi’nde devlet pavyonumuz”, **Ulus Gazetesi**, 2 Temmuz 1939, s. 2.

⁵⁰⁸ Anonim, **The Turkish Exhibits At The New York...**, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵⁰⁹ “Newyork Sergisi’nde “Atatürk” başı”, **Ulus Gazetesi**, 10 Mart 1939, s. 2.

⁵¹⁰ “Sulh Mabedi” Büyük sergideki pavyonumuza bu adı verdiler”, **Tan Gazetesi**, 30 Haziran 1939, s. 7.

⁵¹¹ Anonim, **The Turkish Exhibits At The New York...**, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵¹² “Newyork Sergisi’nde Türk devlet pavyonu”, **Akşam Gazetesi**, 1 Temmuz 1939, s. 6.

savaşların sonucunda Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde inkılâplar gerçekleştirilerek yeni Türkiye inşa edilmişti.

Türk Sergi Heyeti Başkanı Vedat Nedim Tör, sergi sloganının önemine değinerek şu sözleri sarf etmiştir:⁵¹³

“Biz Atatürk Türkiye’si olarak yarının dünyasına çok şeyler katabilecek bir fikir malzemesine sahiptik. Devrimlerimizin gerçekleştirdiği bütün ilkeler, genel siyasetimizin sulhçu ve yapıcı karakteri, bu anlamdaki bir sergi için çok kuvvetli kozlarımızdı. Ayrıca, Amerika’da savaşçı, fanatik, otokratik, medeniyet düşmanı, haremli, acayip kıyafetli hatta renginden bile şüphe edilen Türk toplumunu yeni rejimimizin ışığı altında göstermek için bu sergi büyük bir fırsattı.”

Dört duvar resminden birincisinin üzerine: *Demokrasiye Doğru* başlığı ile birlikte *“Demokrasi sert ve tartışmalı bir konudur. Türkiye de bu tartışma içinde demokrasi tarafında kendisini bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’ndeki her vatandaş din, cinsiyet ve ırkına bakılmaksızın seçimlerde oy verme ve destekleme hakkına sahiptir.”* ifadeleri yazılmıştır.⁵¹⁴ Bu yazının ait olduğu resim, Ebedî Şef Atatürk'ün ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün halk arasında alınmış resimlerinden, seçimler ve açık hava toplantılarına ait izlenimlerinden oluşmuş bir fotomontajdır.⁵¹⁵

İkinci duvar resminin üstüne ise *Sulha Doğru* yazılmıştır. Bu duvar resmi, yabancı memleketlerin şef ve devlet adamlarının Türkiye’ye yaptıkları resmî ziyaretlere ait resimlerden, barış ve dostluk anlaşmalarının fotoğraflarından oluşmuştur.⁵¹⁶ Türkiye burada barışın mimarı olan bir pozisyona sahiptir. Çünkü Türkiye hem Balkan Paketi hem de Sadabad Paketi’nin imzalamıştır. Ne kendi kaybettiği toprakları geri alma özlemine ne ön yargılara ne de herhangi bir kişiye karşı düşmanlığa sahiptir. Türkiye, eşit ulusal hakları savunan bir ülkedir.⁵¹⁷

Üçüncü pano ise Amerikalılar için oldukça dikkat çekici olan *Tolerans* konusuna tahsis edilmiştir. Bu pano, Rum, Ermeni patrikleriyle Hahambaşının ve bunların idaresindeki dinî müesseselerin fotoğrafları, üç dinî reisin Türkiye’deki vicdan özgürlüğünü anlatan imzalı mektupları, Türkiye’de, Türkçeden başka dillerde çıkan gazetelerin başlıklarıyla oluşmuş bir fotomontaj ile gösterilmiştir.⁵¹⁸ Türkiye’de, din ve devlet işleri tamamen ayrılarak devletin garantisi altında inanç özgürlüğü sağlanmıştır.

⁵¹³ V. N. Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 44.

⁵¹⁴ Anonim, *The Turkish Exhibits At The New York...*, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵¹⁵ “*Nevyork Sergisi’nde Türk devlet pavyonu*”, *Akşam Gazetesi*, 1 Temmuz 1939, s. 6.

⁵¹⁶ “*Nevyork Dünya Sergisi’nde devlet pavyonumuz*”, *Ulus Gazetesi*, 2 Temmuz 1939, s. 2.

⁵¹⁷ Anonim, *The Turkish Exhibits At The New York...*, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵¹⁸ “*Sulh Mabedi*” *Büyük sergideki pavyonumuza bu adı verdiler*”, *Tan Gazetesi*, 30 Haziran 1939, s. 7.

Kendi sınırları içerisinde istikrarlı bir politika takip eden Türkiye, kaygıdan uzak bir atmosferde maddi ve manevi güçlerinin gelişimini imkânlı hâle getirmiştir.⁵¹⁹

Dördüncü duvar resmi, Türkiye'deki insan ve madde kaynaklarını geliştirmek için yapılan kültürel ve ekonomik kalkınma hamlelerine tahsis edilmiştir.⁵²⁰ Türkiye'de, köy okulundan üniversiteye, bütün eğitim ücretsiz olmuştur ve tüm bölgeleriyle bugün işlek bir fabrika görünümündedir. Her yerde okullar, demiryolları, köprüler, fabrikalar, hastaneler, stadyumlar, barış abideleri yükselmiştir.⁵²¹

Bu duvar resimleri bitince, tarihî cephedeki vitrine paralel bir vitrin daha vardır. Bu vitrin içinde ise Selçuklu ve Osmanlı devirlerine ait en tipik müze eşyaları sergilenmiştir. Ayrıca Türk kadınına tahsis olunan panoda, Türk kadını haremde başka bir yerde tasavvur etmeye alışamayan Amerikalılara, kadın inkılabının her sahadaki başarıları canlı bir tarzda gösterilmiştir.⁵²² Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk kuralları, erkeklerle kadınların sosyal ve politik eşitliğini yeniden düzenlemiştir. Özgür Türk kadını, bu atmosferde potansiyellerini geliştirmiş ve öğrenci, öğretmen, doktor, avukat, pilot, milletvekili olarak Türk erkeğinin yanında yer almıştır.⁵²³

New York Fuarı'nda asıl eserlerin teşhir edilip birçok devlet kurumu ve özel firmanın yer aldığı bölüm ise Türk Sitesi'dir.

2- Türk Sitesi- Türk ve Amerikan Basınına Yansımaları

Birçok ürünün sergilendiği Türk Sitesi, genellikle tek katlı olarak yine Mimar Sedat Eldem tarafından inşa edilmiştir. Sadece ana cephenin sağına düşen kısım iki katlı olarak düşünülmüştür. Eski sivil mimarının hünkâr köşklerinin güzel bir örneği olan bu kısım, aynı zamanda, sergi binasının âbidevi uzvunu, âdeta bir kalesini teşkil etmiştir. Binanın dış zenginliği bu köşk üzerinde toplanmıştır. Geniş altın yıldızlı saçakları, alçı pencereleri, kapakları ve özel surette hazırlanan ve başlı başına bir kompozisyon olan çinileriyle bu site çok dikkat çekicidir.⁵²⁴

Binanın diğer kısımları tek katlıdır. Merkezde havuzlu bir avlu ve bunun etrafını altıgen bir galeri çevirir ve çeşitli yerleri bu galeri birbirine bağlar. Binada lokanta, kahve, banka servisi, inhisarlar (tekel), dükkânlar ve kütüphane vardır. Lokanta, kahve ve banka binanın sağ kısmında bir hol etrafında toplanmıştır. Bu holden bir merdivenle

⁵¹⁹ Anonim, *The Turkish Exhibits At The New York...*, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵²⁰ "Nevyork Sergisi'nde Türk devlet pavyonu", *Aksam Gazetesi*, 1 Temmuz 1939, s. 6.

⁵²¹ Anonim, *The Turkish Exhibits At The New York...*, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵²² "Sulh Mabedi" Büyük sergideki pavyonumuza bu adı verdiler", *Tan Gazetesi*, 30 Haziran 1939, s. 7.

⁵²³ Anonim, *The Turkish Exhibits At The New York...*, <http://www.1939nyworldsfair.com>

⁵²⁴ S. H. Eldem, "1939 Nev- York Dünya Sergisi'nde...", s. 153.

kütüphaneye çıkılır, burası daha çok periyodik sergilere tahsis olunmuş bir yerdir. Müzelerden getirilen çeşitli tarihî eşyalar burada teşhir edilmiştir. Binanın sol tarafında inhisarlar ve dükkânlar vardır. Sedat Eldem, binada eski Türk mimarisinde olduğu gibi suya hususi bir önem vermiştir. Havuzlar, havuz taşları, sebiller ve bunların geceleri projektörlerle ışık oyunları yapması, binanın dekoratif unsurları arasındadır.⁵²⁵ Türk site binasının çinileri Kütahya’da, alçı pencereleri, tavan göbekleri, havuz taşları ve bronz parmaklıkları ise İstanbul’da Türk sanatkârı tarafından hazırlanmıştır.⁵²⁶

Türk Sergisi Genel Yayın Müdürü Ahmet Emin Yalman, Türk Sitesi’ni şöyle tanımlamıştır:⁵²⁷

“Binanın iç açıcı bir hâli vardı. Alt katta pavyonun lokantası, barı, Sümerbank’a, Tekel’e ve Ali Muhittin Hacı Bekir’e ait dükkânlar mevcuttu. İkinci katta bir sergi salonu ve bürosu, binanın ortasında bir Türk çeşmesi, her tarafta güvercinlerin barınması için kovuklar bulunuyordu. Güvercinlerin aranması, bulunması, araştırılması, uçurulması bir mesele olmuştu.”

Türk Sitesi, serginin en işlek yeri olan Market Street ve Adams Street caddelerinin köşesinde yer almıştır.⁵²⁸ “Türk Mahallesi” adı da verilen Türk Sitesi, serginin en seçme yerlerinden biri üzerinde inşa edilmiştir. Bina, basmakalıp olan katalog mimarisinin etkilerinden uzak kalmış, millî üslup özelliklerini taşıyan nadir binalardan biridir. Alt katında lokanta, bar, kahve, çarşı, inhisarlar ve Etibank kısmı ve Hacı Bekir’in satış yeri bulunmaktadır. Üst kat ise periyodik sergilere tahsis olunmuştur.⁵²⁹

Periyodik sergiler, Türkiye ve onun pavyonları üzerindeki ilgiyi daima canlı tutabilmek için düzenlenmiştir. Düzenlenme süreleri de dâhil olmak üzere, bir tanesi iki ay, diğerleri ise birer ay müddetle devam eden periyodik sergiler şunlardır:⁵³⁰

1. Müze eşyası ve eski Türk sanatları sergisi: 30 Nisan- 25 Haziran 1939
2. Turizm sergisi: 1- 25 Temmuz 1939
3. Türk mimarı sergisi: 1- 25 Ağustos 1939
4. Çini motifleri sergisi: 1- 25 Eylül 1939
5. Yarının Türkiye’si: 1- 30 Ekim 1939

Bu sergiler, fuar süresi boyunca Türkiye tarafından düzenlenecek sergilerdir.

⁵²⁵ S. H. Eldem, “1939 Nev- York Dünya Sergisi’nde...”, s. 153.

⁵²⁶ S. H. Eldem, “1939 Nev- York Dünya Sergisi’nde...”, s. 153.

⁵²⁷ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...**, II, s. 1099.

⁵²⁸ İ. Sefa, “Newyork Sergisi’nde sık sık sorulan bir sual: “Türklerin hepsi böyle beyaz mıdır?”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7.

⁵²⁹ “Newyork Sergisi’nde en çok beğenilen pavyon Türk Mahallesi”, **Vakit Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 9.

⁵³⁰ “Newyork Sergisi’nde Türk sitesi”, **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

Türk sitesinin fiskiyeli havuzları ve kuşluklarına alıştırılan beyaz güvercinler, siteyi serginin en ferah ve cazip yeri hâline getirmiştir. Sitenin avluya bakan duvarları, Türkiye manzaralarıyla süslenmiştir. Buradaki fotoğrafların konuları ve güzelliği çok ilgi uyandırmıştır.⁵³¹

Pavyonların tarihî mimarisinden başlayarak küçük büyük bütün pavyonların satış ve gösteriş cazibesi, Amerikalıların takdiri kadar hayranlığını da kazanmıştır. Günümüzde de ABD'nin en önemli gazetelerinden biri olan New York Times gazetesi, birkaç kez baş sütunlarında “*Türk pavyonunu gezmedinizse sergiyi görmüş sayılmazsınız*” tarzında yazılar yazarak, halkın ilgisini Türk pavyonları üzerine çekmiştir.⁵³²

Türk Sitesi hakkında Amerikan gazetelerinde övücü yazılar çıkmış, *New York Times*, Türk pavyonu hakkında şu satırlara yer vermiştir.⁵³³

“*Türk pavyonu uzun asırları dolduran Türk kültürü ile Batı dinamizminin uyumlu kaynaşmasını canlı bir şekilde ifade etmektedir. Çini ile örtülü dış yüzeyi ve güzel iç avlusu ile serginin en çok dikkati çeken binalarından biridir. Servi ağaçlarıyla gölgelenen fiskiyeli havuzları, dış tarafın güneşli ve sıcak sokaklarıyla bir tezat oluşturmakta ve insana serinlik ve ferahlık vermektedir.*”

Gazete bundan sonra, “İstanbul’un çarşısını andıran güzel bir Pazar” diye vasıflandırdığı Sümerbank’ı, kendi idaresi altında bulunan satış kısmındaki seçme eşyaları birer birer anlatmakta ve Etibank kısmında da şu sözün dikkat çektiğini yazmaktadır.⁵³⁴

“*Maden işçilerinin yaşayış şartlarını daima daha çok iyileştirmek Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal programına dâhildir.*”

Yine aynı gazete, teşhir edilen müze eşyalarını birer birer anlattıktan ve Türk sitesinin cephesindeki sebilleri ve sitenin karşısında inşa edilmiş olup pek beğenilen Türk çeşmesini tarif ettikten sonra pavyonda ifade edilen Türk idealleri üzerinde uzun uzun durmuştur.⁵³⁵

Bir başka gazete olan *New Record* Gazetesi ise şu sözlere yer vermiştir:⁵³⁶

⁵³¹ “*Nevyork Sergisi'nde Türk sitesi*”, **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

⁵³² “*Türk pavyonunu görmedinizse sergiyi görmüş sayılmazsınız*”, **Son Telgraf Gazetesi**, 30 Haziran 1939, s. 5.

⁵³³ “*Nevyork Sergisi'nde en çok beğenilen pavyon Türk Mahallesi*”, **Vakit Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 9.

⁵³⁴ “*Nevyork Sergisi'nde en çok beğenilen pavyon Türk Mahallesi*”, **Vakit Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 9.

⁵³⁵ “*Nevyork Sergisi'nde Türk sitesi*”, **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

⁵³⁶ “*Nevyork Dünya Sergisi'nde Türk sitesi*”, **Ulus Gazetesi**, 4 Haziran 1939, s. 6.

“İnsanı büyüleyecek güzellikte olan Türk pavyonunun bizim için mimarlık bakımından istifade edilmeye değer tarafları vardır. Mesela mallarını iyi göstermek ve teşhir etmek isteyen ticaret müesseseleri Türk pavyonundan türlü türlü fikirler alabilirler. Orta büyüklükte bir şehrin bir ticarethanesi için bundan ideal bir yapı şekli olamaz. Altı köşeli şekli ile azamî derecede doğal ışık temin etmekte ve ancak iç tarafların aydınlatılmaya ihtiyacı kalmamaktadır. Duvarlarındaki oymalar kıymetli eşyayı gayet sanatlı ve etkili bir surette göstermeye müsaittir.”

Türk Sitesi’ni gezen *World Telegram* gazetesinin bir yazarı ise iddialı bir açıklama yapmış ve Türk pavyonunu en nadide bir yere koyarak şu ifadeleri kaydetmiştir:⁵³⁷

“Bilmem siz sergide en çok beğendiğiniz yeri seçtiniz mi? Bana sorarsanız, Türk pavyonu üzerinde herkesle bahse tutuşmaya hazırım. Çini ile örtülü cephesi ve güzel kemerleriyle bence Türk pavyonu serginin en güzel yeridir.”

Günlük gazetelerin yanında ABD’nin popüler dergileri de Türk pavyonuna övgüler yağdırmıştır. Örneğin, haftalık bir dergi olan *Cue* dergisi Türk pavyonunu şu satırlarla okuyucularına methetmiştir:⁵³⁸

“Türk sergisi alâka ve zevkinizi temin edecek birçok şeylerle doludur. Pavyonun kendisi eski Türk mimarisinin güzel bir örneğidir. Duvarlarındaki resimler, mozaikler, her tarafındaki havuzlar, iç avlusunun ferahlı manzarası sizi büyüler. Yukarı katta paha biçilmez halılar ve diğer müze eşyası vardır. Aşağı kattaki lokantanın yemekleri fiyatça uygundur. İnsana egzotik bir zevk vermektedir.”

Aynı derginin bir yazarı ise şunları ifade etmiştir:⁵³⁹

“Türk sergisi sizi zapt edecektir. Buraya bir defa girdikten sonra başka bir yere gitmeye arzunuz ve vaktiniz olmayacaktır. Hesabınızı Türk sergisinden doğruca evinize dönmek üzere tutunuz”

New Yorker dergisinin bir yazarı ise: *“Açılma hususunda birincilerden biri olan Türk pavyonunu keşfettikten sonradır ki sergi reisi Mr. Whalen’in kaç aydır Türk sergisinden neden bu kadar şevkle bahsettiğine akıl erdirdim. New York’ta bir trene bindikten 20 dakika sonra kendimi serin, gölgeli bir avluda oturur ve güzel bir orkestra dinler vaziyette buldum. Gözlerim fiskiyelerin akışını takip ediyordu. Önce yaprak dolması, midye dolması, börek gibi İstanbul mezeleri getirdiler. Bu geçirdiğim*

⁵³⁷ “*Neuyork Sergisi’nde en çok beğenilen pavyon Türk Mahallesi*”, **Vakit Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 9.

⁵³⁸ “*Neuyork Sergisi’nde Türk sitesi*”, **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

⁵³⁹ “*Neuyork’ta Türk sergisinin muvaffakiyetleri*”, **Son Posta Gazetesi**, 28 Haziran 1939, s. 3.

tecrübenin ne kadar zevkli olduğunu anlamak için sizin de bunu aynen tekrar etmeniz lâzımdır. Türk pavyonu serginin en iç açıcı yerlerinden biridir.” ifadeleri eşliğinde okuyucularını Türk pavyonunu gezmeye davet etmiştir.⁵⁴⁰

ABD’de bir kolej olan Hunter College’in talebeleri ise Türk pavyonlarını gezdikten sonra gönderdikleri bir mektupla duydukları memnuniyeti şöyle dile getirmişlerdir:⁵⁴¹

“Serginizin mükemmeliyetini tasvir etmek için yeterli derecede kuvvetli takdirkâr sıfatlar bulamıyoruz. Talebemizden birçoğu Türkiye’nin arkeolojisi, tarihi, gelenekleri, kültürü hakkında kitaplar okumakla beraber hiç biri Türkiye’yi görmemişti. Talebelerimiz pavyonunuzda Türk milleti ile yakından temasa gelmek ve Türkiye’ye sembol olan kıymetleri tanımak gibi büyük bir fırsat bulmuşlardır. Serginizde hâkim olan havayı çok cazip bulduk. Sergideki Türkiye’ye yaptığımız kısa seyahat Türkiye hakkındaki malûmatımızı yüz misli arttırmıştır. Derin bir alâka uyandıran memleketinizi yakından tanımak için bize hazırladığınız kıymetli fırsattan dolayı size nasıl teşekkür edeceğimizi bilemiyoruz.”

New York Fuarı’ndaki Türk pavyonunun güzelliğinden, Türk gazeteleri de övgüyle bahsetmiştir. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Yunus Nadi köşesinde şu cümlelere yer vermiştir:⁵⁴²

“Türk sitesi, dünya milletleri arasında Türk’ün hayat kabiliyetini ortaya çıkaran üretim kudretinin çeşitli gösterimlere tahsis edilmiş ve millî Türk mimarisi motifleriyle vücuda getirilen bu binayla içeriği ve karşısındaki şadırvan, Amerikan basınında görülen yayınlara ve diğer vesikalara göre, hemen hemen istisnasız çok iyi düşüncelere lâyık görülmüştür. Sitemizdeki Türk lokantasının bütün New York Sergisi’nin en başarılı köşelerinden birini oluşturması bile bizi iftihara sevk edecek bir olaydır. Demek ki tuttuğumuz işlerde başarı gösterebiliyoruz. New York’un dünya sergisi gibi bir yerde bile.”

Türk pavyonları, 1939 Uluslararası New York Fuarı’nda yalnızca büyük bir başarıya imza atmamış, ayrıca Türkiye ile ABD arasında siyasi ve iktisadi ilişkileri geliştirmeye vesile olacak önemli bir araç haline gelmiştir.⁵⁴³

⁵⁴⁰ “Newyork Sergisi’nde Türk sitesi”, **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

⁵⁴¹ “New-York Sergisi’nde Türk pavyonu”, **Aynı Tarihi**, 1-30 Haziran 1939, S. 67, s. 431.

⁵⁴² “Newyork Dünya Sergisi’nde Türkiye”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Temmuz 1939, s. 3.

⁵⁴³ “Newyork Sergisi’nde Türk pavyonunun temin ettiği faydalar”, **Son Posta Gazetesi**, 7 Temmuz 1939, s. 4.

Bu arada övgülerin yanında Türk pavyonuna yönelik olumsuz eleştirilere rastlamak da mümkündür. New York'a giden heyet içerisinde yer alan Kemal Sünnetçioğlu, "Saçak altları mavi çinilerden yapılmış bir kuşakla çevrili zarif Türk kemerlerine bol bol yer verilmiş olan pavyonumuz cidden güzeldi ve hakiki Türk stilini tam manasıyla canlandırıyor. Hele akşam bu çinilerin aynı renkte neon lambalarıyla aydınlatılması, manzaraya büsbütün bir özellik veriyor" ifadeleriyle pavyonu övmesine rağmen⁵⁴⁴ pavyonun idare ve teşhir şekline yönelik ise olumsuz eleştirilerde bulunmuştur.⁵⁴⁵

"Bina itibarıyla pavyon gayet güzel başarılı olmuş iken idare ve teşhir işinde bizim beklediğimiz başarıya ulaşamamıştı. Hele burada bulunması gereken eşyanın yarısı ortada yoktu, halı ve el işleri dairesi yarı kapalı bir haldeydi. Diğer taraftan pavyonun önemli bir kısmı lokanta olarak birine kiraya verilmiş, o da her şeyden önce buradan para çıkarmayı düşünmüştür. Nitekim dışarıda bir bardak ananas suyu 10 sente satılırken, burada limonatayı bize yarım dolara veriyorlar. Ortada garson olarak çalışan ve eski Türk kıyafetine sokulmuş kızlardan hiç birisi bir kelime Türkçe bilmiyorlar. Ben bunları Türk zannettiğimden ilk hamlede hayal kırıklığına uğramışım.

"Hâlbuki kültürlü Türk kızlarından bu büyük fırsat vesilesiyle propaganda için ne güzel istifade edebilirdik. Kolej mezunu kızlarımız temiz ve emin, bir başkanın idaresi altında gidip gelmek şartıyla bu görevi memnuniyetle üzerlerine alabilirlerdi. Türkiye'yi tanıtmak, Türk milletinin de, Amerikan milleti gibi insanlık meziyetlerinin en yükseğine sahip olduğunu onlara duyurmak kızlarımız için büyük bir ideal hizmet olacaktı."

Kemal Bey, sonradan Sergi Reisi Vedat Nedim Tör ile yapmış olduğu görüşmede bu konuyu dile getirmiş, Tör ise Türk pavyonunda garsonluk yapmayı hiçbir Türk kızının kabul etmediğini ve mecburi olarak New York'tan garson kızlar tedarik etmek zorunda kaldıklarını izah etmiştir.⁵⁴⁶

Bununla beraber şunu da belirtmek gerekir ki, eşyaların eksik oluşu veya sergilenemeyişi gümrükle alakalı bir durumdur. New York Fuarı'na giden ve sergiyi gezip gören bir kişi, ticari pavyonda eşya teşhir edilemeyişinin sebeplerini şöyle açıklamıştır:⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 43.

⁵⁴⁵ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 47, 48.

⁵⁴⁶ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 48.

⁵⁴⁷ "Türk pavyonu ve sitesi büyük bir alâka topluyor", **Tan Gazetesi**, 5 Haziran 1939, s. 10.

“Sadece biz değil, bütün yabancı pavyonlar eşyalarını teşhir edememiştir. Sebebi bir gümrük meselesidir. ABD Hükümeti, sergide teşhir edilecek eşyanın gümrüksüz geçmesini kararlaştırmıştı. Tertibat ona göre alındı. Fakat son dakikada ortaya kontrol güçlüğü çıktı ve hükümet 50-60 bin dolar miktarında bir depozit istedi. Bunun hemen temin edilip verilmesindeki güçlük ortadadır. Bunu tertip heyetine çatmak için bir vesile gibi görenler haksızlık ediyorlar.”

Cumhuriyet gazetesi muhabirlerinden Celâleddin Ezine de Türk Sitesi'nin iç kısmını eleştirenlerdendir:⁵⁴⁸

“İnhisarlar idaresi (tekel) kısmında büyük bir eksiklik var. İki işçi ile ufak bir makine koyup sigaralarımızın nasıl üretildiğini göstermek doğru olmaz mıydı? Mesela Lucky Strike sigaraları şirketi böyle yapmış. Tabi seyretmek için üşüşen üşüşene. Hatta bu şirkete karşı, Türk tütününün reklamını da yaptığı için müteşekkir kalmalıyız. Vitrinlerine Türk tütün yaprakları ve kabartma bir haritanın üstünde de tütünümüzün yetiştiği illerimizi göstermiş. Bizim inhisarlar dairesinde ne bir yaprak, ne bir istatistik. Teşhir ettiği eşya 50 paket aynı cinsten sigara paketi, 20- 30 şişe likör ve konyaktan ibaret. Yıllık Galatasaray Sergisi'ndeki teşhirinin onda biri kadar bile değil. İnsanın kendi kendine 'inhisarlar idaresi acaba yürüttüğü millî vazifenin önemine müdrik değil miydi?' diye soracağı geliyor. Bu ne affolunmaz lâkayddır.”

Ezine, ifadelerinin devamında Sümerbank idaresini de eleştirmiştir:⁵⁴⁹

“Sümerbank'ın dairesi inhisarlarinkinden bir derece daha yüksek. Mahmutpaşa yokuşundan topladığı işporta malını buraya getirmiş. Ağızlıkların, işlemeli mendillerin, mavi boncuklu develerin ve dört tane seccadenin Sümerbank'ın fabrikalarında üretilmiş başlıca eşya olduğunu bu vesileyle dünya da, Amerika da öğrenmiş oldu. Gene şükür ki seçen memurlar tasnif etmesini iyi becermişler de kütlenin gözünü alabiliyor. Sergimizin en acı tarafı, başlıca ihraç mallarımız olan üzüm, incir, fındık ve ceviz gibi kuru yemişlerden eser bulunmaması. Hatta işittiğime göre hayırsever bir tüccarımız sergimize 6 çuval kuru yemiş hediye etmiş. Bunların teşhiri için acaba kurtlanmaları mı bekleniyor? Zarif paketlere tasnif olunmuş üzüm ve incirlerimizi Amerikan pazarına satmak için hangi günü bekliyorduk? Türk pavyonu açılalı 5 gün oldu. Ha bugün, ha yarın diyordum, fakat hâlâ eski tas, eski hamam. Kuru yemişlerimizin bulunmamasıyla memleketin kesesinden eksilecek dövizin önemine müdrik değil miyiz acaba? Böyle ihmaller hatadan da büyük bir kabahattir.”

⁵⁴⁸ C. Ezine, “Sergideki affolunmaz ihmal...” **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939, s. 5.

⁵⁴⁹ C. Ezine, “Sergideki affolunmaz ihmal...” **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939, s. 5.

Celâleddin Ezine'nin Türk pavyonunu eleştiren bu köşe yazısı, İktisat Vekâleti'nin dikkatini çekmiş, Vekâlet, Cumhuriyet gazetesine bir mektup göndererek Türk pavyonundaki eksiklerin durumunu 6 maddede açıklamıştır. Vekâlet ilk maddede sergi yerinde sigara imalatı işinin bir Amerikan şirketine verilmesinden dolayı imtiyaz alamadıklarını belirtmiştir. İkinci maddede inhisarlar(tekelleştirme) kısmındaki eksikliğin sergi idaresi ile ABD gümrük idaresi arasında çıkan ayrılıktan kaynaklandığı belirtilmiştir. Üçüncü maddede ise, Sümerbank kısmında yer alan ve Celâleddin Ezine'nin "işporta malları" olarak tanımladıkları eşyaların nerelerden alındıklarına ve bunların seçiminde ne kadar titizlikle hareket edildiğine dair fatura suretlerinin Vekâlet'te mevcut olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kıymetli malların bir kısmının gümrük ihtilafından dolayı çıkarılmadığının altı çizilmiştir. Dördüncü maddede Türk ihraç mallarının başlangıçta teşhir edilememesinin sebebi yine gümrük meselesine bağlanmıştır. Daha sonraki süreçte başlıca Türk ihraç mallarının tonlarca sevk edildiği ve şimdi bunların hem teşhir edildiğinden hem de satıldığından bahsedilmiştir. Beşinci maddede Ezine'nin Türk sergisinde gördüğü yabancı zat hakkında bilgi verilmiştir. Bu kişinin nakliyat işlerinde uzman bir Viyanalı olduğu ve gerek tahsili ve gerekse büyük nakliyat firmalarında çalışmış olmasından dolayı Türk inşa malzemeleri ve eşyalarının kırılıp bozulmadan nakli ve zamanında yetişmesi için görevlendirilen ve sözleşmesi gereği sergi açıldıktan bir hafta sonra görevi son bulan bir zat olduğu belirtilmiştir. Vekâlet ayrıca istihbarat bürosunda Türkiye hakkında en iyi şekilde bilgi verecek İngilizce bilen Türk elemanların mevcut olduğunu mektupta belirtmiştir. Vekâlet son maddede ise devlet pavyonunda Türk tarihinin ne kadar eski olduğunu göstermek için hazırlanan bir foto montaj üzerinde yer alan "Osmanlı" kelimesinin yanlış anlaşıldığını, böyle bir kelimeyi kullanmakla belirli bir tarih devresini ifade etmesi bakımından Türk tarihinin başlıca dönemlerini göstermek üzere kullanıldığını belirtmiştir. Bununla beraber devlet pavyonunun teşhir planının Maarif Vekâleti'nin temin ettiği uzmanların yardımı ile hazırlanmış olduğunu ve planın Maarif Vekâleti'nin tetkikinden geçirilerek onayı alındığının altı çizilmiştir.⁵⁵⁰

Bülent Tanju, Türk pavyonunun dizaynında Osmanlı mimarlığına göndermeler olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Türkiye pavyonu dâhil tüm pavyonların "geleceği inşa etme" kaygısından uzak olduğunu, sadece siyasi milliyetçilik gayesine sahip olsa da Yahudi gruplarının örgütlediği Filistin pavyonunun, gelecek vizyonuna sahip tek

---

⁵⁵⁰ "Newyork Sergisi'ndeki pavyonumuzun vaziyeti", **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Haziran 1939, s. 7.

pavyon olduğunu belirtmiştir. Tanju, Türk pavyonunun milli kimliği hakkında şöyle bir eleştiride bulunmuştur.⁵⁵¹

“Osmanlı mimarlığına yapılan göndermeler Eldem’in özellikle konutlarında görülen soyutlamalara oranla çok açık seçiktir. Oysa şimdi, cumhuriyet kendisini, teması ‘geleceğin kurulması’ olan bir dünya vitrininde benzer kültürel göndermelerle temsil etmektedir. Sorun kuşkusuz Osmanlı ya da herhangi başka bir kültüre ait göndermelerin gelecekte kendilerine yer aramasında değildir. Ancak bütün kültürel devrimlerini yoğun bir biçimsel modernist kültürel ayıklama üzerine kuran cumhuriyetin kendisini, biçimsel anlamda eğilimine denk düşen bir ortamda, kurtulmak istediği somut göndermelerle temsil etmesi, en azından şaşırtıcıdır.”

Görüldüğü üzere Türk sitesi hakkında övgülerin yanında yergiler de mevcuttur. Türk sitesinin ABD’deki gazete ve dergilerde övülmesine karşın Türk basınında eleştirilmesi ilginçtir. İlk olarak Türk sitesindeki bazı sergi ve eşyaların eksik olması Türkiye’nin kabahati değildir ve bu olumsuz durum Amerikan gümrük meselesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Ticaret Vekâleti yazmış olduğu uzun bir mektupta bu durumu açıklamış ve yapılan eleştirileri tek tek yanıtlamıştır. Bununla birlikte sitenin mimari yapısının Osmanlı mimarisinden esintiler taşıması eleştirilen durumlar arasındadır. Osmanlı Devleti’nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni tanıtmak için iştirak edilen uluslararası böyle bir sergide Türk pavyonunun Osmanlı mimarisinden çizgiler taşımasını herhalde Türkiye’nin henüz gelenekçi köklerinden kurtulamamasına bağlamak gerekir.

Sergide devlet pavyonu ve Türk sitesi haricinde bir de Türk çeşmesi mevcuttur. Türkiye’nin katılmış olduğu sergilerin artık bir sembolü olan çeşme figürü, 1939 New York Dünya Fuarı’nda da karşımıza çıkmaktadır.

3- Türk Çeşmesi

Türk Çeşmesi, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye’nin katılmış olduğu tüm fuarlarda kullanılan önemli bir sembol hâlini almıştır. III. Ahmet Çeşmesi ile başlayan bu gelenek, 1939 New York Fuarı’nda da sürmüştür.

Yapımını yine Mimar Sedat Eldem’in üstlendiği Türk Çeşmesi, Türk sitesinin tam karşısında inşa edilmiştir. Site önündeki meydanın ortasında, New York Belediyesi’ne

---

⁵⁵¹ B. Tanju, “1939 New York Dünya Fuarı...”, s. 10.

hediye edilmek üzere yapılan Türk Çeşmesi, Türk mimarisine göre tasarlanmıştır ve ortası havuzludur. Çeşmenin bronz alemleri ve havuz taşı İstanbul’da imal edilmiştir.⁵⁵²

Cumhuriyet gazetesi muhabirlerinden Celâleddin Ezine, Türk Çeşmesi’nin tam manasıyla teşhir edilemeyişi eleştirerek şu ifadelerde bulunmuştur:⁵⁵³

“Türk sergi binası, İsveç pavyonunun tam karşısında. Aralarında nefis bir çeşme var. Üstünde İsveçlilere mi, bize mi yoksa Amerikalılara mı ait olduğuna dair hiçbir isim yok. Ben üslubundan bizim olduğunu anladım. Fakat eminim ki, yabancı milletlerin çoğu bu çeşmenin sahibini tayin edememişlerdir. Şark üslubu hakkında bir fikri olanlar da, Türkiye’ye bir hoşnutluk olsun diye, Amerikalıların inşa ettiklerini sanmışlardır. Bu ince yapılı çeşmenin üzerine ‘Türkiye’ diye bir yazı konamaz mıydı? Böyle durumlarda alçak gönüllülüğün hiç de yerinde olmadığını itiraf etmeliyiz.”⁵⁵⁴

Türkiye, sergi bittikten sonra New York’ta kalıcı bir eser bırakmak isteğiyle, bu çeşmenin Türkiye’nin 1939 sergisine iştirakinin bir hatırası ve iki ülke arasındaki kalıcı dostluğun nişanesi olarak New York Belediyesi’ne hediye etmiştir.

E- TÜRK DEVLET PAVYONU VE TÜRK SİTESİNİN AÇILIŞ MERASİMİ

Fuar programına göre, her ülkeye kendi pavyonunu açması için ayrı günler tahsis edilmiştir. Türk pavyonları, inşası en önce biten pavyonlar arasında olduğu için açılıştan sadece altı gün sonra yani 6 Mayıs 1939 tarihinde, Amerikan halkına ve ziyaretçilere kapılarını açmıştır.

Türk pavyonlarının açılış merasiminden ayrı dört açılış merasimi daha olmuştur. Bu açılışlardan biri, 1 Temmuz 1939’da, diğerleri ise 1 Ağustos, 1 Eylül ve 1 Ekim 1939 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Periyodik sergiler olarak adlandırılan bu sergilerin programları ve içeriği şu şekildedir:⁵⁵⁵

Birinci sergi, Türk sanat ve kültürü hakkındaki tarihî vesikalardı. Bu sergi iki ay devam edecek ve sergide İstanbul, Ankara, Konya müzelerinden getirilen eşyalar teşhir edilecekti.

İkinci sergi, Türk turizmi ile alakalıydı. Sergi heyeti, bu sergide teşhir edilmek üzere Türkiye’deki turizm yerlerine, kazı yerlerine, tarihî eserlere ait çok zengin bir fotoğraf koleksiyonuyla renkli tablolar hazırlamıştı. Profesör Baxer ve Vitimor’un,

⁵⁵² S. H. Eldem, “1939 Nev- York Dünya Sergisi’nde...”, s. 153, 154.

⁵⁵³ C. Sönmez, “Yarımın Dünyası’nda Türkiye...”, s. 318.

⁵⁵⁴ C. Ezine, “Sergideki affolunmaz ihmal...”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939, s. 5.

⁵⁵⁵ “Nevyork Sergisi’nde pavyonumuz resmen ayın altısında açılıyor”, **Yeni Asır Gazetesi**, 4 Mayıs 1939, s. 2.

Sultanahmet ve Ayasofya'daki çalışmalarına ait çok kıymetli renkli tablolar bu sergide teşhir edilmişti.

Üçüncü sergi, Türk mimarlığıyla ilgiliydi. Bu sergide, tarihî Türk sivil, dinî ve askerî mimarisini veren resim ve krokiler gösterilmişti.

Dördüncü sergi, Türk tezyin sanatlarından çiniciliğe aitti. Bu serginin, tarihî Türk tezyin malzemesi ve motifleri hakkında Amerikalılara bir fikir vermek gibi kültürel, Kütahya çiniciliğinin gelişimine imkânlar hazırlamak gibi iktisadi iki amacı vardı. Bu amaçlardan birincisi için merhum hakkâk Nazmi'nin İstanbul, Edirne ve Bursa'daki cami, medrese ve türbelerde yarım asır kadar çalışarak hazırladığı 113 parçalık çok kıymetli koleksiyondan, ikinci gayesi için ise sergi binasının dış cephelerinde kullanılan çinilerden yararlanılmıştı.

Beşinci sergi ise “Yarının Türkiye’si”ne ayrılmıştı. Bu sergide, Türkiye’nin siyasi, sosyal, mali, iktisadi, sınai, zirai, kültürel her türlü kalkınması, rakamlar, grafikler, fotoğraflar, dövizlerle gösterilmişti. Bu suretle davetlilere ve ziyaretçilere bugünün ve yarının Türkiye’si hakkında açık bir fikir verilmişti.

Pavyonların açılış merasimi, sergi binalarının inşası kadar zor ve zahmet gerektiren bir işti. Akşam gazetesi yazarlarından ve Sergi Genel Yayın Müdürü Ahmet Emin Yalman, açılış merasimi için yapılan hazırlıkları şöyle anlatmıştır:⁵⁵⁶

“Türk pavyonları, New York Sergisi’nin genel açılış günü hazır. Fakat 60 milletin sergisine ait merasimi aynı dakikada yapmak mümkün olmadığı için, her millet, Mayıs ayı içinde bir gün seçti. Bize Mayısın 6’sı düştü. Bugünden haftalarca önce Türk heyetinin bürolarında bir düğün evi hali vardı. Binlerce kişilik listelerden mutlaka çağırılması gereken davetlileri seçmek, ayırmak, davetiyeleri hazırlayıp göndermek, radyo, sinema, fotoğraf ve gazetelere başlangıçtan bilgi vermek gibi hazırlıkları yapmak, misafirleri ağırlamak, Türk yemek ve içkilerini yetiştirmek, hediye diye verilecek albüm ve broşürleri tamamlamak kolay işler değildi. Yer sınırlı olduğu için, 500 davetli diye başlayan liste, kıymetli Türk dostlarını ihmal etmemek endişesiyle kısa zamanda 1100’ü aştı. Havalarda ters gidiyordu. 1000’den fazla misafir karşısında devlet pavyonunun içinde açılış merasimi yapmak imkânsız bir şeydi. Açıkta yapınca, yağmur yağarsa? Bu korkuya rağmen, hava ile kumar oynamaktan başka çare yoktu. Bir de açılış sabahı güneşli, parlak bir ilkbahar havasıyla karşılaşınca herkesin yüzü güldü.”

⁵⁵⁶ Ahmet Emin Yalman, “Newyork Sergisinde Pavyonumuz”, **Akşam Gazetesi**, 22 Mayıs 1939, s. 5.

6 Mayıs sabahı sergi heyetinin, Türkiye'nin Amerikan Büyükelçisi Münir Ertegün ile şehrin göbeğinden Türk sergisine gitmeleri için resmî bir alay hazırlanmıştır. Elllerinde Türk ve Amerikan bayrakları tutan yedi motosikletli polis yolu açarken, 6 otomobilden oluşan bir kabileyle sergiye gidilmiştir. Kafile, trafik ışıklarında durmamıştır.⁵⁵⁷

New York Dünya Sergisi'ndeki Türk pavyonunun resmî açılışı, 6 Mayıs 1939 Cumartesi günü yapılmıştır. Bu merasim Türk-Amerikan dostluğunun çok candan bir belirtisi olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu merasimin, Amerikalıların Türkiye hakkında beslediği saygı ve sevginin derecesini ortaya koymak noktasında güzel bir vesile olduğu belirtilmiştir.⁵⁵⁸

Açılış töreni, devlet pavyonunun önünde yapılmış ve söylenen nutuklar radyo vasıtasıyla ABD'nin her tarafına verilmiştir. Açılıшта hazır bulunan bando, Amerika ve Türk marşlarını çaldıktan sonra New York Times gazetesi başyazarı, eski Türk dostu, Doktor Findlay, kısa bir başlangıç nutkuyla Atatürk'e ait hatıralarını ve Türk inkılâbının manasını anlatarak Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Münir Ertegün'ü davetlilere takdim etmiştir.⁵⁵⁹

Büyükelçi Ertegün, büyük ilgiyle dinlenen nutkunun başlangıcında, dünya sergisine Türkiye'nin katılımının, ABD'ye karşı dostluğun, barış ve sevginin ifadesi olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin, yarını yüksek prensiplere göre hazırlanan güçlerin ilk safında yürümek için gereken bütün vasıflara sahip olduğunu ileri süren⁵⁶⁰ Büyükelçi Münir Ertegün, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:⁵⁶¹

“Yarının dünyasını insanlığın ortak menfaat ve ideallerine dayanır bir şekilde kurmayı hedef bilen aktif siyaset, Türkiye hakkında son zamanlarda bir uygulama alanı bulmuştur ki, bu da iyi komşuluk prensibine dayanan ve dün yürürlüğe giren bir karşılıklı ticaret anlaşmasının imzasıdır. Bu gördüğümüz dünya sergisi de aynı siyasetin diğer bir tecellisidir. New York Sergisi'ne yarınki dünyanın kıymetli bir temel taşı gözüyle bakmak gerekir. Çünkü bu sergi gibi iktisadî, ticarî ve fikrî temas fırsatları, insanlara mukadderatlarındaki beraberliği hatırlatmak bakımından, siyasî faaliyetlerin doğrudan doğruya yapabileceğinden fazla tesirler uyandırır. Barıştan yalnız

⁵⁵⁷ A. Emin Yalman, “Newyork Sergisinde Pavyonumuz”, **Akşam Gazetesi**, 22 Mayıs 1939, s. 5.

⁵⁵⁸ “Newyork Sergisi'ndeki Türk pavyonu merasimle açıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Mayıs 1939, s. 3-9.

⁵⁵⁹ “Amerika'da Türkiye'ye dostluk hisleri”, **Vakit Gazetesi**, 7 Mayıs 1939, s. 5.

⁵⁶⁰ “Newyork Sergisi'nde Türk-Amerikan dostluğunun kuvvetini gösteren samimi bir sahne”, **Anadolu Gazetesi**, 9 Mayıs 1939, s. 10.

⁵⁶¹ “Newyork Sergisi'nde Türk pavyonunun açılışı”, **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1939, s. 9.

bahsetmekle kalmayan, barış idealini daima candan uygulayan Türkiye Cumhuriyeti, kendini bu milletlerarası barış sahasında tam yerinde buluyor. Doğrusu aranırsa, bizim burada sarf ettiğimiz emek, maddî ölçüyle gücümüzü aşacak bir şekildedir. Yeryüzünde delice silah yarışları devam ettiği, her milletin her dolarını silaha sarf etmeye meyil gösterdiği sırada, Türkiye'nin burada nasıl olup kudretinden üstün fedakârlıkları göze aldığı sorusu hatırlara gelebilir. Sebeplerden biri şudur ki, biz yalnız barışı kurmak amacıyla silahlanıyoruz. Milletlerarası uyum yaratacak emekler, bizce barışın korunması bakımından, en korkunç silahlardan daha etkili araçlardır. Diğer sebep, İstiklâl mücadelelerimiz, demokrasi ve gelişme sevgimiz itibarıyla tarihî mukadderat bakımından, kendimizle Amerikalılar arasındaki benzerliği şuurlu bir şekilde duymamızdır. Amerikan tarihinin önemli bir gününü kutlayan bu sergiye olan ilgimizi açık bir surette ortaya koymak istedik. Çünkü biz kendi istiklâl mücadelemizde, Amerikalılardan canlı bir şekilde teşvik ve manevî yardım gördük. Türklerin dostluk bağlarına olan sadakati bir atasözü halini almıştır.”

Daha sonra, “kara gün dostlarımızı hiçbir zaman unutmayız” cümlesiyle nutkuna devam eden Ertegün, sözü Türk pavyonuna getirerek şunları ifade etmiştir:⁵⁶²

“Bu sergi, Türkleri, Türk mahsullerini, kaybının hüznünü hiçbir zaman unutamayacağımız Büyük Atatürk'ün rehberliği altında gerçekleşen ve en sıkı çalışma arkadaşı İsmet İnönü tarafından başarıyla devam edilen inkılâbın verdiği sonuçları Amerika'da görmek ve anlamak fırsatını milyonlarca Amerikalıya verecektir. Bütün kalbimle dilerim ki, bu mutlu temas, Amerika'nın bizim sergilerimize ve özellikle İzmir'deki yıllık sergimize iştiraki suretiyle karşılık görsün ve Türkiye'ye, Amerika'ya ait kıymetleri tanımak fırsatı aynı şekilde verilsin. Doğrudan doğruya meydana gelecek bu temas, iki millet arasındaki sevgi ve yakınlığı kökleştirmeye, yanlış düşünceleri silmeye ve iki dost millete birbirinin hakiki yüzünü göstermeye hizmet edecektir. Pavyonumuz, eski Türk mimarisinin asil çizgilerini ve ruha sükûn ve ferah verici havasını içermektedir. Bu mimarinin uyumlu şekilleri, canlı renkleri, yeşillik ve suya verdiği kıymet tamamıyla ifade bulmuştur. Hayvanlar hakkındaki incelik ve sevgi, eski Türk mimarlarını, genel binaların birçoğuna güvercin yuvaları ilave etmeye sevk etmiştir. Pavyonumuzda da böyle yuvalar göreceksiniz. Ümit ederim ki, Amerika güvercinleri bunları keşfedecekler ve burada misafirimiz olacaklardır. Geleneksel Türk sosyal yardımının sevilmiş bir şekli olan Türk çeşmesi de pavyonda temsil edilmiştir.

⁵⁶² “Newyork Sergisi'nde Türk pavyonunun açılışı”, **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1939, s. 9- 11.

Eski Türk sanat ve kültürünün bu ferah verici yerinde biz, atılgan ve dinamik bir ruh ve sınırsız bir barış sevgisi temsil etmekle iftihar ediyoruz. Öyle zannediyoruz ki, New York Sergisi 'nde temsil edilen yarının dünyasının en etkin unsurları arasında yer almak için gereken vasıflara tamamıyla sahibiz."

Büyükelçiden sonra, Türk Sergi Heyeti Reisi Vedat Nedim Tör ise Türk inkılâbının barış, demokrasi ve tolerans şeklinde vardığı yüksek neticelerin her iki Türk binasında nasıl ifade bulunduğunu anlatmak suretiyle⁵⁶³ sözlerine şu şekilde devam etmiştir:⁵⁶⁴

"Türkiye, tabiatın çok cömert olduğu bir memlekettir. Çeşitli iklimleri ve mahsulleri bulunan bir yurttur. Türkiye'nin, dünyanın başlıca geçit yolları üzerindeki coğrafi vaziyeti ile bu etkenlerin birleşmesi, memleketimizi bir kültür hazinesi haline koymuştur. Bir insana, gördüğü âlemin, en eski devirlerden beri birbiriyle zincirlenen sayısız medeniyetlerin bir sentezinden başka bir şey olmadığını bu kadar kuvvetle hissettiren memleketler pek azdır. Bugün Türkiye'de milattan 5000 sene evvelinden başlayarak bugüne kadar devam eden medeniyetlerin eserlerini yan yana görmek mümkündür."

Bu cümlelerden sonra Münir Erteğün gibi Tör de, Türk devlet pavyonu ve sitesi hakkında izahat vermiştir:⁵⁶⁵

"Türk devlet pavyonunun dört duvar resmi ve sanat eserleri hakkındaki aylık sergilerimizden birincisi Hitit, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin bazı önemli eserlerini gösterecektir. Diğer duvar resimlerimiz Türk milletinin mekteple fabrikada, seçim sandığı başında, oyun meydanlarında etkin ve uyumlu genel hayatının diğer sahalarındaki varlığını ortaya koymaktadır. Diğer iki duvar resmimiz vardır ki, gelecekte daha mükemmel bir hayat kurulmasıyla ilgili olan dikkate değer iki faaliyet alanının sembollerini birleştirmektedir. Bunlardan biri, kadınlarımızın erkeklerle eşit vatandaşlar sıfatıyla genel hayattaki faaliyetlerini göstermektedir. Diğeri, her gün bir kat daha toleranstan uzaklaşan bir dünyanın ortasında, Türk vatandaşlarının, ırk ve mezhep farklarına bakılmadan devletin garantisi altında yararlandıkları tam vicdan hürriyetini tasvir etmektedir. Ben iyi bilirim ki bu tolerans sözü Amerikan kulaklarına tanıdık ve alışılmış bir ses gibi gelecektir. Hararetili

⁵⁶³ "Newyork Sergisi 'nde Türk pavyonu açıldı", **Yeni Sabah Gazetesi**, 8 Mayıs 1939, s. 3.

⁵⁶⁴ "Newyork Sergisi 'nde Türk pavyonunun açılışı", **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1939, s. 11.

⁵⁶⁵ "Newyork Sergisi 'nde Türk pavyonunun açılışı", **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1939, s. 11.

dileğimiz şudur ki, bu sözün dünyanın her tarafındaki bütün milletlere sevimli görüneceği zaman gelebilsin.

Devlet binamızı ziyaretten biraz sonra Türk pavyonunu göreceksiniz. Bu bina genç ve kabiliyetli bir Türk mimarının eseridir. Bu mimar, 16. asra ait klasik Türk mimarisini modern ihtiyaçlarla uzlaştırmada başarılı olmuştur. Türk pavyonunda Sümerbank tarafından teşhir edilen halı, işleme, sedef, Eskişehir taşı, bakır ve gümüş eşya gibi Türk el işi ve Etibank'ın Türk madenciliğine ait sergisini, Türk inhisarlarının sigaralarını ve diğer ürünlerini göreceksiniz. Gene pavyonumuzdaki lokantada sayısız nesillerden beri Avrupa'da meşhur olan Türk aşçılık sanatının ürünleri Amerikan zevk sahiplerinin imtihanına arz edilmiştir."

Vedat Nedim Tör, Türk pavyonlarını izahattan sonra serginin hazırlanmasında değerli gayretleri görülen Amerikalı teknisyenlere teşekkür ederek sözlerine son vermiştir.⁵⁶⁶

Büyükelçi Münir Erteğün ve Dr. Vedat Nedim Tör'ün samimi bir barış ve gelişme sevgisini ifade eden nutukları çok iyi karşılanmıştır. Amerikan gazeteleri bu nutuklara, diğer açılış nutuklarından çok daha fazla yer ayırmışlardır.⁵⁶⁷

Münir Erteğün ve Vedat Nedim Tör'ün nutuklarından sonra, ABD adına Genel Komiser Edward Fly tarafından söylenen nutukta, ABD'nin, Cumhuriyet Türkiye'sine kendini ne kadar yakın hissettiği ortaya konulmuştur:⁵⁶⁸

"Türk sergisinin resmî açılış merasiminde Birleşik Amerika Devletleri komisyonu adına sizi selamlamakla büyük bir zevk duymaktayım. Burada temsil edilen birçok milletler arasında bilhassa Türkiye'yi memnuniyetle karşılıyoruz. Çünkü Türkiye'nin sergisinde New York Sergisi'nin 'yarının dünyası' fikrinin yerine getirildiğini görüyoruz. Geçmişte Türkiye'yi büyük Osmanlı ve Doğu Roma imparatorluklarının yurdu ve Uzak Doğu'ya bir kapı olarak düşünmeye alışmıştık. Avrupa daha olgunlaşmadan asırlarca önce sizin milletiniz kemâle gelmiş bulunuyordu. Fakat bugün bizi ilgilendiren modern Türkiye'dir. Çünkü memleketiniz sınaî ve siyasi gelişmenin bize hayret verici bir misalini hazırlamıştır.

Son 15 yıl içinde ve merhum Cumhurbaşkanınız Kemal Atatürk'ün ilhamkâr önderliği altında, Türkiye ulusal hayatını baştan başa modernleştirmiştir. Eski şark esrar ve romantizm örtüsünü kaldırmış ve Birleşik Amerika Devletleri halkının taptığı

⁵⁶⁶ "Newyork Sergisi'nde Türk pavyonunun açılışı", **Akşam Gazetesi**, 16 Mayıs 1939, s. 11.

⁵⁶⁷ A. Emin Yalman, "Newyork Sergisinde Pavyonumuz", **Akşam Gazetesi**, 22 Mayıs 1939, s. 5.

⁵⁶⁸ "Newyork Türk sergisinde güneşin çizdiği bariz bir hilâl hayret uyandırdı", **Anadolu Gazetesi**, 25 Mayıs 1939, s. 9, 10.

barış, ilerleme ve demokrasi prensiplerine kendini vermiş, yeni ve aydın bir millet çıkarmıştır. Bu ilerlemeler karşısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kudretli önderliğinin işaret ettiği gelecekteki yükselişi karşısında hükümetinizin sergiye iştirakini memnuniyetle selamlıyoruz.

Amerika'da biz sosyal ve sınaî ilerlemenin süratine alıştık. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin ilerleme sahasında gösterdiği sürat bizi hayretlere düşürmektedir. 15 yıl gibi kısa bir zaman zarfında hükümet mekanizmasını baştan başa değiştirdiniz, demokratik milletler kardeşliğine katıldınız. Özellikle kadınlarınızın kurtuluşunu temin etmek ve onların memleketin sosyal, siyasî ve iktisadî hayatına katılmalarını temin etmek suretiyle memleketin sosyal hayatını tamamen Batılaştırdınız. Aynı zamanda Türkiye'ye karşı büyük bir ilgi uyandırılmış ve yeni alfabeyi kabul etmekle diğer milletlerle irtibatınız kolaylaştırılmıştır.”

Bundan sonra Fly, Türk şehirlerinin ve özellikle başkent Ankara'nın modernize edildiğinden, madenler için fabrikaların açıldığından ve demiryolları inşa edildiğinden bahsetmiştir. Fly sözlerinin devamında şu ifadeleri kaydetmiştir:⁵⁶⁹

“Bütün bu başarılar için Türkiye haklı olarak Amerika milletinin hayranlığını kazanmış ve iki milletin ilerlemesinin eskisinden çok daha sıkı ve tam bir anlaşmaya götüreceğini ümit etmemizi mümkün kılmıştır. Bu anlaşmanın daha şimdiden bizi Türkiye'ye bağlayan ticaret münasebetlerinde misalini görmekteyiz. Amerikan tüketicileri için tütün, halı, Ankara tiftiği, incir ve baharat üzerinde Türk etiketi daima yüksek kalitenin işareti olmuştur. Ve komşunuz Sovyetler Birliği ile beraber, ithalatınızın önemli bir kısmını bizden temin etmektesiniz. Bütün bu ve bunun gibi birçok ortak ilgilere dolayı ve biz Amerikalıların kültürel ve sınaî ilerlemeye verdiğimiz önemden dolayıdır ki, hükümetinizin bize verdiği bina ve sergiler için minnettarlık duyuyoruz. Milletler holündeki binanızda bulunan heykel Türkiye'nin, Asya ve Avrupa arasında kültürel ve coğrafi bir bağ olarak sahip olduğu eşsiz rolü güzel bir şekilde temsil etmektedir. Pavyonunuzun mimarisinde de Türk mimarisinde eski ve modern cereyanları düzenlemek suretiyle aynı motifi devam ettirmiş oluyorsunuz.

Serginin mükemmeliyetinden dolayı heyet reisini tebrik ederim. Türkiye'nin, New York Dünya Sergisi'nin terbiyevi hedeflerine olan bu hizmetinin, Birleşik Devletler halkını büyük demokratik Türk milletine karşı daha sıkı dostluk hisleriyle bağlayacağına ve bu suretle bizi burada barış meydanında bir araya getiren

⁵⁶⁹ “Nevyork'taki pavyonumuz açılırken çok hayret verici bir hadise oldu”, **Yeni Asır Gazetesi**, 26 Mayıs 1939, s. 10.

uluslararası barış ve iyi niyet davasına hizmet edeceğine inancım vardır. Birleşik Amerikan Hükümeti adına Türkiye'yi en samimi şekilde selamlarım."

Edward Fly'ın bu nutku, Türk Sergi Heyeti Reisi Dr. Vedat Nedim Tör'ün dikkatini çekmiş, Tör, Ticaret Vekâleti'ne gönderdiği ayrıntılı raporunda Edward Fly'ın nutkunun öneminden ve duyduğu memnuniyetten şu şekilde bahsetmiştir:⁵⁷⁰

"...Hususî açılış günümüz olan 6 Mayıs'ta gerek Birleşik Amerika Devletleri, gerekse sergi idaresi adına söylenen ve tercümeleri ilişik olarak sunulan nutuklarda, alışık olmayan bir tarzda, Türkiye lehine açık bir sempatiye vesile olmuştur. Mesela, Birleşik Amerika Devletleri heyetinin nutkundan aldığımız şu parçadaki bilhassa kelimesi diplomatik davranışlara uygun düşmeyecek kadar lehimizdedir:

"Burada temsil olunan milletler arasında BİLHASSA Türkiye'yi memnuniyetle karşılıyoruz. Çünkü Türkiye'nin sergisinde New York Sergisi'nin 'yarının dünyası' ülküsünün elle tutulur şekilde yerine getirildiğini görüyoruz."

Hakikaten 1939 New York Dünya Fuarı'nın hâkim fikri "Yarının Dünyası" ülküsüdür. Biz özellikle devlet pavyonumuzda, bu ülkeye sadık kalmak için azamî dikkat ve gayret sarf ettik."

Edward Fly'dan sonra Sergi Reisi Grover Whalen, bir nutukla Türkiye'nin başarısından bahsetmiş ve sergi amaçlarına ulaşılmada Türkiye'nin önemli rol oynadığını söylemek suretiyle⁵⁷¹ sözlerini şu şekilde sürdürmüştür:⁵⁷²

"Bugün resmen açtığımız Türk pavyonunun içinde 100 adım yürüyünce 7000 senelik Türk tarihi gözümüzün önünden geçer. Birkaç dakika içinde tarihî bir milletin, Hitit zamanlarından bugüne kadar olan gelişmesini gözden geçirmek ve Türkiye'nin geleceği hakkında bir kanaate varmak mümkündür. Türk devlet pavyonunun duvarında Türkiye'nin ülküsü olarak Yurtta Sulh ve Dünyada Sulh diye bir yazı gördüm, bundan büyük bir haz duydum. Bu dost devletin amacı, Türkiye'yi şark ve garp arasında temsil eden ve elinde düğümlü bir bağ tutan bir insan heykeliyle ifade olunuyor.

Türkiye ilk defa olarak bir dünya sergisine iştirak ediyor. Bu büyük şereften dolayı sergi heyeti teşekkür duymaktadır. Eminim ki, Amerika halkı burasını geniş kitleler halinde ziyaret etmekle takdirlerini ifade edecektir. Türkiye'nin sergiye iştiraki barış meydanındaki devlet pavyonundan ibaret değildir. Kanalın diğer tarafında güzel bir pavyon daha vardır ki sergiye gelen halkın dikkatini sıkı surette işgal ediyor. Bu

⁵⁷⁰ "Newyork Sergisi 'nde yarının dünyasında", **Ulus Gazetesi**, 1 Temmuz 1939, s. 6.

⁵⁷¹ "Newyork Sergisi 'nde Türk pavyonu açıldı", **Yeni Sabah Gazetesi**, 8 Mayıs 1939, s. 3.

⁵⁷² "Newyork Sergisi 'ndeki pavyonumuzun açılış resmi büyük tezahürata vesile oldu", **Akşam Gazetesi**, 23 Mayıs 1939, s. 8.

ikinci pavyonda eski kumaşlar, halılar, elle işlenmiş madeni eşya şeklinde Türk hazineleri teşhir edilmiştir. Bu eşsiz eşya, bugünkü Türk medeniyetinin dünün başarma ve kültür gelenekleri içinde kuvvetli bir kökü bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu eşyayı vücuda getiren ellerin yarının dünyasını kurmaya da hizmet edeceğine, takdir için eşyayı kısaca gözden geçirmek yeterlidir.”

Whalen, sözlerinin devamında, o devrin nesillerinin gelecekte önemli olaylar görebileceklerini, çünkü modern malzeme ve araçlarla ortaya çıkarılan değişimlerin tarihin eski devirlerine göre daha süratli bir şekilde ilerlediğini belirterek şöyle devam etmiştir:⁵⁷³

“Türkiye son yıllar içindeki gelişmelerinde hakkıyla iftihar etmektedir ve pavyonlarında bunları kudretle ifade edecek şekilleri bulmuştur. Bu büyük milletlerarası serginin amaçlarından biri böyle gelişmelerin ifadesidir. Şunu şimdiden söyleyebilirim ki, sergi açılalı bir hafta olduğu halde, 60 milletin, Milletler Cemiyeti'nin ve Pan- Amerikan Birliği'nin el ele vermesi insanlık hesabına şimdiden yararlar ortaya çıkarmaktadır. Bay Büyükelçi, bu birkaç sözü size ve sizin vasitanızla Türk milletine hitap etmek benim için büyük bir hazdır. Ümit ederim ki, gelişme ve barışın canlı örnekleri halinde bu milletlerarası sergiye getirdiğiniz kıymetler karşısında duyduğumuz minneti bu sözlerimle hakkıyla ifade edebildim.”

Bu nutukla Grover Whalen de Türkiye'nin sergide yer almasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Sergide söylenen nutuklar bir tarafa, serginin açılışı esnasında garip bir olay da meydana gelmiştir. New York Fuarı'nda, Türk pavyonunun açıldığı gün, merasim esnasında, dikkate değer bir doğal manzara orada bulunanların gözlerini kamaştırmıştır.⁵⁷⁴ Güneşin, serginin büyük küresine aksi, küre üzerinde gayet açık bir şekilde bir hilâl resmetmiştir ki, tam merasim yerine düşen bu hilâli sergide toplanan binlerce kişi büyük bir hayretle seyretmişlerdir.⁵⁷⁵ Bu hilâlin resmini çekmek için herkes fotoğraf makinelerine sarılmış, bütün gazeteler tesadüfün hoşluğundan bahsetmiştir.⁵⁷⁶

---

⁵⁷³ “Newyork Sergisi'ndeki pavyonumuzun açılış resmi büyük tezahürata vesile oldu”, **Akşam Gazetesi**, 23 Mayıs 1939, s. 8.

⁵⁷⁴ “Newyork'taki pavyonumuz açılırken çok hayret verici bir hadise oldu”, **Yeni Asır Gazetesi**, 26 Mayıs 1939, s. 10.

⁵⁷⁵ “Newyork Türk sergisinde güneşin çizdiği bariz bir hilâl hayret uyandırdı”, **Anadolu Gazetesi**, 25 Mayıs 1939, s. 9.

⁵⁷⁶ A. Emin Yalman, “Newyork Sergisinde Pavyonumuz”, **Akşam Gazetesi**, 22 Mayıs 1939, s. 5.

Açılıştan sonra ABD'nin resmî hayatını, fikir ve iktisat varlığını temsil eden 1000'e yakın şahsiyet, Türk pavyonunda, Türk yemek ve içkilerinden oluşan öğle yemeği yemişler, ikram edilen Türk sigaralarından tatmışlardır. Bunun dışında, misafirlerin hepsine hatıra olarak burada hazırlanan albüm ve broşürlerden oluşan koleksiyonlar, verilmiştir. Açılış merasimleri genellikle kısa bir zaman sürdüğü hâlde, Türkiye'nin açılış merasimi samimi bir hava içinde saatlerce devam etmiştir.⁵⁷⁷

Türk pavyonunun açılışından sonra New York basın cemiyetinden 300 kadar gazeteci, Vedat Nedim Tör'ün refakatinde Türk pavyonlarını gezmiş, bu ziyaret Türkiye'nin tanıtılması bakımından oldukça güzel akisler meydana getirmiştir. New York basın cemiyetinin gezmek için seçtiği pavyonlar, Türkiye, İngiltere ve Sovyet Rusya pavyonlarıdır.⁵⁷⁸ Türk Sergi Komisyonu Reisi Vedat Nedim Tör, New York'taki gazetelerin sahip ve başyazarları tarafından kurulmuş olan bu cemiyetin devlet pavyonundaki toplantısı münasebetiyle söylediği nutukta, Türkiye'nin barış ve demokrasi ideallerini geniş bir şekilde açıklamıştır. Bundan sonra, her gazeteci Türkiye hakkında ayrı ayrı sorular sormuş, bu sorular samimi bir münakaşaya vesile olmuştur. Devlet pavyonunu ziyaretten sonra New York basın cemiyeti üyeleri, öteki sergi binasını da gezmişler ve burada şereflerine bir ziyafet verilmiştir.⁵⁷⁹ Türk pavyonlarındaki bu kabul resmîne katılan bütün gazeteciler bağlı oldukları gazetelerde, Türk pavyonlarını ziyaretlerine dair izlenimlerini yazdıkları gibi, Türkiye hakkında anlamlı ve övgü dolu sözler söylemişlerdir.⁵⁸⁰ Bu ziyaretten sonra New York Gazeteciler Cemiyeti Reisi Mathenry, Vedat Nedim Tör'e gönderdiği mektupta, ziyaret esnasında Türk gazetecilerle tanışmaktan ve iş birliği yapmaktan duyduğu memnuniyeti ve izlenimlerini şöyle dile getirmiştir:⁵⁸¹

“Bu ziyaretten önce bizim gözümüzde Türkiye, diğer birçok yabancı memleketlerden biriydi. Türkiye'yi ancak garip ve esrarlı bir yer diye başkalarından ayırıyorduk. Hâlbuki aramızdaki temas, bizde hakiki Türkiye'ye karşı bir yakınlık duygusu uyandırdı. Orada birçok yeni şeyler öğrendik ve ilhamlar topladık. Türkiye'ye karşı beslediğimiz ateşli dostluk ve anlaşma daimi kalacaktır. Memleketinize mensup

⁵⁷⁷ “Nevyork Sergisi'ndeki paviyonumuzun resmi açılış töreni yapıldı”, **Ulus Gazetesi**, 8 Mayıs 1939, s. 3

⁵⁷⁸ “300 Amerikalı gazeteci Nevyork Sergisi'ndeki Türk pavyonunu gezdi”, **Son Posta Gazetesi**, 3 Ağustos 1939, s. 3.

⁵⁷⁹ “Nevyork Sergisi'ndeki paviyonumuzda Nevyork Matbuat Cemiyeti azasına kabul resmi”, **Ulus Gazetesi**, 3 Ağustos 1939, s. 6.

⁵⁸⁰ “Amerika gazeteleri paviyonumuz hakkında sitayişkârane makaleler yazıyor”, **Akşam Gazetesi**, 3 Ağustos 1939, s. 4.

⁵⁸¹ “300 Amerikalı gazeteci Nevyork Sergisi'ndeki Türk pavyonunu gezdi”, **Son Posta Gazetesi**, 3 Ağustos 1939, s. 3.

gazetecilerle tanışmaktan ve kendileriyle meslek konuları üzerinde görüşmekten ayrıca bir zevk aldık. Aramızdaki amaç ve menfaat birliğini bu sayede daha yakından öğrendik. Aynı amaçlara doğru el birliğiyle çalışmakta devam edeceğimizi ümit ediyorum.”

Mathenry dışında New York Gazeteciler Cemiyeti Genel Kâtibi Robert Nerser de göndermiş olduğu mektupta şöyle demektedir:⁵⁸²

“Ziyaretimiz her şeyden önce Türkiye hakkındaki bilgimizin ne kadar yanlış olduğunu bize öğretti. Memleketinizin gelişme yolunda ilerleyen tamamıyla modern bir memleket olduğunu ziyaretimiz sonucunda kavramış bulunuyoruz. Benim ve birçoğumuzun emeli bu memleketi kendi gözümüzle görmektir. Serginizi görmekle ve sizlerle temasta bulunmakla elde ettiğimiz kanaatleri gazetelerimizde ifadeye çalışacağız.”

Gazetecilerin ziyareti Türk pavyonlarının propagandası açısından önemli bir hadisedir. Amerikan gazetelerinde çıkan Türk sergisine ait övgü dolu yazılar, ziyaretçilerin Türk pavyonlarına gelmesini sağlamıştır. Amerikalıların kafalarındaki gerici, savaşçı ve barbar Türk algısının yavaş yavaş silindiği bu ziyaretlerle anlaşılmıştır. Vedat Nedim Tör’e mektup gönderen cemiyetin her iki üyesi de bunu özellikle belirtmiş, alınan bu mektuplarla Türkiye’nin doğru yolda ilerlediği ve sergide en dikkat çeken ülkeler arasında olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır.

F- 1939 NEW YORK DÜNYA SERGİSİ’NDE TÜRK GÜNÜ (23 TEMMUZ 1939)

1939 New York Dünya Fuarı’nda sergiye katılan her ülkeye ayrı bir gün tahsis edilmiş, o gün ülkeler millî bir bayram havası içinde, millî kıyafetleriyle bir festival düzenlemiştir. 23 Temmuz 1939 tarihi ise fuarda *Türk Günü* olarak belirlenmiştir.

23 Temmuz günü ve gecesi, Türkiye ve Türklerin şerefine yapılan parlak bir törenle kutlanmıştır. Bu tarihte Türk günü kutlanırken New York Radyosu Türkiye için bir saat ayırıp Türkiye’ye özel bir yayın yapmıştır. Buna karşılık Ankara Radyosu da, İsmet İnönü’nün Amerikalılara hitabetinden sonra, ikinci defa ABD’ye yönelik yayın yaparak uluslararası fuarda Türk günü kutlamalarına katılmıştır.⁵⁸³

⁵⁸² “Nevyork Sergisi’ndeki paviyonumuzda Nevyork Matbuat Cemiyeti azasına kabul resmi”, **Ulus Gazetesi**, 3 Ağustos 1939, s. 6.

⁵⁸³ “Nevyork Sergisi’nde Türk günü”, **Haber Akşam Postası Gazetesi**, 25 Haziran 1939, s. 3.

New York Fuarı'nda Türk günü, şerefli ve hareketli bir şekilde kutlanmıştır. Gazetelerdeki program ve haberler, dikkatleri Türk günü üzerine çekmiştir. Sergi gazetesinin ilk sayfasında Türk Büyükelçi Münir Ertegün ve sergi heyeti reisi Vedat Nedim Tör'ün Amerikan halkına ve sergi ziyaretçilerine birer mesajı çıkmıştır. Her iki mesajda da Türk barış siyasetinin “Yarının Dünyası”na ait ideallere uygunluğu belirtilmiştir.⁵⁸⁴

Türk gününde sergide bulunan Amerikan ordu ve donanma temsilcilerinden ve serginin Avrupa şubesi müdüründen oluşan bir heyet, Türk bayraklarını taşıyan bir otomobil kafilesiyle saat 11.00'de komisyon merkezine gitmişlerdir. Heyet, Türkiye'nin Amerika Büyükelçisi Münir Ertegün ve eşini, ayrıca misafir olarak gelen Türkiye'nin Tokyo sefirini ve sergi heyetini almıştır. Önde Türk bayrağı taşıyan motosikletli polislerle kafiye, sergi merasim kapısına ulaşmıştır. Sergi merasim kapısında kafiye askerî bir birlik karşılamış ve 19 pare top atışı yapılmıştır. Büyük sergi direğine Türk bayrağı çekilmiş ve askerler bayrağımızı selamlamışlardır. Kabul dairesinde misafir defteri imzalandıktan sonra Türk pavyonu önünde geçit resmi yapılmıştır. Amerika federal binasında ise heyete şampanyalar ikram edilmiştir.⁵⁸⁵

Saat 04.30'da, resmî davetlilerden, Türkiye'den gelen turistlerden, New York Türkleri'nden ve halktan oluşan binlerce kişilik bir kitle, serginin barış meydanında toplanmışlardır.⁵⁸⁶ Yunanlıların da Türk gününe katılması dikkat çekmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Amerikan ordusuna hizmet etmiş olan Yunan askerleri, kumandan Peter Vorolagos idaresinde resmî üniformaları ve 23 kişilik müzik aletleriyle Türk gününe katılmışlardır. Yunan askerleri, Türk pavyonu önünde, Türk ve Yunan milletlerinin birbirlerine olan samimi bağlılığını bir kez daha gösterircesine güzel bir konser vermişlerdir.⁵⁸⁷ Bu gösteriden sonra nutuklar okunmaya başlamış, evvela Büyükelçi Münir Ertegün nutkunu okumuştur. Nutkunda Türkiye'nin barıştan yana olduğunu bir kez daha yineleyen Ertegün, şöyle devam etmiştir:⁵⁸⁸

“İnsanın maruz kalabileceği en büyük tehlike heyecan halinde dengesini kaybedip kaderine tam şuurlu şekilde hâkim kalmak azminin zaafa uğramasıdır. Gözü kararan ve ihtiraslara kendini kaptırmaya meyil duyan bir âlemin ortasındayız. New York Dünya

⁵⁸⁴ “Newyork Sergisi 'nde Türk günü çok şaşaalı oldu”, **Akşam Gazetesi**, 25 Temmuz 1939, s. 11.

⁵⁸⁵ “Newyork Sergisi 'nde Türk günü kutlandı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1939, s. 3.

⁵⁸⁶ “Newyork Sergisi 'nde Türk günü”, **Ulus Gazetesi**, 25 Haziran 1939, s. 5.

⁵⁸⁷ İ. Safa, “Newyork Sergisi 'nde sık sık sorulan bir sual: “Türklerin hepsi böyle beyaz mıdır?”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7.

⁵⁸⁸ “Newyork Dünya Sergisi ve Türk-Amerikan dostluğu”, **Ulus Gazetesi**, 11 Ağustos 1939, s. 7.

Sergisi, milletleri barış dolu bir hava içinde bir araya getirmekle böyle eğilimlere karşı bir fren görevini görmektedir.

Türkiye, New York Sergisi'nin bu yolda bir görev görmesine çok kıymet veriyor çünkü kendisi de güvensizliğe ve baskıya karşı bir kale şeklinde barış cephesinde yer almıştır. Memleketimin ve serginin idealleri ve görevleri arasındaki yakınlıktan, Türkiye'nin, Amerika'daki resmî temsilcisi sıfatıyla ve New York Sergisi'nin Türk günü vesilesiyle kendimi bugün için serginin bir ev sahibi durumunda görüyorum. Sergiyi bütün ziyaret edenlere bu sıfatla samimi barış ve dostluk selamları gönderiyorum. Serginin türlü türlü renkle dolu güler yüzü arkasına, yarının bir yapıcısı ve barışın bir faktörü sıfatıyla sorumluluk duygusuna sahip kadın ve erkeklere özellikle hitap ediyorum.

İnsanların arasında benzerliklerin farklardan çok olduğunu ve hakiki menfaatlerin ortak bulunduğunu hatırlatmak hususunda New York Sergisi'nin önemli bir rolü vardır. Benzerliklerin hatırdan tutulması ve bunun uyandıracacağı sevgi ve yakınlık, sabit fikirler, nefretler ve bağnazlık gibi etkenlere karşı kuvvetli bir settir. Buna inanan yeterli miktarda millet buldukça ve bunlarda insanlığı kaderine hâkim bulundurmaya sorumluluğu yüklenmeye hazır oldukça yarının dünyasına bir rüya gözüyle bakmaya sebep yoktur.”

Erteğün'ün konuşmasından sonra Türk gününe iştirak edemeyen ABD'nin Ankara Büyükelçisi Mr. Mac Murray'ın, New York Fuarı'nda, Türk günü merasiminde okunmak üzere, Türk Sergi Komisyon Reisliği'ne göndermiş olduğu şu mesaj okunmuştur:⁵⁸⁹

“New York Dünya Sergisi'nde Türk millî gününü kutlarken aranızda bulunamadığımdan dolayı çok üzüntü duyuyorum. Türkiye'nin New York Sergisi'nde elde ettiği başarı iki memleket arasındaki ilişkilerin genişlemesi ve derinleşmesi bakımından hayırlı bir etkidir. Bu yönden hepimiz bu başarıya ilgi ve sevinç duyuyoruz. Türkiye'nin sergideki pavyonları, Türk Cumhuriyeti'nin emel ve başarılarını, benim vatandaşlarıma tanıtmakla Türk ve Amerikan milletinin beslediği ideal ve emeller arasındaki benzerliği daha geniş bir şekilde duyurmuş olacaktır. Barışı seven iki millet arasındaki böyle karşılıklı anlaşmalar, bu karışık zamanlar içinde çok kıymetli bir kazançtır. Ciddi dileğim şudur ki, geriye doğru baktığımız zaman sergideki Türk günü, Türk- Amerikan ilişkilerindeki gelişmelerin bir merhale taşı gibi görülsün.”

⁵⁸⁹ “Newyork Dünya Sergisi ve Türk-Amerikan dostluğu”, **Ulus Gazetesi**, 11 Ağustos 1939, s. 7.

Bundan sonra, New York'ta yaşayan Türkler adına eski bahriyeli subaylardan Mustafa Fehmi bir nutuk söylemiştir:⁵⁹⁰

“Dünya sergisinin Amerika’da yaşayan Türkler için özel bir anlamı vardır. Anavatanımız ilk defa olarak böyle bir harekete katılıyor. Biz Türkiye’nin sadık evladıyız. Yaşadığımız memleketi de sevmeye alıştık. Türkiye ile Amerika’yı yaklaştıran her şeyin bizim gözümüzde kıymeti vardır. Yarının dünyasının çerçevesi içinde zarif Türk pavyonu yükseldikten sonra bizim için Amerika ile anavatan arasındaki mesafe silinmiştir. Türkiye dostluk ve barışın temsilcisi sıfatıyla Batı âleminin karşısındadır. Bundan duyduğumuz sevinci New York’ta yaşayan Türkler adına ifade eder ve Amerika’nın bize karşı gösterdiği misafirperverlik ve nezakete teşekkür ederim. Amerika ile Türkiye arasında her vakit bayraklarımızdaki yıldız şeklindeki ortak işaretin ifade ettiği yakınlık baki kalacaktır.”

Mustafa Fehmi’nin ardından Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti Genel Kâtibi ve New York Üniversitesi Profesörlerinden Frederik Trasher, Türkiye’nin yaptığı büyük kalkınma hareketini çok açık bir şekilde ifade eden şu konuşmayı yapmıştır:⁵⁹¹

“Atatürk’ün hatırasını yad etmek için New York Sergisi çok uygun bir yerdir. Bu sergi Amerika’yı kuran George Washington’un cumhurbaşkanlığına başlamasının 150. yılını kutluyor. Atatürk de Türkiye’nin George Washington’udur.

Türkiye’nin gösterdiği başarılarından en büyüğü, Atatürk’ün vefatından sonra düzgün bir şekilde ilerlemeye devam etmesidir. Bütün yenilikler Atatürk’ün ölümünden sonra baki kalmak gibi yüksek bir sınavdan geçmiştir. Atatürk’ün görüş ve gidişlerindeki isabete bundan kuvvetli bir delil olamaz. Atatürk’ün vefatından sonra Türkiye, yeni reisi İsmet İnönü’nün rehberliği altında düzenli bir şekilde ilerlemeye devam etmiştir. İsmet İnönü zaten Lozan heyetinin reisliğinde gösterdiği yüksek vasıflı vatanperverliklerle ve yıllarca başbakan sıfatıyla gösterdiği başarılarla en yüksek saygıları kazanmıştı. Atatürk’ün düşündüğü islahattan birçoğu zaten İnönü’nün eliyle uygulama alanı bulmuştur. İnönü, Atatürk’ün en yakın arkadaşı, yardımcısı ve çalışma yoldaşı bulunuyordu.

Türkiye yarının dünyasında, Doğu ve Batı’yı birleştirmek, barış ve ilerleme konusunda bütün dünyaya örnek olmak suretiyle önemli bir rol oynayacaktır. Türk milleti ilerlemenin barışa bağlı olduğu dersini esaslı bir şekilde anlamıştır. Bu sebeple demokrasiye sıkı bir şekilde bağlanmıştır. Zaten bu siyasetlerinin uzun yıllar süren bir

⁵⁹⁰ “Newyork Sergisi’nde Türk günü”, **Akşam Gazetesi**, 11 Ağustos 1939, s. 7.

⁵⁹¹ “Newyork Sergisi’nde Türk günü”, **Akşam Gazetesi**, 11 Ağustos 1939, s. 7.

geçmişini vardır. Yarının dünyasındaki insanlık ilişkileri için Türkiye'nin ortaya koyduğu örneğin çok tesirli bir rolü olacaktır."

Verilen nutuklardan sonra gösteriler devam etmiştir. Zeybek kıyafetli Türk talebeleri, zeybek oynamışlardır. 20 yaşında ABD'nin en güçlü kadın kemancısı olan Bidar Celâl parçalar çalmıştır. Bu esnada paraşütlü havai fişeklerle Türk ve Amerikan bayrakları atılmıştır. Sonra Siret Uncu'nun tertibiyle 12 öğrenci, Anadolu dansları yapmış ve 6 Karadenizli vatandaş, kemeçe eşliğinde oynamışlardır.⁵⁹²

Türk Sergi Reisi Vedat Nedim Tör'ün hazırladığı ve profesyonel bir grup Amerikalının söylediği *Türkiye* şiiri, yakın savaş tehlikesini hisseden Amerikalıları büyülemiş ve bir nebze olsun neşelendirmiştir. Sonra millî danslar yapılmış ve Yunanlılar bayrakları ve üniformalarıyla dostluk gösterileri gerçekleştirmişlerdir.⁵⁹³

Türk gününün gecesinde 250 kişilik bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafette de Türk gençleri herkesi hayran bırakan laz ve zeybek oyunları oynamışlardır. Ziyafette Tokyo Sefiri Hüsrev Gerece, Yazar İzzet Melih ve Türkiye'den gelen 15 kadar Türk turist de yer almıştır.⁵⁹⁴

Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Münir Erteğün'ün başkanlığında gerçekleştirilen bu ziyafette, Erteğün öncelikle misafirlere "hoş geldiniz" diyerek davetlileri takdim etmiştir. İlk önemli davetli, Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında Philadelphia Lecer gazetesinin muhabiri sıfatıyla Ankara ve İstanbul'da bulunan, son yıllarda ise Milletler Cemiyeti'nde New York Times gazetesini temsil eden, "Union Now" (Şimdi Birlik) adlı kitapla da büyük şöhret kazanan Clarence Streit idi. Büyükelçi, Streit'i takdim ettikten sonra Streit, mikrofonu alarak Türkiye günlerindeki bir anısını davetlilerle paylaşmıştı.⁵⁹⁵

Bundan sonra Büyükelçi, eski ABD Genel Kurmay Başkanı ve Türk Kurtuluş Savaşı'nda, ABD tarafından Doğu Anadolu'da incelemelerde bulunması için gönderilen heyetin başkanlığını yapan ve burada hazırlamış olduğu rapora adını veren General Harbord'u tanıtmıştır. Harbord ise bu münasebetle Sivas'ta, Mustafa Kemal Atatürk ile 1919 yılında yapmış olduğu röportajı heyecanla anlatmıştır.⁵⁹⁶

İngiltere Sergi Genel Komiseri Sir Louis Boale ise iki ülke arasında barış münasebetinden bahsetmiş ve Türk günü hakkında tüm yabancı heyetlerin tebriklerini

⁵⁹² "Newyork Sergisi'nde Türk günü kutlandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1939, s. 3.

⁵⁹³ N. H. Atay, "Dünya sergisinde Türkiye günü", **Ulus Gazetesi**, 5 Ağustos 1939, s. 5.

⁵⁹⁴ İ. Safa, "Newyork Sergisi'nde sık sık sorulan bir soru: "Türklerin hepsi böyle beyaz mıdır?", **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7.

⁵⁹⁵ "Newyork Sergisi'nde Türk günü", **Akşam Gazetesi**, 11 Ağustos 1939, s. 7.

⁵⁹⁶ "Newyork Sergisi'nde Türk günü kutlandı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Temmuz 1939, s. 3.

bildirmiştir. Sergi Reisi Grover Whalen'in yerine yardımcısı Holmes sergi için tebriklerini ifade etmiştir.⁵⁹⁷

Söylenen bu nutuklardan sonra keman ve dans gösterisi tekrarlanmış, sabah saat 04.00'e kadar havuzlar, renkli ışıklar ve serviler arasında danslar devam etmiştir. Türk Günü'ne iştirak edenler unutulmaz bir gece geçirdiklerini, şölenin canlı ve samimi bir hava içerisinde geçtiği üzerinde durulmuştur.⁵⁹⁸

G- TÜRK SİTESİ'NDEKİ MÜESSESELER VE TEŞHİR EDİLEN ÜRÜNLER

Türk Sitesi'nde, Türkiye'den gelen devlet ve özel kuruluşlara ait firmalar ürünlerini teşhir etmişler ve Türkiye'yi, teşhir edilen bu ürünler vasıtasıyla tanıtmaya çalışmışlardır. Devlete ait olan Sümerbank İdaresi, Türkiye'den getirdiği el işleri ve işlemleri, halıları, Kütahya çinilerini sergilerken, Etibank İdaresi ise Türk maden endüstrisinin 15 yılda geldiği noktayı Amerikalılara ve sergi ziyaretçilerine anlatmıştır. Bunların dışında devlete ait olan İnhisarlar (Tekel) İdaresi ise sergi ziyaretçilerinin hizmetine Türk rakı ve tütününü sunmuştur.

Öte yandan, özel sektörden ise Hacı Bekir Ali Muhiddin Bey, Türk lokumlarının eşsiz tadını ziyaretçilere sunmuş ve kendisi *Lokum Kralı* unvanını almıştır. Bunun dışında bir de Türk lokantası vardır. Lokantanın ismi *Ay-Yıldız Lokantası*'dır. Burada birbirinden leziz Türk yemek çeşitleri ziyaretçilere sunulmuştur.

1- Sümerbank İdaresi (Hereke Halıları ve El İşlemleri)

New York Fuarı'nda teşhir edilmek üzere Hereke Tekstil Fabrikası'nın 9 aylık hummalı çalışmasından sonra halılar, sergiye yetiştirilmiş ve ürünler Sümerbank'ın idaresine verilmiştir.⁵⁹⁹ Türk millî zevk ve zekâsının en güzel örnekleri olan el işleri de bir heyet tarafından seçilerek sergiye gönderilmiştir. El işleri, güzellikleri bakımından pek takdir görmüştür. Fakat bunların önemli bir kısmı, gümrük sorunundan etkilenip, değerlerinin %90'ına kadar gümrük vergisine tabi tutulmuş olmasından dolayı, satışlar istenilen derecede olamamıştır. Türk Sergi Heyeti, bu durum karşısında New York'un

⁵⁹⁷ "Newyork Sergisi'nde Türk günü", **Akşam Gazetesi**, 11 Ağustos 1939, s. 7.

⁵⁹⁸ "Newyork Sergisi'nde Türk günü", **Ulus Gazetesi**, 25 Haziran 1939, s. 5.

⁵⁹⁹ "Hereke Newyork Sergisi için halılar hazırlıyor", **Cumhuriyet Gazetesi**, 10 Mart 1939, s. 7.

zengin ve yüksek tabakadan halkını ve basının bu tür sanat işlerine ait sütunlarını yöneten yazarlarını, Türk çarşısına davet etmiş ve halı ve el işlerini tanıtmışlardır.⁶⁰⁰

Gümrük sorunu, yukarıdaki olumsuzluğun dışında başka olumsuzluklara da sebebiyet vermiştir. Örneğin, Sümerbank pavyonunu gezen büyük bir ithalatçı, Kızılay'ın işlemleri için yaptırdığı kumaşlardan birkaç bin top alabileceğini Sümerbank memurlarına bildirmiş, bir Ermeni halı taciri de Hereke halıları için böyle bir teklif yapmıştır. Ancak gümrük işlemleri bitmediği için bu siparişler gerçekleştirilememiştir.⁶⁰¹

Sümerbank, sergiye, içinde Hereke halıları ve Beyoğlu Kız Sanat Okulu'nun işlemlerine ek olarak Kızılay'a ait halıların da bulunduğu 40-50.000 liralık mal getirmiştir.⁶⁰² Sümerbank, ABD'den yüksek miktarda dolar elde edeceğini düşünerek sergiye çok pahalı halılar ve eşyalar tedarik etmiştir. Filozof, şair ve politikacı Dr. Rıza Tevfik'in Kızı Suat Hanım, uzun yıllar ABD'deki mağazalarda çalışmış olması, ayrıca bütün tecrübe ve ustalığını kullanmış olmasına rağmen, yine de bu halıları satmayı başaramamıştır. Sergi ziyaretçileri de bunları zevklerine ve keselerine uygun bulmamıştır.⁶⁰³

Ortaya çıkan bu sorunların yanında teşhir edilen ürünlerden faydalar da sağlanmıştır. El işlemlerinin, New York Fuarı'na getirilişi, Türk el işçiliği sanayisinin durumunu tanıtmaya bakımından faydalı olmuştur. Yine büyük ve geniş Amerika pazarından, Türk el işleri için nasıl istifade edinilebileceği öğrenilmiştir. Amerika'ya büyük ölçüde halı satılması için halıların Türk evine, eşyasına ve zevkine göre değil, Amerikan evi, eşyası ve zevkine göre yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Sümerbank İdaresi de bu yönde teklifler almıştır. Aynı şekilde işlemeli eşyaların büyük oranda satılması için sergi içinden değil, dışından arzın yapılması gerektiği anlaşılmıştır.⁶⁰⁴

Teşhir edilen ürünlerden, halıların satılmayışını tek bir sebebe bağlamak doğru değildir. Sergiye katılan heyet arasında yer alan Kemal Sünnetçioğlu hatıralarında halı meselesi konusunda sitemkâr sözler sarf etmiştir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ "Nevyork Sergisi 'nde Türk sitesi", **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

⁶⁰¹ N. Halil Atay, "Biz Amerika'ya çok mal satabiliriz", **Ulus Gazetesi**, 23 Mayıs 1939, s. 5.

⁶⁰² N. Halil Atay, "Halılarımızı, el işlerimizi satabilmek için ne yapmalı?", **Ulus Gazetesi**, 7 Temmuz 1939, s. 5.

⁶⁰³ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...**, II, s. 1100.

⁶⁰⁴ N. Halil Atay, "Halılarımızı, el işlerimizi satabilmek...", **Ulus Gazetesi**, 7 Temmuz 1939, s. 5.

⁶⁰⁵ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 61.

“Amerika’ya geldiğimden beri hemen herkes güzel el işi halılarının niçin gelmediğini soruyor. Özellikle Missouri ve Georgia gibi iç memleketlerde tahsilde bulunan gençlerimiz bu meseleden yana yakıla bahsettiler. İçerilerde oturan asıl hakiki Amerikalı halk, Türk orijinal sanatkârının eseri olan halıları aramakta ve yüksek fiyatlarla satın almaya hazır bulunmaktadır. Türkiye’den kaçan Ermeniler bir zamanlar bu halı işini yapmışlar ve çok para kazanmışlardır. Fakat gerek daha kolay para kazanmak hırsıyla ve gerek Türkiye’ye kazandırmamak gibi kötü bir düşünceyle burada kurdukları fabrikalarda Türk halıları üretimine başlamışlar, malın kalitesi düşmüş ve rağbet azalmıştır. Bu sefer fiyatları kırmışlar ve bu böyle gitgide sonunda iplik halılar yapmaya başlamışlardır. Bu iplik halıları satın alan olmamış ve belli başlı birçok Ermeni halı tüccarı iflas etmiştir. Ancak Türk halıcılığının namını da yerlere sermişlerdir. Bizde de halıların fabrikalarda yapılması, onun süsleme karakterini sıradan ve belirli ölçüler ve formlar içine sokmuş, orijinal Türk sanatkârının yaratma gücünü öldürmüştür. Aylarca sabırlı mesaiden sonra ele gelebilen bir halının taklidi, makinelerle birkaç saatlik iş derecesine düşünce ortada sanatkârın emeğini hakkıyla ödeyecek kimse kalmamış ve fabrikalarımızda yapılan halılar da Amerika’da sürülmez olmuştur.”

Aynı şekilde, Türk sergi heyeti reisi Vedat Nedim Tör de anılarında bu konuyla ilgili çarpıcı bir bilgi vermiştir:⁶⁰⁶

“Sümerbank pavyonunda Hereke yapısı halılar vardı. Amerika’nın belli başlı halı ithalatçılarını çağırdık. Adamlar, halılara baktılar ve ne deseler beğenirsiniz: ‘Bu halılar Acem(İran) taklidi. Biz Türk pavyonundan Acem taklidi halı alamayız. Sizin Gördesleriniz, Milaslarınız, Bergamalarınız, Uşaklarınız nerede?’ Sonradan öğrendik ki, Hereke fabrikasına New York Sergisi için ‘özellikle Acem tipi halılar’ yapmak direktifi verilmiş.”

Bu direktifin kim tarafından ve neden verildiği bilinmiyor fakat Türk halı sanatını, Amerikalıların gözünde yerle bir ettiği aşikârdır.

2- Etibank İdaresi

Etibank İdaresi, Türkiye’de bulunan yer altı kaynaklarını sergi ziyaretçilerine tanıtmıştır. Etibank, sergide en güzelleriyle boy ölçüşebilecek ölçüde başarılı bir teşhir gerçekleştirmiştir. Sergide, Türkiye’deki maden yerleri, maden çeşitleri, maden üretim

---

⁶⁰⁶ V. Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, s. 46.

tarzı, üretim kabiliyeti, üretim miktarı, Türk madenciliğinin 15 yıllık gelişimi, pazarları vs. hepsi ışıklı ve hareketli bir tarzda, harita, tablo ve maketler üzerinde gösterilmiştir. Etibank ayrıca Türk madenleri hakkında İngilizce bir broşür, New York'taki acentesine büyük bir kitap ve ABD'nin en büyük maden dergisi olan *Engineerring and Mining Journal (Mühendislik ve Madencilik Dergisi)*'da iki çalışma bastırmıştır.⁶⁰⁷

Bastırılan İngilizce broşürde, Etibank sergisinin bir fotoğrafı konularak şu bilgilere yer verilmiştir:⁶⁰⁸

“Dünya krom madeninin % 40'ının Türkiye'den tedarik edildiğini biliyor muydunuz? Türk pavyonundaki Etibank'ın sergisini görerek bundan emin olabilirsiniz. Etibank, yeni kurulmuş maden endüstrisini kontrol ve koordine etmek için ilerici Türk hükümeti tarafından kurulmuştur. Krom madeninin yanında, Türkiye'nin ana ihraç madenleri bakır, kömür ve demirdir.”

Broşürde yer verilen bu sözlerle, sergi ziyaretçileri hem Türk madenciliği hakkında bilgilendirilmiş hem de Etibank sergisine davet edilmişlerdir.

Etibank kısmında, Etibank'ın Genel Kâtibi Mustafa Bey durmuş ve gelen ziyaretçilere madenler hakkında bilgiler vermişti. Teknik bilgisi iyi olan Mustafa Bey, yıllarca ABD'de kalmış birisiydi.⁶⁰⁹ Mustafa Bey, sergide Eskişehir lületaşı için iki müşteri bulmuş, örnek ve fiyat için merkeze başvurmuştu. Mustafa Bey, ABD'deki tetkik ve temaslarından sonra bu ülkeye demir satılabileceğini de tespit etmişti.⁶¹⁰

Türk madenleri, Etibank'ın teşhiri sayesinde, ABD'de maden işleriyle ilgili ticari teşekküllere tanıtılmıştır. Etibank pavyonu, ABD'deki maden okulları profesörleri ve öğrencileri tarafından da ziyaret edilmiştir. Colorado maden okulu müdürü, Türkiye'nin maden zenginliğinden övgüyle bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:⁶¹¹

“Zengin madenleriniz yakın zamanda memleketinizi Güney Avrupa'nın ve büyük Akdeniz havzasının ticarî merkezi haline getirecek kabiliyettedir.”

⁶⁰⁷ N. H. Atay, “Serginin Türkiye'ye temin ettiği menfaat “Madenlerimiz”, **Ulus Gazetesi**, 3 Haziran 1939, s. 5.

⁶⁰⁸ Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World's Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

⁶⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi Seyahat Hatıraları**, s. 61, 62.

⁶¹⁰ N. H. Atay, “Serginin Türkiye'ye temin ettiği...”, **Ulus Gazetesi**, 3 Haziran 1939, s. 5.

⁶¹¹ N. H. Atay, “Serginin Türkiye'ye temin ettiği...”, **Ulus Gazetesi**, 3 Haziran 1939, s. 5.

3- İnhisarlar (Tekel) İdaresi

a) Türk Rakısı

1939 New York Dünya Fuarı'ndaki Türk pavyonunda en dikkat çekici ürünlerin başında “*Türk rakısı*” gelmektedir. Ziyaretçiler ve özellikle Amerikalılar arasında bu içecek oldukça benimsenmiştir. Türk rakısı, aynı zamanda fuarda en fazla satışı yapılan ürünlerin başında gelmektedir.

Türk rakılarını Amerika'ya daha iyi tanıtılabilmek ve bu ürün için daimi bir pazar yeri bulabilmek için rakı “*Arslan Sütü*” adıyla ortaya atılmıştır. Sergide, genellikle kapalı şişeye satışı yapılan rakının, lokanta ve barda kadehle de satışı yapılmıştır.⁶¹²

ABD basını da Türk rakısına ilgi göstermiş, haftalık bir dergide, rakıyla ilgili şu satırlara yer verilmiştir:⁶¹³

“Türk lokantasına gidince rakı ismarlayınız. Yalnız şunu unutmayınız ki Türklerin kendileri de buna “Arslan sütü” adını veriyorlar. İlk rakı sizi şeytanlarla karşılaştırır. İkincide arslan kesildiğinizi duyarsınız. Üçüncüyü tavsiye etmeyiniz, çünkü kendinizden geçmeniz ihtimali vardır. Anasonun masum kokusuna aldanmayınız, sert şeydir.”

Türk pavyonundaki rakı satışı, New York'a giden heyet içerisinde yer alan Kemal Sünnetçioğlu'nu rahatsız etmiş ve Sünnetçioğlu bu konudaki eleştirilerini dile getirmekten kendini alıkoyamamıştır. Pavyonun içerisinde bir meyhane köşesinin yapılmasının gereksiz olduğunu belirten Sünnetçioğlu, Yakın Doğu milletlerinin benimsediği bir içecek türü olduğu hâlde, rakının milli içkimiz olarak ileri sürülmesinden hoşnut değildir. Sünnetçioğlu, Türkiye'nin rakıdan büyük gelir elde edebileceğini, fakat rakının, Türk kültürünün reklamının yapılacağı bir yerde başköşeye oturtulmasının asla doğru olmayacağını ifade etmiş, rakının, Türkiye'nin sevip benimsemiş olduğu bir şey değil, ilk fırsatta başından atmaya çalıştığı bir ‘dert’ olduğunu eleştirilerine eklemiştir.⁶¹⁴

Bu eleştirilere rağmen rakı Amerikalılar tarafından çok beğenilmiştir. O dönemde sergiye katılan Talat Bey adında bir kişi, bir gazeteye vermiş olduğu röportajda Amerikalıların rakıyı nasıl beğendiklerini şu ifadeler eşliğinde anlatmıştır:⁶¹⁵

“Amerikalılar, Türk rakılarına bayılıyorlar. Hem de susuz ve mezesiz. Bizim lokantanın barmeni uzun uzadıya araştırmadan sonra Amerikalılara rakıyı kamışla

⁶¹² “*Nevyork Sergisi'nde en çok beğenilen pavyon Türk Mahallesi*”, **Vakit Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 9.

⁶¹³ “*Nevyork Dünya Sergisi'nde Türk sitesi*”, **Ulus Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 6.

⁶¹⁴ K. Sünnetçioğlu, **1939 New York Dünya Sergisi...**, s. 49.

⁶¹⁵ “*Türk pavyonu ve sitesi büyük bir alâka topluyor*”, **Tan Gazetesi**, 5 Haziran 1939, s. 10.

içirtmenin en iyi şekil olduğu sonucuna vardı. Büyükçe bir kadehe ince buz doldurup üstüne rakı koyuyor, içine iki tane de kamış. Ve Amerikalı, 10 duble kulüp rakısını üst üste içiyor ve bana mısın demiyor. Hele kadınlar dehşetli içiyorlar. Serginin belki en çok satılan içkisi rakıdır.”

Türk rakısının sergideki satışından bir hayli kâr elde edilmiş, hatta daha fazla döviz elde etme fırsatı elden kaçırılmıştır. Sergi Genel Yayın Müdürü Ahmet Emin Yalman, anılarında bu durumu şöyle izah etmiştir:⁶¹⁶

“Sergi binası 900.000 dolara çıkmıştı. İşletme uğrunda sarf edilen paralar ayrıca yüz binlerce doları aşılıyordu. O zaman da memlekette şiddetli bir dolar sıkıntısı vardı. Bu kadar doların gözden çıkarılmasının başlıca sebebi, sergi sayesinde Amerika’da yeni piyasalar elde edileceği ümidiydi. Bu bekleyişin içinde hele rakının önemli bir yeri vardı. Kuvvetli içkilere bayılan ve yılda yüzlerce milyonluk ispirotolu içki ithalatı yapan Amerika, bir defa rakıya alışırsa sergi için harcanan paranın birkaç yılda geri alınmasının işten bile olmadığı, üzümümüzü en iyi bir şekilde değerlendirmenin yolunun rakı ihracatı olacağı düşünülmüştü. Bu hesap hiç de yanlış değildi. Lokantamızdaki rakıya gösterilen büyük rağbet bunu gösteriyordu. Ne yazık ki işin içine berbat bir aksilik karıştı. Tekel İdaresi, bu amaçla en ileri gelen içki ithalatçıları arayacak, bulacak ve onlarla anlaşma yaparak, sergi zamanında Amerika’da geniş ölçüde rakı stokları bulunduracak yerde, Amerika’daki acenteliğini bir maceracıya kaptırmıştı. Rakımızı Amerika’ya sevk etmek için hiçbir yol açılmadı. Bütün Amerika’da kendi lokanta ve barımız için kendi ithal ettiğimiz rakıların dışında bir tek şişe bile rakı stoku yoktu. Rakıyı beğenip şişe şişe beraberinde almak isteyenlerin arzularını karşılayamıyorduk.”

Fakat bu vaziyetin peşini bırakmamaya kararlı olan Türk Sergi Heyeti Reisi Vedat Nedim Tör ile serginin yayın teşkilatı tarafından, rakıyı Amerikalılara tanıtmak ve sevdirmek için Amerikalı gazetecilerinden 25 kişilik bir gruba rakı ziyafeti verilmiş ve rakı hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Sonuçta “bir kadeh rakı içen adamın kıvrak bir ceylan, ikinci kadehte tozu dumana katan bir zebra, üçüncü kadehte kükreyen bir arslan olacağı, dördüncü kadehte ise insanın yeniden eşek mertebesine erişeceği” düsturu ortaya çıkmıştır. Rakının bu etki ölçüleri -dördüncü kadeh hariç- Türk pavyonunun barına yazılıp asılmıştır. Ve akabinde rakı satışları artmıştır. Ancak Amerikalılar bu propagandanın yanı sıra “Türklerin harem dolusu kadınla başa çıkmalarının sırrını

⁶¹⁶ A. Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...*, II, s. 1100, 1101.

rakıda aramak lâzım geldiğine” dair kendilerine yeni bir önyargı bulmuşlar, bu önyargıdan sonra da rakı satışları bir hayli artmıştır.⁶¹⁷

b) Türk Tütünü

1939 New York Dünya Fuarı’nda satışı iyi olan ürünlerden birisi de Türk tütünüdür. Türk Sitesi içinde İnhisarlar İdaresi’nin sergide yaptırdığı tütün pavyonu, kapalı çarşı sokaklarından herhangi birinin küçük bir modeli olarak inşa edilmiştir. Türk mimarları, İnhisarlar İdaresi’nin bu pavyonda yapacağı teşhiri, binanın mimarisine uydurmaya çalışmışlardır. Pavyonun duvarları, ABD’deki bir yarışmada birinci olan Ressam Halit Bey’in yapmış olduğu resimlerle süslenmiştir. Vitrin, tütün ve sigara ambalajları, kolonlu kemerlerin altına yerleştirilmiştir.⁶¹⁸

New York Fuarı’nda Türk tütünleri büyük rağbet görmüştür. New York’ta tütün işleyen fabrikaya yapılan müracaatlarla, bazı firmalar büyük miktarda Türk tütününü satmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Sergiye ait bayilerden biri de tekel memurlarına müracaat ederek serginin çeşitli yerlerinde otomatik kutularla tütün satmak için teklif yapmışlardır.⁶¹⁹ Öte taraftan sergide, Türk sigaralarını satın alanlardan birçoğu, Türk sigaralarını sergi dışında nerelerden tedarik edebileceklerini sormuşlardır.⁶²⁰

Ne yazık ki, diğer müesseselerde olduğu gibi, ABD’de tütün satışı ve teşkilatlandırılması işi, ABD’den Ankara’ya gelen yabancı bir adama verilmiştir. Ancak bu adam ne New York’ta ne de ABD’nin herhangi bir yerinde bulunabilmiştir. Ulus gazetesi muhabirlerinden Neşet Halil Atay, köşesinde yazmış olduğu bir yazıda, ilgili makamları uyararak acil tedbirler alınması ve bu görevin ABD’de olmayan adamın elinden alınması gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde, 1939 New York Dünya Fuarı’nda Türk tütünleri için temin edilen büyük ihracat imkânı, bir daha açılmamak üzere ortadan kalkmış olacaktır.⁶²¹

1939 New York Dünya Fuarı’nda Türk tütününe dikkati çekmek için, Türk tütünü ile alâkalı hazırlanan bir broşürde şu sözlere yer verilmiştir:⁶²²

⁶¹⁷ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...**, II, s. 1101, 1102.

⁶¹⁸ N. H. Atay, “Amerika’ya sattığımız tütün 1936’da 6 milyon dolar tutuyordu, 1937’de rakam 9.9 milyonu buldu”, **Ulus Gazetesi**, 6 Temmuz 1939, s. 5.

⁶¹⁹ “Nevyork Sergisi’nde Amerikalıların Türk tütününe rağbeti”, **Münakaşa Gazetesi**, 10 Haziran 1939, s. 1.

⁶²⁰ “Amerikalılar Türk tütünü istiyorlar”, **Tan Gazetesi**, 9 Haziran 1939, s. 3.

⁶²¹ N. Halil Atay, “Sergide ciğaralarımız”, **Ulus Gazetesi**, 22 Mayıs 1939, s. 2.

⁶²² Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World’s Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

“Eğer sıra dışı bir yılbaşı hediyesi arıyorsanız, sizi Türk pavyonundaki Türk sigaralarını görmeye davet ediyoruz. Bu sigaralar erkekler gibi kadınlar tarafından da beğeniliyor. Türkiye’de yetişen en iyi tütünler bu sigaraları yapmak için harmanlanıyor. Her marka, sadece farklı bir isme değil, aynı zamanda farklı bir şekle ve filtreye sahiptir. “Bayan” sigarası kadınlar için yapılmış özel zarif sigaralardır ve zarif dudaklardaki ruja uyması için kırmızı filtrelere sahiptir. Orta, soğuk içim, ünlü “Salon” sigaralarını deneyin, onlar, partilerinize belli bir ayrıcalık katacaktır.”

Ulus gazetesi muhabirlerinden Neşet Halil Atay, Türk tütünüyle ilgili 1936 ve 1937 yıllarında, Türkiye’den, ABD’ye tütün ihracatının rakamlarını vererek 1939 New York Dünya Fuarı’yla bir karşılaştırma yapmış, 1936’da ABD’ye tütün ihracatının 6 milyon dolar olduğunu, 1937’de bu rakamın 9.9 milyon dolara çıktığını belirtmiştir. 1939 yılına gelindiğinde, İnhisarlar İdaresi’nin, ABD’deki sigara şirketlerinin karşısına çıkmasının imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ABD’deki sigara şirketleri, Türk tütünlerinin nefisliğini ve yüksek kalitesini anlatabilmek için reklama, yılda ortalama 4 milyon dolar para harcamıştır.⁶²³

4- Ali Muhiddin Hacı Bekir Müessesesi

1939 New York Dünya Fuarı’na katılan özel müesseselerden en önemlisi Ali Muhiddin Hacı Bekir’di. Ali Muhittin, lokumları ve şekerlemeleriyle fuara iştirak etmiş, eşsiz tadıyla dünyada meşhur olan Türk lokumlarını ve şekerlemelerini ziyaretçilerin hizmetine sunmuştur. Türk Sergisi Genel Yayın Müdürü Ahmet Emin Yalman, anılarında, Ali Muhiddin Bey’in değerli ve canlı bir çalışma arkadaşı olduğunu, her gün lokumların ve şekerlerin en iyilerini meydana getirmek için çalıştığını belirtmiştir.⁶²⁴

Hacı Bekir hakkında hazırlanan İngilizce broşürün başında, Hacı Bekir Bey’in öncelikle İstanbul’a geldiğinden, ilk zamanlarda şöhretinin ve arkadaşlarının bulunmadığından ve zamanla lokumlarıyla ün kazanarak şekerleme ve lokumlarını saraya dahi sattığından bahsedilmiştir. Broşürdeki bilgiler şu şekilde devam eder:⁶²⁵

“Hacı Bekir ilk olarak 163 yıl önce İstanbul’un küçük ve loş bir dükkânında bakır kazanlarını kurmuştur. Hacı Bekir’in 4 kuşağı onu takip etmiştir. Şu anki sahibi lokum yapımını idare etmek üzere Amerika’ya gelmiştir. Türk lokumu, saray tarafından beğenilen, tüm tatlıların kralıdır. Ve sadece Hacı Bekir ailesi nesilden nesile aktarılan

⁶²³ N. H. Atay, “Amerika’ya sattığımız tütün 1936’da 6 milyon dolar tutuyordu...”, **Ulus Gazetesi**, 6 Temmuz 1939, s. 5.

⁶²⁴ A. E. Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...**, II, s. 1100.

⁶²⁵ Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World’s Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

bu sırrı bilir. Ayrıca badem ezmesi ve şekerle kaplı bademleri deneyin. Türk şekeri, farklı ve değerli bir özelliğe sahiptir. Hoş kristalleşmiş antep fıstığı, fındık ve Hindistan cevizlerine gelince, onların lezzetini tanımlayabilen kelimeler yoktur.”

Ali Muhiddin Bey, New York’a beş usta getirmiştir. New York’a gelince, Melkon adında Üsküdarlı bir Ermeni şekerci ile anlaşıp geçici olarak onun fabrikasında bir yer satın almış ve tezgâhını oraya kurmuştur. Bu fabrikada üretilen şekerlemeler ve lokumlar Türk pavyonuna götürülüp satılmıştır. Dolayısıyla bütün şekerleme ve lokumlar İstanbul’dan getirilmemiş, bunların bir kısmı sergi yerinde imal edilmiştir.⁶²⁶

Hacı Bekir Ali Muhiddin’in, New York’a kazanlar ve ustalar götürerek yapmış olduğu bu imalat şekli, sergide çok büyük rağbet görmüştür.⁶²⁷ Muhiddin Bey’in şekerleme ve lokumları, mevcut olmayan Türk şeker fabrikalarının yerini tutmaya çalışmış ve bu konuda en iyi propaganda bu müessese vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.⁶²⁸

1939 New York Dünya Fuarı’na pul koleksiyonu ile katılan Ali Nusret Pulhan, bir dergiye vermiş olduğu röportajda, Hacı Bekir Ali Muhiddin’in müessesesi hakkında şu bilgileri vermiştir:⁶²⁹

“Mağazasından 10 seneden beri alışveriş ettiğim ve bir defa kendisini değil tezgâhta, mağazada bile göremediğim Şekerci Hacı Bekirzâde Muhiddin ise orada, sabahın 10’undan, akşamın 10’una kadar tezgâhın başında Amerikalılara, yeni öğrenmeye başladığı bir dille şekerinin ve lokumunun nefisliğinden bahsetmektedir. Ve her 10 sentlik bir paket için bazen 10 dakikalık açıklama yapmakla meşgul.”

Amerikalılar, Hacı Bekir’e “Türkiye Lokum Kralı” unvanını vermişlerdir. Bu uluslararası firma, fuar münasebetiyle ABD’nin her köşesinde tanınmıştır. Tüm Amerikan gazeteleri “Türk pavyonunda lokum kralını gördünüz mü?” başlığı altında yazılar neşretmiştir. Örneğin, New York’ta çıkan *The Journal of Commerce (Ticaret Gazetesi)* gazetesi, sergi münasebetiyle Türkiye hakkında bastığı büyük resimli bir ekte, Hacı Bekir’i eski usul üretimle ocak başında göstermekte ve altına Ali Muhiddin’in fotoğrafını koyarak “modern Türkiye’nin kısa zamanda nasıl değiştiğini ve nasıl ilerlediğini” göstermiştir.⁶³⁰

⁶²⁶ “Türk pavyonunu görmedinizse sergiyi görmüş sayılmazsınız”, **Son Telgraf Gazetesi**, 30 Haziran 1939, s. 5.

⁶²⁷ “Newyork Sergisi’nde Türk sitesi”, **Akşam Gazetesi**, 3 Temmuz 1939, s. 5.

⁶²⁸ C. Ezine, “Sergideki affolunmaz ihmal...”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939, s. 5.

⁶²⁹ **Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği Aylık Dergisi**, (TÜRSAB) Ağustos 1985, S. 35, s. 16.

⁶³⁰ “Türk pavyonunu görmedinizse sergiyi görmüş sayılmazsınız”, **Son Telgraf Gazetesi**, 30 Haziran 1939, s. 5.

Hacı Bekir müessesesinde en fazla Türk lokumu ile badem şekeri, badem ezmesi ve akide şekeri satışı yapılmıştır. Amerikalılar badem şekerleri ile fındıklı, fıstıklı ve sakızlı lokumlara büyük ilgi göstermiştir. Sergiyi gezenlerin hemen hepsi Türk pavyonuna uğramış ve 10 sent verip küçük bir şeker veya lokum paketinden birini almıştır. Özellikle kadınlar Türk lokumuna bayılmışlardır. Hacı Bekir firmasının gördüğü bu rağbet karşısında bazı uyanıklar bu işi yapmaya kalkışmıştır. Ancak firmanın uluslararası bir şöhrete sahip oluşu bunları engellemiştir. Çünkü alıcılar, “Hacı Bekir Lokumu” gibi kendi şöhretine sahip olan bu firmayı adıyla arayıp satın almışlardır.⁶³¹

5- Türk Lokantası / Ay-Yıldız Lokanta

1939 New York Fuarı’ndaki bir diğer özel müessese, Türk lokantasıydı. Lokantayı, Namık Kemal’in torununun kocası Ziya Ata Bey işletmiştir. Lokantadaki garsonların şefliğini ise emektar tiyatro sanatçısı Ermeni Onnik Binemeciyan yapmıştır.⁶³²

Türk pavyonunun en beğenilen yerlerinden biri olan Türk lokantasına *Ay-Yıldız* adı verilmiştir. Sürekli bir ilginin odağı olan Türk heyetinin, Türk lokantası hakkında göndermiş olduğu raporda şu cümleler yer almıştır:⁶³³

“Türk lokantası serginin en beğenilen ve rağbet gören lokantalarından biridir. Bunun delillerinden biri olarak sergi münasebetiyle New York’ta bulunan Belçika elması tacirlerinin, Belçika pavyonunda çok güzel bir lokanta olduğu halde, New York mücevhercileri şerefine verdikleri 150 kişilik ziyafet için bizim lokantamızı tercih ettiklerini zikredebiliriz.” sözleriyle Türk lokantası ile Belçika lokantası arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.”

New York’taki izlenimlerini bir röportajda anlatan Ali Nusret Pulhan da Türk lokantasından övgüyle bahsetmiştir. Pulhan, lokantayı şöyle anlatmıştır:⁶³⁴

“...Türk lokantası ise başka bir âlem. Ziya Ata’nın idare ettiği lokanta büyük bir başarıyla çalışıyor. Türk ve Amerikalı aşçılar herkesin midesini memnun edecek şiş kebabından, döner kebabından, imambayıldıdan, tabakta bazen bir tane gelen

⁶³¹ “Türk pavyonunu görmedinizse sergiyi görmüş sayılmazsınız”, **Son Telgraf Gazetesi**, 30 Haziran 1939, s. 5.

⁶³² C. Ezine, “Sergideki affolunmaz ihmal...”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mayıs 1939, s. 5.

⁶³³ “Nevyork Dünya Sergisi’nde Türk sitesi”, **Ulus Gazetesi**, 4 Temmuz 1939, s. 6.

⁶³⁴ **Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) Aylık Dergisi**, Ağustos 1985, S. 35, s. 16, 17.

lokmadan tutunuz da, üzerine tatlı dökülen et yemeklerine, haşlanan fakat soğuk yenemeyen sebzelere varıncaya kadar her şey hazırlıyorlar.”

Ay- Yıldız Lokantası sergide çok fazla rağbet görmüştür. Öyle ki, bir masa bulabilmek için sıra bekleyenler bile olmuştur. Türk Sergi Heyeti Reisi Vedat Nedim Tör, lokantada bir kokteyl partisi vermiş ve toplantıda 100 kişiyi ağırlamış, gazeteciler, gördükleri nezaket ve misafirperverlikten dolayı şaşırılmışlardır. Gazeteciler Cemiyeti Reisi Mr. Mac Henry hayranlığını şu sözlerle ifade etmiştir:⁶³⁵

“Büyük savaştan sonra maruz kaldığınız felaketleri yenerek bugünkü yüksek, kudretli bir millet olmanız, büyük gelişiminiz, sizin ne kıymetli meziyetlere sahip bir millet olduğunuzu ispat eder ve böyle bir millet her yerde hürmet görür.”

Türk lokantasındaki yemekler de Amerikalıların dikkatini çekmiştir. Gazete ve dergiler Türk lokantasından bahsederken Türk yemeklerini uzun uzadıya tarif etmişlerdir. *New Yorker* isimli bir gazete, serginin en iyi yemek yenecek yerlerini yazarken “birinci İsveç, ikinci Türk lokantasıdır” demiştir. Türk lokantasında çiroz salatasından pilava, patlıcan dolmasından börek ve baklavaya kadar her şey mevcuttur.⁶³⁶

Yine *New Yorker* gazetesinin bir muhabiri gezmiş olduğu Türk lokantasını şu ifadelerle anlatmıştır:⁶³⁷

“Ben, kendimi soğuk ve loş bir taraçada dört telli yaylı müzik aletini dinlerken, bir çeşmeyi seyrederken ve içi doldurulmuş midyelerin, bazı İstanbul mezelerini yerken ve sarı ve mor bir elbise içinde bir Türk kıızı tarafından bana getirilen peynirli, etli ve sebze börekleri yerken buldum. Lokantaya değer biçmek için onu tecrübe edinmelisiniz. Fuardaki tüm yabancı lokantalarda olduğu gibi, Türk binasındaki insanlar, güzel ülkelerini göstermek, bunu size hissettirmek ve sizi mutlu etmek için her şeyi yapıyorlar. Taraça, oradaki en hoş mekânlardan bir tanesidir ve lokanta, New York’taki en iyi Amerikan ve Türk mekânlarında yapılan yemeklerden her nasılsa çok az farkla güzel Yakın Doğu yemeklerini servis eder.”

Cue dergisi, Türk lokantasını şu sözlerle tarif ederken:⁶³⁸

---

⁶³⁵ İ. Safa, “*Nevyork Sergisi’nde sık sık sorulan bir soru: “Türklerin hepsi böyle beyaz mıdır?”*”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Ağustos 1939, s. 7.

⁶³⁶ “*Türk pavyonu ve sitesi büyük bir alâka topluyor*”, **Tan Gazetesi**, 5 Haziran 1939, s. 10.

⁶³⁷ Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World’s Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

⁶³⁸ Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World’s Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

“Ana katta bir Türk lokantası. Fiyatları makul, yiyecekleri egzotik ve orkestrası romantik atmosfere ayak uydurması için “Avrupalı”.

New York World Telegram adlı bir Amerikan gazetesi ise Türk lokantasının güzelliklerini ziyaretçilere şöyle anlatmaya çalışmıştır:⁶³⁹

“Pavyonun ortasında, taraçanın üst tarafına yerleştirilmiş Ay- Yıldız lokantası vardır. Dört telli çalgı aleti, yerel, ağlamaklı müzik çalar ve bu gibi çevrelerde popüler hâle gelmiş şiş kebaptan, fuar ziyaretçilerini hayran bırakmak için servis edilmiş, tanıdık olmayan tavuk sulu bulgur gerçekten nefis yiyeceklerdir. Türk kahvesi Sultan’ın sevgilisinin gözleri kadar siyahtır. Ve parlak sarı ve mor elbiseler içerisinde Türk kızları servis yapar. Ve ekonomik bir ülke olan Türk fiyatları, fuardaki en makul fiyatlar arasındadır.”

1939 New York Dünya Fuarı’ndaki Türk lokantasını tanıtmak amacıyla İngilizce basılan bir broşürde, Türk yemeklerinden, aşçılardan, yemek fiyatlarından, içecek ve tatlılarından bahsedilmek suretiyle şu sözlere yer verilmiştir:⁶⁴⁰

“Türk pavyonunun Ay- Yıldız lokantası hizmetindedir. Lokantanın barından beğendiğiniz içeceklerinizi sipariş edebilir ya da ‘arslan sütü’ olarak bilinen Türk rakısını deneyebilirsiniz. Bu içecek, en bitkin ruhları yeniden canlandırma garantisine sahiptir.

Bir süre dinlendikten sonra, Amerika’da tek otantik Türk lokantası, Ay- Yıldız’ın içerisine girebilirsiniz. Orası, Türk yemeklerinden çeşitler, esrarlı ve hoş tatlılar ve gerçekten güzel kahve sunar. Güzellik ve barışın bir atmosferinde servis edilmiş, sıra dışı fakat harika yiyeceklere karşı koyamazsınız.

Sıcak ve bunaltıcı bir akşam mı? Öyleyse “cacık” diye adlandırılan lezzetli Türk soğuk çorbasını deneyin. Sonra, patlıcan salatalı şiş kebab ve Türk mezelerinden bir tabak tavsiye ediyoruz. Ya da Türkiye’nin uzunluk ve genişliğiyle ünlü döner kebabını deneyin. Tatlı için, baklavadan taç yaprağı gül reçeline birçok seçeneğe sahipsiniz.

Şefler özellikle Türkiye’den getirtilmiş ve garsonlar gerçek Türk kostümleri giymişlerdir. Yemek esnasında, dört telli bir müzik aleti, ağlamaklı Anadolu şarkıları çalar ya da neşeli köy dansları oynanır.

Yemek faturası konusunda yüzünüzdeki memnuniyetsizliği belirleyebildik mi? Burası, hepsinin içinde en iyi sürprizdir. Fiyatlar Ay- Yıldız’da makuldür. Boş bir cüzdanla, harika bir yemeğe ve istediğiniz bütün bu atmosfere sahipsiniz. Öğle yemeği 1

⁶³⁹ Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World’s Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

⁶⁴⁰ Anonim, **Turkish Pavillion At The New York World’s Fair**, <http://digital.wolfsonian.org>

dolardan 1.50 dolara ve akşam yemeği 1.50 dolardan 2.75 dolara kadar sıralanır. Bir masa ayırtmak en iyisi, çünkü lokanta çok popüler.

H- ABD'DE YAŞAYAN ESKİ TÜRK VATANDAŞLARININ TÜRK SERGİSİNE İLGİSİ

1939 New York Dünya Fuarı'nın Türkiye açısından belki de en dikkat çeken konularından biri, Kurtuluş Savaşı öncesi, esnası veya sonrasında ABD'ye göç eden Türk vatandaşları konusuydu. Türkiye'den göç eden Ermeni, Yahudi, Rum ve diğer milletlerden insanlar, daha New York Sergisi'nin açılışı esnasında Türk bayrağına sarılmış ve ağlamışlardı. Ayrıca Türk pavyonunun açılışından sonra pavyonu ziyarete gelen Türkiye'den ABD'ye göç etmiş vatandaşlar, en az bir Türk kadar Türk pavyonunun güzelliği karşısında gururlanmış ve memleket hasretlerini dile getirmişlerdi. Bunun yanında adı geçenler, Türk pavyonunda çalışanlarla konuşarak Türkiye özlemlerini dindirmeye çalışmışlardı.

ABD, göçmenlerden oluşmuş bir ülkeydi. Başta İngilizler ve İrlandalılar olmak üzere, bütün kuzey Avrupalılar, İtalyanlar ve Yunanlılar Amerika'nın kuzeyini; İspanyollar ve Portekizliler ise güneyini kaplamıştı.⁶⁴¹ ABD'de ufak bir Türk kolonisi de vardı. Bunlar farklı zamanlarda çeşitli nedenlerle buraya gelip yerleşmiş Türk vatandaşlarıydı. Çoğu New York'ta, bir kısmı Detroit'te ve başka şehirlerde yaşarlardı. Ancak bu Türk vatandaşları dil bilmedikleri ve usta işçi olmadıkları için devamlı bir iş bulmakta zorlanmışlardı ve daima geçici ve geliri az olan işlerde çalışmışlardı. Otomobil fabrikalarında, ateşçilik gibi ağır işlerde kullanılmışlardı. ABD'ye ayak uyduramadıkları için hepsinde derin bir vatan sevgisi ve sonsuz bir vatan hasreti mevcuttu. Şehrin fakir semtlerinde yaşamışlar ve bu semtlerde açılan Türk kahvelerinde buluşup vakit geçirmişlerdi.⁶⁴²

Buluştukları bu kahvelerde yalnızlıklarını gidermişlerdi. Topluma uyum sağlayamamalarına sebep olan en büyük faktörlerden ikisi dil ve din farkıydı. Örneğin, domuz etinden çok korkmuşlar, kahvehanedeki yemeklerin haricinde hiçbir yemeği yememeye özen göstermişlerdi.⁶⁴³

New York'taki eski Türk vatandaşları, 1939 New York Dünya Fuarı'nın açılış gününde sergiye iştirak eden milletlerin geçit resminde, Türk grubunun geçişi esnasında

⁶⁴¹ Mediha Esenel, **Geç Kalmış Kitap- 1940'lı Yıllarda Anadolu Köylerinde Araştırmalar ve Yaşadığım Çevreden İzlenimler**, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 63.

⁶⁴² Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 91.

⁶⁴³ Mediha Esenel, **Geç Kalmış Kitap...**, s. 64, 65.

Türk bayrağını hasretle öpmüşlerdir. Geçişte, Ulus Gazetesi Muhabirlerinden Neşet Halil Atay'ın taşımakta olduğu Türk bayrağının etrafına eski Türk vatandaşlarından büyük bir kalabalık toplanmıştır. Kalabalık, herkesin hürmet ve takdirle baktığı Türk bayrağını öpmüş ve ona sarılıp ağlamıştı.⁶⁴⁴

30 Nisan 1939 New York Dünya Fuarı'nın açılış gününde, Neşet Halil Atay elinde Türk bayrağıyla platformun önünde durmuştu. Yanına üniformalı bir Amerikalı gelmiş, bayrağı tutmuş ve yüzüne yaklaştırmıştı. Bu durum karşısında Atay, "Amerikalı merakı, ya rengine ya kumaşına bakıyor" diye düşünmüştü. Üniformalı Amerikalı, yüzünü, Atay ve yanındakilerden gizleyerek Türkçe şu soruyu sormuştu:

"Bir Amerikalı zabitin bayrağınızı öpmesine müsaade eder misiniz?"

Bundan sonra Amerikalı zabıt şu sözleri sarf etmiştir:

"Ne zaman, ne yaş, ne refah hiçbir şey geçmişi unutturamıyor. Ben Ermeni'yim ve İstanbulluyum."

Amerikalı zabıt düşüncelere daldıktan sonra, Atay'a şu soruyu yöneltmiştir:⁶⁴⁵

"Türkiye'de, özellikle İstanbul'da doğmuş olmanın, o memleketten ayrılanlar ve bir daha oraya dönmek ümidini kaybedenler için ne büyük bir bedbahtlık olduğunu hayal edebilir misiniz?"

Devlet pavyonunda, Türkiye'deki dinî ve millî hayat serbestliğine dair izler taşıyan büyük panoyu ziyaret etmek, ABD'ne yerleşmiş olan Rum, Ermeni, Yahudi tüm eski vatandaşlar için bir ibadet hâlini almıştır. Dakikalarca panonun önünde duran bu eski Türk vatandaşlar, resimlere, mesajlara bakmışlar ve çeşitli düşüncelere dalmışlardır.⁶⁴⁶

New York Fuarı'ndaki Türk pavyonu, ABD'ye yerleşen eski Türk vatandaşlarının hasretlerini gidermeleri için geniş ve uygun bir saha oluşturmuştur. Bu vatandaşlar, her gün kafile hâlinde Türk pavyonunu ziyaret etmiş, eski vatanlarından sevgiyle bahsetmiş, gençlik hatıralarını anlatmış ve Türk lokantasından yemek yemişlerdir. Bunlar içinde, o dönem ABD'deki Ortodoksların Başpiskoposu olan, daha sonra Rum Ortodoks patrikliği görevine getirilen Athenagoras da vardı. *"Ben Yanya'da, orasının Türkiye'ye ait olduğu sıralarda doğdum. İstanbul'da okudum. Ben Türk'üm."* diyen Athenagoras, Türk heyeti için Başpiskoposluk merkezinde davetler tertip etmişti.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ N. H. Atay, "Pavyonumuz resmen ayın altısında açılıyor", **Ulus Gazetesi**, 2 Mayıs 1939, s. 1.

⁶⁴⁵ N. H. Atay, "Amerika'ya yerleşen eski vatandaşlar", **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1939, s. 5.

⁶⁴⁶ N. H. Atay, "Amerika'ya yerleşen eski vatandaşlar", **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1939, s. 5.

⁶⁴⁷ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim...**, II, s. 1103.

Eski Türk vatandaşlarının Türkiye'ye bağlılıkları, hatıra, dil, alaturka musiki, halk oyunları ve yemek konularında kendini göstermiştir. Atatürk'ün yaptığı inkılaplar, Türkiye'nin dünya üzerinde kazandığı itibar, eski vatandaşlar için doğdukları yerlere dair iftihar vesileleriydi. Eski vatandaşlar, ABD'de Türkiye'nin en canlı propagandacıları hâline gelmişlerdir. Türk lokantasının şefi, Ermeni Onnik Binemeciyan, eski vatandaşları sergi yerinde çok iyi temsil etmiştir.⁶⁴⁸

Sergi Komisyonu Reisi Vedat Nedim Tör, vatanlarından binlerce kilometre uzakta olan bu eski vatandaşlara, Türkiye'de kurulan yeni âlemi, başarılan işleri, meydana gelen gelişmeleri anlatmıştı. New York'ta bulunan Türklerin iki cemiyeti vardı. Biri Türk Hars Birliği (Türk Kültür Birliği) öteki ise Türk Yardım Cemiyeti idi. Sergi dolayısıyla Türk vatandaşları arasında yeni bir hareket uyanmıştı. O da birleşmek, bundan sonra bir tek Türk cephesi halinde çalışmaktı.⁶⁴⁹

Türk devlet pavyonunun turizm kısmında, Rumeli Hisarı'ndaki Göksu Çeşmesi'ne ait büyük ve çok güzel bir fotoğraf mevcuttu. Ziyaretçilerden biri yanındaki küçük grupla fotoğrafa yaklaşıp gruba hitaben şunları söylemiştir:⁶⁵⁰

“Ben burada doğdum. Yeniköy dünyanın en güzel yeri, Yeniköylüler dünyanın en iyi insanlarıdır. Ben Yeniköy'de doğdum, Türklerle beraber büyüdüm. Buraya ticaret için geldim, yerleştim, kazanıyorum. Eğer içimde doğduğum yer hasreti olmasa, kendimi dünyanın en mutlu insanı diye ilan edebilirim... İstanbul, Boğaz, Yeniköy bunlar ne demektir, siz bunu bilir misiniz? Mayıs geceleri, Boğaz bir çiçek parkı gibidir. Renk, koku... Resimlerden ve sizden İstanbul'un kokusunu alıyorum.”

Ulus gazetesi muhabirlerinden Neşet Halil Atay, Flushing'de bir kürkçü mağazasına kışlık elbiselerini bırakmak için içeri girmiştir. Elbiseleri bırakan Atay, parayı alacakları sırada ismini vermiştir. Atay, mağaza çalışanının “Türk müsünüz?” sorusuna “Evet!” cevabını verince, mağazanın arkasındaki atölyeden üç kişi dikkatle başlarını uzatmışlardır. Mağaza çalışanı, tezgâhın üzerinde atlayarak Atay'a, “Hoş geldiniz beyim!” demiştir. Atay ile bu ailenin dostlukları bu şekilde başlamıştır. Çeşmeli bir Rum ailesi olan bu insanlar, Türkiye'den çıkalı 40 yıl olmuş. Daha sonra bu Rum ailesi Neşet Halil Atay'ı sürekli bir şekilde otomobilleriyle alarak New York'u ve New York'un eğlence yerlerini gezdirmişlerdir.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz...**, II, s. 1103.

⁶⁴⁹ A. Emin Yalman, “*Nevyork Türkleri arasında yurd sevgi ve hasreti*”, **Akşam Gazetesi**, 14 Mayıs 1939, s. 5.

⁶⁵⁰ N. H. Atay, “*Amerika'ya yerleşen eski vatandaşlar*”, **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1939, s. 5.

⁶⁵¹ N. H. Atay, “*Nevyork'ta Türkiye'nin dostları*”, **Ulus Gazetesi**, 27 Temmuz 1939, s. 5.

O dönem, Türkiye’den ABD’ye eğitim için giden Türk akademisyenler de vardı. Bu Türk akademisyenler de fuardaki Türk sergisinde çalışarak fayda sağlamışlardır. Bu akademisyenlerden biri olan Niyazi Berkes,⁶⁵² hatıratında 1939 New York Dünya Fuarı’nı ve eski vatandaşları şöyle anlatıyor:⁶⁵³

“New York’ta büyük bir dünya sergisi açılmak üzereydi. Katılacak devlet başkanları arasında, yeni cumhurbaşkanı İnönü’nün konuşmasını da radyoda dinlemiştim. Türkiye bu dünya sergisine katılıyordu, fakat yeterli eleman yokmuş. Sergi heyetinin başına Vedat Nedim Tör’ün seçildiğini öğrenmiştim. Türkiye’ye dönerken Vedat Nedim Tör’ü ziyaret etmeyi bir ödev bildim, fakat New York’taki halini görünce ağlamaklı oldum. Zavallıyı o dev gibi sergiye 3-4 kişilik bir ekiple yollamışlar. Vedat Nedim Tör’den sonra gelen önemli kişi Falih Rıfki’nın kardeşi Neşet Atay’dı. O da bir yabancı dil bilmediğinden açılış günü zeybek kıyafetine girerek Türk bayrağını taşıyacaktı. Bir sürü başka işler vardı. Bu durum karşısında Tör’ün yardım isteğini kıramadım. Maaşsız olarak teklif ettiği ödevi kabul ettim.”

Böylelikle Türk Sergi Heyeti Reisi Vedat Nedim Tör’ün sergi işini kabul eden Berkes, sergide danışman görevini yürütmüş, sergi ziyaretçilerine Türkiye hakkında bilgiler vermiştir. Berkes, bu görevi yürüttüğü esnada eski Türk vatandaşlarıyla ilgili başından geçen bir olayı da hatıratında şöyle anlatmaktadır:⁶⁵⁴

“Sergi pavyonunda bizim duvarlardaki panoları seyre dalanları gözler, çoğu kez de odama girerek konuşmak, bilgi edinmek isteyenleri beklerdim. Bir gün kapıda ince, uzun boylu, ileri yaşta birinin çekingen bir durumla beklediğini gördüm. Girgin bir Amerikalı’ya benzemiyordu. Girmeye cesareti yok gibi görüldüğünden oturduğum yerden yüksek sesle içeri buyur ettim. Karşımdaki sandalyeye oturmasını söyledikten sonra ‘Türkiye ile ilgili bir isteğiniz mi var?’ dedim. Sıkıntılı, çekingen bir hali vardı. İlk önce İngilizce konuşmasına müsaademi rica etti. ‘Elbette’ dedim. ‘İlk önce size yaşam öykümü kısaca anlatayım’ diye başladı. Isparta yakınlarında bir yerde doğmuş olan bu kişi, mesut bir çocukluk dönemi geçirmiş, biraz büyüyünce oraya gelen

---

⁶⁵² 1931 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitiren Berkes, 1935’te aynı fakültede sosyoloji asistanı olmuş ve aynı yıl ABD’ye giderek 1939 yılına değin Chicago Üniversitesi’nde toplumbilim üzerine çalışmalar yapmıştır. 1952’de Kanada’da McGill Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapmış, aynı üniversitede profesör olmuştur. Türkiye’nin tarihsel ve toplumsal evrimiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan Niyazi Berkes, 1975 yılında emekli olup İngiltere’ye yerleşti. Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶⁵³ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 135, 136.

⁶⁵⁴ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 136.

daskalos (öğretmen) ile bir papaz babasını kandırmışlar. Atina'ya gönderilerek büyük bir subay olarak yetiştirilmiş.”

Bundan sonra hikâyesine devam eden bu eski Türk vatandaşı Rum, şunları söylemiştir: ⁶⁵⁵

“Beni Atina'ya gönderdiler. Okudum, bir topçu subayı oldum. Şiddetli bir Yunan milliyetçisi oldum. Doğduğum yerler bizim olmalıydı. Türklerin yıkıldığı zaman gelince ordularla Anadolu'ya çıktığımız zaman çok mutluydum. Türkçe bildiğim için bana esirleri sorguya çekme işi de veriliyordu. Bizim birlik çocukluğumun geçtiği bölgeye rastlamıştı. Bir gün çağırdılar, bir esir dizisi vardı. Esirler dizisi içinde beraber erik çaldığımız eski arkadaşım ve komşumuz vardı. Hemen tanıdım. O da beni tanıdı. Önüne gelip yüksek sesle ‘Bize silah çekmeye utanmadın mı?’ diyecektim. Sözüümü bitiremedim, ağız dolusu tükürük yüzümden akıyordu. Sallanmaya başladım. Onun bağırın sesini duyuyordum. ‘Asıl sen, doğup büyüdüğün, suyunu içtiğin, ekmeğini yediğin, çocuklarıyla oynadığın yere silah çekerek gelmeye utanmadın mı?’ diye bağıriyordu. Hiç korkmamıştı. Ben utanç içinde içeri kaçtım. Günlerce asker yüzüne bakamadım. Yediğim hakaretin ıstırabı içimde dinmiyordu.”

Niyazi Berkes'in bu eski Türk vatandaşının anlattıkları karşısında tüyleri ürpermiş, onu sözünü kesmeden, bir şey soramadan sonuna kadar dinlemişti. Bir ara Berkes, “Türk pavyonunu gezmeye geldiniz, başka bir isteğiniz var mı?” diye sorunca, adam “Sergi gezmekten ne çıkacak?” diyerek şöyle devam etmiştir: ⁶⁵⁶

“Ben buraya kendimi affettirmeye, içimdeki duyguları dışarı atmaya geldim. İçinde doğduğum bir vatana karşı işlediğimiz cinayeti kimseye anlatamazdım. Zaten fazla duramadık, Mustafa Kemal'in çarıklı orduları bizi köpekler gibi kovalamaya, denizlere dökmeye başlamıştı. Biz bir motor bulup kaçabilmek için birbirimizi denize itiyorduk. Yapmadığım, görmediğim namussuzluk kalmadı. Ölmeden, boğulmadan gelebilirdim. Keşke hiç gelmeseydim. Politikacıların, generallerin birbirlerini suçladıklarını, sorumluların suçsuzları birer birer astıklarını gördüm. Orada daha fazla yaşayamazdım, bir yolunu bularak bu yere geldim. Biraz duraksadıktan sonra ‘ama size buraya niçin geldiğimi henüz anlatmış değilim. Sakın aklınıza kötü bir maksat gelmesin.’”

Rum vatandaşı, “Türk ordusuna topçu subayı olarak yazılmak isteği için geldim.” deyince, Berkes, “Buna imkân yok. Yabancı ve yaşlısınız. Sizin yaşta subay olmaz.”

⁶⁵⁵ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 136, 137.

⁶⁵⁶ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 137.

şeklinde cevap vermiştir. Adam, buna karşılık, “*Peki nefer olarak gönüllü olamaz mıyım?*” diye sormuş, Berkes de, adamın isteğini kırmamak için nezaketen “Onu da sanmam ama bir yazayım, bana adres verin, olumlu yanıt gelirse size bildiririm” demiştir. Adam bu sözlere inanarak Türk sergisinden sevinçli bir şekilde çıkmıştır.⁶⁵⁷

Bunun haricinde Niyazi Berkes’in ilk eşi olan ve o dönem ABD’ye Niyazi Berkes’le birlikte giden Mediha Esenel (Berkes)⁶⁵⁸ de hatıratında, New York Sergisi ile Türk Sergisi’ni karşılaştırarak Türkiye’nin fuar konusunda henüz olgunlaşmamış olduğunu dile getirmiştir.⁶⁵⁹

“...Türkiye’ye dönmeye karar verdik. Dönüşten bir süre önce New York’a gittik. Henüz II. Dünya Savaşı başlamamıştı. O yıl New York’ta, dünya fuarı vardı. Tüm Avrupalı’lar, Güney Amerikalı’lar, Japonya, Hindistan ve diğer Asya ulusları bu fuara katılmışlardı. Türkiye ilk olarak böyle bir sergiye katılıyordu. Doğu stili küçük bina, dışarıdan bakınca hayli şirindi ama ikinci katın açılmasına izin verilmedi çünkü yangın merdiveni yapılmamıştı. Sergi açılmadan az evvel oraya gittim. Serginin müdürü Vedat Nedim Tör’dü. Bana sergide çalışmayı teklif etti. Gelen ziyaretçilere Türkiye hakkında açıklama yapacak, broşürler verecektim. Bu işi kabul ettim, çok da yararlı oldu. Birçok insanla konuştum, hatta eski memleketini çok özleyen Ermenilere bile rastladım. Sergi, büyük bir salondan ibaretti. Duvarlara asılmış foto montajlar vardı. Bunlar Boğaziçi’nin hisarlarını, yalılarını vs. gösteren, siyah-beyaz güzel fotoğraflardı. Girişte, Zühtü Müridoğlu tarafından yapılmış, gayet büyük bir erkek heykeli vardı. Ayakları bir denizin iki tarafına basıyor, elindeki iki ipi galiba bağlamaya çalışıyordu. Bunun ne demek olduğunu her gelen soruyordu. Bu, Boğaziçi’nin iki tarafında durup Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan Türk’müş. Yaşlı bir Amerikalı, halı dokuyan iki köylü kızının gayet canlı fotoğrafı önünde durarak bana ‘Bu fotoğrafın yerine tezgâhta halı dokuyan iki kız getirselerdin çok daha ilginç olurdu, insanlar burayı doldururdu’ dedi. Ona hak verdim. Gelenlerin çoğu ‘burası daha bitmemiş’ deyip gidiyordu. O kadar çekici, o kadar güzel hazırlanmış sergiler vardı ki onları görmeyi

⁶⁵⁷ Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, s. 138.

⁶⁵⁸ Mediha Esenel (Berkes) 1914 yılında İstanbul’da doğmuştur. Yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde yapmıştır. İstanbul Üniversitesi’nde eşi Niyazi Berkes’le tanışır ve evlenir. Daha sonra eşi Niyazi Berkes’le 1935 yılında ABD’ye gider ve Chicago Üniversitesi’nde eğitim görür. 1939 yılında eşiyle beraber Türkiye’ye dönen Esenel, 1947 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nden baskılar sonucunda istifa etmiştir. Gökhan Ak, “*Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. XV/30, 2015, s. 253-281.

⁶⁵⁹ Mediha Esenel, **Geç Kalmış Kitap...**, s. 67, 68.

yeğleyeceklerdi. Bu gibi şeyleri öğrenmek de elbette deneyim, görgü, bilgi istiyordu. Ülkemiz henüz bu işin başındaydı. Batı âlemiyle henüz yeterince ilişki kuramamıştık.”

1919 yılının son günlerinde öğrenimi için eşi Sabiha Sertel’le ABD’ye hareket eden Zekeriya Sertel de,⁶⁶⁰ New York Fuarı esnasında ABD’deydi. Sertel, 1939 New York hatıratında, Dünya Fuarı’ndan ve eski Türk vatandaşlarından şöyle bahseder:⁶⁶¹

“New York’ta bir Türk sergisi açılmıştı. Pavyonun giriş salonu baştanbaşa güzel İstanbul fotoğraflarıyla süslenmişti. Her sabah hiç aksatmaksızın bir adam gelip İstanbul’un bir köşesini canlandıran bir fotoğrafın önünde durur ve akşama kadar bundan ayrılmaz. Sergi komiseri merak eder, gidip kendisine kim olduğunu ve niçin buraya geldiğini sorar. Bu, İstanbullu bir Rum vatandaştı. Hayretle başını kaldırıp komisere bakar, ‘Siz, İstanbul’u tanır mısınız? Yeniköy’de buldunuz mu?’ der ve her gün seyrettiği resmi göstererek, ‘İşte bu Yeniköy’dür’ der ve tekrar resme dalar. Vatan hasreti, İstanbul hasreti, insana neler yaptırır ki...”

Sertel, eski vatandaşlardan bir Yahudi’nin evine gittiği anısını ise şöyle anlatmaktadır:⁶⁶²

“Bir gün 20 yıldan beri Amerika’da yaşayan ve orada zengin olup Amerikalılaştı sayılan bir Yahudi vatandaşımız bizi evine çağırmıştı. Kendisi İstanbulluydu. Türkiye’yi rüyasından ve hayalinden çıkaramamıştı. Kendi yaptırdığı iki katlı bir evde oturuyordu. Kapıdan girer girmez inanılmaz bir manzara ile karşılaştık. Merdiven ayağından yatak odalarına kadar bütün duvarlar boydan boya yağlı boya İstanbul resimleriyle süslenmişti. Bir duvarda yükselen cami ve minareleriyle İstanbul’u, bir duvarda Boğaziçi’ni, bir duvarda Adalar’ı, bir ötekinde Yeniköy’ü veya Moda koyunu gördük. Ev sahibi övünerek bize evini gezdirdi ve duvarlardaki resimleri gösterdi ve ‘Ne yapayım, ben memlekete gidemiyorum, memleketi buraya getirdim’ dedi. Gerçekten, İstanbul’u ayağına getirmişti. İstanbul’un güzellikleri içinde yaşıyordu.”

ABD’de 25 yıl kalmış olan Zekeriya Sertel, burada neredeyse Amerikalılaştı ihtiyar bir Ermeni ile de tanışmıştır. İstanbul hasretiyle yanan bu Ermeni vatandaş

---

⁶⁶⁰ Mehmet Zekeriya Sertel, 1890 yılında Selanik’te doğmuştur. II. Meşrutiyet döneminde Selanik Hukuk Fakültesi’nde, daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde eğitim görmüştür. Birçok gazete ve dergi çıkaran Sertel, işgal döneminde Basın-Yayın Genel Müdürlüğü yapmıştır. Çıkardığı dergiler arasında *Büyük Mecmua*, *Tuna ve Resimli Ay*’ı sayabiliriz. Ayrıca Yunus Nadi ile Cumhuriyet Gazetesi’ni, Ahmet Emin Yalman’la *Tan* Gazetesi kurmuş, 1930’da ise *Son Posta* Gazetesi’ni çıkarmıştır. Ali Ulvi Özdemir, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 49, 2012, s. 182, 183.

⁶⁶¹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 95.

⁶⁶² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, s. 94, 95.

Amerika'da hayatını kurmuş ve yapacak bir işi de kalmamıştır. Ama bu Ermeni vatandaşın tatmin edilmemiş bir isteği, bir hasreti vardır. İstanbul'a dönmek, Boğaziçi'nde Emirgân'da büyük çınar altında Boğaz'ın maviliklerine gömülerek bir tavla oynamak ve orada ölmek. Fakat o zaman, Ermenilerin Türkiye'ye dönmeleri yasak olduğu için bir süre bu isteğini gerçekleştirememiş, bu yasak daha sonra kaldırılmıştır. İhtiyar Ermeni vatandaş İstanbul'a dönmüş, Emirgân'da tavla oynamış ve isteğine kavuşarak ölmüştür.⁶⁶³

Washington müzesine 3000 parçalık zengin bir koleksiyon hediye eden Minasyan adındaki bir kişi ise Türk sitesindeki havuzun çinilerini ve servilerini dakikalarca seyretmiş, Türkiye ve Türk pavyonu hakkında şu sözleri sarf etmiştir:⁶⁶⁴

“Her gün gelip bu güzel eserlerinizi görmeme, sizi hiç rahatsız etmeden bir köşede oturup havanızı teneffüs etmeme müsaade eder misiniz? Ruhum memleketimden ayrı yaşamanın çok ıstırabını çekti, doğduğum toprağın cesedimi teselli etmesini istiyorum.”

“Hasköy'ün mezarlığında benim diktiğim 7 servi vardır. Bunlar adaktı. Kim bilir şimdi ne kadar büyümüşlerdir? Köprü'nün üzerinde durmak, Hasköy'ü seyretmek istiyorum. Kaç defa teşebbüs ettim olmadı, bir defa sınıra kadar geldim, çıldıracaktım.”

Bu ve buna benzer, ABD'ye yerleşmiş olan eski Türk vatandaşlarının hikâyeleri pek çoktur. Örneğin Ulus Gazetesi yazarlarından Neşet Halil Atay, iki arkadaşıyla Türk devlet pavyonunun önünde durduğu esnada, yanlarına özenle giyinmiş bir genç gelmiş ve şunları söylemiştir:⁶⁶⁵

“Ben Ermeni'yim. I. Dünya Savaşı'nda anamı, babamı kaybettim, bir Türk'ün yanına sığındım. Bu Türk bana baktı, çocuklarıyla bir mektebe gönderdi. Okudum, iş gücü sahibi oldum. Tabelacılık yapardım. Gazi Paşamız Latin harflerini ilan ettiği zaman Akşam'ın ve Ermis'in tabelalarını ben yazmıştım. Çok iyi kazanıyordum. Günün birinde yıllardan beri kaybettiğim anamın, babamın New York'ta oldukları haberini aldım. Kalktım geldim, fakat memlekete bir türlü ısınamadım. Dönmek istedim, para bulamadım. Babamdan istedim, 20 senelik hasret yeter dedi, kandıramadım. Kaldım ve belirli süreyi geçirdiğim için Türk vatandaşlığı hakkını kaybettim, istemeye istemeye buraya yerleştim. Şimdi durumumdan memnunum, büyük bir şirkette çalışıyorum, ayda birkaç yüz dolar kazanıyorum. Haftada bir defa da Amerikan ordusuna hizmet

⁶⁶³ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 95.

⁶⁶⁴ N. H. Atay, “Amerika'ya yerleşen eski vatandaşlar”, **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1939, s. 5.

⁶⁶⁵ N. H. Atay, “Amerika'ya yerleşen eski vatandaşlar”, **Ulus Gazetesi**, 7 Haziran 1939, s. 5.

ediyorum. ‘Tam Amerikalı oldum mu?’ diyeceksiniz. ‘Evet’ ama ben Türkiye’de doğdum. Eski memleketimi mi, yenisini mi daha çok seviyorum, boş yere benden bunun cevabını almaya çalışmayınız. Amerika benim cesedim, Türkiye kalbimdir.” Ayrılırken Atay’ın elini sıkın bu genç son olarak, “Akşamın başmakineğine, Rıdvan selam söyledi deyiniz. O benim dayım olur.”

Sergi Genel Yayın Müdürü Ahmet Emin Yalman da hatıratında, fuarda, eski Türk vatandaşlarıyla ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır:⁶⁶⁶

“Eski vatandaşların doğdukları yer esasına göre takım takım birlikleri vardı. Tatil günleri, New York civarında, İstanbul’un filan veya falan semtine benzer yerler arıyorlar, çoluk çocuk oralara yemekleri ve musiki aletleriyle gidiyorlar, memleket kokusunu ve taze haberlerini daha iyi almak için de bizi de aralarına davet ediyorlardı.

Eski vatandaşların çok sevdikleri bir toplantı yeri, Türkiye’deki soyadı hareketi sırasında eski Rum adını terk ederek ‘ateş’ soyadını alan bir Konyalı Rum’un çiftliği idi. Burada yaman bir şeftali rakısı yapılırdı. Haftada birkaç gün, her taraftan eski vatandaşlar, sazlarını alarak gelirler, memleket hatıraları arasında yerler, içerler, gülerler, söylerler, oyun havalarıyla felekten günler çalarlardı. Çiftlikte bir de pansiyon olduğu için ben de birkaç kere seve seve hafta sonunu burada geçirdim. Bu esnada tanıdığım bir Anadolu Rum bana şunları anlattı:

“Bize, bütün dünya kahır çeken azlıklar gözüyle bakıyordu. Hâlbuki, Türkiye’nin asıl sahipleri bizlerdik, yani iktisadî hayata hâkim olan azınlıklardı. Bahşiş sayesinde her tarafta imtiyazlı muamele görüyorduk, her istediğimiz oluyordu. Doğduğumuz memleketin kıymetini bilecek ve ona candan hizmet etmeyi ideal edinecek yerde, bütün nimetlerini ele geçiriyor, karşılık hiçbir şey vermiyorduk. Yabancı propagandalar, bizi ana vatanımıza bağlılıktan ayrılmaya sürüklüyordu. Sevdığımız ana dilimizi unutmaya, kendi aramızda Rumca konuşmaya çalışıyorduk. Şimdi bu güzel vatandan uzak düşmek, hasretini çekmek suretiyle lâıyk olduğumuz cezaya çarpılıyoruz.”

ABD’de o dönemde Türkiye’den, Amerika’ya göçmüş iki tür Türk insanı vardı. Biri eski vatandaşlar olarak nitelendirebileceğimiz Ermeni, Rum, Yahudi ve diğer milletlerden insanlar, öteki ise Türk aslından olan gerçek Türk vatandaşlarıydı. Ulus gazetesi muhabirlerinden Neşet Halil Atay, Ulus Gazetesi’nde yazmış olduğu iki yazıyla, hem ABD’deki Türk vatandaşlarının sorunlarını dile getirmiş hem de ABD’ye

⁶⁶⁶ A. Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim...*, II, s. 1103, 1104.

yerleşmiş eski Türk vatandaşlarının (Ermeni, Rum, Yahudi vs.) Türkiye'ye yüklü miktarlarda döviz getirebileceklerinin altını çizmiştir.

Neşet Halil Atay da, ABD'de sayıları 450.000 kadar olan Rum, Ermeni ve Yahudilerin önemli bir kısmının zengin insanlar olduklarını, her yıl, bu insanların tatillerini Fransa'da, İngiltere'de veyahut Yunanistan'da geçirdiklerini, ABD'nin özellikle Akdeniz ve Yakındoğu memleketleriyle iş yapan belli başlı ticaret şirketlerinin ya tamamen bunların elinde olduğunu veyahut bunlar tarafından idare edildiğini belirtmiştir. Bunların birçoğu, ABD'deki Türk konsoloslüğundan alamadıkları Türkiye'ye giriş iznini, belki elde ederiz diye, vapur veya otomobille Türkiye'nin sınırlarına kadar sokulmuşlar, fakat başarılı olamamışlardır.⁶⁶⁷

Ahmet Emin Yalman, ABD'de Türk asıllı vatandaşların da olduğunu hatıratında belirtmiştir. Bu Türk vatandaşlarından New York'ta ikamet edenlerin, biri Anadolu lularını, diğeri Kıbrıslıların içine alan iki ayrı cemiyete sahip olduklarını eklemiştir. Ayrıca Türk Yayın Bürosu'nun, bu Türk vatandaşlarla da yakından ilgilendiğini, Chicago, Detroit, Pittsburgh gibi yerlerde vatandaşları ziyaret ettiklerini söylemiştir.⁶⁶⁸

ABD'de yaşayan Türk vatandaşların çoğu dil bilmiyordu. Bunlar, dil bilmedikleri için de topluma ayak uyduramamışlardı. Zekeriya Sertel, ABD'ye giden Türk vatandaşlarının oraya ayak uyduramamalarının en önemli nedenlerinden birinin, Türk vatandaşlarının, vatanla olan bağlarını koparamamalarına bağlamaktadır. Başka memleketlerden gelen göçmenlerin bir kuşak içinde kendi vatan ve milliyetlerini kaybettiklerini, fakat Türklerin kaç kuşak geçerse geçsin yine Türk kaldıklarını ifade etmiş, bunlar arasında, vatan hasretinin çok derin ve yaygın olduğunu belirtmiştir. Yalnızca Türkler ve Kürtlerin değil, aynı zamanda Türkiye'den kaçıp ABD'ye gelmiş olan Rum, Ermeni ve Yahudi gibi unsurlarının da aynı derecede vatan hasreti içinde olduklarını söylemiştir.⁶⁶⁹

Neşet Halil Atay, ABD'de sayısını kimsenin doğru olarak bilmediği fakat herkesin 3-4 bin kadar tahmin ettiği bir Türk nüfusunun var olduğunu ifade etmiştir. Bu insanların ABD'nin çeşitli yerlerine gruplar halinde dağıldıklarını ve içlerinden

⁶⁶⁷ N. H. Atay, "Amerika'da Türkiye'ye hasret Türkiyeliler", **Ulus Gazetesi**, 31 Temmuz 1939, s. 5.

⁶⁶⁸ A. Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim...**, II, s. 1104.

⁶⁶⁹ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, s. 94.

%10'unun eski harflerle Türkçe, %2' sinin ise İngilizce okuma yazma bilmediklerini belirtmiştir.⁶⁷⁰

ABD'deki Türkler ve eski Türk vatandaşları meselesi 1939 New York Dünya Fuarı'nın en önemli konularından biridir. Çünkü Türkiye'den, ABD'ye göçmüş olan eski Türk vatandaşları, Türk sergisine iştirak ederek Türk fuarına renk katmışlardır. Özlemlerini, dileklerini, hatıralarını, Türkiye'de geçirdikleri vakitleri, Türkiye'den özellikle İstanbul şehrinden örnekler vererek sergideki Türk heyeti ile paylaşmışlardır.

Bununla birlikte, hem eski Türk vatandaşların hem de Türk asıllıların o dönemde Türkiye'ye dönememeleri konusu önemli bir mesele olmuştur. Atay'ın da belirttiği gibi bu insanlar Türkiye'ye döviz getirerek ülke ekonomisine büyük katkılar yapabilirlerdi. Fakat ne yazık ki, yetkili makamlar, eski Türk vatandaşlarına ve Türk asıllılara, Türkiye'ye giriş izni vermemişlerdir. Bu durum Türkiye açısından, o dönem için büyük bir ekonomik kayıp olarak değerlendirilebilir. Çünkü sergi binası, gümrük vergileri, ABD'den ithal edilen mallar, ABD'ye gitmek mecburiyetinde olan sergi yetkilileri vs. tüm masraflar dolar üzerinden hesaplanmış ve harcamalar dolarla yapılmıştı. Böyle bir zamanda iş adamı, bankacı veyahut tüccar olan eski Türk vatandaşlarının Türkiye'yi ziyaret etmesini ve belki de ülkede ticaret yapmasını engellemek çok mantıklı bir hareket olmasa gerektir.

I- 1939 NEW YORK DÜNYA FUARI'NIN KAPANIŞI

Barış, demokrasi, milletlerarası sulh ve “Yarının Dünyası”nı inşa etme temasıyla 1939 yılının Nisan ayının sonunda açılışı yapılan bu büyük fuar, ne yazık ki istenildiği gibi sonuçlanamamış ve barışın yerini savaş almıştır. Aslında 1939 New York Fuarı daha uzun süre açık kalacakken II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri, fuara katılan ülkeleri korkutmuş ve bazı ülkelerin pavyonları fuarın ikinci yarısında açılmamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda ağır bir anlaşma imzalayan ve anti-revizyonist devletlerden öç almak isteyen Almanya ile savaşta istediği yerleri elde edemeyen İtalya gibi revizyonist devletlerin saldırgan politikaları ülkeleri endişeye düşürmüştür. Ayrıca İspanya'daki iç savaş da II. Dünya Savaşı'nın sebepleri arasındadır. Almanya'nın 1 Eylül 1939 yılında Polonya'ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Ardından Çekoslovakya, Avusturya gibi ülkelere saldırılması 1939 New York Dünya Fuarı'nın geçici olarak kapanmasına sebep olmuştur. New York Fuarı, 31 Ekim 1939'da

⁶⁷⁰ N. H. Atay, “Amerika'da Türkler ve Türkiyeliler”, **Ulus Gazetesi**, 28 Temmuz 1939, s. 5.

fuar organizatörleri tarafından geçici olarak kapatılmıştır. Bu tür kapanışın birkaç sebebi vardır. Bunlardan ilki, fuarın finansal olarak kayıplar yaşamasıdır. İkinci neden, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve revizyonist devletlerin faaliyetleridir. Son olarak, İngiliz pavyonuna yerleştirilen zaman ayarlı bir bombanın patlaması ve onu takip eden olaylar zinciri, fuarın kalıcı surette kapanmasına yol açmıştır. 1939 yılının Nisan ayından Ekim ayına kadar iki sezon için açılmış olan New York Dünya Fuarı, resmî olarak 27 Ekim 1940 yılında kalıcı olarak kapanmıştır.⁶⁷¹

1939 New York Fuarı'na sarf edilen 160 milyon doların yalnızca 3 milyonunu devlet, 26.700.000 dolarını New York Belediyesi, 6.200.000 dolarını New York şehri, 30.000.000 dolarını sergiye iştirak eden yabancı devletler ve geriye kalanını özel müesseseler tarafından kurulan şirket karşılamıştır.⁶⁷²

Genel başarısının kanıtı olarak yaklaşık 45 milyon kişi fuarı ziyaret etse de, fuara sarf edilen bu maliyet karşılanamamıştır. Milyonlarca ziyaretçiye rağmen, 1939 fuarı önemli finansal kayıplar yaşamıştır. Fuar organizatörleri, maliyetleri karşılamak için fuarı 1940 yılında, tekrar açmaya karar vermişlerse de, gerek 1940 yılında II. Dünya Savaşı'nın sürüyor olması gerekse ülkeler arası politik ve askerî durumun kritikliği fuar üzerinde önemli bir etki yaratmıştı. Fuarın birinci sezonuna katılmamaya karar veren Almanya'nın ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de, Ağustos 1939 yılında Nazi-Sovyet Paktı'nın imzalanmasından sonra 1940'taki açılıştan vazgeçmiştir. Gerginlikler fuarın geçici olarak kapanışından sonra da devam etmiştir. Örneğin, 15 Aralık 1941'de, Pearl Harbour saldırısından 8 gün sonra, New York Belediyesi, Pearl Harbour baskınının sorumlusu olarak Japonya'nın pavyonunu yıkmıştır.⁶⁷³

Amerikalılar öngörülen ziyaretçi sayısına ulaşamamasından dolayı hayal kırıklığına uğramıştır. Tarihçi Joseph Cusker'in belirttiği gibi, 1939 yılı içinde yaklaşık 26 milyon kişi fuarı ziyaret etmesine rağmen, bu rakam beklentilerin aşağısında kalmış ve fuar 18.7 milyon dolar bir açıkla zarar görmüştür. Üstelik daha fazla araç-gereç satmak için ziyaretçiler isteyen ticarî gruplar ve Amerikan toplumunu incelemek için ziyaretçileri davet eden sosyal kuramcılar arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Cusker'e göre, ticarî gruplar bu çekişmenin galibi olmuştur. Çünkü fuarın ikinci yılında fuarı daha kâr edilebilir yapmak için, dünya savaşı ihtimalinin belli belirsiz görünürlüğü ile Amerikan demokrasisi ve endüstriyel kapitalizminin kusurlarını dikkatle incelemek

⁶⁷¹ <http://www.wow.com/> 1939 New York World's Fair

⁶⁷² Celâleddin Ezine, "Nevyork Sergisi'nin iç yüzü" **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Mayıs 1939, s. 7.

⁶⁷³ <http://www.bie-paris.org/> International des Expositions (Uluslararası Sergiler Bürosu) *New York World's Fair 1939-1940*

için çoğu eğilimlerle birlikte baskılar artmıştır.⁶⁷⁴ Örneğin bir Fransız gazeteci mensup olduğu gazeteye şu mektubu göndermiştir:⁶⁷⁵

“New York Sergisi açılalı 3 ay oldu. Ekim sonunda kapanacağına göre ömrünün yarısını geçirmiş demektir. İşler iyi gitmiyor. Dünya fuarı para sıkıntısı içindedir. Bugün artık gerçek gizlenemez. Sergi, kuranların umdukları gibi bir cazibe merkezi olamamıştır. Bugüne kadar gelirler masrafa karşılık gelmiyordu. Durum gizli tutulmak istense de bugün her şey ortaya çıktı. Grover Whalen’in serginin 60 milyon insan tarafından ziyaret edileceğine dair beyanatının yerini şimdi endişeler almıştır.”

Bu durum karşısında bazı tedbirler alınmıştır. 1940 sezonu öncesi fuar bütçesini kontrol altına almak ve giriş gelirlerini artırmak için fuar yönetimi, fuarın ikinci sezonunda bir banker olan Harvey Gibson’u, Sergi Genel Komiseri Grover Whalen ile değiştirmiştir. Bundan sonra eğlence kısmına çok daha büyük önem verilirken eğitici ve neşelenendirici fuarlara daha az önem verilmiştir.⁶⁷⁶ Sergiyi düzenleyen heyet, bir örnek teşkil etmesi bakımından maaşlarının %10’unu almamıştır. Bazı kimseler de görevlerini lüzumsuz görerek ayrılmışlardır. Ayrıca yüzlerce memurun görevine son verilmiştir. Sergiye rağbeti arttırmak için ABD’nin her tarafına heyetler gönderilmiştir. Amaç halkın sergiyi gezmesini teşvik etmektir. Hafta sonları için indirimli biletler meydana getirilmiştir. Bu biletler sayesinde ilk pazar günü çok büyük bir başarı kazanılmıştır. Piyango düzenlenmiş, piyango ikramiyesi olarak her gün 1000 dolar değerinde otomobil verilmiştir.⁶⁷⁷

Gazeteye mektup gönderen Fransız gazeteci, mektubunun sonunda bu mali başarısızlığı maddi duruma bağlamıştır. İlk sebep olarak, fuarın pahalı olduğu hakkında halkta genel bir kanaat oluştuğunu, bunun da doğru olduğunu belirtmiştir. Giriş ücretinin 25 sent olduğunu (yaklaşık 70 kuruş), ayrıca sergiye gelmek için yapılacak masrafları da buna katınca, 4 kişilik bir ailenin beş buçuk lira harcadığını belirtmiştir. Bu paranın orta hâlli aileler için yüksek olduğunu, gelmeyenlerin çoğunluğunun da bundan şikâyet ettiklerini belirtmiştir. Fransız gazeteci, ikinci sebep olarak sergideki yiyeceklerin pahalı olmasını göstermektedir. Sergide yemeklerin adam başına 250 kuruştan 750 kuruşa kadar çıktığını, lokantaların fiyatlarının çok yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden ABD’de “sergi, zenginlere mahsus bir eğlence yeridir”

⁶⁷⁴ Sevan Terzian, “The 1939- 1940 New York World’s Fair and the Transformation of the American Science Extracurriculum” **Science Studies and Science Education**, University of Florida, 25 Ekim 2008, s. 14.

⁶⁷⁵ “Nevyork Sergisi zarar mı edecek?”, **Son Posta Gazetesi**, 16 Ağustos 1939, s. 8.

⁶⁷⁶ <http://www.wow.com/> 1939 New York World’s Fair

⁶⁷⁷ “Nevyork Sergisi zarar mı edecek?”, **Son Posta Gazetesi**, 16 Ağustos 1939, s. 8, 10.

kanaatinin yaygınlaştığını söylemiştir. Fransız gazeteci, mektubunun son kısmında, New Yorkluların akşamları vakit geçirmek için belirli bir amaçla, bir şey görmek için fuara gittiklerini ve fuarı görüp, amaçlarına ulaştıktan sonra da bir daha sergiye gitmedikleri üzerinde durmuştur.⁶⁷⁸

Fuarın kapanışının ikinci sebebi, II. Dünya Savaşı idi. 1939 yılının sonbaharında Adolf Hitler, II. Dünya Savaşını başlatan olayları harekete geçirmiştir. Almanya, 1939 yılında tehlikeli hitabet sanatına sahip tek ülke değildi. Fuarın düzenlendiği New York şehri de, Nazi sempatizanlarının büyük çoğunluğunun eviydi. Örneğin faşizm yanlısı *Alman-Amerikan Derneği*, ABD’de Nazi Almanya’sını desteklemek için 1936 yılında, ABD’deki Alman göçmen nüfusundan çekilen üyeleriyle faaliyetlerini hızlandırdı. Derneğin kurucusu Fritz Julius Kuhn, destekçilerden büyükçe bir grubu toplamıştı. Gamalı Haç afişleriyle tamamlanan Nazi yanlısı yürüyüşler, Fifth Street’in (5. Cadde) aşağı kısmında ve üst doğu kısmında meydana gelmişti. 20 Şubat 1939 günü ise 20.000 Nazi sempatizanı *Heil Hitler (Selam Hitler)* nidalarıyla Madison Square Garden’da bir mitinge katılmış, sahne George Washington ve Hitler’in afişleriyle süslenmişti.⁶⁷⁹

ABD, 1941’in sonuna kadar II. Dünya Savaşı’na katılmamasına rağmen, fuar alanları, denizaşırı sorunların içerisine açılan bir pencere görevi görmüştür. Örneğin, Polonya ve Çekoslovakya pavyonları 1940 sezonu için bir daha açılmamıştır. 1940 yılında, Avrupa’da mihver güçlerin eli altındaki Polonya, Çekoslovakya ve Fransa gibi ülkeler, milliyetçi bir gururla pavyonlarını idare etmişlerdir. 1939 fuarına katılmayan tek büyük dünya gücü, bütçe sıkıntısı yaşayan Almanya idi. Sovyetler Birliği pavyonu, ise ilk sezondan sonra sökülmüştü. Fuar kapandığında, Avrupalı personellerin çoğu ülkelere geri dönememişler, ABD’de kalmışlardır. Bu insanlar, bazı durumlarda Amerikan kültürünü önemli ölçüde etkilemişlerdir. Örneğin, Henry Sovle, fuarda Fransız pavyonundan, açık olan ‘Le Pavillion’ lokantasına baş şef olarak taşınmıştır. II. Dünya Savaşı, mihver işgali altındaki ülkelerin pavyonlarında sergilenen eşyaların ne yapılacağı gibi ek problemler de getirmiştir. İhtimale karşılık, Polonya pavyonundaki ürünlerin çoğu Polonya hükûmeti tarafından satılmıştır.⁶⁸⁰

II. Dünya Savaşı bir yana, New York şehrinde ve fuar alanında tansiyon hiç düşmemiştir. 20 Haziran 1940 günü, 12. Cadde’deki *Communist Daily Worker (Günlük Komünist Gazete)*’in ofislerinden bir bomba çıkarılmıştır. Aynı gün, zaman ayarlı bir

⁶⁷⁸ “*Neuyork Sergisi zarar mı edecek?*”, *Son Posta Gazetesi*, 16 Ağustos 1939, s. 8.

⁶⁷⁹ <http://www.atlasobscura.com/> 75 Years Later, *The deadly bombing that rocked the New York World’s Fair is still unsolved*

⁶⁸⁰ <http://www.wow.com/> 1939 New York World’s Fair

başka bomba da Alman Konsolosluğu'nda, 17. Battery'de patlatılmıştır. 21 Haziran günü ise Manhattan Polis Merkezi, Alman-Amerikan Derneği'nin, Brooklyn Köprüsü'nü patlatacağına dair bir ihbar almıştır.⁶⁸¹

Bağımsızlık gününde, fuarda patlayan bir bombayla beraber binlerce ziyaretçinin göz alıcı manzarası bir anda paramparça olmuştur. Patlamadan önce, bir kolej mezunu ve Bronx'da eczacılık eğitimi alan, gerçekte Fordham Üniversitesi'nde bir öğretmen olan ve daha sonra New York şehri polis departmanına katılmaya karar veren Dedektif Joseph Lynch, 4 Temmuz 1940 günü çağrılmış, Joseph, mesaisini bitirmek üzereyken şüpheli bir paketin New York Dünya Fuarı'nda olduğu haberi gelmiştir. Joseph, kız kardeşinin arabasını alarak arkadaşı Ferdinand Socha'yı almak için Greenpoint'in yakınındaki Polish'e gelmiştir. Socha da kolej öğrenimi görmüş ve tıp eğitimi almıştı. Joseph gibi o da bomba konusunda uzmandı. Popüler İngiliz Pavyonu'ndaki bir telefon santral operatörü, pavyona bir bomba yerleştirildiğine dair isimsiz bir çağrı almıştır. Telefon eden kişi pavyonda bomba patlatılacağına iddia etmiştir. Bir elektrikçi tarafından, İngiliz pavyonunun üst kısmında, havalandırma odasında paketlenmiş bir şekilde şüpheli bir sırt çantası, bulunmuştur. Devriye gezen memurlar, bombayı dikkatli bir şekilde Polonya pavyonunun arkasındaki daha uzak bölgeye taşımışlardır. Orada bomba uzmanları beklenilmiştir. Olay yerine varan Socha ve Joseph hâlâ tıkırdayan şeyi duyabiliyordu. Daha sonra bomba düzeneği, güvenli ekipman ve koruyucu örtüyle kapatılmıştır. New York polis departmanındaki dedektifler gibi, Socha ve Joseph de bomba takımlarını giymişlerdi. Daha sonra Socha, çakıyı kullanarak çantada bir delik açmıştı. Joseph deneme amaçlı çantaya bakmış ve arkadaşına “İşte bu!” demiştir. Bu sözler Joseph Lynch'in son sözleri olmuştur.⁶⁸²

Patlama, yerde 5 metre genişliğinde ve 3 metre derinliğinde bir delik açmış, dedektifler Lynch ve Socha hemen orada ölmüştür. Diğer dedektifler William Federer, Martin Schuchman ve Joseph Gallagher de patlamada ağır bir şekilde yaralanmışlardır. Bombanın 12 tane dinamite bağlanmış olabileceği tahmin edilmiştir. Polis departmanı hızlı bir şekilde bu trajediyi araştırmaya başlamıştır. Fakat üç çeyrek yüzyıl sonra bile New York polis departmanı bu patlamayla ilgili cevap bulamayacaktır. Patlamadan kısa bir süre sonra, New York Polis Departmanı önde gelen Nazi sempatizanlarını yakalamaya başlamıştır. Komünist Parti üyeleri, İrlanda Cumhuriyetçi ordusu ve aşırı

---

⁶⁸¹ <http://www.atlasobscura.com/> 75 Years Later, The deadly bombing that rocked the New York World's Fair is still unsolved

⁶⁸² <http://www.atlasobscura.com/> 75 Years Later, The deadly bombing that rocked the New York World's Fair is still unsolved

Hıristiyan cephe sorgulanmıştır. İlk tutuklamalardan birisi, Alman-Amerikan Derneği'ne bir baskınla 5 Temmuz 1940 günü gerçekleştirilmiştir.⁶⁸³

Bütün bu sebepler alt alta koyulduğunda 1939 New York Dünya Fuarı'nın kısa bir zaman dilimi içinde neden kapandığı anlaşılabilir. Fuar organizatörleri tarafından, ticareti canlandırmak ve ABD ile diğer ülkeler arasında ticareti geliştirmek için açılmış olan bu fuar, II. Dünya Savaşı gibi büyük bir savaşa son bulmuştur.

Öte yandan, fuarın kapanmasına neden olan hareketlerin çoğunluğunun fuara katılmayan Almanya tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Almanya, öncelikle fuar devam ederken 1 Eylül 1939 yılında Polonya'yı ilhak ederek II. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuş, ardından Avusturya ve Çekoslovakya'yı işgal ederek bu ülkelerin zor durumda kalmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla bu ülkeler 1939 fuarına bir daha katılamamışlardır. Bunun yanında New York'ta Nazi yanlısı yürüyüşler düzenlenmiş ve çeşitli mekânlarda bombalar patlatılmış veya bulunmuştur. Son olarak İngiliz pavyonuna koyulan bombadan Naziler sorumlu tutulmuşlardır. Bu hareket bardağı taşıran son damla olmuş, patlamadan sonra Nazi yanlıları tutuklanmıştır. 1939 New York Dünya Fuarı ise patlamadan yaklaşık 4 ay sonra 27 Ekim 1940 yılında kalıcı olarak kapatılmıştır.

Serginin kapanmasından sonra, Türk heyeti Türkiye'ye dönmüştür. Türk sergisindeki malzemelerin Türkiye'ye getirilmesi ve heyetin dönüş masraflarının karşılanması için hükümet 9.000 dolarlık döviz verilmesini kararlaştırmıştır. Bundan sonra Türk heyeti sergiyi tasfiye ederek, eşyalarla birlikte dönüş hazırlıklarına başlamıştır. Sergi heyeti reisi Vedat Nedim Tör ve yayın işleri genel müdürü Ahmet Emin Yalman, pavyonun kapatılması ve bununla ilgili işlemlerin ardından 12 Aralık 1939 tarihinde Türkiye'ye dönmüşlerdir.⁶⁸⁴

---

⁶⁸³ <http://www.atlasobscura.com/> 75 Years Later, The deadly bombing that rocked the New York World's Fair is still unsolved

⁶⁸⁴ C. Sönmez, "Yarının Dünyası"nda Türkiye...", s. 320, 321.

SONUÇ

Zamanının en büyük fuarı olan 1939 New York Dünya Fuarı'na ilgi oldukça yüksek olmuştur. Fuarda 33 devlet ve bu devletlere bağlı veya bağımsız 66 farklı milliyete mensup topluluk yer almıştır. Fuar organizasyonuna Almanya'nın katılmaması dikkat çekicidir. Almanya, fuar hazırlıklarının yapıldığı dönemde II. Dünya Savaşı'nın hazırlıklarını yürütmektedir. ABD'nin, silah yapımında kullanır düşüncesiyle Almanya'ya helyum gazı satmaması Almanya'nın fuara iştirak etmemesinin bir başka sebebidir.

1939 New York Fuarı sözde ABD'nin ilk başkanı Washington'un anısına düzenlenmiş ise de fuar, ABD'nin ekonomik krizden çıkış sürecinde başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Nitekim bir dünya fuarı düzenlenmesi konusunda karar alındığında özellikle ABD iş çevreleri bu habere oldukça sevinmiştir. Bununla beraber fuarı organize edenler özel sektör çevreleri olmuştur. Fuar masraflarının bir kısmını ABD Hükümeti karşılarken, diğer bütün masraflar iş dünyasının kurduğu özel bir şirket tarafından karşılanmıştır. Fuar hazırlıklarına fuar organizasyonundan 2 yıl önce başlanmış, çeşitli reklâm ve afişlerle kamuoyu bilgilendirilmiştir. Fuar hazırlıkları kapsamında ilk sorun fuarın New York kentinin neresinde yapılacağı olmuştur. Bunun için birtakım tartışmalar sürüp giderken Robert Moses “çöpler yığını” olarak adlandırılan Flushing Meadows Park'ı önermiştir. Çeşitli tartışmalardan sonra bu öneri kabul edilmiştir. Moses, bu öneriyi sunarken hem bu alandaki “çöpler yığını”ndan kurtulmayı hem de ABD'ye yeni bir park alanı kazandırmayı amaçlamıştır. Nitekim Robert Moses'in bu öngörüsü yerindedir. Çünkü günümüzde New York'un en büyük park alanlarından biri Flushing Meadows Corona Park olmuştur.

1939 New York Dünya Fuarı'na, Türkiye açısından bakıldığında durum biraz daha farklı olduğu görülür. 1937 yılında sergiye katılma kararı alınması Amerikan kamuoyu kadar Türkiye'deki insanları da sevindirmiştir. Çünkü üst üste yapılan savaşlardan bıkan Türk milleti, bu kez dünya vitrininde genç Türkiye Cumhuriyeti'ni tanıtmaya fırsatı yakalamıştı. Türkiye'de yapılan inkılâplar ülkeye yeni bir soluk getirmişti. Şimdi ise görev, yapılan bu inkılâpları ve genç Türkiye Cumhuriyeti'ni dünya kamuoyuna en güzel şekilde tanıtmaktı.

Türkiye'nin 1939 New York Dünya Fuarı'na katılmasının iki temel amacı vardı. Bunlardan birincisi, 15 yıllık genç cumhuriyeti ve yapılan inkılâpları dünyaya tanıtmak, ikincisi ise gerek 1929 Dünya Ekonomik Krizini gerekse gittikçe yaklaşan savaşın

getireceği krizi, Türkiye'ye yarar sağlayacak ticarî anlaşmalar imzalamak yoluyla atlatmaktı. Bütün bu amaçlar doğrultusunda 1937 yılında fuar hazırlıklarına başlanmıştır. Türk sergi heyeti reisliğine ilk olarak Suat Şakir Kabaç getirilmiştir. Kabaç ve ekibi fuar için birtakım hazırlıklar yapmış olsa da Aralık 1938 yılında sebepsiz yere istifası şok etkisi yaratmıştır. Şakir Kabaç'ın neden istifa ettiği bilinmemekle beraber, Kabaç'ın sergi için gerekli tedbirleri zamanında almaması istifa sebebi olabilir.

Kabaç'ın istifasından sonra birçok sergiye iştirak etmiş ve sayısız başarılı sergi organizasyonlarına imza atmış olan Vedat Nedim Tör, Türk sergi reisliğine atanmıştır. Tör, zamanının kısıtlı olmasından dolayı hemen işe koyulmuş ve ilk önce New York'ta Türk sergi binalarını inşa ettirmiştir. Binaların inşa faaliyetleri devam ederken bir yandan da sergi binalarında teşhir edilmek üzere Anadolu'nun dört bir yanından ürünler toplanmaya devam edilmiştir. Sonuçta 5-6 ay gibi kısa bir süre içinde Vedat Nedim Tör ve ekibi Türk sergi binalarını açılış günü olan 30 Nisan 1939 tarihine yetiştirmiştir. Bununla beraber sergi binalarındaki bazı sergiler ya tam olarak açılmamış veyahut ürünleri eksik kalmıştır.

Türk Sergisi, New York'ta oldukça büyük rağbet görmüştür. Özellikle Türkiye'den, ABD'ye göç eden Ermeni, Rum, Yahudi veya diğer milletlerden insanlar Türk sergi binalarıyla gurur duymuşlar ve sık sık ziyaretlerine gitmişlerdir. Türk sergi yönetimi de gösterilen bu rağbete kayıtsız kalmamış, çeşitli eğlenceler tertip ederek ABD'deki Türk vatandaşlarla bir araya gelmişlerdir. Göç eden bu Türk vatandaşları toplandıkları zaman sıkıntılarını sergi yöneticilerine aktarmışlardır. Sergi yetkilileri ise bu vatandaşlardan propaganda konusunda yardım almışlar ve onları kullanmışlardır.

Diğer taraftan 1939 New York Dünya Fuarı, Türkiye'ye birçok açıdan yarar sağlamıştır. Türkiye, kısa süre içinde inşa ettiği sergi binalarında genç cumhuriyeti ve Atatürk'ün yapmış olduğu inkılâpları başarılı bir şekilde dünya kamuoyuna tanıtmıştır. Bu durum kamu diplomasisi açısından oldukça önemlidir. Türkiye bu diplomasi türünü New York'ta oldukça başarılı yürütmüştür. Yukarıda da değinildiği üzere ABD'ye göç etmiş olan Türk asıllı vatandaşlarla beraber gayrimüslim olan eski Türk vatandaşları burada Türkiye adına propaganda faaliyetleri yapmışlardır. Öte yandan bu fuar organizasyonu, Türkiye-ABD ilişkilerinin pekişmesi açısından önemli bir etkinlik olmuştur. Nitekim Türkiye ekonomik açıdan hedeflediği amacını ABD ile bir ticaret anlaşması yaparak gerçekleştirmiştir. 1917 yılında akamete uğrayan ikili ilişkiler 1923

Lozan Anlaşması'yla tekrar başlamış, 1939 yılının Nisan ayında imzalanan ticaret anlaşmasıyla pekiştirilmiştir.

Son olarak Türkiye için fuar organizasyonları konusunda birkaç şey söylemek gerekirse, öncelikle Türkiye'de ne kadar köklü bir fuar anlayışının var olduğunu belirtmek gerekir. Pazar veya panayır şeklinde başlayan bu anlayış, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde altın çağını yaşamıştır. XIX. yüzyılda başlayan uluslararası fuarlara katılma geleneği Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde ekonomik sıkıntılara rağmen yeni dünyanın bu uzak memleketine fuara katılmak amacıyla gidilmiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti, 1853 New York Fuarı'na mesafenin uzaklığından dolayı katılamamıştır.

1939 New York Fuarı'nda Türk sergi binalarının kısa sürede inşa edilip açılış gününe yetiştirilmesi Türkiye açısından üstün bir başarıdır. Bu durum Türkiye'nin köklü fuar anlayışından kaynaklanmaktadır. Fakat 1939 New York Fuarı'nda Türkiye'nin eksik veya kusurlu yanları da olmuştur. Öncelikle sergi binalarındaki ürün eksikliklerinden dolayı bazı sergi yerleri hiç açılmamıştır. Türk sergi binasındaki bazı özel firmaların yabancı kişi ve kurumlarca yönetilmesi bir başka kusurdur. Bu durum bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu kişilerin Türkiye aleyhine propaganda yapması veyahut işlerini tam manasıyla yapmaması, Türkiye'nin itibarının zedelenmesine yol açmıştır.

EKLER

BELGELER

Belge 1

Türk Sergi Heyeti reisi Vedat Nedim Tör'ün New York'a vardıktan sonra dönemin Başbakanı Doktor Refik Saydam'a göndermiş olduğu telgraf

Belge 2

Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun sergi için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konuşma yapacağına dair Başbakanlığa göndermiş olduğu telgraf

Belge 3

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girdiğini bildiren Maliye Vekâleti'ne telgrafı

Belge 4

Türk Sergi Heyeti ilk reisi Suat Şakir Kabaç ve mahiyetindekilere New York'a gitmeleri için Bakanlar Kurulu kararıyla döviz verildiğine dair belge

Belge 5

1939 New York Dünya Sergisi'ne götürülecek müze eşyaları için Aziz Oğan başkanlığındaki heyete döviz verildiğine dair Bakanlar Kurulu kararı

Belge 6

1939 New York Sergisi'ne katılmak için İktisat Vekilliği'nce 450.000 liralık döviz verilmesi ve bu paranın 2 taksitte ödenmesine dair kararnâme

Belge 7

Vedat Nedim Tör'ün Türk Spor Sergisi ile alakalı Başbakanlık Müsteşar Vekili Haydar Günver'e göndermiş olduğu telgraf

Belge 8

Beden Terbiyesi Genel Direktörü Tümgeneral Cemil Taner'in Türk Spor Sergisi ile ilgili Başbakanlığa göndermiş olduğu telgraf

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
COMMISSIONER GENERAL
FOR
THE REPUBLIC OF TURKEY
NEW YORK WORLD'S FAIR 1939

1775 BROADWAY, N. Y.
ROOMS 728-33

EA
TELEPHONE : CIRCLE 8-8475
CABLE ADDRESS : TURKESKI, N. Y.

NEW YORK 11 Nisan 1939

Sayın Bagvekil Doktor Refik Saydan.

Mart'ın yirmi üçünde New York'a vardım.

Büyük bir alâka ile ta'kip etmekte bulunduğunuz vaziyetimiz hakkında sizi tenvir buyurmama müsaadenizi rica ederim.

1.- Herşeyden önce gurasını iftiharla arzedeceyim ki, pavyonlarımız , bilhassa bizim inşa ettirmekte olduğumuz Site binası , burada minarî bakımdan en ziyade begenilen bir eserdir. Katalog mimarisine cüğülmeden klâsik Türk mimarisine sadık kalınarak modern ihtiyağlara uygun bir tarzda stilize edilmiş olan binamız, diğer millî tlerin binaları yanında cazip bir hususiyete maliktir.

2.- Binalarımız herşeye rağmen zamanında bitecektir. Yani 30 Nisanda yapılacak olan umumî ve resmî açılma merasimine biz de iştirak edeceğiz.

3.- Resmî açılma gününde , yani 30 Nisanda , sefirimiz de

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Şgleden evvel düştü. O gün saat onbirde 500 kişiyi tecevüz edecek hususî davetlilerin huzurunda sefirimiz, Amiral Bristol ve Sergi Reisi nutuklar söyleyeceklerdir. Devlet pavyonumuz ziyaret edildikten sonra restoranımızda hususî surette hazırlanacak olan büfede misafirlerimiz izas olunacaktır. Bu merasime bütün Amerikalı dostlarımız , gazeteciler, resmî zevat, tanınmış kulüp ve cemiyet mümessilleri davet edilecektir.

5.- Amiral Bristol ve madam selâmalarınızdan pek mütehasşis oldular. Bütün recalarımız büyük bir nezaketle kabul ettiler. Kendilerine , münasip görüldüğü takdirde, bir teşekkür mektubu lütfederseniz alâkalarını bir kat daha arttırmış oluruz.

6.-Açılış gününde müteakkip New York'un tanınmış üç hastahanesine Madam Bristol, Sefirin hanım, ve diğer tanınmış sosyete kadınlarından bir grup giderek Türkiye Hey'eti namına hastalara, neşriyatımızdan , lokum, incir, ve sigaradan mürekkep hediye paketleri dağıtacaklardır. Bu jestimizin burada ne büyük bir te'sir uyandıracığı tahmin buyurulur.

7.- Böyle muazzam ve çok teferruatlı bir işin muvaffakiyetle intacı heyecanıyla bütün arkadaşlar vazifelerini canla başla yapmaktadır.

8.- Pavyonlarımız etrafındaki alâkayı altı ay müddetle canlı ve taze yaşatabilmek için Amerika gibi ancak yeni ve enteresan hadiseler karşısında harekete gelen bir memlekette ne kadar uyanık ve devamlı bir mesai sarf etmenin lâzım geldiğini takdir buyurursunuz. Bu hususta da mümkün olanı yapmak için tedbirler almakta olduğumuzu arz ederim.

030 01 5 22 7

2

Belge 1- Türk Sergi Heyeti reisi Vedat Nedim Tör'ün New York'a vardiktan sonra dönemin Başbakanı Doktor Refik Saydam'a göndermiş olduğu telgraf (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Ticaret - İktisat İşleri Dairesi
U. No. 29894
H. No. 50
Lef: 50

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYETİ ARŞİVİ

1936
36

Ankara 1936
Hulâsa: Newyork sergisi vesilesile
Amerika için radyo ile negriyat
yapılması h.

Çok acele

Yüksek Başvekâlete

New-York sergisinin kûşadı münasebetiyle bazı ecebi Devlet reisleri ve hükümdarlarının Amerika milletine ve reis Roosevelte sempati tezahürlerinde bulunmak için radyo ile negriyat yapacakları haber alınması üzerine keyfiyetin tahkiki Vaşington Büyük Elçiliğine yazılmıştı. Alınan cevabda Amerika radyo programlarında 17 Devlet reisi için onyeddi pazar yarımşar saat ayrılmış olduğu, tarafımızdan da bu şekilde tezahür yapılmasının iyi tesir icra edeceği, ancak Ankara Radyosunun iki mevcesinden birine Alman istasyonları, diğerine Amerikan Telefon Kumpanyasının dalgaları karıştığı cihetle Amerikada iyi işitilemediği bildirildikten sonra Ankara İstasyonunun RCA Şirketiyle müşkilâtı kısa bir zaman zarfında halletmeğe teşebbüs etmesi veya, Sovyetler Cenevre İstasyonu ve Romanyalılar Alman İstasyonlarından biri vasıtasıyla negriyat yapacakları cihetle, mutavassıt bir istasyon temin eylemek için temasa girişmesi ve bu temaslar müsbet netice verdikten sonra programa dahil olmayı talep eylememiz muvafık olacağı ve o zaman diğer bir Devletin yerine Türkiyenin idhali derpiş edildiği ifade kılınmakta ve diğer Devletlerin nutukla beraber kısa bir musiki konseri de verecekleri ilâve edilmektedir.

030 10 193 195 10

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Ticaret - İktisat İşleri Dairesi
U. No.
H. No.
Lef:

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYETİ ARŞİVİ

Ankara 1936
Hulâsa

Amerika ile aramızdaki dostane münasebat noktasından memleketimizde de mümasil tezahürat yapılması şayanı arz görülmektedir. Teknik müşkilatın izalesi ve lâzım gelen temasların icrası hususu Nafia Vekâletine bildirilmiş olup alınacak cevap ayrıca arz olunacaktır. Bu hususta bir karar ittihazile iş'arına yüksek müsaadelerini rica ederim.

Hariciye Vekili

[Signature]

Hefiz
10-3-939

030 10 193 195 10

8 2-939 900

Belge 2- Dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun sergi için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konuşma yapacağına dair Başbakanlığa göndermiş olduğu telgraf (BCA)

5 Mayıs 1938
Türkiye-Amerika Ticaret
Anlaşması hak.

GAYST İHTİL VE MUSTACELDİR

Maliye Vezâletine

Türkiye - Amerika Ticaret Anlaşması bugün mevkiî
meriyete konuldu.

Malûm Devletleri olduğu üzere Amerika'ya vaki
ihracatımızın hasıl ettiği dövizler Amerika ithalâtına har-
edilmek ve bunlardan lâakal yüzde sekseni bu ithalât trans-
ferlerine tahsis olunmak maktuzaîdır.

Ihracatımızın mukabilleri geldiği halde ithalât
bedellerinin transferinde teallül gösterecek olursak Türkiye-
Amerika muahedelerini ihlâl etmiş vaziyete düşer ve binnatice
aleyhimize Amerika'da şimdiye kadar alınmayan tedbirlerin
alınmasını tahrik etmiş oluruz.

Bu vaziyete göre Amerika'dan gelecek bütün döviz-
lerin bir elde toplanılması, bunların ayrı olarak muntazam
bir hesabın tutulması ve bu dövizlerden azami yüzde yirmi-
den fazla başka ihtiyaclara sarfiyat yapılmaması hususları-
nın bir itinayı mahsus ile acilen teminini ve alınan tedbir-
lerden malûmat itasına müsaade buyurulmasını ehemmiyetle
rica ederim.

Hariciye Vekili

030 10 268804 14 2

**Belge 3- Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Türk-Amerikan Ticaret
Anlaşması'nın yürürlüğe girdiğini bildiren Maliye Vekâleti'ne telgrafl (BCA)**

T. C.
H A S İ V E K A L E T
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayını

Kararname

T. C.
B A S B A K A Z İ N L İ K
C U M H U R İ Y E T A R S İ N İ

Resmen iştirakimize karar verilen 1939 New York dünya sergi-
sinde ihzarî tertibat almak ve tekrar dönmek üzere Amerikaya gönderi-
lecek olan, adı geçen sergi komiserliğine tayin edilen İktisat vekâle-
ti mürakip komiserlerinden Suat Şakir Kabaç ile Maarif vekâleti güzel
sanatlar akademisi profesörlerinden mimar Sedat Hakkı ve Nafia vekâ-
leti mühendislerinden Hüseyin Sermed'e bu seyahatleri için icabı ka-
dar döviz ve birer siyasal pasaport verilmesi; İktisat vekilliklerinin
10/8/1938 tarih ve 148 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince
24/8/1938 tarihinde onanmıştır.

24/8/1938

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

C. Beyaz

Ad. V.

S. Saraçoğlu

M. M. V.

V. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

B. R. Baş

Ma. V.

A. Çelikkaya

Mf. V.

S. Arıkan

Na. V.

A. Çelikkaya

İc. V.

H. İsmail

S. İ. M. V.

Dr. A. A. Akar

G. İ. V.

İ. İsmail

Zr. V.

İ. İsmail

030 18 01 02 24 76 14

**Belge 4- Türk Sergi Heyeti ilk reisi Suat Şakir Kabaç ve mahiyetindekilere New
York'a gitmeleri için Bakanlar Kurulu kararıyla döviz verildiğine dair belge (BCA)**

10479

Newyork sergisinde teşhir edilmek üzere müzelerden seçilen eşyaları Newyorka götürecektir olan İstanbul Arkeoloji müzeleri Genel Direktörü Aziz Ağan'a 800, Ankara Etnografya müzesi Müdürü Osman Ferit Sağlam'a 600, İstanbul eski şark müzesi memurlarından Selim Divarna ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü memurlarından Saim Selguk'a 350 şer dolar olmak üzere 1939 takvim yılı döviz cetvellerinin kongre, konferanslar ve sergiler faslına Newyork sergisi için konulmuş olan tahsisattan cem'an 2100 dolarlık döviz müsaadesi verilmesi; İktisat Vekâletinin iş'arına atfen Maliye Vekillığının 27/2/1939 tarih ve 54244/2963 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/2/1939 tarihinde onanmıştır.

27/2/1939

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bs. V.
B. F. Özyıldırım

Ad. V.
T. F. Selay

M. M. Y.
M. M. Y.

Da. V.
D. F. Özyıldırım

Ha. V.

Ma. V.
M. A. Özyıldırım

Mf. V.
Y. Günel

Na. V.
A. Çetinkaya

İk. V.
M. A. Özyıldırım

S. İ. M. V.
S. İ. M. V.

G. İ. V. ve Ha. V. V.
G. İ. V. ve Ha. V. V.

Zr. V.
Zr. V.

030 18 01 02 86 17 13

Belge 5- 1939 New York Dünya Sergisi'ne götürülecek müze eşyaları için Aziz Oğan başkanlığındaki heyete döviz verildiğine dair Bakanlar Kurulu kararı (BCA)

10522

Maliye Vekillikinden yazılan 6/3/1939 tarih ve 54244/-3396 sayılı tezkerede; 1939 Newyork Dünya Sergisine iştirak masrafları karşılığı olarak İktisat Vekillikince, 1939 takvim yılı döviz cetvellerine konulan tahsisattan 450,000 liralık döviz müsaadesi istenilmekte olduğu ve bu cetveller henüz tasdik edilmemiş bulunduğu cihetle işin bir karara bağlanması teklif edilmiştir.

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 7/3/1939 tarihinde görüşülerek 1939 Newyork Dünya Sergisi gerekli görülen bütçe mevzu - 450,000 liralık dövizin iki tranşda verilmesi onanmıştır.

7/3/1939

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bs. V.
B. F. Özyıldırım

Ad. V.
T. F. Selay

M. M. Y.
M. M. Y.

Da. V.
D. F. Özyıldırım

Ha. V.

Ma. V.
M. A. Özyıldırım

Mf. V.
Y. Günel

Na. V.
A. Çetinkaya

İk. V.
M. A. Özyıldırım

S. İ. M. V.
S. İ. M. V.

G. İ. V. ve Ha. V. V.
G. İ. V. ve Ha. V. V.

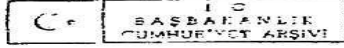
Zr. V.
Zr. V.

030 18 01 02 86 19 16

Belge 6- 1939 New York Sergisi'ne katılmak için İktisat Vekillikince 450.000 liralık döviz verilmesi ve bu paranın 2 taksitte ödenmesine dair kararname (BCA)

T. C. İKTİSAT VEKÂLETİ
1939 NEV-YORK DÜNYA SERGİSİ

TÜRKİYE HEYETİ REİSLİĞİ

Ankara: 20. II. 1939

Sayın Haydar Günver
Başvekâlet Müsteşar Vekili

17.2.1939 tarih ve Hususî Kalem 6/699 sayılı emirleri karşılığıdır

Yazılarına ilişkin olan Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünün tezkere-
si ile merbut raporu ehemmiyetle okudum. Bu husustaki maruzat ve mütalaa-
ların berveğihiati hülâsa olunabilir:

- 1- New-York Sergisinde eski Türk sporlarını canlandırmak fikri, Ser-
giye memur edildiğim tarihten evvel Türk spor Kurumu ile selefle-
rin zamanında yapılan temaslarda mevzu bahis olmuş olsa gerektir.
Bu işi deruhte ettiğin zaman vaktin fevkalâde darlığı ve hemen hiç
bir esaslı hazırlık yapılmamış olması sebebiyle ancak kısa bir za-
manda ikmalî mümkün olabilecek ve bu bakımdan müsbet sayılacak işe-
leri nazarı dikkate aldım. Gerçi Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğünün
teşekkülünden sonra yakın zamanlarda bu iş üzerinde acizleri ile
görüşülmüş ise de bir neticeye varılmamıştır.
- 2- Raporunda (Türk Spor Tarihi Sergisi) için Eylül ayının tahsisî isten-
ti mektedir. Mezkûr ayda müze eşyası ile bir sergi tertip edileceğini
den bu serginin yerine spor sergisini ikame edebilmek için Maarif
Vekâletinin muvafakati lazımdır.
- 3- (Türk Spor Tarihi Sergisi) fikir olarak çok yerinde bir fikirdir.
Ancak halen mevcut malzemesi müzelerde bulunan pek mahdud eşyadan
madâ diğer malzemesi mektup tarihi vesikalara nazaran yeniden vu-
cudâ getirilecek olan böyle bir serginin fiilen tahakkuk ettirilip
ettirilemeyeceğini rapordaki mülâhazat ve malûmata istinaden kes-
tirmek mümkün değildir. Bununla beraber buna fiilen muvafakiyet
elverdiği takdirde sergide müessir bir propaganda teşkil edeceği
şüphesizdir.
- 4- Bu iş için lüzum gösterilen 54.000 liralık masrafların maalesef pek
dar olan ve diğer ihtiyaçların mevcudiyetine rağmen tezyidine imkân
görülemyen sergi tahsisatından tesviyesine imkan görülememekteki
Not olarak cevaben saygılarımla arz ederim.

Vedat Nedim Tör
Vedat Nedim Tör

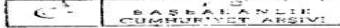
030 10 145 37 14

2

**Belge 7- Vedat Nedim Tör'ün Türk Spor Sergisi ile alakalı Başbakanlık Müsteşar
Vekili Haydar Günver'e göndermiş olduğu telgraf (BCA)**

T. C. İKTİSAT VEKÂLETİ
Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü
Dairesi
Sayı: 235

Ankara: 14. 2. 1939
Yenişehir İsmail Caddesi No 39
Tel: 2961, 2979, 2974, 2965

Yüksek Başvekâlete

Nevyorkta açılacak olan Dünya sergisine, eski Türk sporlarını
canlandıracak ve Dünya efkârını bu hususta tenvir edecek şekilde
ve spor bakımından da iştirak, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekre-
terliğince uygun görülmüş ve bu iştirakin temarrüf edilebilmesi için
evvelâ neşkilde ve nelerle sergiye iştirak edilebileceğinin tes-
bitinin muvafak görüldüğüne ve bu hususta bazı hazırlıklarda bulu-
nuluğuna vazifeye başladığım zaman mütalâi oldum.

Spor sergisinin hazırlanması ve tesbeden materyal ve vesika-
ların tesbiti, bu hususta bilgisi olan Halim Baki Konte'ye havale
edilmiş olduğundan kendisile görüştüm ve İstanbulda sergi komitesi
ve bu işte ihtisası olanlarla yeniden toplanıp müzakere ederek dü-
şünülme hususları bir rapor halinde bana vermesini ve bu iştirakin ne
kadar bir tahsisatla kabul olabileceğinin de maddede isahını
istedim.

Bağlı olarak yüksek katınıza sunduğum raporda bu hususlar isah
edilmiş ve iştirakin faydelli olacağı kanaatini de bende hasıl et-
miştir.

Anoak Umum Müdürlük bütçesinde sergi masrafları ve buna ait bir
tahsisat olmadığından bütçemiz dahilinde bu işin başarılmamasına im-
kan görülememiştir.

Zaten devletlerince sergiye iştirakimiz tensib buyrulduğu tak-
dirde raporda gösterilen tahsisatın Devlet sergi tahsisatından veya
diğer bir mahalden verilmesine ve sergi zamanına kadar hazırlığın
yeterli olması için hemen işe başlamak icap ettiğinden argeç gubet
ihtiyacına kadar bu husustaki emirlerinizin bildirilmesine ve bu
işte ihtisasına kanaat hasıl olmuş bulunan Umam Müdür-
lüğü muamelât Müdürü Halim Baki Konte'in bu vazifeye tayin edi-
lerek sergi komitesiyle birlikte müstakillen bu işe meşgul olmasına
müsaadelerini derin saygılarımla yüksek tasvibinize arz ederim.

Genel Direktör
Tümgeneral
Cemil Taner

030 10 145 37 14

17-2-39 1102 2

**Belge 8- Beden Terbiyesi Genel Direktörü Tümgeneral Cemil Taner'in Türk Spor
Sergisi ile ilgili Başbakanlığa göndermiş olduğu telgraf (BCA)**

FOTOĞRAF VE RESİMLER

R. 1- Türk Sitesinin Zemin Kat Planı

R. 2- Türk Sitesinin Birinci Kat Planı

R. 3- 1939 New York Dünya Fuarı'nda Türk Çeşmesi

R. 4- 1939 New York Dünya Fuarı'nda Türk Devlet Pavyonu

F. 1- Sergi genel komiseri Grover Whalen'in Türkiye'nin fuarda yer almasına dair anlaşmayı Türk Heyeti ile imzalaması

F. 2- Türk millî kostümü içinde fuarda yer alan bir kadın

F. 3- Türk kıyafetleriyle sergiye katılan kadınlardan bir grup

F. 4- Türk sergi binasının girişi

F. 5- Suat Şakir Kabaç'tan sonra Türk sergi heyeti reisliğine atanan Vedat Nedim Tör

F. 6- Türk Sergi binasına Washington Büyükelçisi Münir Erteğün yönetiminde Türk bayrağı çekilirken

F. 7- Türk sergisinin açılış konuşmasını yapan Washington Büyükelçisi Münir Erteğün

F. 8- Türk sergi binalarının yapım aşamasındaki görüntüleri

F. 9- New York Sergi alanının havadan bir görüntüsü

F. 10- New York Dünya Fuarı'nın sembolleri; Trylon (Dikit) ve Perisphere (Küre)

F. 11- New York Dünya Fuarı'nda eğlence yerinden bir görüntü

F. 12- İnşa aşamasındaki fuar alanı 17 Mayıs 1938

F. 13- Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt sergi açılış nutkunu söylerken

F. 14- İlk Amerikan Başkanı George Washington'un fuar alanındaki heykeli

F. 15- Amerika Birleşik Devletleri Sergi Binası

F. 16- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sergi Binası

F. 17- Büyük Britanya Sergi Binası

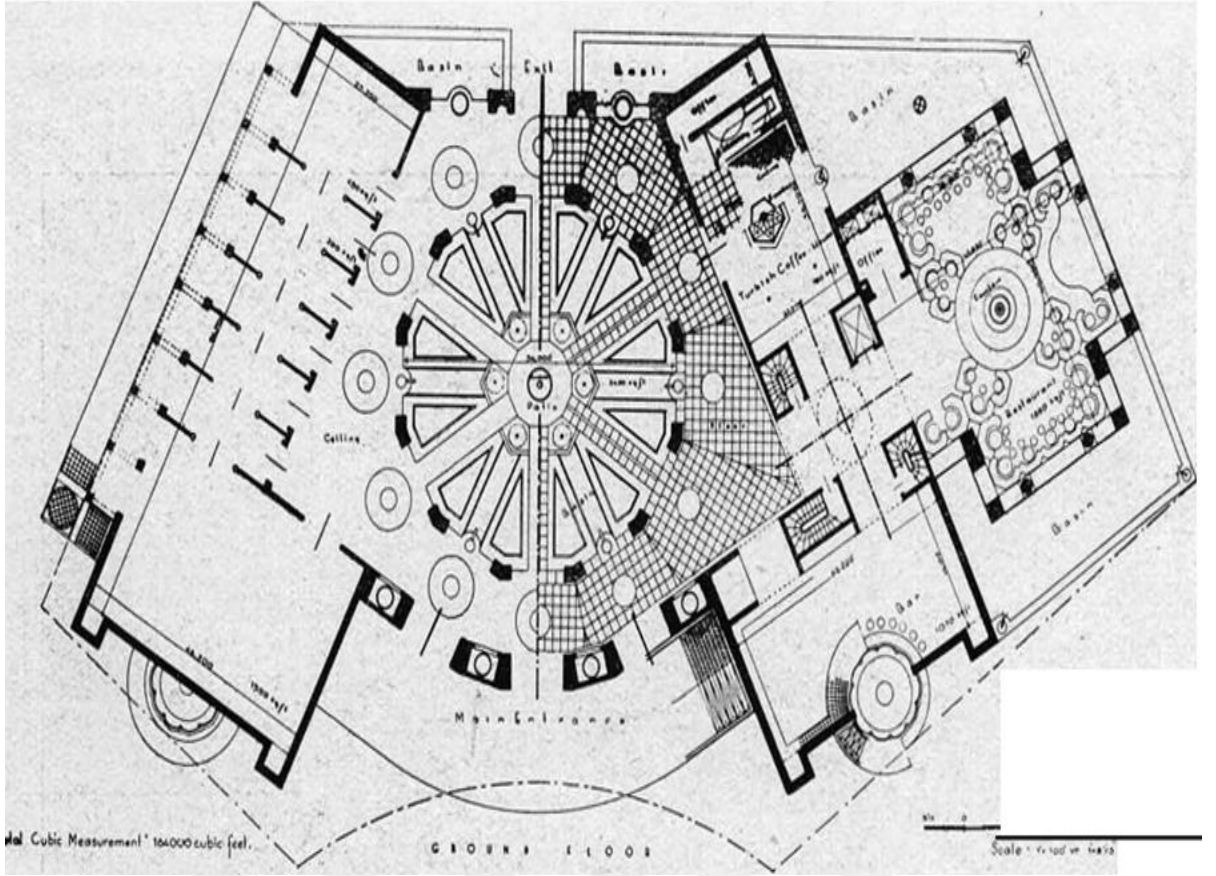
F. 18- Fransız Sergi Binası

F. 19- İtalya Sergi Binası

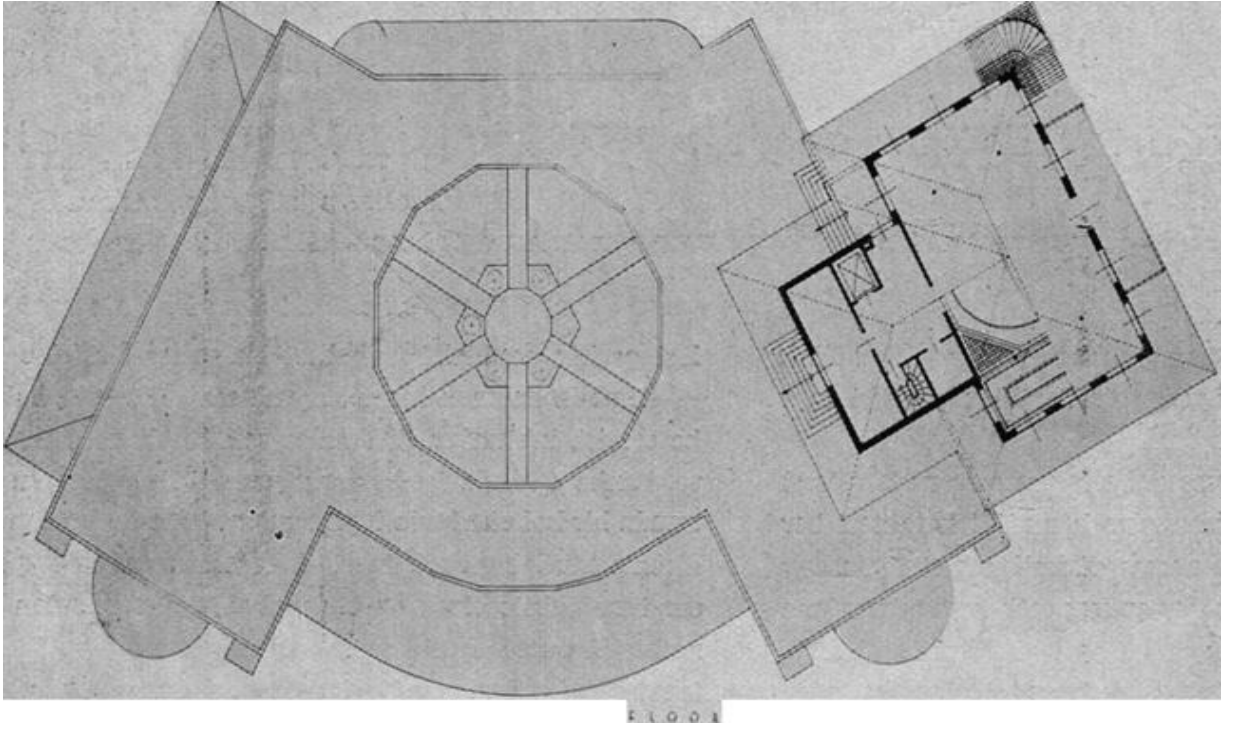
F. 20- Belçika Sergi Binası

F. 21- İsviçre Sergi Binası

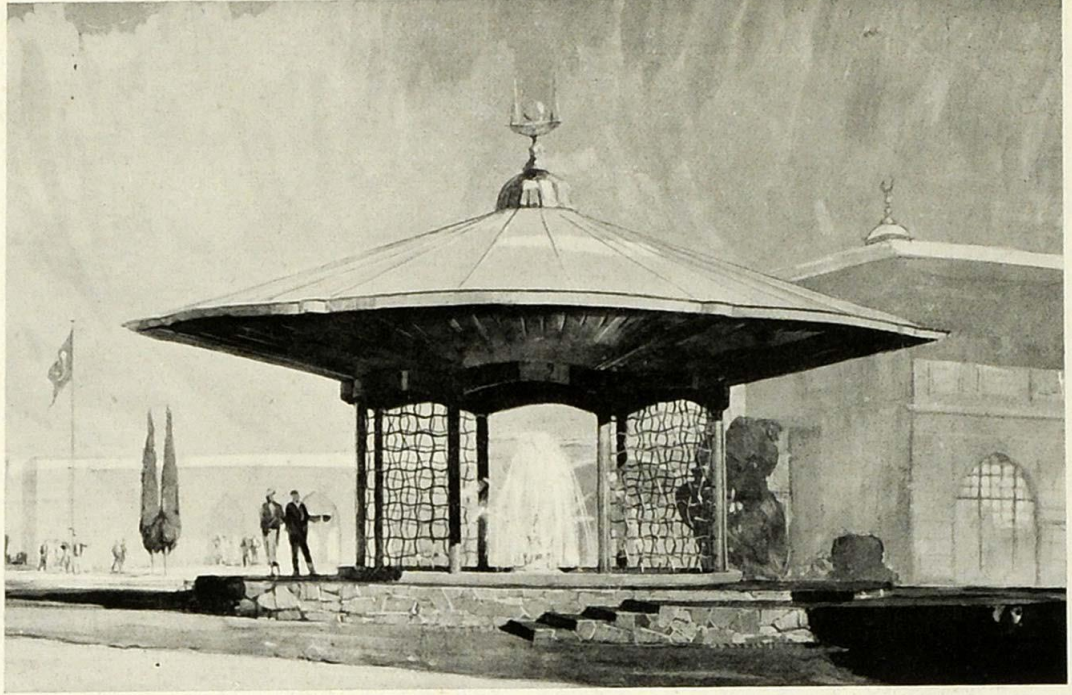
F. 22- Japonya Sergi Binası

Resim 1- Türk Sitesinin Zemin Kat Planı- Sedat Hakkı Eldem “1939 Nev-York Dünya Sergisinde Türk Pavyonu Projesi”, Arkitekt, Sayı 103-104, 1939.

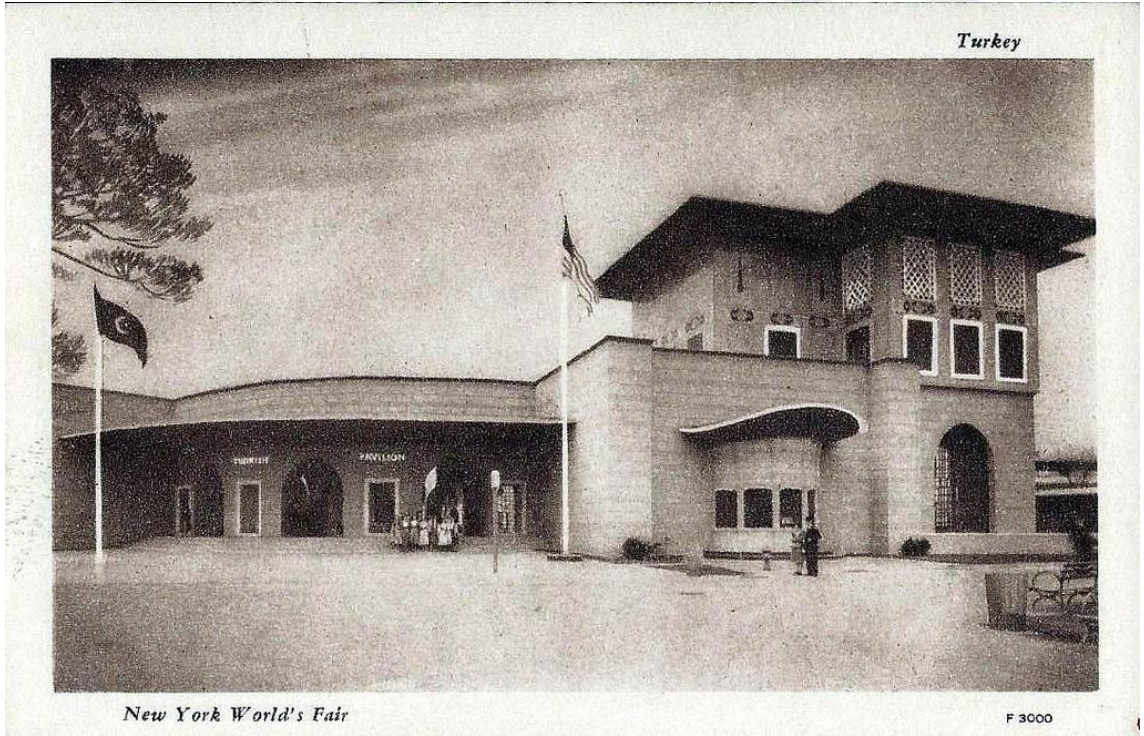

Resim 2- Türk Sitesinin Birinci Kat Planı- Sedat Hakkı Eldem “1939 Nev-York Dünya Sergisinde Türk Pavyonu Projesi”, Arkitekt, Sayı 103-104, 1939.

La grande fontaine du pavillon turc.

Resim 3- 1939 New York Dünya Fuarı'nda Türk Çeşmesi www.periodpaper.com

Resim 4- 1939 New York Dünya Fuarı'nda Türk Devlet Pavyonu www.flickr.com

Resim 5- Sergi genel komiseri Grover Whalen'in Türkiye'nin fuarda yer almasına dair anlaşmayı Türk Heyeti ile imzalaması (soldan sağa: Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Erteğün, Grover Whalen ve Türk Sergi reisi Suat Şakir Kabaç)
<http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 6- Türk millî kostümü içinde fuarda yer alan bir kadın
<http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 7- Türk kıyafetleriyle sergiye katılan kadınlardan bir grup
<http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 8- Türk sergi binasının girişi <http://digitalcollections.nypl.org>

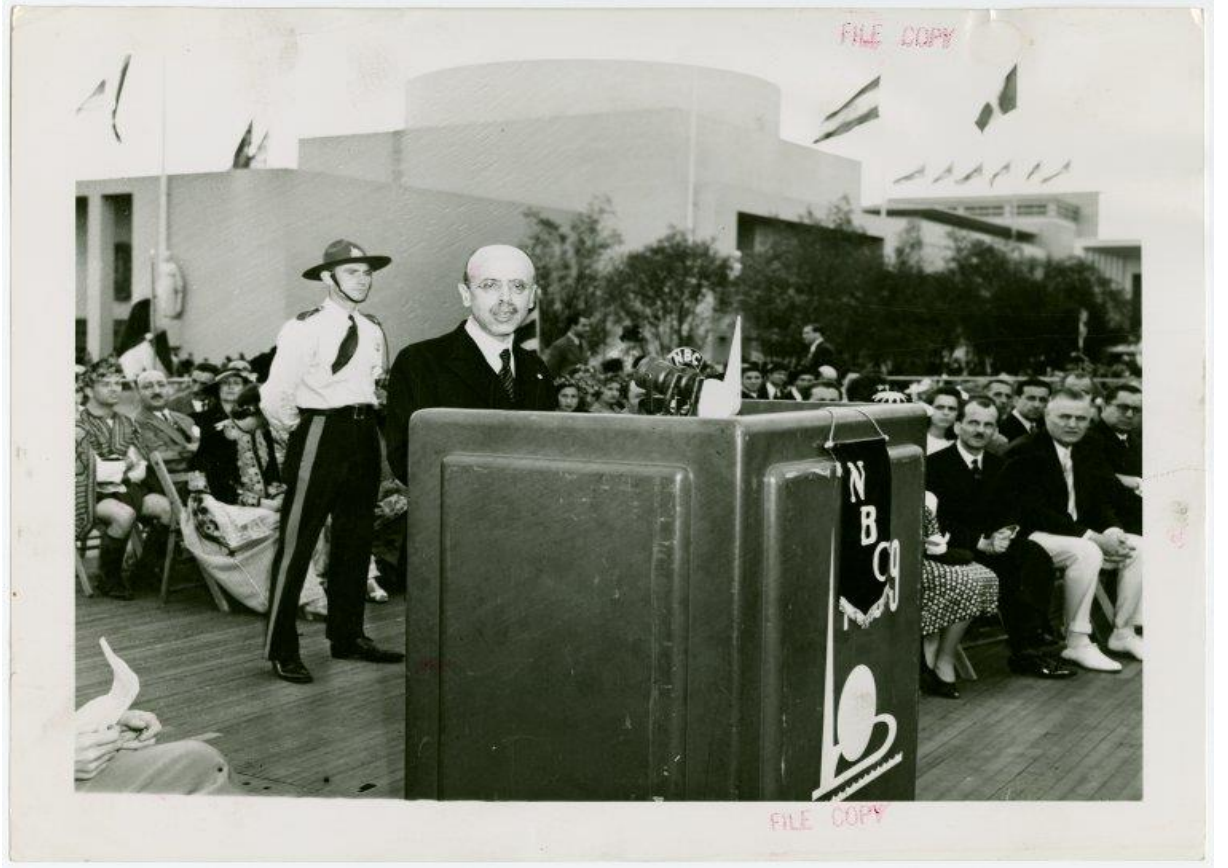

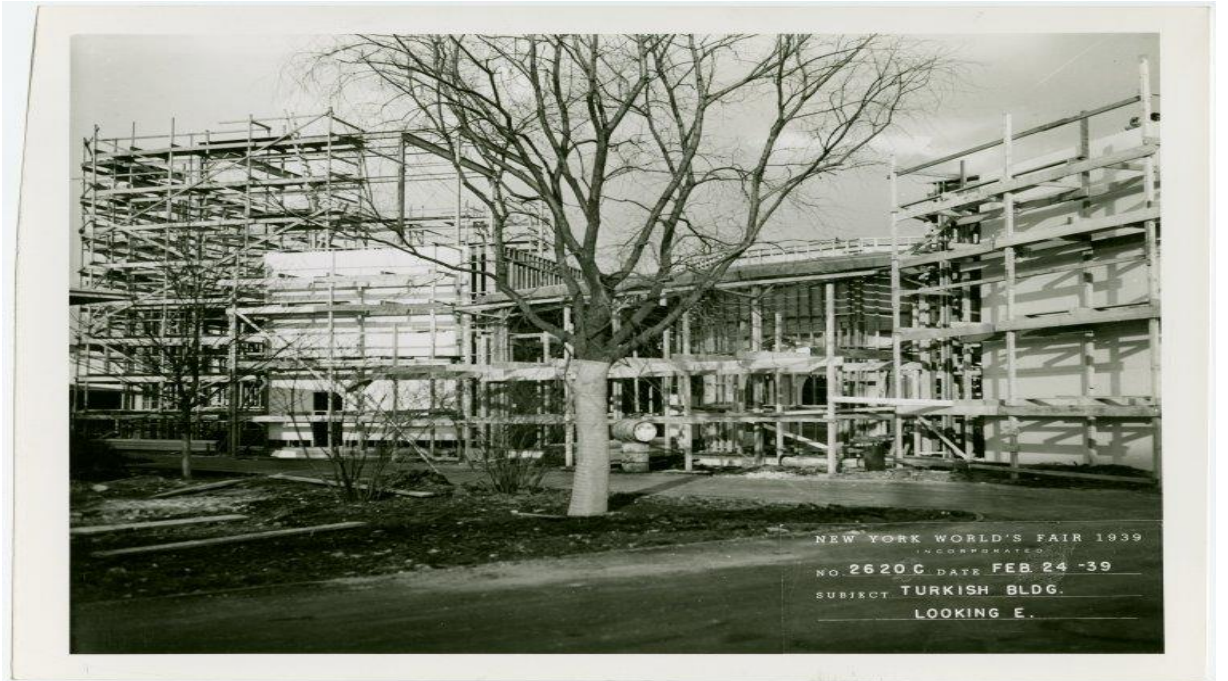
Fotoğraf 1- Suat Şakir Kabaç'tan sonra Türk sergi heyeti reisliğine atanan Vedat Nedim Tör <http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 9- Türk Sergi binasına Washington Büyükelçisi Münir Ertegün yönetiminde Türk bayrağı çekilirken <http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 10- Türk sergisinin açılış konuşmasını yapan Washington Büyükelçisi Münir Ertegün <http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 11- Türk sergi binalarının yapım aşamasındaki görüntüleri <http://digitalcollections.nypl.org>

Resim 12- New York Sergi alanının havadan bir görüntüsü
<http://www.nydailynews.com>

Resim 13- New York Dünya Fuarı'nın sembolleri; Tylon (Dikit) ve Perisphere (Küre) <http://www.nydailynews.com>

Resim 14- New York Dünya Fuarı'nda eğlence yerinden bir görüntü
<http://exhibitions.nypl.org>

Resim 15- İnşa aşamasındaki fuar alanı 17 Mayıs 1938 <http://historyinfotos.com>

Resim 16- Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt sergi açılış nutkunu söylerken
<http://historyinfotos.com>

Resim 17- İlk Amerikan Başkanı George Washington'un fuar alanındaki heykeli
<http://historyinfotos.com>

Resim 18- Amerika Birleşik Devletleri Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

*Resim 19- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sergi Binası
<http://www.1939nyworldsfair.com>*

Resim 20- Büyük Britanya Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

Resim 21- Fransız Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

Resim 22- İtalya Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

Resim 23- Belçika Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

Resim 24- İsviçre Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

Resim 25- Japonya Sergi Binası <http://www.1939nyworldsfair.com>

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Erzurum'da doğdu. İlk öğrenimini Haşim İşcan İlköğretim Okulu'nda tamamlayan Erdemir, orta öğrenimini Erzurum Atatürk Lisesi'nde tamamladı. 2010 senesinde girdiği Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2014 senesinde mezun oldu. Aynı yıl Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans öğrenimini “1939 New York Dünya Fuarı'nda Türkiye” adlı tezle 2017 yılında bitirdi.

Ahmet ERDEMİR

